ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ YAYINLARI : 200

ETNOLOJİ SÖZLÜĞÜ

DOÇ. DR. SEDAT VEYİS ÖRNEK

ANKARA 1971

ÖNSÖZ

Öteki sosyal bilim dallarına bakarak yeni sayılan etnoloji ve sosyal antropoloji, özellikle ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra yabancı ülkelerde önemini iyiden iyiye duyurmuş; savaş sonrası, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler ve sömürgeler arasındaki kültürel, ekonomik ve siyasal ilişkilerin düzenlenmesinde etnolog ve sosyal antropologlara büyük görevler düşmüştür. Böylece, etnoloji ve sosyal antropoloji, akademik öğretimin kuramsal sınırlarını aşarak uluslararası bir uygulama alanı bulmuştur.

Ülkemizde de etnoloji ve sosyal antropolojiye duyulan ilgi alanı gittikçe genişlemektedir. Eskiden sadece Ankara Üniversitesinde okutulan etnolojiye ve yardımcı disiplinlerine bugün artık yeni kurulan üniversitelerimizin ders programlarında da yer verilmektedir. Ayrıca, toplum kalkınması ile ilgili kurumlar araştırma ve değerlendirmelerinde etnolog ve sosyal antropologlarla iş birliği yapmaya başlamışlardır.

İlgi alanı gittikçe genişleyen bu bilimin temel kavramlarını; bunları karşılayan terimleri, önemli araştırıcıları, çeşitli görüşleri ve ana malzemesi olan ilkel toplumları kapsayan Türkçe bir sözlüğe uzun bir süreden beri ihtiyaç duyulmaktaydı.

Sözlük'ün hazırlanmasında W. Hirschberg'in "Wörterbuch der Völkerkunde" si esas alınmış; sırası ile W. Nölle'nin "Lexikon der Völkerkunde" si, Ch. Winick'in "Dictionary of Antropology" si ile A. Hultkrantz'ın "General Ethnological Concepts" inden; on yıldır okuttuğum derslerin notlarından

ve bibliyografyada gösterilen öteki kaynaklardan yararlanılmıştır.

Sözlük'de, Türkiye Etnolojisi ve Etnografyasını ilgilendiren terim ve sözcüklere de yer verilmiştir; ancak bunların sayısı azdır. Çünkü, Türkiye Etnolojisi ve Etnografyasının maddelerini kapsayacak olan bir sözlük başka bir çalışma konusudur ve hazırlanması şimdilik uzun bir zamanı gerektirmektedir.

Etnoloji Sözlüğü, bu alanda dilimizde yazılan ilk sözlük tür. Elbet bir takım eksiklikleri, tanım yetersizlikleri ve kusurları olacaktır. Konunun gerektirdiği bütün maddeleri kapsayan her çeşit eksik ve kusurdan uzak olan yetkin bir sözlüğü ilk baskısında hazırlamanın güçlüğü ortadadır. Etnoloji Sözlüğü'de zamanın süzgecinden geçtikten, ilk baskısındaki eksikler ve kusurlar giderildikten sonra tam bir sözlük olma çabasına daha yaklaşmış olacaktır. Ancak, bu Sözlük'ün şimdiki etnoloji alanındaki boşluğu dolduracağına; başta etnoloji ve sosyal antropoloji öğrenimi yapanlar olmak üzere sosyal bilimlerin öteki dallarındaki öğrenciler ile konunun yabancısı olanlara yararlı olacağına inanıyorum.

Sedat Veyis ÖRNEK ANKARA, Eylül 197

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
ÖNSÖZ	3
SÖZLÜK'ÜN HAZIRLANMASINDA GÖZÖNÜNDE BULUNDURULAN NOKTALAR	7
KISALTMALAR VE İŞARETLER	9
ETNOLOJİ SÖZLÜĞÜ	11
BİBLİYOGRAFYA	249
ALMANCA DİZİN	253
FRANSIZCA DİZİN	258
İNGİLİZCE DİZİN	262
ADLAR DİZİNİ	266

SÖZLÜK'ÜN HAZIRLANMASINDA GÖZÖNÜNDE BULUNDURULAN NOKTALAR

1. Sözlük'teki bütün maddeler etnolojik ve sosyal antropolojik açıdan ele alınmış, etnolojiyi ilgilendiren komşu bilim dallarının sözcük ve terimlerine bu ilgi derecesine göre yer verilmiştir.

2. Maddelerin seçimi ve sınırlandırılışı, öğrencilerin durumu gözönünde bulundurularak yapılmıştır.

3. Sözcüklerin ve terimlerin tanımları, onları oluşturan ana öğelere göre yapılmış, elden geldiğince tipik örneklerle açıklama yoluna gidilmiştir.

4. İlkel halkların, yerel adların dışında her sözcüğün ve terimin sırası ile Almanca, Fransızca ve İngilizce karşılıkları verilmiştir. Eğer sözcük ya da terim Yunanca, Latince, İspanyolca ya da bir yerli dilinden geliyorsa, kökeni açıklanmıştır.

5. Sözlük'ün amacı yeni sözcükler ve terimler önermek olmadığı için, madde başı olarak genellikle alışılmış terim ve sözcüklerin kullanılmasına dikkat edilmiş, fakat dilimizde karşılıkları olmayanlara da yeni karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır.

6. İlkellerin nüfusu, dağılışları vb. ile ilgili rakamlar, istatistikler çeşitlilik gösterdiği ya da yıldan yıla değiştiği için, kesin rakamlardan kaçınılmıştır.

7. İlkel halklar ve topluluklarla ilgili maddelerde; bunların dilleri, somatik özellikleri, ekonomileri, maddî kültür-

leri, toplumsal örgütleri, inançları ve sanatları sırası izlenmiştir.

8. Bazı etnik gruplar tek tek değil de, bağlı bulundukları coğrafî ya da kültürel bölgeye göre toptan madde başı yapılmıştır (örneğin Polinezyalılar, Kuzey Amerika Yerlileri gibi).

9. Etnolog ve sosyal antropologların kısa biyografileri verilirken, temsil ettikleri görüşler ve etnolojiye katkıları belirtilmiş, başlıca eserlerinin orijinal adlarıyla Türkçe karşılıkları da birlikte verilmiştir. Böylece, söz konusu yabancı dili bilmeyen okuyucuya birşey anlatmayacak olan kitap adının hiç değilse Türkçesinin ne anlama geldiğini gösterme amacı güdülmüştür.

10. Sözlük'ün sonuna Almanca, Fransızca ve İngilizce dizinler ile adlar dizini ve yararlanılan kaynakların başlıcalarını gösteren bir bibliyografya eklenmiştir.

KISALTMALAR ve İŞARETLER

Alm. : Almanca
Fr. : Fransızca
İng. İngilizce
→ Bakınız
(→) : Ayrıca bakınız

ETNOLOJİ SÖZLÜĞÜ

A

Ad [Alm. *Name*, Fr. *Nom*, İng. *Name*]: Kişiliği oluşturan özelliklerden biri olarak kabul edilen ad, sadece sosyal bir kişiliği temsil etmez; aynı zamanda majik ve mistik bir kudreti de ifade eder. Onun için yeni doğan çocuğa gelişi güzel bir ad verilmez; verilen adın çocuğun geleceğini, karakterini, toplum içindeki yerini ve başarısını etkileyecek, damgalayacak sembolik bir "öz" taşımasına dikkat edilir. Öte yandan adın insanın varlığını ifade ettiğine inanıldığı için, ölmüş kimselerin anılarını canlı tutmak, geride bıraktıklarının arasında yaşamalarını sağlamak amacıyla onların adları yeni doğan çocuklara verilir. Ad verme törenle kutlanır. İlkellerin çoğunda, erginleme töreni sonucu topluma alınan yetişkin bir kimseye, yeni ad verilir. Bu yeni ad ile yeni bir insanın meydana geldiğine inanılır. Bir aile içerisinde arka arkaya ölenler olursa, kurban isteyen cin ve ruhları yanıltmak için, geride kalanların adları değiştirilir (Siera Leona'de). Ad, insanın bir parçasını oluşturduğuna göre, ad üstüne yapılacak büyünün, o adı taşıyanı etkileyeceğine inanılır. İlkel düşünceye göre, birinin adını bilen, o kimseye büyüsel etki yapabilmek gücünü elde etmiş sayılır. Onun için ilkellerin çoğu tanımadıkları kimselere adlarını söylemekten kaçınırlar.

Âdet [Alm. *Brauch*, Fr. *Coutume*, İng. *Custom*]: Bir topluluğun yapmaya ve uymaya alışageldiği ve topluluk tarafından yapılması gerekli görünen davranış kalıbı. Âdet,→örf'e bakarak daha yumuşaktır.

Aetalar: Filipinler'de, özellikle Luzon adasının kuzeyinde yaşarlar. Dilleri, Endonezya dillerine girer. Somatik özellikleri: Çok kısa boy, koyu renk deri, kıvırcık saç. Genellikle geçimlerini avcılık ve toplayıcılıktan sağlamakla beraber, tatlı patates, → yam, şeker kamışı, muz, sırık fasulyesi ile dağ yamaçlarında pirinç yetiştirmektedirler. Araç- gereç yapımında kullanılan ana malzeme kamış ve ağaçtır. Seyrek olarak kemikten ve deniz hayvanlarının kabuklarından da yararlanırlar. Rüzgârı önleyen basit çardaklarda ve mağaralarda yaşarlar. Giyimleri, önlerine taktıkları, yaprak ve ağaç kabuklarından yapılmış bir önlükten ibarettir. (→ *Negrito*).

Ağlama [Alm. *Weinen*, Fr. *Pleur*, İng. *Cry*]: Ağlama başlıca üç şekilde görülür: Yas tutmada, duada ve selâmda. Yas tutmada ölenin geride bıraktığı yakınlarından başka, ağıtçı kadınlar da tutulur. Dua ağlaması ayinler sırasında âdettir. Selâm ağlaması ise Amerika ve Okyanusya'da görülmektedir. Sioux yerlilerinin selâm ağlaması bazan bir saat kadar sürer.

Ahal: Tuareglerde (Kuzey Afrika'da) akşamları yapılan şiirli ve müzikli söyleşi. Akşamı, şarkıları ve şiir sanatını bilen bir kadın yönetir; erkekler de konuk olarak katılırlar.

Ahu: Polinezya'da ibadet yerlerinin içinde bulunan taştan, dikdörtgen biçimindeki platformlar ya da basit basamaklı pramitler. Ahu, blok taşların harçsız olarak biribirleri üstüne yerleştirilmesiyle yapılır; üstüne→ idoller konulduğu gibi, saklanmak için ölülerin yerleştirildiği de olur.

Aile [Alm. *Familie*, Fr. *Famille*, İng. *Family*]: Erkeğin ve kadının çocuklarıyla oluşturdukları, iş bölümüne dayanan toplumsal ve ekonomik temel birlik. Bütün toplum düzenlerinde yer alan aile, çeşitli biçimlerde görülmektedir. Üye-

lerinin sayısı ve görevleri, evlilik biçimleri, iç örgütlenme vb. çeşitli aile tiplerini oluşturan önemli etkenlerdir. Aile, → küçük ve→ büyük aile ya da dar ve geniş aile diye ikiye ayrılır.

Ak büyü [Alm. *Weisse Magie*, Fr. *Magie blanche*, İng. *White magic*]: Uygulama bakımından insanın ve toplumun iyiliğine yönelen büyü. Hastalık, yaralanma, ölüm, kaza vb. gibi kişisel felâketlerle sel, kuraklık vb. gibi doğal felâketleri önlemeyi amaç edinen ak büyü; evi, barkı, malmülkü, hayvanları, "geçiş" durumundaki çocukları, lohusaları zararlı dış etkilerden korumaya çalışır. Çoğunlukla dinden ve kutsal objelerden yararlanan ak büyü, genellikle din alanında ve din adamlarıyla iş görür; uygulamalarında dua ve kurbana baş vurur. Tekniği, büyünün taklit ve temas ilkesine dayanır. Ak büyü→ kara büyü'nün karşıtıdır. (→ Büyü,→ Maji).

Akdeniz ırkı [Alm. *Mediterranische Rasse*, Fr. *Race Méditerranéenne*, İng. *Mediterranean race*]: → Beyaz ırk'a girer. Çok geniş bir alanı kapsar. Tipik Akdenizliler İber Yarımadasında, Batı Akdeniz adalarıyla Güney Fransa ve İtalya'da, Güney-Doğu Balkanlarda görülürler. Güneyde, Akdeniz ırkı bütün Kuzey Afrika'yı kapsar. Özellikleri: Koyu kahverengi, yatık-dalgalı saç, koyu kahverengi göz, esmer deri, kısa boy, narin yapı, dalikosefal baş, ince ve uzun yüz, dolgun dudak, ince burun.

Akraba evliliği [Alm. *Verwandtenheirat*, Fr. *Mariage entre Parents*, İng. *Kin Marriage*]: Çeşitli evlilik bağlarıyla akraba olan kimselerin; özellikle yeğenlerin birbirleri arasındaki evlilik. Bu tür evlilikler → fücur yasağına girmezler. Amca oğlu ile amca kızı ve teyze oğlu ile teyze kızı arasındaki evliliğe "paralel yeğen evliliği" denir. Dayı oğlu

ile hala kızı ve hala oğlu ile dayı kızı arasındaki evliliğe de "çapraz yeğen evliliği" denir. Bu çeşit akraba evlilikleri Afrika'da, Avusturalya'da ve Melanezya'da görülür. Akraba evliliklerinde rol oynayan etkenlerin başında malın ve paranın akraba çevrelerinin dışına çıkmaması gelmektedir.

Aktif büyü [Alm. *Aktive Magie*, Fr. *Magie active*, İng. *Active magic*]: Doğa olaylarını etkileyerek buyruğu altına almaya yönelen ve saldırgan bir özellik taşıyan büyü. Aktif büyü, güçlü bir iradeyi, parapsikolojik yaşantılara sahip olmayı, etkili dua, beddua ve çeşitli büyüsel sözlerin bilinmesini gerektirmektedir. (→ Büyü,→ Maji).

Akuaku: Oster adası yerlilerinin koruyucu meleği. Bu adadaki her körfezin, her tepenin, her mağaranın böyle bir meleği vardır. Yerlilerin mitlerinde ve masallarında sık sık raslanan Akuakular tıpkı insanlar gibi evlenmekte, çocuk sahibi olmakta ve ölmektedirler.

Akkültürasyon [Alm. *Akkulturation*, Fr. *Acculturation*, İng. *Acculturation*]: Bir kültürün ya da tek bir kültür öğesinin başka bir kültüre benzemesi, uyması. Akkültürasyon → kültür değişmesi'nin bir şeklidir.

Alan araştırması [Alm. *Feldforschung*, Fr. *Recherche sur place*, İng. *Field work*]: Olayları sistemli bir biçimde yerinde gözleme ve tesbit etme. Bir çok bilimin uyguladığı bu araştırma yöntemi, en çok etnoloji ve sosyolojide uygulanır. Etnolojik malzemenin toplanmasında uygulanan bu yöntemde gözlemin rolü büyüktür. Ayrıca anket, mülâkat, rehber kullanma gibi araştırma teknikleri alan araştırmasını bütünlemektedir. Alan araştırmaları ya etnologlar ve sosyal antropologlar tarafından ya da bu iş için yetiştirilmiş uzmanlar tarafından yapılır. Araştırıcının, araştırma

yaptığı yerde uzun süre kalması; onun dilini, âdetlerini, davranışlarını vb. çok iyi bilmesi gerekmektedir. Eskiden, ilkeller arasında yaşamış olan misyonerlerin, memurların ve gezgincilerin notlarına, kitaplarına ve anılarına dayanılarak etnolojik genellemelere gidilir, bu yüzden de yanılmalara ve yanlışlara düşülürdü. Bugünkü etnoloji, ilkel halkların arasında alan araştırması yöntemiyle yapılmış olan bilimsel incelemelere dayanmaktadır. Alan araştırması yapmış olan etnolog ve sosyal antropologların başlıcaları şunlardır: F. Boas, A. L. Kroeber, R. H. Lowie, P. Radin, H. R. Rivers, A. R. Radcliffe-Brown, B. Malinowski, R. Firth, M. Fortes, M. Guisende, P. Schebésta, R. Thurnwald, E. Nordenskjöld, K. Birketh-Smith, M. Mead, R. Benedict vb.

Alpaka: Güney Amerika'da yününden yararlanılan ve yük taşıtılan, deveye benzer hayvan. Hayvanın yününden yapılan kumaşa, yerli dilinde Alpaka denmektedir.

Alpli ırk [Alm. *Alpine Rasse*, Fr. *Race alpine*, İng. *Alpine race*]: →Beyaz ırk'a girer. Fransa'nın merkezi, İsviçre, Kuzey İtalya, Güney Almanya, Bohemya ve Macaristan bu ırkın yayılma alanını kapsar. Özellikleri: Kahverengi, yatık saç, kahverengi göz, esmere yakın deri, brakisefal baş, geniş ve yuvarlak yüz, küçük, ince burun, kısa boy.

Alter ego → Öteki ben.

Amerikan mandası → Bizon.

Amerind: İngilizce American Indians= (Amerika Yerlileri)'dan kısaltılmıştır. Amerika kıt'ası ile kıt'aya bağlı adalarda yaşayan yerlilerin topuna birden İngiliz dilinde verilen ad.

Amitalokal → Halayerli

Anaerki [Alm. *Mutterherrschaft*, *Matriarchat*, Fr. *Matriarcat*, İng. *Matriarchate*]: Otoritenin, akrabalığın, evliliğin kadın soy-zincirine göre sıkı bir biçimde düzenlenmesi (→ Ana hukuku). Bu terim, bugün artık etnolojide kullanılmamaktadır. (Karşıtı → *Babaerki*).

Ana hattı [Alm. *Mutterliche Linie*, *Matrilineal*, Fr. *Matrilinéaire*, İng. *Matrilineal*]: Miras ilişkilerinde, akrabalık kuruluşlarında, çiftlerin evlendikten sonra nerede oturacakları konusunda, soyun hesaplanmasında anadan yanalığın ön planda tutulması ve toplumsal yapının buna göre düzenlenmesi (Karşıtı→ *Baba hattı*).

Ana hukuku [Alm. *Muterrecht*, Fr. *Droit maternel*, İng. *Mother right*]: Soy-zincirinin, mirasın, babalık görevinin ana soyuna göre hesaplandığı ve kadınlara büyük ayrıcalıkların tanındığı toplum düzeni. Ana hukuku görüşü ilkin → Bachofen tarafından ortaya atılmıştır. Bachofen'e göre, ana hukuku kurumu → baba hukuku'ndan daha önce gelmektedir. Bu kurum bugün artık geçerli değildir. Ana hukuku esasına göre örgütlenmiş → büyük aile'de kızlar, evlendikleri zamanda büyük aile çevresinde kalmaktadırlar. Bunların kocaları da bu ailelere girmekte, kendi ailelerinden ayrılmaktadırlar. Bu durum kuşaklar boyunca sürmektedir. Kadınların soy-zinciri, her zaman aile alışkanlıklarını göstermektedir. Ad konulması, miras hukuku, kabile ilişkinlikleri hep bu esasa göre düzenlenmektedir. Ana hukuku aile kurumunun görüldüğü toplum düzenlerinde babanın çocuklarıyla ilgili görevlerini dayılar üzerlerine almaktadır (→ *Dayıerki*). Ana hukuku esasına göre düzenlenmiş toplumlar daha çok tarımcı halklardır. Besinin, ekip-biçmek suretiyle düzenli bir biçimde

elde edilişi, çanak-çömlekçiliğin ve dokumacılığın bulunuşu kadına ilkin ekonomik, sonra da toplumsal ayrıcalıklar sağlamıştır. Ana hukuku toplum düzeninde poliandrik evlilik şekilleri, tanrıçalar ve kadın şamanlar görülür. İlkellerdeki gizli erkek dernekleri ana hukukuna bir tepki olarak doğmuştur. (Karşıtı → *Baba hukuku*).

Analoji büyüsü → Taklit büyüsü.

Anayerli [Alm. *Matrilokal*, Fr. *Matrilocal*, İng. *Matrilocal*]: Evlendikten sonra, çiftin, kadının ailesinin yanına yerleşmesi. (Karşıtı → *Babayerli*).

Andamanlılar: Andaman adalarında yaşarlar. Kendilerine özgü bir dili koruyabilmişlerdir. Bu dil, Andaman dillerine girer. Somatik özellikleri: Çok kısa boy, koyu renk deri, kıvırcık saç. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinirler. Rüzgârı önleyen çok ilkel barınaklarda ve dört köşeli kulübelerde yaşarlar. Ağaçtan, bambu kamışından ve taştan yapılma araç gereçleri vardır. Ateşi bilir, fakat elde edemezler. Çanak çömlek de kullanırlar. Avda kullandıkları başlıca silâh oktur. → Buluga adlı yüce varlık, dinsel hayatlarında önemli rol oynar. (→ *Negrito*).

Angakok: Eskimo şamanlarının adı.

Anıttaş [Alm. *Megalith*, Fr. *Mégalithe*, İng. *Megalith*]: Kelimenin aslı yunanca megas=(büyük) ve lithos=(taş)' dan gelmektedir. Tarih öncesi çağların taştan yapılma anıtları (→ *Dolmen*,→ *Menhir*). Etnolojik anlamda megalit, toplum içinde önemli yeri olan kimselerin adına dikilen taştır. Örneğin Lotalarda kazancından şölenler veren kimselerin adına bu hizmetinin bir belirtisi olarak verdiği şölen sayısınca taş dikilir.

Animalizm [Alm. *Animalismus*, Fr. *Animalisme*, İng. *Ani-*

malism]: Kelimenin aslı Latince animal=(hayvan)'dan gelmektedir. Avcı ile hayvan arasındaki büyüsel, mistik ve dinsel sıkı bağ. Avcı, av hayvanının insana benzediğine, özel güçlerle dolu olduğuna inanır. Avcı kültürlerde ve avcılıkta gördüğümüz bu mistik ve majik bağ, totemizmin ilk basamaklarından biridir ve Alter Ego(→ *Öteki ben*) inancında; öldürülen hayvanlarla barışmak, onlardan özür dilemek için yapılan pratiklerde; hayvan kemikleriyle fala bakmakta; av büyüsünde ve hayvanları taklit eden oyunlarda kendini gösterir.

Animatizm [Alm. *Animatismus*, Fr. *Animatisme*, İng. *Animatism*]: Kelimenin aslı Latince animatis=(canlandırma)'den gelmektedir. İnsanın, tıpkı bir çocuk gibi, çevresini ve doğayı dolduran şeyleri canlı gibi görmesi, canlandırması. Dinin kökenini ve gelişmesini araştıran bilginlerden biri olan R. R. Marett, animatizm'i→ animizm'den önceki döneme sokmaktadır.

Animizm [Alm. *Animismus*, Fr *Animisme*, İng. *Animism*]: Kelimenin aslı Latince anima=(ruh)'dan gelmektedir. Sadece insanların değil, hayvanların, bitkilerin, eşyanın ve doğa belirtilerinin de ruhu olduğuna dayanan dinsel dünya görüşü. İngiliz etnologu Edward. B. Tylor (1832–1917) bu görüşe dayanarak animizm kuramını kurmuştur. Tylor'a göre uyku, düş, vizyon, esrime, ateşli hastalıklar, cinnet ve ölüm gibi psikolojik ve fizyolojik yaşantılar yoluyla ruh kavramına varan ilkel insan, giderek bu prensibin kendi dışındaki canlı ve cansız varlıklarda da varolduğu inancına varmıştır. Ölenlerin bir anlamda hayatlarını sürdürdükleri inancı,→ atalar ibadetiyle→ ölüler ibadeti'ni doğurmuş; bu inançtan cin, peri inancına geçilmiş; bir takım iyi ya da kötü, daha başka bir söyleyişle yararlı

ya da zararlı ruhların bazı yerleri, ağaçları, kovukları, belli eşyaları doldurduklarına inanılarak→ fetişizm'e varılmıştır. Bir çok doğa öğesinin (orman, su dağ, ay, güneş vb.) yukarda sözünü ettiğimiz basamaklardan geçerek önem kazanmaları→ politeizm'i doğurmuştur. Bunlardan birinin ötekileri ikinci planda bırakarak en öne geçmesi de, bu evrimci görüşün son safhası olan→ monoteizm'i meydana getirmiştir. Bugün artık kabul edilmeyen bu kuramın geçerli yanı, ilkel insanın ruh kavramına varışını çok güzel açıklamasıdır.

Ankermann, Bernhard (1859–1943): Alman etnologu. Afrikanist. Saha araştırmasından çok müzelerdeki etnografik malzeme üzerinde çalışmıştır.→ Kültür çevresi'ne önemli katkıda bulunmuştur.→ Kültür tarihi okulundandır. "*Kulturkreise und Kulturschichten in Afrika*, 1905" (Afrika'da kültür çevreleri ve kültür katları) adlı bilimsel tebliğiyle Frobenius'a karşı çıkmıştır. Afrika'daki totemizm şekilleri, ölüler ibadeti ve müzik aletleri hakkında makaleleri vardır.

Anne-çocuk figürü [Alm. *Mutter-Kindfigure*, Fr. *Figure mère-enfant*, İng. *Mother-child figure*]: Başta Yorubalar olmak üzere Afa, Bakongo, Bena ve Lulualarda görülen ağaç figürler. Çocuğu annenin dizinde, kucağında süt verirken, sırtında, omuzunda canlandıran bu figürlerin kökeni hakkında iki görüş vardır: Bir kısım araştırıcılar anne-çocuk figürlerinin hiç bir yabancı etki altında kalmaksızın yerli sanatçılar tarafından yaratıldıklarını ileri sürerken, bir kısmı da Afrikalı sanatçıların, Portekizlilerin Madonna resimlerinden esinlendiklerini ortaya atmaktadırlar.

Antropofaji→ Kanibalizm.

Antropoloji [Alm. *Anthropologie*, Fr. *Anthropologie*, İng. *Anthropology*]: İnsan bilim. Kelimenin ash Yunanca anthro-

p o s=(insan) ve l o g o=(bilim)'dan gelmektedir. Antropoloji terimi çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. İnsanın kökenini, biyolojik yapısını, somatik özelliklerini, kültürel belirtilerini, toplumsal davranışlarını vb. konu edinen ve bunları kendine özgü yöntemleriyle inceleyen Antropoloji bilimi başlıca şu disiplinlere ayrılır: → Fizikî Antropoloji, Paleoantropoloji, → Kültürel Antropoloji,→ Sosyal Antropoloji ve→ Etnoloji. Hatta son zamanlarda felsefî, psikolojik, tıbbî ve teolojik antropolojiden de söz edilmektedir. Antropolojik bilimlerin yararlandığı öteki bilim dallarıysa dil, tarih, prehistorya, coğrafya, biyoloji, zooloji, karşılaştırmalı anatomi ve embriyoloji, sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve dinbilimdir.

Antropomorfizm [Alm. *Anthropomorphismus*, Fr. *Anthropomorphisme*, İng. *Anthropomorphism*]: Yüce varlıkları ve tanrıları insan şeklinde düşünmek; insanî yetenek, tutum ve davranışlarla nitelemek. Antropomorfizm'in etkisi özellikle mitolojide görülmekte; tanrıların yetenekleri, nitelikleri, düşünceleri, duyguları ve işleri insanlarınkine bakarak çok büyütülmektedir.

Aplikasyon [Alm. *Applikation*, Fr. *Application*, İng. *Application*]: Kumaşı, deriyi vb. üzerine renkli kumaş parçaları ya da başka dekoratif malzeme dikmek suretiyle süslemek.

Aruaklar: Güney Amerika'da, Amazon havzasında yaşamış olan yerliler. Geniş bir sahaya yayılmışlardı; bir şef tarafından yönetilen köylerinde bir-kaç bin insan yaşamaktaydı. Mısır,→ manyok, patates ve tütün ekiciliği yapmışlardır. Toplumsal bakımdan soylular, halk ve köleler diye üç sınıfa ayrılmaktaydılar → Zemi dedikleri idolleri dinsel ve büyüsel obje olarak kullanılıyordu. Ölülerinin başları-

nı sepetler içine koyarak evlerinde saklarlardı. Sanatları, Meksika sanatıyla bazı benzerlikler göstermektedir.

Ata figürü [Alm. *Ahnenfigur*, *Ahnenstatue*, Fr. *Statuette d' âncestre*, İng. *Ancestral statue*]: Özellikle tarımla uğraşan ilkellerde ataların anılarını canlı tutan ve → atalar ibadetiyle → ölüler ibadetinde kullanılan; ağaç, taş ve başka malzemeden yapılan heykel. Ölmüş atalarla yaşayanlar arasındaki duygusal bağ, ata figürleriyle simgelenir. Ata heykeline ölü heykeli de denilmektedir. Bu heykellere ölünün kendisi gözüyle bakılır; atalar ve ölüler ibadetinde kült objesi olarak kullanılan heykelin, bazan ölenin sağlığındaki toplumsal yerini simgelediği de görülmektedir. Bu figürlerde ata ruhlarının eğleştiği kabul edilir; kurbanlar kesilir, adaklar adanır, dualar edilir.

Atalar ibadeti [Alm. *Ahnenkult*, Fr. *Culte des ancéstres*, İng. *Ancestor cult*]: Manizm. Ölümden sonra hayatın sürdüğü ve ölenin öldükten sonra da mensup olduğu toplumla ilişkisi bulunduğu inancı. Özellikle tarımla uğraşan ilkel toplumlarda çok yaygın olan atalar ibadetine göre; ölen atanın manevî varlığı yeryüzünde kalmakta, geride bıraktıkları kimselerin hayatlarını olumlu ya da olumsuz yönden etkiliyebilmektedir; örneğin ürünlerin ve hayvanların verimli olmasında, insan soyunun çoğalmasında önemli rol oynamaktadır. Yardımlarını sağlamak için onlara yemekler, meyveler sunulur, kurbanlar kesilir; heykeller ve maskelerle canlandırılır, adlarına ve anılarına büyük taşlar dikilir (→ *Anıttaş*). Atalar ibadeti en çok Afrika'nın, Güney ve Doğu Asya ile Okyanusya'nın tarımla uğraşan halklarında görülür.

Ariki heykelleri: Oster adasındaki monumantal taş büstler. Bunların boyları 7 ile 20 metre arasında değişmektedir.

Artık sönmüş olan Rano-Raraku volkanının etekleriyle bir zamanlar adanın çok sayıdaki kült teraslarını süsleyen, koyu gri renkteki volkanik taşlardan yontulan bu baş heykellerinin yüzlerinde vakur ve karanlık bir ifade vardır; derin göz çukurlarındaki karanlık bakışlar yukarıya doğru yönelmiştir. Burun uzun ve geniş kanatlıdır; kulaklar aşağıya doğru iyice uzatılmış, deforme edilmiştir. Adalıların Moai adını verdikleri bu baş heykellerinin yüzleri denize dönüktür. Arikilerin çoğu bugün artık parçalanmış ve kırılmıştır. Bir zamanlar → Ahuları süsleyen bu anıtsal büstlerin gerçekte neyi canlandırdıkları kesin olarak bilinmemektedir. Ariki, Polinezya dilinde şef anlamına gelmektedir.

Ateş [Alm. *Feuer*, Fr. *Feu*, İng. *Fire*]: İnsanlığın en eski ve en önemli buluşlarından biridir. İnsanın ateşten ne zaman, nerede, ve nasıl yararlandığı hakkında çeşitli görüşler vardır. Bu konuda en eski belge Pekin yakınındaki mağaralarda bulunmuştur. → Pekin Adamı'nın taş aletlerinin ve kemiklerinin bulunduğu bu mağaralarda yanık kemiklerle kömür artıklarına da raslanılmıştır. Bu bulguların yaşı 500.000 yıl olarak tahmin edilmektedir. Ateş elde etmenin başlıca teknikleri tahtaları biribirine sürtmek ile çakmak taşlarını biribirine vurmaktır. Her iki usulde yeryüzünün çeşitli yerlerinde bilinmektedir. Andaman adalarındaki Negritolar, Kongo ormanlarındaki İturi-Pigmeleri ve bugün tamamen yokolmuş bulunan Tasmanyalıların bir kısmının dışında hemen her halk ateş yakmasını bilmektedir. Bununla beraber, yukarda adları geçen yerlilerin bir zamanlar ateş yakmayı bildikleri; fakat her hangi bir sebeple bu yeteneklerini kaybettikleri kabul edilebilir. Çünkü bunlar her hangi bir şekilde elde ettikleri ateşin sönmesini önlemeye çalışmakta, küllerini

yanlarında taşımaktadırlar. Ateşi sürekli olarak koruma düşüncesi giderek kutsallaşmış ve ateşe çeşitli dinsel ve büyüsel nitelikler kazandırmıştır. Ateşin, insanlara tanrılar tarafından verildiği ya da insanların ateşi çaldığı hakkında çeşitli mitler vardır. Çeşitli inançlara göre ateşin kötülükleri uzaklaştırıcı, arıtıcı, canlılara güç ve sağlık kazandırıcı bir özü vardır; dumanı büyüsel güçler taşımaktadır. Kutsal ateş tasarımı oldukça yaygındır; Polinezyalılarda, Kuzey Amerika yerlilerinin bazılarında, Afrika'nın çoğu kabilelerinde bu tasarımın çeşitli örnekleri görülür. Ayrıca Eski Mısır'da, İran'da, Yunanistan'da, Keltlerde, Cermenlerde, Slavlarda, Romalılarda, Hindistan'da Meksika'da, Çin'de kutsal ateşle ilgili tanrılara, inanmalara ve uygulamalara raslanılmaktadır.

Ateş ülkesi yerlileri: Güney Amerika'nın alt ucundaki adalar grubunda yaşarlar. Dillerine göre üç gruba ayrılırlar: Yamana ya da Yahgan, Selknam ya da Ona ve Alakaufl ar. Atalarının, Bering boğazı yoluyla Kuzey Doğu Asya'dan Amerika Kıt'asına ayak bastıkları, oradan da buraya geldikleri tahmin ediliyor. Bugün hemen hemen yokolmuş durumdadırlar. Ekonomilerinin esası toplayıcılık, avcılık ve balıkçılığa dayanmaktadır. Deniz memelileri, deniz kabukluları, deniz kuşları ile yerlilerin hayatlarında önemli bir rol oynayan Guanaco avı; kuş yumurtaları, mantar ve yabanıl meyve toplayıcılığı yapılmaktadır. Yazın Guanaco, kışında deniz memelilerinin derisinden yaptıkları kulübe ve rüzgârlıklarda barınmaktadırlar. Kab-kacak yapımında ağaç kabuğu ve deri kullanmışlar; sepet örmüşler, ağaçları oyarak kayık yapmışlar, taş aletlerden yararlanmışlar, uçlarını sivri balina kemiklerinden yaptıkları mızrak ve harpunlarla avlanmışlardır. Derilerine sürdükleri kalın bir yağ tabakası ve boya bedenle-

rini korur. Köpek balığı derisinden de giysi olarak yararlanmışlardır. Çok ilkel basamaktaki maddî yaşantılarının tersine, manevî yaşantıları oldukça gelişmiştir: Dinsel dünyalarının esasını tek bir yüce varlık inancı teşkil etmektedir. Dünyayı yaratan ve insanları buyruğuyla yöneten bu yüce varlık, yıldızların üstünde yaşamaktadır. Çok gelişmiş ve zengin olan mitolojileri insanın yaratılışını, yönleri, rüzgâr, bulut ve ebemkuşağı gibi göksel olayları konu edinmektedir.

Atol: Ortasında bir deniz -kulağı (lâğün) bulunan mercan adası. Bu deniz-kulağı, darca deniz yollarıyla Okyanusa bağlıdır. Adaların denizden yüksekliği çoğunca bir-kaç metredir. Adanın dışa bakan yamacı dik, içe bakan yamacı az eğilimlidir. Atollerin büyüklüğü çok değişiktir.

Av büyüsü [Alm. *Jagdzauber*, Fr. *Magie de chasse*, İng. *Hunting magic*]: Avlanacak hayvanları daha önceden bir takım büyüsel işlemlerle etkilemeye yönelen büyü. Avcılar arasında çok yaygın olan bu büyü türü, av öncesi bazı kaçınmaları ve kuralları yerine getirmeyi de gerektirir. Ayrıca hayvanı etkilemek için →taklit büyüsü'nden,→ uğurluklardan yararlanılır; büyüsel sözler söylenir. Özellikle avlanacak hayvanın resmini yaparak onu büyülemek yaygın bir inançtır. Avcılıkla geçinen topluluklarda mağara resimlerinin çoğu, av sahnesini konu edinmektedir. Avdan eli dolu dönmek için çeşitli pratiklere başvurulur: Örneğin Kamerun'un orman bölgesinde yaşayanlar ava çıkmadan önce yıkanır, şırınga yaptırır, büyüsel ilaçları kabından taşıracak kadar kaynatır, bedenlerini boyatır ve saçlarını özel bir biçimde kestirirler. Avdan önce, avcının "hayvan tanrı" sından yardım istemesi ona avdan bir parça vereceğini söylemesine de sık raslanılır. Avcının,

avladığı hayvanın zararından korunmak için, belli büyüsel işlemlere başvurduğu, ondan özür dilediği de olur. (→ *Ayı kültü*).

Avcılık [Alm. *Jaegertum*, Fr. *Chasse*, İng. *Hunting*]: İnsanlığın en eski besin elde etme şeklidir. Genellikle → toplayıcılıkla birlikte yapılır; fakat toplayıcılıktan daha ileri bir tekniği gerektirir. Avcılıkta kullanılan başlıca silâh ve aletler ok, mızrak, çengel, topuz, balta, bola, ağ, çeşitli tuzaklarla çeşitli zehirlerdir. Ayrıca at ve köpek de kullanılır. Avcılık ya tek başına ya da ortak olarak grup halinde yapılır. Birinci durumda, avcının avlayacağı hayvanın özelliklerini iyi bilmesi gerekmektedir. Bu çeşit avcılıkta yerlilerin uyguladıkları başlıca yöntemler şunlardır: Avlanacak hayvanın postuna bürünme, maske takma, dallardan ya da deriden yapılma siperliğin arkasına saklanarak ava yaklaşma; hayvanı korkutarak şaşkınlık anından yararlanma, hayvanların otladığı ve su içtiği yerlere pusu kurma, hayvanı kovalıyarak kızdırma vb. Ortak olarak yapılan avcılık büyük hayvan sürülerine yönelir. Bu çeşit avcılıkta uygulanan başlıca yöntemler de şunlardır: Sürüyü şaşırtarak önceden eşilmiş çukurlara düşürme, çitlerle ve taşlarla çevrilmiş yerlere sokma, otları ve ağaçları yakarak şaşırtma, suları geçerken sıkıştırma vb. Avcılık güç olduğu için, daha çok erkeklerin işidir. Kadınlar, avlanan hayvanları yüzme, temizleme işiyle uğraşırlar. Avcılıkla geçinen topluluklarda, avdan eli dolu dönmek, bolca avlanmak için çeşitli büyüsel pratiklere başvurulur (→ *Av büyüsü*). Ekonomilerinin esasını avcılığın teşkil ettiği topluluklar gezginci bir hayat sürerler. (→ *Avcı ve toplayıcılar*). Balıkçılık da avcılığın içine girer. Genellikle topluca balık avına çıkılır. Köpek balığı, fok, balina vb. gibi büyük deniz hayvanları avcı grupları tarafından mız-

rak, zıpkın, ağ yardımıyla avlanır. Küçük balıklarsa olta, kanca, ağ ve sepetlerle yakalanır. Ayrıca balıkları sersemleten çeşitli zehirler de kullanılır. Suları bentlerle kesip, balıkları belli bir yerde sıkıştırarak avlamak da çok uygulanan yöntemlerden biridir. Ava çıkmadan önce ve av sırasında yapılan dinsel ve büyüsel törenlerin avın sonucunu etkileyeceğine inanılır.

Avcı ve toplayıcılar [Alm. *Jaeger und Sammler*, Fr. *Chasseurs et Collecteurs*, İng. *Hunters and gatherers*]: Geçimlerini → avcılık ve → toplayıcılık'dan sağlayan topluluklar; bunlar içinde yaşadıkları coğrafî ve toplumsal ortamın etkisiyle biribirlerinden farklı özellikler gösterirler. Örneğin avcılık toplayıcılıkla geçinen Haidalar (Kuzey-Batı Amerika) ile Buşmanlar (Afrika'da, Kalahari çölünde) arasında çok farklar vardır. Haidaların yaşadığı doğal çevre gerek av, gerekse bitki bakımından çok zengindir. Bu nedenle Haidalar oldukça devamlı topluluklar meydana getirmişlerdir. Bunun sonucu olarak da toplumsal yapıları Buşmanlardan ve Avusturalya yerlilerinden daha karmaşık bir durum gösterir. El zanaatları çok gelişmiş, servet birikimi olmuş, dolayısıyla toplum içinde bir tabakalaşma belirmiştir. Buna karşılık gayet sert bir çevrede yaşayan Avusturalya yerlileri, doğadaki av hayvanını ve bitkiyi tükettikçe sürekli göç etmek zorunda kalırlar. Doğal çevrenin değişik olanaklarından ileri gelen bu farkların dışında, avcı ve toplayıcı topluluklar bir takım ortak özelliklere sahiptirler. Bu özelliklerin başlıcası hepsinin de yerleşik bir hayattan yoksun olmasıdır. Çevrenin çok zengin olduğu Haidalarda bile→ yarı göçebelik vardır. Ancak bu göçler belli ve sınırlı bir arazi üzerinde yapılır. Avcılık ve toplayıcılık çok sayıda insanı beslemeye elverişli bir besin elde etme yolu değildir. Bu durum da, toplulukları lo-

kal gruplar halinde yaşamaya zorlamıştır. Çünkü küçük bir grubun göç etmesi, büyük bir gruptan daha kolaydır. Sürekli göç ihtiyacı ve küçük lokal gruplar halinde yaşama zorunluğu yüzünden, avcı ve toplayıcı topluluklarda daha çok parçalı politik organizasyon tipine; yani merkezî bir otoriteye dayanan siyasi bir organizasyondan çok, kendi başına, oldukça buyruk lokal gruplara raslanılır. Sürekli göç ve teknolojik yetersizlik sonucu taşınacak mal, araç-gereç de sınırlıdır. Avcı ve toplayıcı topluluklar ancak kendilerine yetecek kadar besin elde etmeye yöneldikleri için, ekonomilerinde bir uzmanlaşma olmamıştır. Lokal grupların bütün üyeleri aletlerini, silâhlarını, barınaklarını, giysilerini vb. kendileri yaparlar. Ancak biyolojik durumları gereği, cinsler arasında bir iş bölümüne raslanır. Örneğin fazla enerjiyi ve gücü gerektiren avcılık erkeğin, ev işleri ile bitkileri ve küçük hayvanları toplamak da kadının görevidir. Halen yeryüzünde yaşayan ilkel topluluklar avcılığı, toplayıcılığı ve balıkçılığı farklı oranlarda yapmaktadırlar. Salt avcılığa, toplayıcılığa ya da balıkçılığa dayanan topluluklara raslamak zordur. Avcı ve toplayıcı topluluklara örnek olarak Avusturalya yerlileri, Andamanlılar, Afrika Pigmeleri, Buşmanlar ve Ateş Ülkesi yerlileri gösterilir.

Avunkulat→ Dayıerki.

Avunkulokal→ Dayıyerli.

Avusturalya yerlileri: Avusturalya kıt'asında yaşarlar. Bugünkü insanlardan çok farklıdırlar ve özel bir ırkın, Avusturalya ırkının (race Carpertarienne) temsilcileridir. Dilleri, Avusturalya dillerine girer. Somatik özellikleri: Ortayı biraz geçen boy, dar kalça, uzun bacak; dolikosefal baş, kıvırcık ve dalgalı siyah saç, koyu renk deri, gelişmiş kıl sistemi; geriye kaçık alnın altında siperlik gibi çıkıntı yapan kaş kemerleri; bu siperliğin altında derine gömülmüş izlenimini veren koyu renkli gözler, yassı ve

kanat hizasında genişleyen burun, kalın dudaklar. Ekonomileri avcılık ve toplayıcılığa dayanır; bu bakımdan oradan oraya dolaşırlar. Hayvansal besinlerini memeli hayvanlar, kuşlar, sürüngenler, balıklar, yengeçler, midyeler, istiridyeler, böcekler teşkil eder. Bitkisel besinlerini de ot köklerini, tohumları, meyvaları, meyva ve çiçek saplarını, yaprakları toplamak suretiyle elde ederler. Bunlara ek olarak yabanarısı balını, bazı ağaçlardan elde edilen tatlı ve ağdalı maddeyi de sayabiliriz. Av araçları olarak ok-yay, mızrak, savurma topuzları, taş baltalar,→ bumerang vb. kullanılır. Ot köklerini, yaprakları, solucan vb. toplamak için sadece ucu sivri bir eşme sopasından yararlanılır. Hayvansal ve bitkisel yiyeceklerin hemen hepsi ya toprak bir ocakda dumana tutulmakta ya da sıcak külde ve kömür ateşinde kızartılmaktadır. Kab-kacak içinde öteberi pişirmeyi, suyu kaynatmayı da muhtemelen Avrupalılardan öğrenmişlerdir. Ateşi yakmak ve yemek hazırlamak genellikle kadınların işidir. Bitki kökleri, tohumlar, yapraklar taşla ezilir, zehirleri çıkarılır. Göçler sırasında, konakladıkları yerlerde yapılan basit kulübelerin fonksiyonu daha çok ateşin korunmasına yarar. Yerliler rahatlıkla açık havada yatabilirler. Bununla beraber yuvarlak, dört köşeli, kimi zaman sadece üstü kapalı çalı-çırpı ve yapraklardan yapılma basit kulübeleri de vardır. Avusturalya yerlileri giyimi, ilkin, uygarlığın buraya girmesiyle öğrenmişlerdir denilebilir. Eskiden kıt'anın her yanında çıplak gezilirdi ve soğuk havalarda kanguru derisinden yaptıkları pelerine benzer bir örtüye bürünülürdü. Genellikle bellerine kemer bağlarlar. Bu kemer, erkeğin ve kadının tek "giyim"ini teşkil etmektedir. Süslenmeleri, kol ve alına takılan bantlardan, saçlara sokulan tüylerden ve bedeni boyamaktan ibarettir. Bayramlarda beden boyamaya çok önem verilir. Bu iş için kırmızı ve

sarı toprak boyası, beyaz lüleci çamuru ve odun kömürünün kara tozu kullanılır. Dövmeyi bilmezler; buna karşılık bedenin çeşitli yerlerinde süslenme amacıyla yaralar açmak âdeti hem kadınlar hem de erkekler arasında çok yaygındır. Toplumsal yapılarının ana unsurları lokal gruplardan,→ akraba evliliği sistemlerinden ve yaşlılar sınıfından ibarettir. Kudretin bir elde toplanması, yani politik bir faktörü olan şeflik sistemi yerlilerin kabile hayatında seyrek raslanan bir şeydir. Lokal grupları ya da "sürü"leri (Horde) yönetenler genellikle yaşlı erkeklerdir. Yöneticiliği elde etme, dinsel ve profan hayat hakkında tecrübe sahibi olmaya, mistik, majik ve dinsel gelenekleri iyice bilmeye bağlıydı. Yaşlılık ve bir takım yeteneklere sahip olmak otoriteyi elde tutmayı garantilemekteydi. Bu nitelikleri taşıyanlar topluluk için geçerli hukukî normların korunmasından sorumluydular. Gruplar arasında yapılan toplantılar bir çeşit yaşlılar toplantısı oluyordu ve bu toplantılarda bağlayıcı kararlar alınıyordu. Klanların temelini→ totemizm teşkil etmektedir. Totemciliğin hem sosyal, hem de dinsel yanı vardır. Yerlilerin totemistik tasarımlarından çeşitli sosyal kanunlar ve yasaklar çıkmaktadır (Totem hayvanını yememek, klan içinden evlenmemek gibi).→ Dıştan evlenme'nin yanı sıra, evliliğin bir başka türlü sınırlandırılması da çeşitli tribülerde görülen "evlenme sınıfları" şeklindedir. Bu durum, tribünün iki ekzogam yarıya ayrılmasına dayanmaktadır; yani evlenmek için seçilecek eş, evlenecek kimsenin dahil olduğu yarıya değil, diğer yarıya dahil olmak zorundadır. Orta Avusturalya ile kuzey ve güney-doğu kıyı bölgelerinde yaşayan çeşitli yerli halklarda bu tip "ikili düzen" sadece evliliği değil, aynı zamanda genel sosyal davranışlarla kültik hayatı da etkileyerek daha fazla ayrılmaları meydana

getirmiştir. Böylece tribünün yarısı kendi içerisinde iki ya da dört kısma ayrılmakta; bu durumsa toplumsal hayatın güçlerini daha sıkı bir şekilde sınırlamaktadır. Avusturalya yerlilerinin kendilerine özgü toplumsal yapısını kurallara bağlayan totemciliktir. Hatta Güney Avusturalya'nın çeşitli halklarında her iki cinsin, yani kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı totemleri vardır. Dinsel dünyalarının ve kültik hayatlarının esasını, mitik kahramanlarla ataların başlarından geçen olayları danslar ve şarkılarla canlandırmak ve erginleme törenleri teşkil eder. Ritüel dansları (Corroboree) savaşla, avla ve cinsel hayatla ilgili yaşantıları canlandırır. Erginlik törenlerinde çocuklar sünnet edilir, dişleri kırılır, parmakları kütleştirilir, çeşitli büyüsel işlemler uygulanır.→ Çurunga'lara kutsal araç gözüyle bakılır; kadınlara ve çocuklara gösterilmez. "Vonjina" denilen ağızsız mitik kahraman motifine kaya resimlerinde sık sık raslanılır. Vonjina'nın en eski dünya yılanının yumurtalarından oluştuğuna inanılır. Avusturalya yerlilerinin kaya resimleri de kutsal ve büyüsel bir karakter taşımaktadır. Daha çok Kuzey Avusturalya'da raslanan bu naturalist ve geometrik şekillerle süslenmiş renkli resimlerin bulunduğu yerler kültik ve ritüel yaşantıların merkezidir. Bu resimlerin boyalarını yenilemek suretiyle yağmurların çoğalacağına, bitkilerin ve hayvanların bollaşacağına inanılır.

Aybaşı [Alm. *Menstruation*, Fr. *Règle*, İng. *Menstruation*]: İlkellerde kadının "ay hali" bazı yasak ve kaçınmaları da beraberinde getirmektedir. Örneğin bu durumdaki kadın, çoğu zaman başkalarıyla birlikte yemek yemez, belli bir takım yiyeceklere dokunmaktan kaçınır; sığırlardan, av hayvanlarından uzak durmaya çalışır ve günlük bir takım işleri tek başına görür. Ayrıca, kızlar ve kadınlar bu

durum için özel surette yapılmış olan aybaşı kulübelerinde yatıp kalkarlar. Köyün dışında kurulan bu kulübeler, erkeklerle "ay hali"ndeki kadınların biraraya gelmesini önlemektedir. Bu kulübeler, ilk "âdet"ini gören kızların erginlikle ilgili bazı gelenekleri yerine getirdikleri yerler olarak kullanılır. Örneğin Batı Afrika'daki Buşmanlarda ilk "âdet" ini gören kız, bir aybaşı kulübesinde kalır ve bu olay özel bir oyunla kutlanır. Aybaşı kulübelerinin bulunmadığı yerlerde, evin ya da odanın bir kısmı hasır örtülerle bölünerek bu iş için kullanılır. Burada kalan kız, yukarıda saydığımız yasak ve kaçınmaların yanısıra saçlarını kestirtir, sık sık yıkanır, tütsülenir ve bedenine merhemler, boyalar sürer. Böylece pisliğini gidermiş olur; çünkü ilkellerin çoğu bu durumdaki kadınları pis olarak kabul etmekte, özellikle erkekler bu durumdaki kadınlardan kendilerine zarar geleceğine inanmaktadırlar. Aybaşı kanını tehlikeli bir nesne olarak kabul eden erkekler, onun tehlikesinden uzak durmaya çok dikkat etmektedirler. Erkeklerin bu korkusu, cins rekabetinin bir belirtisi olarak görülmekte ve kendini çeşitli yasak ve kaçınmalarla göstermektedir.

Ayı kültü [Alm. *Baerenkult*, Fr. *Culte d'ours*, İng. *Bear cult*]: Kuzey Asya, Kuzey Amerika ve Amur bölgesinde (Gilyaklarda) ayının ritüel törenle öldürülmesi. Bu iş için yakalanan ayıya bir süre çok iyi bakılır, beslenir, bir konuk gibi ağırlanır; sonra da ayıdan özür dilenerek öldürülür. Öldürme sırasında kadınlar ağlaşırlar; hazır bulunanlar ayının suçsuz olduğuna dair yemin ederler. Eti, törene katılanların arasında pay edilerek yenilir. Kemikleri büyüsel işlemler sonucu özenle gömülür. Ayının içinde kutsal bir yaratığın varlığına inanmak bu ibâdetin doğmasına sebep olmuştur. Ayıyı öldürmekle kutsal varlığın özgürlüğüne

kavuşacağına inanılmaktadır. Onun için, ayının, törene katılanlara şükran borcu olduğu, bu nedenle de ölümünden sonra onlara mutluluk getireceğine kesin olarak inanılır. Ayı kültünün kökü, ayının insanlara benzeyen bir atadan geldiği tasarımında aranmalıdır. Ayı törenleri taş devrine kadar gitmektedir. Bu âdetin en eski temsilî resimlerine Güney Fransa'daki mağara resimlerinde rastlanılmaktadır.

Aynular: Hokaido, Sahalin ve Güney Kuril adalarında yaşamaktadırlar. Dilleri, Aynu dillerine girer. Somatik özellikleri: Kısa ile orta arası boy, çok kıllı beden. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinirler. Son zamanlarda pirinç ve darı yetiştirmektedirler. Evcil hayvan olarak köpek beslerler. Sahalin adasında yaşıyanlar, Gilyakların etkisiyle köpeklerle çekilen kızakları ve kar ayakkabılarını kullanmaya başlamışlardır. Aynuların büyük bir kısmı, yerden bir-kaç metre yükseklikteki kazıklar üstüne yerleştirilmiş blok evlerde bütün bir yıl boyunca otururlar. Bu barınakların yanı sıra, kamıştan yapılma kulübeler kullanılmaktadır. Basit tezgâhlarda kumaş dokudukları gibi, ağaç kabuklarından da yararlanarak giyimlerini hazırlarlar. Kışın kürklü elbiseler giyerler. Giysileri çok süslüdür. Kadınları yüzlerine ve kollarına dövme yaptırırlar. Kadının, akrabaları arasında önemli bir yeri vardır. Genç kız genellikle eşini seçmek hakkına sahiptir. Kız evlendikten sonra, kocasıyla birlikte, kendi evine ve ailesinin bulunduğu yere yerleşir. (→ *Anayerli*). Dinsel inançlarında hayvanların (yılan, baykuş), özellikle ayının kutsal bir yeri vardır. Tıpkı Gilyaklarda olduğu gibi, Aynu'larda da "Ayı Bayramları" yapılır ve ayı kutlanır (→ *Ayı Kültü*). Aynular çok uzun süreden beri Japonların etkisi altında kaldıkları için, geleneksel kültürlerinin ancak çok az bir bölümünü koruyabilmişlerdir.

Aztekler: Bir zamanlar Meksika'da yaşayan yerli halk. Dilleri, Uto-Aztek dil ailesine girer. Aztekler 14. ve 15. yüzyılda Meksika'da kudretli bir devlet meydana getirmişlerdir. Aztekler tarımcılık yapıyorlardı; ekonomileri mısır ekimine dayanıyordu. Sulama sistemlerini geliştirmişlerdi. Savaşçı bir halk olan Aztek devletinin merkezi bugünkü Meksiko kentinin bulunduğu Tenochtitlan idi. Din, Aztteklerin hayatında çok önemli bir rol oynamış ve her çeşit kültür belirtisinde kendini hissettirmiştir. Savaş tanrısı Huitzilopochtli ve yağmur tanrısı Tlaloc adına insanlar kurban edilmekteydi. Aztek devleti 1519–1521 yılları arasında İspanyol kumandanı → Cortez tarafından yok edilmiştir.

B

Babaerki [Alm. *Vaterherrschaft*, *Patriarchat*, Fr. *Patriarcat*, İng. *Patriarchate*]: Otoritenin, akrabalığın, evliliğin baba soy-zincirine göre sıkı bir biçimde düzenlendiği toplumsal yapı (→ *Baba hukuku*). Babaerki terimi bugün artık etnolojide kullanılmamaktadır. (Karşıtı→ *Anaerki*).

Baba hattı [Alm. *Vaeterliche Linie*, *Patrilinial*, Fr. *Patrilinéaire*, İng. *Patrilineal*]: Miras ilişkilerinde, akrabalık kuruluşlarında, çiftlerin evlendikten sonra nerede oturacakları konusunda, soyun hesaplanmasında babadan yanalığın ön planda tutulması ve toplumsal yapının buna göre düzenlenmesi. (Karşıtı→ *Ana hattı*).

Baba hukuku [Alm. *Vaterrecht*, Fr. *Droit paternel*, İng. *Father right*]: Soy-zincirinin, mirasın, babalık görevinin baba soyuna göre hesaplandığı ve erkeğe büyük ayrıcalıkların tanındığı toplum düzeni. → B a c h o f e n'in baba hukuku'nun→ ana hukuku'ndan sonra geldiğini ileri sürdüğü kuram, bugün artık geçerli sayılmamaktadır. Baba hukuku düzeninin egemen olduğu yerde evli erkek çocukların karıları, kocalarının büyük ailesine katılmakta, böylece kendi ailelerini bırakmaktadırlar. Baba hukuku daha çok yabanıl hayvan avcılığıyla geçinen halklarla geçimlerini çobancılıktan sağlayan toplumlarda görülür. Baba hukuku ve ana hukuku düzenlerinin seyrek de olsa birarada bulunduğu da olur. (Karşıtı→ *Ana hukuku*).

Babayerli [Alm. *Patrilokal*, Fr. *Patrilocal*, İng. *Patrilocal*]:

Evlendikten sonra, çiftin, erkeğin ailesinin bulunduğu yerde yerleşmesi. (Karşıtı→ *Anayerli*).

Bachofen, Johann Jakob (1815–1887): İsviçre'li tanınmış hukuk tarihçisi. Kadının, Eski Çağlarda toplum içindeki yerini incelemiştir. "*Das Mutterrecht*, 1861" (Ana Hukuku) adlı eserinde bu konuyu işlemiş, Ana hukuku'nun Baba hukuku'ndan önceliği kuramını ortaya atmıştır. Bachofen'e göre: İnsanlık ilkin heterizm'i, yani cinsel serbestliği yaşamıştır; bunun ardından ana hukuku gelmiştir. Bu dönemde kadınlara gösterilen itibar ve saygı bir "*Gynaikokratie*" (Kadın Egemenliği) nin ortaya çıkmasını hazırlamıştır. "*Vaterrecht*" (Baba hukuku), bu dönemden sonra gelmektedir. Bachofen'in ortaya sürdüğü kuram kendi zamanında pek yankı uyandırmamış, ancak ölümünden sonra evrimciler, özellikle L. H.→ Morgan tarafından geliştirilmiştir. Ne varki üç basamaklı bu kuram, sonraları geçerli sayılmamıştır. Bachofen, mitolojiyle de uğraşmıştır.

Baho: Pueblo yerlileriyle bunların komşuları olan Navaho ve Hopilerde üzerlerine dualar okunduktan ve mısır unu serpildikten sonra tanrılara adak olarak sunulan tüylü çubuklar. Baholar, söz konusu yerlilerin çoğu bayramlarında maskelerle birlikte büyük rol oynarlar.

Baksa: Kazak ve Kırgızlarda şamanlara verilen ad.

Baldızla evlenme [Alm. *Sororat*, Fr. *Sororat*, İng. *Sororate*]: Erkeğin karısı sağken ya da öldükten sonra karısının kızkardeşiyle evlenmesi. İkinci durum da, öksüz kalan çocuklara bakacak yeni bir anne söz konusudur. Birinci durum, bazı yerlerde erkeğe karısının kızkardeşiyle evlenme hakkını tanıyan bir âdetin sonucudur. Baldızla evlenmek

suretiyle, kumalar arasında çıkacak geçimsizlik ve tartışmalar ya azaltılır ya da tamamen ortadan kaldırılır. Baldızla evlenmeyi hazırlayan nedenlerin başında cihaz, → başlık, akrabalar arasındaki sırları ve dostluk bağını korumak gibi ekonomik, toplumsal ve psikolojik etkenler gelmektedir. Baldızla evlenme→ kayınbiraderle evlenme'de olduğu gibi kadının yaşama güvenliğini artırmaktadır.

Balsa: Kelimenin aslı İspanyolcadır. Güney Amerika'nın yüksek yerlerinde ve kıyılarında yerlilerin hasır demetlerinden yaptıkları sala benzeyen kayık. İnkalar balsalarla uzak denizlere açılmışlardır. Yelkenlerle donatılmış balsalar 50 kişi taşıyabilecek büyüklükteydi. Son zamanlara kadar yerliler yük taşımak için balsalardan yararlanmışlardır.

Bastian, Adolf (1826–1905): Alman etnoloğu. Aslında bir biyolog olan B a s t i a n, insan tabiatının ve ruhsal yapısının benzerliği üstünde durarak "*Elementargedanke*" (Temel Düşünce) kuramını ortaya atmıştır. Buna "*Menschheitsgedanke*" (İnsanlık Düşüncesi) de denmektedir. B a s t i a n'ın ortaya attığı ikinci kuram "*Völkergedanke*" (Halk Düşüncesi)'dir. (→ *Temel düşünce*). 1851–1859 yıllarında gemi doktoru olarak katıldığı gezilerde Avusturalya, Okyanusya, Güney ve Kuzey -Amerika, Çin, Hindistan, Arabistan, Güney ve Batı Afrika'yı dolaşmış; 1861–1865 yılları arasında da Malezya takım adaları ile Doğu Asya'da kalarak etnolojik araştırmalar yapmıştır. Bu geziler sonunda "*Der Mensch in der Geschichte*, 1860" (Tarih İçinde İnsan) adlı eserini yayımlamıştır. Berlin'de kurmuş olduğu müzeyi zengin etnografik malzeme ile donatmış, etnolojiin bir bilim dalı olarak tanınması ve benimsenmesi için büyük çaba harcamıştır. B a s t i a n, ortaya attığı 'Elementargedanke' kuramıyle R a t z e l'in → Göç kuram'ına karşı

çıkmıştır. B a s t i a n'ın "*Der Mensch in der Geschishte*" adlı eserinin yanı sıra, 1866–1871 yıllarında yazmış olduğu altı ciltlik "*Die Völker des östlichen Asien*" (Doğu Asya Halkları), üç ciltlik "*Ethnologische Forschungen*, 1871–73" (Etnolojik Araştırmalar) ile "*Der Völkergedanke*, 1881" (Halk Düşüncesi)'ni sayabiliriz.

Baş bağlama [Alm. *Kopfbinden*, Ff. *Bander la tête*, İng. *Head binding*]: Başı ve alnı bir bez, örtü, kumaş parçası, yaprak, ot vb. ile sararak bağlamak. Hemen hemen Afrika'nın her tarafında görülen bir âdettir. Baş bağlamanın çeşitli anlamları vardır: Yas (Doğu'da), rahiplik işareti (Doğu Afrika ve Habeşistan'da), şeflik işareti (Altın sahilleri, Meksika ve Peru'da).

Başlık [Alm. *Brautpreis*, Fr. *Prix d'achat de la femme*, İng. *Bride price*]: Erkeğin evlenmek için kızın ailesine verdiği para, hayvan ya da maddî değeri olan eşya. İlkellerin çoğunda görülen başlık, değeri yüksek olmayan öteberiden sürüyle sığıra, her çeşit yiyecekten paraya (para yerine geçen değere) kadar değişmektedir. Başlığın, hem kızın ailesinden ayrılmasıyla kaybedilen iş gücünü karşılamak, hem de kadının durumunu ve evliliğin devamını güven altına almak gibi ikili bir fonksiyonu vardır. Eğer kadın kısırsa, sürekli olarak kocasını aldatıyorsa ya da ev işlerini yapmıyorsa, erkek, kadını babasının evine yollar ve evlenirken vermiş olduğu başlığı-eğer bunlar maddî eşya ya da sığırsa- geri ister. Erkek karısına kötü davranır, döver ya da sürekli olarak aldatırsa, kadın baba evine dönebilir. Bu durumda başlık geri ödenmez.

Bataklar: Sumatra adasında yaşarlar. Dilleri, Austronezya dil ailesine girer. Geçimlerini → yam, → taro gibi yumru köklü bitkilerden, pirinçten ve balıkçılıktan sağlarlar. Sa-

ban kullanmayı komşularından öğrenmişlerdir. Evlerini yontma ağaç işleriyle süslerler. Erkeklerin giyimi bacakları arasına geçirdikleri bir örtüden ibarettir. Kadınlarsa genellikle pamukludan bir etek giyerler. Dinamist dünya tasarımının yanısıra atalar ibadeti de görülür. Mana (tondi) ve → tabu inancı yaygındır. Bataklarda → kanibalizm de görülmüştür.

Batı Afrika yerlileri: Batı Afrika'nın etnik yapısı, ekonomik gelişimi ve kültürü; özellikle Kuzey Afrika ve Doğu Sudan'la tarihsel ilişkileri, eskiden olduğu gibi şimdi de bilimsel fikir ayrılıklarına sebep olmaktadır. Etnologların, dilcilerin ve diğer disiplinlerin temsilcilerinin öne sürdükleri görüşler çoğu zaman biribiriyle uyuşmamaktadır. Gine, Semi-Bantu, Sudan, Mande, Bantu dileri ve Fulbe lehçeleri konuşulmaktadır. Halkın büyük çoğunluğu → Negrid ırkı'ndandır. **Bugünkü Batı Afrika etnilerinin başlıcaları şunlardır:** Savan bölgelerinde (bugünkü Mali, Gine, Fildişi Sahili, Senegal ve Gambi cumhuriyetlerinde) yaşayan Mandeler ile onların yakın akrabası olan Soninkeler. Bunlar ekonomik bakımdan savan köylülerdir. Kuzey Nijerya'da ve Güney Nijer'de oturan Haussalar da savan köylüleridir; bunların kentlerde yaşayanlarıysa el işleri ve ticaret yaparlar. Çat'da yaşayan Kotoka, Mandara, Musgu ve Massa tribüleriyle orta ve doğu Nijerya'daki tribüler Haussalar ile dil bakımından akrabadırlar. Çat'ın güney-batısında yaşayan Kanuriler, Saralar savan köylüleridir. Yukarı Volta ve Kuzey Gana'daki Mossiler ile Mosi-Grusi grupları da savan köylüleridir. Aşağı Nijerya'daki Nupeler dil bakımından Gine halklarıyla akraba, fakat ekonomik bakımdan savan köylüleridir. Fulbeler Sudan bölgesinin her yanına dağılmışlardır; sığır beslemekte ve savanlarda yaşamaktadırlar. Yorubalar, Bini-

ler Gine kıyılarının orman köylüleridirler. İbolar Güney-Doğu Nijerya'da, Eveler Güney Dahomey'de, Togo ve güney-doğu Gana'da, Songhailar orta Nijer'de ve Woloflar aşağı Senegal'da yaşarlar. Sudan ve Yukarı Gine'de kültürel ve dil bakımından benzerlikler gösteren tribüler ve halklar büyük birlikler teşkil etmektedirler. Batı Afrika yerlileri savan ve orman köylülerdir. Orman bölgelerinde yam, taro, maniok, muz yetiştirilmektedir. Yakarak tarla açma sonucu ormanlar büyük zarar görmektedir. Nehir ve dere kıyılarına, batakhklara pirinç ekilmektedir. Savan bölgesinde mısır, darı, fasulye ve fıstık yetiştirilir. Kuzey Nijerya'da ve batı Savan kuşağında yetiştirilen yer fıstığı oradaki yerli kültürünü büyük çapta etkilemektedir. Savanların kuru bölgelerinde sığır beslenmektedir. Avcılık oldukça önem taşır. Yabanıl bitkiler, küçük hayvanlar ve böcekler toplanarak yenir. Sepet örücülüğü, dokumacılık, demircilik, pirinç dökümcülüğü çok gelişmiştir. Yukarı Gine halklarının giyimleri oldukça biribirlerine benzemektedir. Kadınlar kısa kollu bir yelek ve alacalı kumaştan bir çeşit eteklik giymektedirler. Erkekler kısa pantolon ve gömlekle bunların üzerine uzun ve genişçe, pelerine benzer bir şey giymektedirler. Batı ve Orta Sudanda yaşayan yerlilerin giyimleri değişiktir. En yaygın giyim biçimi Haussaların geleneksel giyimleridir. Gerek yukarı batı Gine'de gerekse Sudan'da uygarlıkla yeterli teması kuramamış olan bölgelerde kadınlar ve erkekler sadece küçük bir önlükle dolaşırlar. Bununla beraber, bugün artık Batı Afrika'nın çoğu bölgesinde modern batı giysisi görülmektedir. Ormanlık bölgelerde dört köşe, savanlarda ise konik damlı yuvarlak evlerde oturulur. Toplumsal örgüt ve toplumsal yapı tarihsel tabakalaşma ve göçler nedeniyle komplike bir durum göstermektedir. Bozul-

mamış eski halklarda baba hukukuna dayanan büyük aileler totemistik klanlar halinde birleşmişlerdir. Köy şefi, köy ihtiyar kurulu, din adamı ve gizli dernekle birlikte yönetimi elinde tutar. Kadınlar ve kızlar genellikle cinsel özgürlüğe sahiptirler. Batı Afrika gizli derneklerin klasik ülkesidir. Çocuklar uzun süre her çeşit toplumsal ve cinsel konularda yetiştirildikten,→ erginleme törenleri'nden geçtikten sonra toplum içine kabul edilirler. Çocukların dinsel ve geleneksel eğitiminde gizli dernek üyelerine büyük görevler düşmektedir. Erkek ve kızlar sünnet edilir. Evlilikte başlık verme âdeti vardır; ayrıca hizmet karşılığı evlilik de görülmektedir. Lokal tanrılar; atalar ve ölüler ibadeti; ölü, yer ve koruluk cinlerine inanma; büyücülük, her şeyi yaratan yüce tanrı inancının yanı sıra deniz, tarla, fırtına, savaş, demircilik vb. gibi gerek doğal, gerekse toplumsal faaliyetlerle ilgili tanrılar dinsel dünyalarını oluşturmaktadır. Batı ve Orta Sudan yüzlerce yıldan beri müslümandır. Yukarı Gine memleketlerinin bir kısmı sömürgecilik sırasında hıristiyan olmuşlardır. Batı Afrika süsleme sanatı ve maskeciliğiyle hakh bir ün kazanmıştır. Ağaçtan ve bronzdan yaptıkları maskeler ilkel sanatın çok güzel örneklerini teşkil ederler. Şiir ve müzik de çok gelişmiştir.

Bâtıl inanç [Alm. *Aberglaube*, Fr. *Superstition*, İng. *Superstition*]: Korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren; geleceği bilmek isteğiyle bazı raslantı benzerliklerı iyilik ya da kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendiren; bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği bir takım doğaüstü kuvvetlerin varlığını kabul eden, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalar.

Batik: Java'da, Hindistan'da, Malezya'da basma ve ipekli kumaşları boyama tekniği. Daha çok kadınlar tarafından

uygulanan bu boyama tekniğinde beyaz bir kumaş üzerine istenilen motif çizilir. Motifin boyanacak kısımları boş bırakılarak, boyanmayacak kısımları eritilmiş balmumu ile kapatılır. Sonra kumaş boya içine batırılır; boyayı emdikten sonra çıkarılır ve kurutulur. Balmumu sıcak suda eritilir, ikinci kez, tekrar kumaşın nereleri boyanmak isteniyorsa o kısımlar açık bırakılarak diğer kısımlar balmumu ile kapatılır ve boyaya batırılır. Böylece kumaşa istenilen renkler verilir. Bu teknik Hollandalılar aracılığıyla Avrupa'ya da geçmiştir.

Barış ağızlığı [Alm. *Friedenspfeife*, Fr. *Chalumet*, İng. *Peace pipe*]: Kuzey Amerika yerlilerinin süslü, ucunda lülesi bulunan, uzun ağızlığı. Bayram, tören ve konukluk sırasında şefler tarafından içilir; hazır bulunanlar da birer nefes çekerek aralarında dolaştırırlar. Uzatılan lüleden nefes çekmemek, ağızlık sahibine büyük hakaret sayılır. Tütün doldurulan kısmı çeşitli taşlardan yapılır ve süslenir. Sapı da kartal tüyleri, inci boncuk ve kadın saçlarıyla süslenir.

Beden boyama [Alm. *Körperbemalung*, Fr. *Peindre le corps*, İng. *Body painting*]: Yas, savaş, bayram ve → geçiş ritleri sırasında bedeni boyama âdeti. Temelinde büyüsel ve dinsel motiflerin yattığı bu âdet, ilkeller arasında çok yaygındır. Beden boyamada her rengin ayrı bir anlamı vardır; örneğin Afrika'da kırmızı; enerjiyi, canlılığı ve yaşama sevincini simgelerken, beyaz, doğaüstü kudretlerle ve ölümle bağlantıyı göstermektedir. Boyama daha çok yüzle gövdenin üst kısmını kaplar; ayrıca el ve ayaklar ile tırnaklar da boyanır.

Beden sakatlama [Alm. *Körperverstümmelung*, Fr. *Mutilation*, İng. *Mutilation*]: Majik ve ritüel etkiler ya da güzellik amacıyla bedenin çeşitli uzuvlarının doğal biçimini de-

ğiştirmek, bozmak, sakatlamak. Kulak memeleri, burunkanatları, dudaklar ve çene delinir, bu deliklere çeşitli mücevher ve süs eşyası takılır; ayrıca parmaklar, ayaklar, dişler sakatlanır, kütleştirilir; bedene dövme yapılır, süs için yaralar açılır; kafatasının biçimi değiştirilir. (→ *Kafatası deformasyonu*, → *Diş deformasyonu*, → *Yaralayarak süsleme*, → *Dövme*).

Benedict, Ruth (1887–1948): Amerika'lı kadın etnolog. İlkin öğretmenlik yapan ve şiirler yazan Benedict, sonradan Columbia Üniversitesinde etnoloji öğrenimi yapmıştır. Güney-Batı Amerika yerlileriyle Black-foot yerlilerini incelemiştir. Fonksiyonalistlerdendir. (→ *Fonksiyonalizm*). Başlıca eserleri: "*Patterns of Culture*, 1934" (Kültür Kalıpları), "*Zuni Mythology*, 1935" (Zuni Mitolojisi) ve İkinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı, "*The Chrysanthemum and the Sword*, 1945" (Krizantem ve Kılıç)'tır.

Beraber yaşama [Alm. *Symbiose*, Fr. *Symbiose*, İng. *Symbiosis*]: Kelimenin aslı Yunanca Symbiose= (beraber yaşama)'den gelmektedir. Çeşitli ekonomik yapıda iki grubun karşılıklı çıkarlardan dolayı beraber yaşamaları. Etnoloji'de bunun tipik örneği Pigmeler ile Zenciler arasında görülür. Pigmeler, Zencilere av hayvanları ve orman ürünleri tedarik ederler, buna karşılık onlardan muz, tuz ve sivri demirler alırlar. Bunun doğal sonucu olarak taraflardan biri, duruma göre, ötekinin himayesi altına girer. Etnologlar, Pigmelerin durumunu bir çeşit "yumuşak kölelik" olarak nitelerler.

Berberler: Kuzey Afrika'nın eski halkı. Dilleri, Berber dili ve lehçelerine girer. Somatik özellikleriyle → Akdeniz ırkı'na girerler. Bugünkü Berber gruplarının Fas, Cezayir, Mavritanya ve Libya'da yaşayanlarının başlıcaları şun-

lardır: Rif Berber, Beraber, Schlöh, Kabile, → Tuareg, Maure, Hawara, Kutama vb. Berberler genellikle çiftçilikle uğraşırlar; çiftçiliğin yanı sıra yarı göçebeliğe dayanan ekonomi şekli de görülür. Taş parçalarından ve kerpiçten yapılma düz damlı dört köşe evler çoğunluktadır. Kara çadırlar göçebelerin tipik barınaklarını teşkil ederler. Dağlık bölgelerde yaşayanlarda, üç kuşağı içine alan büyük aileler, ekonomik ve toplumsal bakımdan büyük bir birliği teşkil ederler. Deri işleri, dokumacılık, sepetçilik, çömlekçilik çok gelişmiştir. Müslümandırlar.

Bergdamalar: Güney Afrika'da yaşarlar. Genellikle → Negrid ırk'ın özelliklerini taşırlar. Dilleri, Hoizan dillerine girer. Bergdamaların kökenleri henüz açıklanmamıştır. Avcılık ve toplayıcılığın yanısıra, vadilerde yaşayanlar keçi de beslemektedirler. Sovansı, yumru köklü bitkileri, küçük hayvanları toplamak kadınların işidir. Erkekler avlanırlar. Av silahları ve av metodları Buşmanlarınkine benzemektedir. Herero ve Hotantolarınkine benzer, kubbeli kulübelerde barınırlar. Kulübeler bir daire meydana getirir, dairenin ortasında kutsal ateş bulundurulur. Kadının toplum içindeki yeri erkekten sonra gelir. Büyük aileler halinde oturulur; aile reisi dinsel ve politik otoriteyi elinde tutar. Şeflik sistemi yoktur. İhtiyar heyeti köyün önemli işlerini karara bağlar. Bergdamaların dinsel inanç ve görüşleri Buşmanlarınkine benzer (→ *Buşmanlar*).

Bernatzik, Hugo Adolf (1877–1953): Avusturya'lı etnolog. Bernatzik alan araştırması ve → Uygulamalı Etnoloji alanında isim yapmıştır. Yaptığı bilimsel gezilerde çok güzel etnoğrafik malzeme fotoğrafları çekmiştir. 1920–1951 yılları arasında İspanya, Sudan, Belçika Kongosu, Dobruca, Arnavutluk, Portekiz Gine'si ve Senegal, Avusturalya, Japonya, Siam, Burma ve Kuzey Afrika gezip gördü-

ğü yerlerdir. Başlıca eserleri: "*Die grosse neue Völkerkunde*" (Yeni Büyük Etnoloji) ile "*Afrika-Handbuch*" (Afrika-Elkitabı)'dır.

Beşerî Coğrafya [Alm. *Antropogeographie*, Fr. *Géographie humaine*, İng. *Anthropogeography*]: İnsanın yerleştiği coğrafî çevresine bağlılığını, çevrenin insan tarafından değiştirilmesini ve bunlarla ilgili çeşitli olayları inceleyen coğrafya kolu. Beşerî coğrafyanın kurucusu → Ratzel'dir.

Beşik kertmesi [Alm. *Kinderverlöbnis*, Fr. *Mariage d'enfants*, İng. *Child Marriage*]: Çok küçük yaştaki kızı yada oğlanı başka bir ailenin, grubun yaşıt ya da yetişkin erkeği, kızı ile nişanlamak. İki aile arasındaki dostluğun ve sıkı bağlılığın bir belirtisi olan bu âdet özellikle Hindistan ve Avustralya'da çok görülür. Evlilik, kızın erginlik çağına girmesinden sonra yapılır. Bu tür evliliklerde kimi zaman çiftler arasında büyük yaş farkları bulunur.

Beyaz ırk [Alm. *Europide*, Fr. *Race blanche*, İng. *White race*]: İnsanlığın üç büyük ana ırk grubundan biridir. Büyük çoğunluğu Avrupa'dadır. Bu kıt'ada biribirinden ayrı beş antropolojik grup vardır: → Nordik, → Doğu-Avrupa, → Alpli, → Dinarik ve → Akdeniz ırkları. Beyaz ırkın başlıca özellikleri: Açık renk deri, bukleli ya da dalgalı açık renk saç, kısmen açık renk göz, kıl sistemi gelişmiş beden. Beyaz ırk, Asya'da Aynuları, Anadolu'yu, Turan'ı, Güney-Doğu Asya'yı, İndo-Afgan'ı içine alır.

Biçim ölçüsü [Alm. *Form-oder Qualitaetskriterium*, Fr. *Critérium de la forme*, İng. *Quality-criterion*]: Ratzel'in Batı Afrika ile Melanezya'daki ok ve yaylar arasında yapmış olduğu karşılaştırmalı araştırmalarda uyguladığı yöntem. Bu araştırmalar sonucunda, Batı Afrika'daki ok ve yaylar ile Melanezya'da kullanılan ok ve yaylar arasında ge-

rek yay kirişleri, gerek yayların yapıldığı çubuklar, gerekse ok yelekleri arasında karakteristik benzerlikler görülmüştür.

Biller: Orta Hindistan'da yaşarlar. Dilleri, Hint Dillerine girer. Küçük yapılı ve koyu renklidirler. Ekonomileri tarımcılığa dayanır. Ormanlık bölgede yaşayan Billerin üzerleri çayırla örtülmüş basit kulübeleri vardır. → Dinamizm'in yanı sıra → yüce varlık inancı dinsel dünyalarının esasını teşkil eder. Biller, eskiden beri çok ünlü hırsızlar olarak bilinmektedirler.

Birey totemizmi [Alm. *Individualtotemismus*, Fr. *Totémisme individuel*, İng. *Individual totemism*]: Bir kişi ile bir totem hayvanı ya da bitkisi arasındaki mistik ve majik ilişki; karşılıklı gözetmeye dayanan dostluk bağı. Birey totemizmi → alter ego ve → nagualizm'le benzerlik gösterir. Birey totemi genellikle erginlik çağında edinilir. Erginlik çağına gelen çocuk, bu iş için uykuya yatar. Uykusunda gördüğü hayvan ya da bitki artık onun totemi olur. → Grup totemizmi'nde olduğu gibi totemle grup arasındaki akrabalık burada söz konusu değildir. Birey totemizminde, totem, o kimsenin koruyucusu ve yardımcısıdır. Totemin majik gücünün, totem hayvanlarından bazı parçaların muska olarak taşınmasıyla elde edileceğine inanılır; bu amaçla hayvan öldürülür. Totem hayvanının parçalarından yapılmış muskalar çok sevilir (özellikle Eskimolarda). Alaska Eskimolarında aynı muskayı taşıyanlar biribirleriyle evlenmezler. (Dıştan evlenme). Totem hayvanının bazı özel durumlarda yenilmesi, totemde varolduğuna inanılan majik kuvveti paylaşmak içindir. Birey totemizminin karakteristiği, totemle insan arasındaki kader birliğidir. Örneğin insan yaralanırsa totem hayvanının da aynı acıyı çekeceğine inanılır. Aynı durum

ölüm için de söz konusudur. Onun için totemin korunmasına çok dikkat edilir. Birey totemciliği Kuzey Asya, Kuzey Amerika ve Endenozya'da kişinin koruyucu ve yardımcı cinleri şeklinde belirir. (→ *Totem* → *Totemizm*, → *Cins totemizmi*).

Birket-Smith, Kaj ( ): Danimarka'lı etnolog. Özellikle Eskimo kültürünü incelemiştir. Kültür tarihi okulundandır. 1921–1924 yılları arasında Knud Rasmussen'in yönettiği, Grönland'tan Kuzey Kanada ve Alaska'yı içine alan 5. Thule-Araştırma Gezisine katılmıştır. Kopenhag'daki Ulusal Müze'nin Etnografya bölümü direktörlüğünü yapmıştır. Başlıca eserleri: "*Eskimoerne*, 1927" (Eskimolar), "*Kulturens Veje*, 1941–42" (Kültür Tarihi).

Biyolojik antropoloji → Fizikî antropoloji.

Bizon (Bison americanus): Amerikan mandası. Bir zamanlar Göçebe Preri yerlilerinin (→ *Kuzey Amerika yerlileri*) hayatında çok önemli rol oynamıştır. Çayırlık bölgesinin lezzetli otlarıyla beslenen hayvan, yerlilerin başlıca besini idi; eti taze yenildiği gibi, kurutularak konserve de yapılıyordu (→ *Pemmikan*). Ayrıca kemiklerinden araç-gereç, ok ucu ve süs eşyası; boynuzlarından küçük kablar; postundan ve derisinden giysi, at eğeri, mokasen, çadır, erzak torbaları; tırnaklarından → kaynana zırıltısı; kirişlerinden dikiş sırımı, tüylerinden ip, gem, başlık takımı yapılmakta, kurutulan pisliği yakacak maddesi olarak kullanılmaktaydı. Hayvan okla, mızrakla, tüfekle; sürünün etrafını ateşle çevirerek, çukurlara düşürerek ve kurt postuna bürünerek avlanıyordu. Preri yerlilerinin hayatı hemen hemen bizon avı çevresinde örgütlenmişti. Hayvanın ekonomik önemi, yerlilerin dinsel dünyalarını da büyük çapta etkilemiştir; bizon, ayinlerde, mitolojide önemli bir yeralmış, adına törenler düzenlenmiş, çoğalma-

sı için çeşitli büyüsel pratiklere başvurulmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru beyazlar büyük çapta bizon avına girişmişlerdir. Bizon, bugün Amerika'nın ve Kanada'nın himayesi altındaki bölgede yaşamaktadır.

Bizon kültürü → Bizon.

Boas, Franz (1858–1942): Almanya doğumlu Amerika'lı etnolog. Almanya'da fizik ve coğrafya öğrenimi yapmış, sonrada Amerika'ya göçetmiştir. Boas, Amerika'da Tarihsel Görüşü temsil eden etnologların başında gelir. Alman coğrafi görüşü ile Amerika Alan Araştırması'nın etkisi altında kalmıştır. Pratik saha çalışmaları yapmış olan B o a s, 1883–84 de Baffland'a giderek Eskimoları incelemiştir. 1886 yılında Kuzey Amerika'nın kuzey-batı kıyılarını dolaşmıştır. Columbia Üniversitesinde profesörlük de yapan B o a s, birinci sınıf bir alan araştırıcısıdır. Amerikan etnoloji ve müze personeli ile çalışan B o a s, gezip gördüğü yerlerden zengin malzeme toplamıştır. En çok ilgi duyduğu alan, Amerika yerlilerinin kültür ve dilleridir. Başlıca eserleri: "*Primitive Art*, 1928" (İlkel Sanat) ve "*Race, Language and Culture*, 1940" (Irk, Dil ve Kültür)'dür. B o a s, ırkçılığa karşı çıkmasıyla da tanınmıştır.

Bogoras, Wladimir (1865–1936): Rus etnoloğu ve folklorcusu. Politik nedenlerden dolayı sürüldüğü Sibirya'da etnografik ve folkrorik araştırmalar yapmıştır. Çukçi, Koryak ve Eskimoların dilleri hakkında çok önemli incelemelerde bulunmuş, Çukçi dilinin ilk alfabe ve sözlüğünü hazırlamıştır. "Amerikan tarihsel okulu" ile "Viyana okulu"na bağlı olan Bogoros'un başlıca eserleri: "*Cukci*, 1934–1939" (Çukçiler), "*Jasyki i pismennost narodow sewera*," 1934" (Kuzey halklarının yazı ve dilleri).

Boy → Fratri.

Buffalo Bill (1846–1917): Asıl adı William Frederick C o d y'-

dir. Amerika yerlilerine karşı düşmanlığı ve çok sayıda→ bizon avlamasıyla ün salmıştır.

Buga: Tunguzların gök tanrısı; Buga, gök, dünya, yeryüzü anlamlarına gelmektedir. Transbaykal bölgesindeki Tunguzlar Buga'yı ulu, kudretli, her zaman var olan, yaşama düzeninden sorumlu ve bütün dünyayı yöneten bir varlık gibi düşünmekle beraber onu hiç bir zaman insan şeklinde düşünmemişler ve figürlerini yapmamışlardır.

Buluga: Andamanlıların her yerde, her zaman varolan, görülmeyen, dünyayı ve insanları yaratan ölümsüz yüce tanrısı. İnanca göre, Buluga, insanlardan hoşnutsuzluğunu yıldırım düşürmek, şimşek çaktırmak ve fırtına estirmek suretiyle belli etmektedir.

Bumerang: Fırlatıldığı zaman yeniden firlatana dönüp gelen, ağaçtan yapılma, eğik biçimli av ve oyun aleti. Bumerang'a bu özelliği verebilmek için, ağacı değişik bir teknikle yontmak gerekmektedir. Bumerang silah olarak seyrek kullanılır, daha çok bir spor ve oyun aracıdır, Avusturalya'nın çeşitli bölgelerinde görülür.

Buryatlar: Orta Asya'da Baykal Gölünün güney-doğusunda yaşarlar. SSC'den biridir. Dilleri, Moğol dillerine girer. Ekonomileri yarı yerleşik sığırcılığa, avcılığa ve balıkçılığa dayanır. Yurtlarda otururlar. Şamanisttirler.

Buschan, Georg (1863–1942): Alman etnoloğu. 1887 ile 1892 yılları arasında gemi doktoru olarak geziler yapmış, 1914 de Kamerun'u ve 1925 de Doğu Asya'yı dolaşmıştır. Halk âdetlerinin başarılı bir çözümlemesini yapan Buschan, üç ciltlik "*Die Sitten der Völker*, 1914–1920" (Halkların Âdetleri) ile yine üç ciltlik "*Illustrierte Völkerkunde*, 1912–1926" (Resimli Etnoloji) adlı eserleri yayımlamıştır.

Buşmanlar: Güney Afrika'da, Kalahari çölünde yaşarlar. Kendilerine San derler. Hoizan ırkındandırlar ve Hoizan dilini konuşurlar. Kısa boylu, koyu sarı renkli, yapağı saçlıdırlar. Bedenleri hemen hemen kılsızdır. Baş ufak, alın kubbelidir. Belin alt kısmı, arkada, ilye bölgesinde bir çıkıntı yapar; du durum, kadınlarda yağ birikintisi sonucu çok daha belirgindir. Buşmanlar yaşadıkları bölgede kuzey, orta ve güney gruplarına ayrılmışlardır. Geçimlerini avcılık ve toplayıcılıktan sağlarlar. Yaşadıkları çevrenin koşulları gereği avcılık metodları değişir (tek avcılık-grup avcılığı). Önemli av silâhları: Zehirli oklar, ağ ile kurulan tuzaklar, elle atılan topuzlardır. Av sırasında avcılar hayvan postundan yapılan maskeler de takarlar. Hayvanı öfkelendirerek de öldürürler. Yenilebilir otlar, sovana ve patatese benzer yabanıl yumru kökler ve küçük hayvanlar kadınlar tarafından toplanır. Kadınların bu işlerde kullandıkları en önemli gereç uçu sivri bir değnektir. Konut olarak genellikle tek yanlı çardaklar kullanılır. Bazan çardaklar dört yanından kapatılarak kubbeli bir kulübe durumuna sokulur. Kulübeler, kutsal ateş'in çevresine kurulur. Kadınların ve erkeklerin başlıca giysileri, önlerini örten, antilop derisinden yapılma bir önlükten ibarettir. Ayaklarına deri sandallar giyerler. Tohumlardan, çekirdeklerden, deri ve postlardan yapılan süs eşyaları çok yaygındır. Özellikle deve kuşu yumurtasından yapılan kolyeler kollara, ayak bileklerine ve boyna takılır. Bir Buşman grubunun sahibi bulunduğu belli bir av ve toplama bölgesine, öteki gruplar giremez. Gruplarda şef ve politik örgütlenme olmadığından, yönetim ya yaşlıların ya da kabiliyetli bir avcının elinde bulunur. Çoğunlukla tekeş (monogamik) evlilik görülür. → Fücur yasağı vardır, cezası ölümdür. Kan davası sürdürülür. → Yüce Var-

lık inancı egemendir. "Av Tanrısı"na çok önem verilir. Preanimistik ve animistik tasavvurlar biribirine karışmıştır. Yıldırımı, şimşeği ve fırtınayı bir takım kötü ruhların meydana getirdiğine inanılır. Majik güçler taşıyan büyücüler, şamanlar, falcılar yağmur duasına çıkarlar, avlanacak hayvanları büyülerler. Büyücülükte → Buşman tabancası denilen çok küçük bir yay kullanılır. Buşmanların kayalara, mağaralara yaptıkları ve oydukları resimlerin temelinde majik inançlar yatmaktadır. Bu resimlerin ve gravürlerin ana konusu hayvanlar ile av sahneleridir. Bunların yanı sıra insan, bitki resimleriyle, geometrik şekillere de raslanılır.

Buşman tabancası [Alm. *Buschmanpistole*, Fr. *Revolver de Bochiman*, İng. *Buchman pistol*]: Büyüsel amaçlarla kullanılan minyatür yay ve ok. Düşmanın tahmin edildiği yöne atılan küçük oklarla, düşmanın büyüsel etki altında kalarak yok edileceğine inanılmaktadır.

Bütünleşme [Alm. *Vervollstaendigung*, *Integration*, Fr. *Intégration*, İng. *Integration*]: Kültür değerlerinin, komplekslerinin; etnik azınlıkların, sosyal grupların bir bütüne alınışı; bir bütüne dönüşmesi.

Büyü [Alm. *Zauber*, *Magie*, Fr. *Magie*, İng. *Magic*]: Doğaüstü güçlerin yardımı sağlanarak belli bir ereği elde etmek ya da belli bir durumu yaratmak için uygulanan işlem ve eylemler. Temelinde dinamist dünya görüşüyle → tabu'nun ve çaresizlik, istek, çağrışım vb. gibi psikolojik nedenlerin yattığı büyü, belli bir teknikle belli kuralları gerektiren ve büyücüler tarafından uygulanan pratik bir sanattır. Büyü, doğaüstü kudretleri zorlayıcı bir karekter taşır; eşyayı öznel bir görüşle kendi çıkarı için kullanır. Cemaatı yoktur, kapalı bir sistem içinde çalışır. Birkaç benzer nokta

sayılmazsa dinin karşısındadır. Olumlu uç ile olumsuz uç arasında iş görür. Orta bir yolu yoktur. Tanrısal olanla ve öte dünya ile çok az ilgilenir. Büyünün uğraşı alanına çocuk, mal-mülk, bol ürün edinmek, zararlı etkileri ve tehlikeleri uzaklaştırmak, insanlara iyilik ve kötülük yapmak vb. gibi dünyasal işler girer. Temelinde yatan psikolojik nedenlere, pratiklerin bünye ve ereklerine, uygulama yöntemlerine göre → sempatik büyü, → taklit büyüsü, → temas büyüsü, → ak büyü, kara büyü → aktif büyü, → pasif büyü gibi kollara ayrılır. (→ *Maji*).

Büyük aile [Alm. *Grosse Familie*, Fr. *Famille large*, İng. *Extended family*]: Büyük baba ve büyük anne ile bunların evli oğullarının, karılarının ve çocuklarının birlikte oluşturduğu toplumsal birlik. Büyük aileye geniş aile de denir.

C

Cameron, Verney Lovett (1844–1894): İngiliz. Afrika'da yaptığı araştırmalar ile tanınmıştır. 1873–1875 yıllarında Afrika Ekvatoru'nu doğudan batıya ilk kez geçmiş, bu gezisinden çok değerli bilimsel sonuçlar elde etmiştir. Başlıca eseri, 1876 da yayımladığı iki ciltlik "Bir baştan bir başa Afrika"dır.

Castrén, Mathias Alexander (1813–1852): Fin'li dil araştırıcısı. Kuzey Finlandiya, Rusya ve Sibirya'da araştırmalar yapmıştır. Helsinki Üniversitesinde profesörlük de yapan Castrén'in özellikle Samoyetler ile diğer Sibirya halklarının dilleri hakkında önemli çalışmaları vardır.

Catlin, George (1796–1872): Amerika'lı etnolog. Aynı zamanda ressamdır. Kuzey-Amerika yerli boyları arasında bulunarak, yerlilerin yaşamalarını incelemiş, onların hayatlarıyla ilgili çok güzel resimlerle süslediği iki ciltlik bir kitap yayımlamış, böylece kızılderililerin kaba ve hoyrat oluşları hakkındaki yanlış kanıyı ortadan kaldırmıştır.

Cava insanı [Alm. *Javamensch*, Fr. *Homme de Java*, İng. *Java man*]: Pithecantropus; maymun insan. Maymun insanla insan arasındaki halkayı teşkil eden Cava insanı'nın iskelet artığı 1891 yılında Cava'da (Trinil'de) bulunmuştur.

Cemaat [Alm. *Gemeinschaft*, Fr. *Communauté*, İng. *Community*]: Düşüncede, duyguda, uğraşıda ortaklık gösteren, belli bir coğrafî bölgede yaşayan, aralarında akrabalık bağları bulunan insanların oluşturdukları grup.

Ceset [Alm. *Leichman*, Fr. *Cadavre*, İng. *Corpse*]: Bedenin ölümden sonraki durumu; ölü beden. İlkellerde cesedin çeşitli işlemlere tabi tutulmasının başlıca iki nedeni vardır: Korku ile sevgi-saygı. Ölenin, hayatını tıpkı bu dünyadaki gibi sürdürdüğü inancı, onun her an geri dönebileceği ve geride bıraktıklarına zarar verebileceği korkusunu doğurmuştur. Onun için cesedin gömüldüğü ya da bırakıldığı yerden hemen kaçılır; ölenin geri dönüşünü önlemek için, cesedin kemikleri kırılır, dudakları ve burnu kesilir, etrafı taşlarla, kazıklarla çevrilir, tabuta sıkı sıkıya bağlanır, vahşi hayvanların yemesine terkedilir; ölüyü şaşırtmak için ceset evin günlük kapısı yerine, bu iş için hazırlanmış başka bir kapıdan dışarıya çıkarılır. Ölenin karısı kocasını yanıltmak için yüzünü boyar, çamurlar ya da bir peçe takar. Ölüye duyulan sevgi, saygı ve bağlılık sonucu yapılan işlemlerse şunlardır: Ceset yıkanır, mumyalanır, kırmızı boya ile boyanır:→ Öte dünya'ya yada→ ölüler âlemi'ne gidişini kolaylaştırmak ve bu dünyaya dönüşünü önlemek için yiyecek, süs eşyası, giyecek, silâh, günlük hayatta kullanacağı öte-beri, para, lamba, minyatür bir kayık (ölüler ırmağını geçmek) ve minyatür bir merdiven (gökyüzü merdiveni) ile gömülür. Andaman adasındaki Negritolarda, Avusturalyalı'larda, Melanezya'nın çeşitli kabilelerinde ölünün kafatasını, ellerini, parmaklarını koparıp taşımayı da ölülere olan bağlılığın bir belirtisi sayabiliriz. Aynı şekilde→ Endokanibalizm de bu bağlılık kategorisine sokulur.

Ceset yakma [Alm. *Leichenverbrennung*, Fr. *Incinération*, İng. *Corpse burning*]: Ölü gömme biçimlerinden biri. Ölen kimsenin cesedi yakılır, külleri ya kül kaplarına konulur, ya gömülür ya da saçılır. Külün özel kaplar içinde

kült yerlerinde saklandığı da olur. Ceset yakma oldukça yaygın bir âdettir.

Chica: Güney Amerika yerlilerinin mısırdan, pirinçten ve diğer bitkilerden elde ettikleri başdöndürücü bir içki.

Cinse göre iş bölümü → İş bölümü.

Cins totemizmi [Alm. *Geschlechtstotemismus*, Fr. *Totémisme de sexe*, İng. *Sex totemism*]: Bir grubun ya da klanın kadınlarının ve erkeklerinin ayrı ayrı totemlere sahip olmaları. Cinse bağlı totemizm daha çok Doğu ve Güney Doğu Avusturalya'da görülmektedir. Her iki cins grubu da kendi totemlerini öldürmez ve yemezler. Ancak erkeklerin, kadınların totemlerini, aynı şekilde kadınların da erkeklerinkini öldürdükleri olur. Cinse bağlı totemizm, F. Graebner'in saptadığı gibi, cinslerin zıtlaşmasından doğmuştur. Bu nedenle cins ayrılığı keskin bir biçimde belirtilmiştir. Her iki cins de kavgaya hazırdır; bu durum biribirlerini alaya almaya, biribirlerinin totem kuşlarını öldürmeye kadar varmaktadır. (→ *Totemizm*,→ *Birey totemizmi*,→ *Grup totemizmi*).

Clavius, Claudius (doğ. 1338): İskandinavya'nın en eski kartografyacısı. Eskimolar hakkında ilk etnografik bilgileri verenlerdendir.

Cook, James (1728–1779): Ünlü İngiliz kaptanı ve gezgincisi. Kraliyet filosunda da çalışan Cook, yaptığı üç büyük gezisi sırasında Gesellschaft, Hawaii, Yeni Kaledonya, Tonga ve Yeni Hebrid adalarını keşfetmiştir. Cook'un gezilerine, Joseph Bank, Reinhold Forster ve Georg Forster'de katılmışlardır. Hawaii adasında ölen Cook'un Pasifik adalarına yaptığı gezilerde, yerliler hakkında topladığı geniş bilgiler, gezi notlarındaki objektiflik ve gözlemlerinin keskinliğiyle etnografya'ya yaptığı hizmet büyüktür.

Cortéz, Hernando (1485–1547): İspanyol subayı. Mexsiko'nun zaptı için savaşan İspanyol ordusuna kumanda etmiştir. 1519 yılında Orta Amerika'nın Atlantik kıyılarına ayak basan Cortéz, ülkenin içerlerine girerek yerlilerle savaşmış, Aztek'lerin şefi Montezuma'yı teslime zorlamış, 1521 yılında Aztek başkentini almış ve Aztek uygarlığını yerle bir etmiştir. Cortéz, yerlilere karşı akıl almaz zalimliği ile ün salmıştır.

Cro-Magnon insanı [Alm. *Cro-Magnonmensch*, Fr. *Homme de Cro-Magnon*, İng. *Cro-Magnon man*]: Buzul çağının sonundaki Avrupa insan tipi. Güney Fransa'nın Vézere vadisindeki Cro-Magnon mağarasında taş aletleriyle birlikte beş kişinin kemik artıkları bulunmuştur. Somatik özellikleri: Uzun, geniş baş; basık geniş yüz.

Curare: Kelimenin aslı yerli dilinden gelmektedir. Güney Amerika yerlilerinin çeşitli bitkilerden elde ettikleri öldürücü bir zehir. Zehir, törensel işlemlerin eşliğinde gizli olarak elde edilir. Uçlarına bu zehirden sürülen oklarla vurulan hayvanların nefes yolları ve eklem yerleri iş göremez duruma gelir. Zehirli okla avlanan hayvanın eti, yiyenleri zehirlemez.

Ç

Çapraz yeğen evliliği [Alm. *Kreuz Vettern-Basenheirat*, Fr. *Mariage entre cousins croisés*, İng. *Cross-cousin marriage*]: Hala kızıyla dayı oğlunun ya da hala oğluyla dayı kızının biribirleriyle evlenmesi.

Çevre kuramı [Alm. *Milieutheorie*, Fr. *Théorie du milieu*, İng. *Environment theory*]: Bir halkın ya da bir toplumun kültürünü etkileyen faktörlerin başında iklimi kabul eden görüş. Çevre kuramını savunan Montesquieu ye (1689–1755) göre; çevreden gelen ve fiziksel yapıyı etkileyen faktörler, ruhsal yapıyı da etkilemektedir. Montesquieu'nün polijini hakkındaki açıklaması bu konuda bir örnektir: "Sıcak memleketlerde yaşayanların ihtiyaçları çok değildir. Bu bakımdan kadın ve çocuklara bakmak, onların geçimlerini sağlamak pek pahalıya mal olmamaktadır; şu halde sıcak memleketlerde bir-kaç kadınla evlenmek güçlük göstermez."

Çiftçilik [Alm. *Ackerbau*, Fr. *Agriculture*, İng. *Farming*]: Avcılık ve toplayıcılıktan geliştiği sanılan ekonomi şekli. Genellikle hayvancılıkla birlikte yapılır. Avcılık ve toplayıcılıkta kadınların doğa ve bitkilerle sıkı ilişkileri nedeniyle ilk çiftçiler ve bahçıvanlar kadınlardır. Tarla açmak için ağaç kesme gibi ağır işlerle erkekler uğraşır; fakat dikmek ve ürün toplamak kadının işidir. Ancak bu durum değişik toplumlar arasında farklılık gösterir. Örneğin Batı Afrika'da ve Polinezya'da çiftçiliğin asıl yükünü erkek çeker. Çiftçilik, bitkileri ekmeyi bilmeden, kendi kendine

yetişen bitkileri kontrol etmeyi öğrenmekle; gerçek çiftçilikse tohum ve kökleri bir sonraki mevsimde ekmek için saklamakla başlar. Bu adım hem önceden planlamayı, hem de insanın kendi kendini kontrol etmesini gerektirir. Çiftçilikte kullanılan en ilkel alet, toprağı kazmaya yarayan sivri uçlu eşme sopasıdır. Örneğin Samoa yerlileri bu sopayı yere sokar ve dışarda kalan ucuna basarak toprağı gevşetirler; daha kalın bir sopayla da açılan deliği genişletir ve → taro'yu dikerler. Polinezyahlar bu aleti ucunu bıçak gibi keskinleştirip orta kısmına da ayağı basmak için bir çıkıntı ekleyerek biraz daha geliştirmişlerdir. Madagaskar yerlilerinin demirden belleri vardır. Bu aletle teraslar yapar ve pirinç ekmek için toprağı hazırlarlar. Kimi ilkel tribülerde toprağı eşmek, alt-üst etmek için çapa kullanılır. Çapa ve saban eşme sopasının gelişmiş şekilleridir. Çapa, demiri kullanmasını bilen bölgelerde, özellikle Afrika ve Asya'da vardır. Kuzey Amerika'da kullanılan kemikten yapılma çapalar, yumuşak yüzlü toprağı kazmak için elverişlidir. Saban, insanlık tarihinin temel buluşlarından biridir. Sabanın bulunmasıyla çiftçilik alanında büyük bir ilerleme olmuştur. Kimi etnologlara göre, saban, en ilkel çiftçilik aracı olan eşme sopasından ve çapadan gelişmiştir: Çapanın sapı kirişe çevrilmiş ve elle tutulacak bir sap eklenmiş; giderek bu ilkel sabanın hareketini yönetmek için arka kısma bir parça eklenmiştir; bu safhadan sonra da gerçek saban ortaya çıkmıştır. Saban, daha yüksek toplumlarda hayvan tarafından çekilir. Sabanın ortaya çıkışına kadar bir kadın işi olan çiftçilik, erkeğin uğraşısı olmaya başlamıştır. Ancak tarlayı temizlemek, pis otları ayıklamak, ürün toplamak halen bir çok toplumlarda kadının işidir. Çoğu zaman çiftçilik, toplayıcılığın yerine geçse de avcılık ve balıkçılığı ortadan kaldırmaz.

Hatta Polinezya'da olduğu gibi yüksek sınıf tarımla uğraşmaz, avcılık yapar. Ancak tarımın daha yoğun olduğu ve erkeklerin bu işi yaptığı toplumlarda avcılık ve balıkçılık ihtisaslaşmış bir grup tarafından yapılır. Çiftçiliğin görüldüğü yerlerde dinsel tasavvurlar ekim ve ürün alma alanlarında toplanmıştır, ekim ve ürünle sıkı sıkıya bağlıdır. Çiftçilik ve tarımcılıkla uğraşan toplumların dinsel ve toplumsal hayatının karakteristiğini → atalar ibadeti, → ölüler ibadeti, gizli dernekler,→ ana hukuku, güneşe, bereket tanrılarına tapma teşkil etmektedir.

Çobanlık [Alm. *Hirtentum*, Fr. *Elevage*, İng. *Pastoralism*]: Hayvan beslemeye dayanan ekonomi şekli. Genellikle çiftçilikle birlikte yapılır. Otlakların mevsimlere göre değişmesi göçebe bir hayatı gerektirir. Ancak göçler sınırlı bir toprak üzerinde yapılır. Hayvanların etinden, derisinden, kılından, yününden, sütünden vb. yararlanılır; ayrıca gerek göçler sırasında, gerekse günlük hayatta hayvanlar binek ve yük hayvanı olarak kullanılır. Çoban toplumların çekirdeğini büyük aile teşkil eder; bunlarda baba hukuku düzeni egemendir. Dinsel hayatları yüce varlık inancı çevresinde toplanmıştır. Kudretli bir gök tanrısı şeklinde beliren yüce varlık inancı, atalar ibadetiyle sıkı bir bağlılık gösterir. Çobanlık daha çok Asya ve Afrika'ya özgü ekonomik bir kompleksdir. Çoban kültürünün tipik temsilcileri şunlardır: Kazaklar, Kırgızlar (Orta Asya), Samoyetler (Kuzey-Batı Asya), Bedeviler (Arabistan), Tuaregler (Sahranın batısı), Massaylar (Doğu Afrika), Hererolar ve Hotantolar (Güney Afrika), Fullar (Sudan) ile Afganistan ve İran'daki koyun ve deve besleyicileri. Çoban toplumların sürülerini meydana getiren başlıca hayvanlar at, sığır, koyun, keçi, deve,→ yak ve kuzey bölgelerinde yaşayan rengeyiğidir.

Çok erkekle evlilik [Alm. *Vielmaennerei*, *Polyandrie*, Fr. *Polyandrie*, İng. *Polyandry*]: Bir kadının birden çok erkekle sürekli olarak beraber yaşaması ve ekonomik bir birlik meydana getirmesi. Bu çeşit evlilik çok yaygın değildir; kadın azlığı ve yoksulluk nedeniyle bir kız, iki-üç kardeşle birden evlenir. Çok erkekle evlilik Todalarda, Polar Eskimolarında, Gilyaklarda, Sumatra ve Markiz adalarında görülür.

Çokeş evlilik [Alm. *Vielehe*, *Polygamie*, Fr. *Polygamie*, İng. *Polygamy*]: Bir erkeğin birden çok kadınla (Polijini) ya da bir kadının birden fazla erkekle (poliandri) evlenmesi. Erkeğin çokeş evliliği bir toplumun ekonomik bakımdan gelişmiş katlarında daha çok görülür.

Çok kadınla evlilik [Alm. *Vielweiberei*, *Polygynie*, Fr. *Polygynie*, İng. *Polygyny*]: Bir erkeğin birden fazla kadınla evliliği. Bu tür evliliği sadece cinsel motif üzerine temellendirmek yanlıştır. Mevki sahibi ve zengin erkekler-özellikle şefler- karılarının iş gücüyle varlıklarını daha çok artırmak, toplum içindeki değerlerini sağlamlaştırmak ve çok çocuk sahibi olmak amacını gütmektedirler. Ayrıca çok kadınla evlenmek suretiyle başka toplumsal birliklerle dostane ilişkiler kurulmakta, bu durum da erkeğin politik yönetimde söz sahibi olmasını hazırlamaktadır. Dul kadınların kudretli kişilerin himayesi altına girmesiyse, onların ev işlerine, ekip-biçmeye ve hayvanlara yardım etmesiyle mümkündür. Ancak bu durumdaki kadınlar efendileri tarafından belli bir süre için başka erkeklere kiralandıkları gibi kanibal (→ *Kanibalizm*) bayramlarında kurban edilir (Nissan adasında) ya da köle olarak satılırlar. Polijinide erkeğin ilk karısı diğerlerinden daha çok hakka sahiptir. İlkeller, erkeğin birden çok kadınla evlenişini kadını alçaltan bir durum olarak görmezler. Erkeğin

ilk karısı, ev işleri azalsın diye, kocasının başka kadınlar almasını bile önerir. Polijini özellikle tanımla ve çobancılıkla geçinen topluluklarda görülür. Avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan topluluklarda oldukça seyrektir. Polijini'yi oluşturan etkenler iş gücünü artırmak, erkeğin grup içindeki değerini yükseltmek ve çok sayıda çocuk sahibi olmaktır.

Çok tanrıcılık → Politeizm.

Çukçiler: Çukçi yarımadasında yaşarlar. Dilleri, Paleoasyatik Dil grubuna girer. Ekoloji ve genel kültür bakımından kıyı ve rengeyiği Çukçileri diye iki kısma ayrılırlar. Kıyılarda yaşayanlar deniz memelileri ve balık avıyla geçinirler; kültürleri, Eskimo kültürüne benzer. Dokuz kişiden ibaret kayık birlikleri vardır; birlik üyeleri ortak avlanır ve belli kurallara göre avı paylaşırlar. Bölgenin iç kısmında yaşayanlarsa ren geyiği beslerler. Barınakları konik çadırlar ve toprak kulübelerden ibarettir. Şamanisttirler. Güneş, ay ve kutup yıldızına kutsal varlıklar gözüyle bakarlar. Gerek kültür, gerekse dil bakımından bir ünite meydana getiren Çukçiler, komşularına bakarak varlıklarını ve kültürlerini uzun süre korumasını bilmişlerdir. Ruslar tarafından Çukçi alfebesiyle okuma kitapları hazırlanmıştır.

Çurunga (Merkezi Avusturalya'daki Aranda'larda Tjurunga) Avusturalya yerlilerinin sert ağaçtan ya da taştan yaptıkları düz, uzun ve oval biçimdeki kutsal alet. Çurungalar içiçe girmiş değirmiler, elipsler, helezoni ve yılankavi çizgili şekillerle süslenir. Bunlar, yerlilerin inandıkları doğaüstü kudretleri canlandırmaktadırlar. Efsanevî ataların yaratıcı güçlerini de simgeleyen çurungalar ergin olmayan kimselere gösterilmez; yaşlı erkekler tarafından kült merkezlerine yakın yerlerdeki mağaralarda saklanır. Çurunga ancak erginlik törenleri, hayvan ve bitki türlerinin çoğaltılması için yapılan ritüel işlemler ve mitlerin dramatize edildiği kültik bayramlarda ortaya çıkarılır; törenlere katılanlar çurungaya dokunarak yeni yaşama gücü kazanırlar.

D

Dans [Alm. *Tanz*, Fr. *Danse*, İng. *Dance*]: İnsanın, ruhsal durumunu bir takım bedensel hareketlerle ifade etmesini açığa vurması. İlkellerde dans, dinsel ve büyüsel bir karakter taşımaktadır. Savaş, av, totem, bolluk, ölüm, erginlik vb. danslarında genellikle maskeler takılır. İnsanı kendinden geçiren danslarsa (örneğin şamanların dansı), büyücünün doğaüstü kudretlerle ya da din adamının tanrısıyla ilişkisini sağlamak amacına yöneltilmektedir. Kutsal dansların yanı sıra eğlence için yapılan profan danslar da vardır. Danslar genellikle şarkı ve müziğin eşliğiyle yapılır.

Dar aile → Küçük aile.

Darwin, Charles (1809–1882): İngiliz tabiat bilgini. 1831–1836 yılları arasında Güney Amerika ve Okyanusya'da araştırma gezilerine katılmıştır. Buralarda yaptığı araştırmalardan sonra, türlerin ortaya çıkışına dair ünlü kuramını geliştirmiştir. Darwin'in, etnolojideki → evrimci okul üzerinde büyük etkisi olmuştur. Başlıca eserleri: "*Origin of Species*, 1859" (Türlerin Kökeni), "*The Descent of Man*, 1871" (İnsanın Türeyişi).

Dayaklar: Borneo adasında yaşarlar. Dilleri, Austronezya dillerine girer. Somatik özellikleri: Orta boy; sarıdan koyu kahverengine kadar değişen deri; düz, kara saç. Kısmen göçebe, kısmen de yerleşik bir yaşama biçimi sürdürürler. Barınakları kazıklar üzerine kurulmuş dört köşeli evlerden ibarettir. Ata ruhlarına tapınırlar. Yakın zamanlara kadar → kelle avcılığı yapmaktaydılar.

Dayıerki [Alm. *Onkelherrschaft*, *Avunkulat*, Fr. *Avunculat*, İng. *Avunculate*]: Çoğu ana hukuku toplum düzeninde çocuğun bakımını, eğitimini dayının üzerine alması, başka bir deyişle dayının baba yerine geçmesi. "Avunkulat" denilen bu durumda gerçek baba yabancı biri gibi kabul edilir. Dayının yeğeni üzerindeki otoritesi, babasından daha büyüktür. Çocuğa törensel görevleri öğretmek, kabilenin gelenekleri, efsaneleri hakkında bilgi vermek dayının baş ödevlerindendir. Çoğu durumlarda yeğen, dayının yanında oturur, ona hizmet eder ve onun mirasçısı olur. Kimi halklardaki dayının bu aşırı durumu şöyle açıklanmaktadır: Sağlam bir evlilik biçiminin görülmediği en eski topluluklarda, çocuğun gerçek babası bilinmediği için, dayı, çocuğun korunmasını ve eğitimini üzerine almıştır. "Avunkulat", → ana hukuku esasına göre düzenlenmiş çoğu aile şekillerinin karakteristik özelliğidir. (→ *Dayıyerli*).

Dayıyerli [Alm. *Avunculokal*, Fr. *Avunculocal*, İng. *Avunculocal*]: Evlendikten sonra, çiftin, erkeğin dayısının yanında kalması. Bu durum→ dayıerki'nin görüldüğü topluluklarda söz konusudur. (Karşıtı → *Halayerli*).

Demografi [Alm. *Demographie*, Fr. *Démographie*, İng. *Demography*]: Biyolojik ve toplumsal faktörlerin insan gruplarının hayatındaki önem ve etkilerini inceleyen disiplin; nüfus bilgisi. Ölüm ve doğumları, yaş ve cinsleri, nüfus hareketlerini ve dağılımlarını konu edinen demografi, araştırmalarında daha çok istatistik yöntemlerden yararlanır.

Dendrokronoloji [Alm. *Dendrochronologie*, Fr. *Dendrochronologie*, İng. *Dendrochronology*]: Ağaçların gövdelerindeki değirmi çizgilerden giderek yaşlarını tayin etme. Dendrokronoloji, Amerika'lı A. E. Douglass tarafından ge-

liştirilmiştir. Bu yöntem daha çok arkeolojik araştırmalarda kullanılmakla beraber, etnolojiye de yararı dokunduğu yerler vardır. Örneğin ağaçtan yapılma nesnelerin ve bunlarla ilgili öteki kültür öğelerinin yaşları hemen hemen doğruya yakın olarak saptandığı gibi, lokal bir yerin eski iklimi, ekolojinin şartladığı kültür değişmesi süreci ve göçler hakkında da bilgiler edinmek mümkündür. Dendrokronoloji metoduyla iki ila üç bin yıllık zaman içindeki bulguların yaşlarını belirlemek mümkün olmaktadır.

Deri kayık [Alm. *Fellboot*, Fr. *Canot en cuir*, İng. *Skin canoe*]: Ağaçtan ve balina kemiğinden yapılan kayık iskeletinin üzerine fok balığı derisi geçirmek suretiyle yapılan kayık. Deri, iskeletin üzerine çok sıkı bir biçimde geçirildiğinden içeriye su geçirmez. Deri kayıklar Arktik bölgede kullanılır; → Kayak ve → Umiak adları verilen iki çeşidi vardır.

Dıştan evlenme [Alm. *Aussenheirat*, *Exogamie*, Fr. *Exogamie*, İng. *Exogamy*]: Evlenecek kimsenin, eşini, üyesi bulunduğu grubun dışından seçmesi kuralını esas alan evlilik düzeni. Bu tür evlilik daha çok totem inancına sahip→ klanlarda görülür. (Karşıtı → *İçten evlenme*).

Difüzyon [Alm. *Geographische Ausbreitung*, *Diffusion*, Fr. *Diffusion*, İng. *Diffusion*]: Yayılma. Kültür öğelerinin ya da kültür komplekslerinin bir toplumdan başka bir topluma yayılma süreci. Difüzyonda, kültür öğesinin coğrafî bakımdan yer değiştirmesi söz konusudur.

Difüzyonizm [Alm. *Diffusionismus*, Fr. *Diffusionisme*, İng. *Diffusionism*]: Yüksek kültürlerin ve uygarlıkların bir ana kaynaktan göçler ve yayılmalar sonucu oluştuğunu ileriye süren görüş; bu görüş çevresinde toplanan kimselerin bağlı bulunduğu okul. Bu okulun başlıca temsilci-

lerinden olan G. E. → Smith (1871–1937), Mısır'ın diğer halkları ve kültürleri etkilediğini ileri sürmüş, Mısır'ı ana kaynak olarak ele almış, göçlerin kültür tarihindeki önemini ve rolünü belirtmiştir. Smith'e göre, bir merkezden çıkan ve yayılan kültürün etkisi, her zaman çıkış ve geliş yerindeki yükseklik ve derecesini koruyamamaktadır. (→ *Kültür dejenerasyonu*). Smith ve arkadaşları dünyanın başka yerlerindeki kültür bulgularını inceleyerek, Mısırlıların; altın, inci ve diğer değerli mal ticareti amacıyla keşiflerini Asya'ya, hatta daha ötelere, Pasifik adaları yoluyla Amerika'ya kadar taşıdıkları sonucuna varmışlardır. Mısır dışındaki bölgelerde raslanan yekpare taştan heykel ve yapıların, mumyalama, hiyeroglif yazısı ve Mısır'da gelişen diğer ideolojik, estetik ve öteki kültür öğelerinin Nil bölgesinden yayıldığını kabul eden Difüzyonist Okul'un zayıf ve eleştiriye uğrayan yanı, diğer kültür bölgelerinde ortaya çıkan ve kolaylıkla Mısır'dan yayılmadıkları gösterilebilecek olan öteki kültür örnekleri ve bunların ayrıntılarıyla ilgilenmemeleridir. Bir başka İngiliz difüzyonisti de → Perry'dir.

Dinamizm [Alm. *Dynamismus*, Fr. *Dynamisme*, İng. *Dynamism*]: Kelimenin aslı Yunanca dynamis= (kuvvet)'den gelmektedir. Doğada varolduğu sanılan, özellikle etkisi belli nesnelerde, hayvanlarda ve insanlarda daha belirgin olan soyut, dinamik hayat kuvveti. Polinezya ve Melanezyalılarda → Mana, Irakualarda → Orenda, Algonkilerde → Manitu, Siouxlarda → Wakan ya da Wakonda, İturi Pigmelerinde → Megbe, Kongo Zencilerinde → Elima diye adlandırılan kuvvet ve kudret inançları dinamizm tasarımı alanına girmektedir. Bu alışılmışın dışındaki kuvvet çeşitli şekillerde (oruç tutmak, inzivaya çekilmek vb.) elde edildiği ya da çoğaltıldığı gibi, bazı şeyleri

yerine getirmemek suretiyle de kaybedilebilir. Dinamist dünya görüşünün → tabu tasarımıyla sıkı bir bağlantısı vardır. Dinamizm terimini ilkin (1907) Van Gennep kullanmıştır.

Din etnolojisi [Alm. *Religionsethnologie*, Fr. *Ethnologie religieuse*, İng. *Religous ethnology*]: Genel etnoloji'nin bir dalıdır. İlkellerin inançlarını, ibadetlerini, yüce varlıklarını, doğaüstü kudretlerini, mitik dünya görüşlerini, büyülerini, dinsel kişilerini vb. araştırır; ikinci planda bunların yüksek dinlerle ilişkilerini de inceler. Din etnolojisi çeşitli kaynaklardan sağladığı malzemenin değerlendirilmesini ve yorumunu fenomenolojik, fonksiyonel, sosyolojik, psikolojik, filolojik ve tarihsel yöntemlere ve görüş açılarına göre yapar. Din etnolojisi'nde en iyi sonuçlar tek bir yöntemi uygulamaktan çok, bütün yöntemlerden yararlanmak suretiyle alınmaktadır.

Diş deformasyonu [Alm. *Zahndeformation*, Fr. *Déformation dentaire*, İng. *Tooth deformation*]: Dişleri sivriltmek, kırmak, madenlerle kaplamak ve boyamak âdeti. Hindistan'da, Endonezya'da, Bismarck takım adalarında erginleme törenleri sırasmda, evlilik öncesi ve sonrasında dişler siyaha boyanır. Dişleri eğelemek, sivriltmek ve kırmak pratiği çok yaygındır; en çok da Afrika, Endonezya, Okyanusya ve Avusturalya'da uygulanır. (→ *Beden sakatlama*).

Dinarik ırk [Alm. *Dinarische Rasse*, Fr. *Race dinarique*, İng. *Dinaric race*]: → Beyaz ırk'a girer. Batı Balkan dağlarında iyi karakterlenen bu ırk, kuzeyde Alplere kadar uzanır; doğu'da Küçük Asya'nın Anadolu ırkıyla ilişki kurar. Özellikleri: Koyu kahverengi yatık saç, koyu kahverengi göz, uzun ve ince boy, brakisefal baş, uzun yüz, yüksek çene, büyük, kartal burun.

Doğu Afrika yerlileri: Dilleri, Bantu dil ailesine girer. Bununla beraber dört milyonu aşkın kimse-özellikle Uganda ve Kenya'da -nilotik, kûşi ve hoizan dillerini konuşmaktadır. Eğemen ırk → negrid ırkı'dır. Kuzey-Doğu Kenya'da (Galla'lar ve Somali'ler) → Habeş ırkı özelliği gösterirler. Habeş ırkı karışımı Uganda, Kenya, Ruanda, Burundi ve Tanzenya'da yaşayan bazı halklarda da görülür (örneğin Massay'larda). Baganda, Basoga, Banjoro, Barundi ve Bahalar Bantu halklarının biribirleriyle akraba bir grubunu teşkil ederler. Kenya'daki Kikiyularda Bantu halkındandır. Wachehe, Barotse, Maschona, Makonde tribüleriyle; Nilot grubunu temsil Massay, Teso, Turkana, Lango ve Nandiler başlıca büyük tribülerdir. Besin elde etmenin esası çiftçiliğe dayanır. Çiftçilik sığırcılıkla birlikte yapılır. Tarlalar genellikle ağaçları yakmak suretiyle elde edilir. Tarla açma, teras ve sulama arkları yapma, sığırlara bakma erkeklerin işidir. Kadınlar daha çok ekim ve hasatla uğraşırlar. Maniok, mısır, muz, baharat, sebze, tütün ile elverişli yerlerde pirinç ve şeker kamışı yetiştirilir. Yuvarlak, konik damlı ev tipi çok yaygındır. Bu tipin yanı sıra arı kovanı biçiminde kubbeli kulübeler (kuzey-doğu Bantularda) ve kıyı bölgelerinde iki tarafı eğik ya da düz çatılı dikdörtgen evler (Tembe) görülür. Kıyılardaki bir kaç tribü sayılmazsa (bunlar ana hukuku esasına göre kurulmuşlardır) köylüler ve göçebe çobanlar baba hukuku esasına göre örgütlenmişlerdir. Devlet düzenine kavuşmamış yerlerde klanların yönetimi yaşlılar kurulu'nun elindedir. Kutsal krallığın egemen olduğu yerlerde kralın sonsuz yetkisi vardır. → Erginleme törenleri çok yaygındır. Kızlar, evlenmeden önce cinsel ilişkiler kurabilirler. Doğu Afrika'nın kuzeyindeki göçebe çoban halkın en tipiği Massaylardır. Bunların toplumsal örgütü savaş-

çılık temeline göre kurulmuştur. Evlenmemiş delikanlılar, savaş grupları teşkil eder ve *kral* denilen kulübelerde yaşarlar. Bunların görevi sığır sürülerini korumak ve komşu tribülerle savaşa tutuşmaktadır. Massayların büyük ve kutsal bir şefleri vardır. Kıyı halkının büyük bir kısmı müslümandır. Tüm nüfusun yüzde yirmisi de hiristiyandır. Yerlilerin dinsel dünya görüşlerinin esasını yaratıcı yüce tanrı inancı ve atalar ibadeti teşkil eder. Ölenlerin yılana dönüştükleri inancı yaygın olduğu için, yılanlar kutsanır. Nazar, büyü, muska, doğa cinleri ve ruhları inancı çok yaygındır.

Doğu-Avrupa ırkı [Alm. *Osteuropoid*, Fr. *Race Ouest-européenne*, İng. *East-European race*]: Beyaz ırk'a girer. Buna Doğu ya da Doğu Baltık ırkı da denir. Kuzey ve Orta Polonya ile Rusya asıl alanıdır. Doğuda Sibirya'ya kadar ulaşmıştır. Özellikleri: Sarı, külrengi sarı yatık ve yumuşak saç; gri, gri-mavi göz; açık renk deri; orta boy, uzun gövde, brakisefal baş; geniş, kemikli yüz; kısa, iç bükey burun.

Dolmen: Kelimenin aslı Keltçe'den gelmektedir; anlamı "taş masa" demektir. Dört beş dikleme taşın üzerine konan bir-iki taş kapaktan ibaret mezar.

Do maskesi: Kırmızı Bobolarda (Sudan) köylerin koruyucu ruhu olan Do'yu simgeleyen maske. Biçimsel özelliği: Maskenin üst kısmında hayvan ve insana benzeyen basit şekiller vardır; maske bütünüyle özenli bir işçilikten yoksundur.

Dövme [Alm. *Tatauierung*, Fr. *Tatouage*, İng. *Tattoo*]: Deriyi çizgiler ve resimlerle süslemek âdeti. Yapılışı şöyledir: Sivri ve keskin uçlu araçlar (diken, kemik, tahta vb.) deriye batırılarak deri yırtılır ya da kesilir; buralara ot kök-

lerinden ve isden elde edilen boyalar sürülür; boya, deri altında siyaha çalan mavi renkte bir görünüş alır. Çeşitli örneklere ve modellere göre yapılan dövmeler aylarca, bazan yıllarca sürer. Bu sanatın ustaları Okyanusya yerlileridir; özellikle Markiz, Yeni Zelanda (Maorilerde), Gasellschaft ve Samoa adalılarında görülen dövmecilik; estetik, kültik-majik ve sosyal bakımlardan önem taşımaktadır. Deriye işlenen çizgiler ve resimler bedeni süslediği gibi, sahibini zararlı büyüsel etkilerden korur; mitik sembolleri canlandırır; klanın işaretlerini taşır; kişinin toplum içindeki yerini belli eder; kadınların cinsel olgunluğa eriştiğini gösterir. Dövme yapılırken törenler yapılır; dövmeyi yapan ve yaptıran belli bir takım dinsel ve büyüsel kuralları yerine getirmek zorundadır. Batıda, dövmecilik eskiden bilinmekteydi; ancak 17. yüz yılın sonlarına doğru Okyanusya yerlilerinin İngiltere'ye getirilişleriyle dövme yaptırma merakı yeniden başlamıştır. Bugün bile Avrupa'lı, Amerika'lı denizcilerin, Uzak Doğu'da savaşan askerlerin dövme yaptırdıkları görülmektedir.

Dua [Alm. *Gebet*, Fr. *Prière*, İng. *Prayer*]: İbadetin kaçınılmaz öğelerinden biri olan dua basit haliyle yüce kudretlerin yardım ve merhametini kazanmak için, kişinin içinde bulunduğu duruma göre, o an ki seslenişidir. Bu niteliğiyle bireysel bir belirti olarak görünen dua, dinsel şefler tarafından yönetilen ibadetlerde düzenli ve çeşitli amaçlara uygun bir biçim alır. Dua, belli ritüel işlemler sırasında da kurbanla bağlantılıdır. Kimi zaman da yardımı istenilen yüce varlık üzerinde zorlayıcı bir etki yaratmak için dua edildiği görülür ki, bu durumda dua ile büyülü söz özdeşdir. Dualar genellikle yakınma duaları, istek duaları ve şükran duaları gruplarında toplanır.

Duk-Duk birliği [Alm. *Dukdukbund*, Fr. *Société Douk-Douk*,

İng. *Duk-Duk Society*]: Yeni Britanya, Yeni İrlanda ve Gazelle-Yarımadasındaki ergin erkeklerin gizli derneği. Başlangıçda dinsel gizli bir kuruluş olan ve toplumsal düzeni koruyan, iyi amaçlara yönelen, gerekirse ceza veren Duk-Duk birliği, zamanla bu fonksiyonundan uzaklaşarak yıldıran bir karakter kazanmış, ergin olmayanları yıldırmaya ve onlardan para (para yerine geçen midye ve istiridye kabukları) sızdırmaya yönelmiştir. Birliğin üyeleri kırmızıya boyanmış külâh biçiminde maskeler takar ve yapraklardan yapılma elbise giyerler.

Dul kadın [Alm. *Witwe*, Fr. *Veuve*, İng. *Widow*]: İlkellerde dul kadının durumu, kadının üyesi bulunduğu toplumun geleneklerine göre değişmektedir. Örneğin Trobriand adalarında (Yeni Gine) kocasını kaybeden bir kadın, yas süresini geçirdikten sonra yeniden evlenebilirken, kimi yerlerde de dul kadın yeni baştan evlenmeyi kesin olarak aklından çıkarmak zorundadır. Dul kadınla ilgili geleneklerin en korkuncu kadının ölen kocasıyla ya da onun ardından yakılmasıdır. Dünyanın çeşitli yerlerinde görülen bu âdetin en çok uygulandığı yer Hindistandı. İngilizlerin yasaklamasına kadar, dul kadın (sati) ölen kocasıyla birlikte yakılırdı. Kocası ölen kadın, yaşadığı toplumun geleneğine göre ya çocuklarını alarak babasının evine gider, ya da evinde kalır. Son durumda kadın, üyesi bulunduğu toplumun şefinin himayesine girdiği gibi, → levirat ya da → sorarat evlilik yapabilir. Kocasını kaybeden kadının uymak zorunda kaldığı yas âdetleri de çok çeşitlidir ve toplumdan topluma değişir.

Durkheim Emile (1858–1917): Ünlü Fransız sosyoloğu. Etnolojiyi ilgilendiren eseri: "*Les formes élémentaires de la vie religieuse*, 1912" (Dinsel hayatın ilk şekilleri).

E

Eberhard, Wolfram (1909–): Alman etnolog ve sosyoloğu. Türkiye'de, Ankara Üniversitesinde Sinoloji profesörü olarak bulunmuştur. Eberhard, hocası R. Thurnwald'ın etkisinde kalmıştır. Son çalışmalarıyla kültür sosyolojisine yönelmiştir. Başlıca eserleri: "*Chinas Randvölker*" (Çin'in Kıyı Halkları), "*Types of Settlement in South-East Turkey*, 1953" (Türkiye'nin Güney-doğusunda Yerleşme Tipleri).

Efsane [Alm. *Mythe*, Fr. *Mythe*, İng. *Myth*]: Kelimenin aslı Yunanca Mythos= (söz, öykü)'dan gelmektedir. Tanrıların, kahramanların, evrenin oluşumunun öyküleri. Mitoloji ise; efsanelerin tümünü içine alan ve onları sistemli bir şekilde inceleyen bir disiplindir. Efsaneler çoğu zaman açıklayıcı bir karakter taşırlar ve başlıca şu konuları cevaplamaya çalışırlar: a) Tanrıların nereden geldikleri (teogoni); b) Evrenin yaratılışı ve evrendeki doğal olayların oluşumu (kozmogoni); c) İnsanların nerden geldikleri (antropogoni); d) İnsanın ve dünyanın geleceği (eskatoloji). Efsaneler; tanrıların, evrenin, insanların yaratılışlarının yanı sıra ilk günahı, ilk ölümü, tufanı, tanrıların insanları nasıl cezalandırdıklarını; ikinci planda ise avcılığın ve hayvancılığın başlangıcını, bitkilerden ilkin nasıl yararlanıldığını, ateşin ilk kez elde edilişini, ilk besinin hazırlanışını, cinsel hayatın başlangıcını, ilk ailenin, âdetlerin ve toplumsal kurumların ortaya çıkışını konu edinmektedir. Bütün bu konular epik ve dramatik bir dille anlatılır. Dinsel

dünya görüşlerini yansıtan efsaneler, kutsal sayılırlar; şiirli bir dille, yalnız belli zamanlarda, belli kişiler tarafından ve aslına uygun olarak anlatılırlar.

Eğitim [Alm. *Erziehung*, Fr. *Education*, İng. *Education*]: Çocuğun erginlik çağına girinceye kadar ailesi ya da akrabaları tarafından eğitilmesi. İlkellerde erkek çocuğun eğitiminin esasını, onun ilerde yapacağı işin pratik yanını öğrenmesi, çalışmaya sokulması ve ava götürülmesi teşkil eder. Ayrıca erkek çocuklar ok ve mızrak atma oyunlarıyla ilerde kullanacakları silâhlarını tanımış olurlar. Kızlar, küçük yaşta anneleri tarafından ev işlerine sokulur, besinin ve yemeğin hazırlanışına yardım eder, küçük kardeşlerinin gözetim ve bakımını üzerlerine alır, tarladaki çalışmalara katılırlar. Bu arada, kızlara, cinsel hayatla ilgili konularda bilgiler de verilir. Kimi tribüler de, örneğin Amiral adalarında yaşayan yerliler, çocuklarını daha küçükken biribirleriyle değişirler. Erkek çocuğa ilerde yapacağı işi öğretmek babanın ve erkek akrabalarının görevidir. Kızın yetiştirilmesinde en önemli rolü, anne ve kadın akrabalar üzerlerine alırlar. → Ana hukuku eğilimli toplumlarda çocukların eğitiminde dayının önemli katkısı vardır. (→ *Dayıerki*). İlkellerde eğitimin amacı, çocuğu hayat kavgasına hazırlamak ve topluma değerli bir üye kazandırmaktır. Çocuk erginlik çağına girdikten sonra, bağlı olduğu kabilenin eğitimi başlar: Kabilenin öyküleri, efsaneleri, ayinleri, kutsal oyunları, maskeleri, kült araçları, gelenek ve görenekleri öğretilerek, içinde yaşadığı kutsal ve kutsal dışı ortam çocuğa tanıtılır. Bu dönemde, gençler cinslerine göre ayrılarak eğitim ve öğrenimden geçirilir. → Erginleme törenleri'nden sonra, gençler toplumun diğer üyeleri arasına katılmaya hak kazanmış olurlar. Artık evlenecek ve kendi başlarına

hareket edecek duruma gelmiş sayılırlar.

Ehekon: Yenisey-Tunguzlarının av tanrısı. Bu doğaüstü kudretin, yeryüzündeki bir ağacın köklerinde yaşadığına inanılmaktadır. Bu ağaçtan Ehekon'un heykeli yapılır.

Ehrenreich, Paul (1855–1914): Alman etnoloğu. İlkellerin mitolojilerine dair yaptığı araştırmalarıyla tanınmıştır. Bir çok mitik yaratığın göksel unsurlarla ilişkisini açıklamıştır. Ehrenreich'ın en önemli eseri: "*Die allgemeine Mythologie und ihre ethnologischen Grundlagen*" (Genel mitoloji ve etnolojik esasları).

Ekoloji [Alm. *Ökologie*, Fr. *Ecologie*, İng. *Ecology*]: Canlıların yaşadıkları çevreyle ilişkilerini inceleyen disiplin. Biyo-ekoloji hayvan ve bitkilerin çevrelerine uymalarını incelerken, sosyal-ekoloji kent ve köylerin yersel, düzen ve dağılımını, nüfus hareketlerini, iş bölümünü, rekabeti ele alır. Etnolojide gözönünde bulundurulması gereken önemli ekolojik faktörlerden biri, insanla fiziksel çevre arasındaki karşılıklı etkidir; insan sadece kendini doğal çevresine uydurmak için zorlamaz, aynı zamanda çevresini de kendine uydurmak için değiştirmeye çalışır.

Ekonomi şekilleri → Avcılık, → Toplayıcılık, → Avcı ve Toplayıcılar, → Çiftçilik, → Çobanlık.

Ekzogami → Dıştan evlenme.

Elamo: Yeni Gine'nin çeşitli bölgelerinde erkeklerin toplandığı, yatıp kalktığı, beraber yemek yediği ve bayramlar düzenlediği ev. Bu evlerin yapımında geleneksel kurallar sıkı sıkıya uygulanmaktadır.

Elima: Kongo'daki Mongo ve Kunduların inandıkları mistik bir kudret. Yetenek, beceriklilik ve çocuk yapma gücü Elima'ya bağlıdır. Bu kudretin başlıca sahipleri klanın

totem hayvanı ile klanın en yaşlı üyeleridir. Klanın diğer üyeleri Elima'yı çeşitli işlem ve pratiklerle edinmeye çalışırlar.

Emin Paşa (1840–1892): Esas adı Eduard Schnitzer'dir. Almanya'da tıp ve tabiat bilimleri öğrenimi yapmıştır. 1865'den itibaren Türkiye'de doktorluk yapmış ve islâm dinini kabul etmiştir. Afrika'da yaptığı araştırmaları ile tanınmıştır.

Endogami → İçten evlenme.

Endokanibalizm [Alm. *Endokannibalismus*, Fr. *Endocannibalisme*, İng. *Endo-cannibalism*]: Ölmüş akrabaların, yakın dostların ve kabile üyelerinin etini yemek âdeti. Eğer ceset yakılırsa, külleri içkilerin içine katılır. Bu âdetin temelinde, ölenin etini yemek suretiyle onda varolduğu sanılan özel kuvvetlerin yiyene gideceği inancı yatmaktadır. Endokanibalizm, Güney Amerika'nın kuzey-batısındaki kabileler arasında yaygındır.

Erginleme törenleri [Alm. *Reifezeromonien*, Fr. *Rites de puberté*, İng. *Rites of puberty*]: Ergin yaşa giren çocukları topluma kazandırmak için, onları dinsel ve dünyasal bilgilerle eğitmek ve bu amaçla yapılan törenler. Erginleme törenleri dinsel, büyüsel, mitik ve toplumsal hayatın çok önemli bir parçasıdır. Genellikle 6–10 ya da 8–12 yaşları arasındaki çocuklar grubun ya da köyün dışarısında eğitim ve tören için hazırlanmış olan bir kampa götürülür. Şamanlar, büyücüler ve yaşlı erkekler, çocukların geçirmesi gereken sınavları düzenler, onlara gerekli bilgileri verirler. Haftalarca, bazan aylarca süren bu eğitim sırasında çocuklar çeşitli cesaret denemelerinden geçirilir; oruç tutturulur, işkence edilir, cinsel açıklamalar yapılır, ilerde uğraşacakları el zanaatları hakkında bilgi verilir; kabilenin efsane-

lerinin ne anlama geldikleri açıklanır, maskeler ve kutsal araçlar gösterilir, dramatik danslar öğretilir, bunların fonksiyonları anlatılır; çeşitli biçimde ritüel ölümleri ve yeniden doğuşları sembolize edilir; yeni bir yaşama dönemine girişlerinin işareti olarak kesici dişler kırılır, dövme yapılır, yaşlı erkeklerin kanları bedene sürülür, sünnet edilir ve yeni bir ad verilir. Ancak bütün bunlardan sonra çocuklar ergin kişi olarak topluma kabul edilirler ve evlenebilirler. Ergin yaşa gelmemiş çocukların ve kadınların bu törenlere katılması yasaktır. Kızların erginleme törenleri erkeklerinkine bakarak oldukça kolaydır. Ay hali görmeye başlayan kızlar bir süre toplumdan uzaklaştırılır; yaşlı kadınlar tarafından cinsel konularda ve ev işlerinde bir süre eğitilir. Kimi ilkellerde kızlar sünnet edilir, dişleri eğelenir ve karaya boyanır, kulak memeleri delinir. Erginleme törenlerindeki işlemlerin çoğu hıristiyan misyonerleri tarafından ortadan kaldırılmıştır.

Ergoloji [Alm. *Ergologie*, Fr. *Ergologie*, İng. *Ergology*]: Maddî kültür ürünleri bilgisi. Ergoloji, sadece maddî kültür öğelerini değil, aynı zamanda onların yapımındaki teknik değişmeleri de içine almaktadır. Bu terim, daha çok Almanya ve Avusturya'da kullanılmaktadır.

Erkekler birliği [Alm. *Maennerbund*, Fr. *Société des hommes*, İng. *Society of men*]: Bir cemaatın yetişkin erkeklerinin kültik amaçlarla meydana getirdikleri birlik. Daha çok anaerkil kültürlerde görülür ve anaerkil toplum düzenine karşı çıkan bir grup hüviyetindedir. Toplantı ve ritlerine kadınları ve çocukları almazlar, onları → kaynana zırıltıları ve → vınıltılı tahtalarla korkuturlar. Ritleri düzenlemek, kutsal kült objelerini korumak, toplum düzeniyle ilgili tedbirleri almak ve bu tedbirleri uygulamak derneğin görevlerindendir.

Erkekler evi [Alm. *Maennerhaus*, Fr. *Maison des hommes*, İng. *House of men*]: İçinde çeşitli toplumsal ve ritüel toplantıların yapıldığı, genellikle kadınların ve çocukların girmelerinin yasak olduğu ev. Erkekler evi, biçimi, büyüklüğü, oyma, süs ve bezemeleriyle öteki evlerden farklıdır. Genellikle topluluğun yerleşme sahasının ortasına yapılır. Erkeklik çağına gelen gençler, politik ve toplumsal yönlerden bu evlerde eğitilir; bu evlerde onlara çeşitli konularda bilgi ve öğütler verilir. Bayramların kutlandığı, yabancıların ve konukların ağırlandığı erkekler evi aynı zamanda kutsal araç ve gereçlerin saklandığı, toplumda önemli yeri olan kişilerin gömüldüğü, çocukların → erginleme törenleri'nin yapıldığı yer olarak da büyük önem taşır. Erkekler evi yeryüzünün değişik bölgelerinde çeşitli adlar (bekârlar evi, çocuklar evi, oyun ve dans evi, ibadet ve oyun evi vb.) ve fonksiyonlarda görülür. Orta ve Kuzey Asya'nın, Hindistan'ın, Kuzey ve Güney Amerika'nın bazı kısımları ayrı tutulursa, yeryüzünün arta kalan öteki bölgelerinde yaygındır. Özellikle Okyanusya adalarında çok gelişmiştir.

Erkek lohusalığı [Alm. *Maennerkindbett*, Fr. *Couvade*, İng. *Couvade*]: Kuvad. Kelimenin aslı Fransızca couver= (kuluçkaya yatmak)'den gelmektedir. Kocanın, doğum öncesi, doğum sırası ya da doğumdan sonra çocuğu doğuran kendisiymiş gibi davranması, lohusanın yerini alması âdeti. Örneğin Hindistan'ın kimi yerlerinde, kadının doğum sancıları tuttuğu zaman, kocası, kadın elbisesi giyerek karanlık bir odada yatar, sızlanmaya ve bağırmaya başlar. Doğumdan sonra da, çocuğun yatağından çıkmaz. Kimi yerlerde de erkek ya oruç tutmak ya da hiç değilse belli şeyleri yemekten kaçınmak, doğumun yapılacağı evde ya da yakınında bulunmakla bu görevi yerine getirmeye

çalışır. Kuzey ve Güney Amerika'da, Okyanusya'da, Güney Hindistan'da ve Güney-Batı Avrupa'da görülen bu âdetin temelinde; çocuğa ve anneye sataşmak isteyen kötü ruhları ve cinleri yanıltmak çabası ve çocukla baba arasındaki sıkı ilişkiyi pekiştirme isteği yatmaktadır.

Es: Orta Yenisey'deki Keto'ların gök tanrısı. Es, Keto dilinde gök anlamına da gelmektedir. Kimse tarafından görülmeyen Es, evrenin yaratıcısı ve hakimidir.

Eskimolar: Kuzey Amerika'nın kuzey kıyılarıyla Grönland'dan Alaska'ya kadar uzanan sahada yaşarlar. Eskimo kelimesi "Çiğ et yiyen" anlamına gelmektedir. Eskimolar kendilerine innuit=(insan) derler. Dilleri, Eskimo-Aleut dillerine girer. Bering Boğazı yoluyla Asya'dan göç ettikleri kabul edilen Eskimolar mongoliddirler. Somatik özellikleri: Tıknaz ve güçlü beden; bedene oranla kısa kol ve bacak; yuvarlak ve etli yüz; fırlak elmacık kemikleri; kahverengi göz, → Moğol plisi; sert ve siyah saç; sarımtırak esmer deri rengi; → Moğol lekesi. Başlıcaları: Alaska, Kupfer, İglulik, Polar, Mackenzie, Netsilik, Angmangssalik, Grönland, Karibu Eskimolarıdır. Aleutler Eskimoların akrabalarıdır. Eskimoların etkisi altında kaldıkları başlıca kültür merkezi Doğu Asya'dır. Bunun yanı sıra Eski Amerika'nın kültür merkezi olan Meksiko ile Amerika'nın kuzey Pasifik kıyılarındaki yerli kültürünü de sayabiliriz. Ancak her yabancı kültür öğesi alınmamış, içinde bulundukları iklim ve çevre koşulları hesaba katılarak, bunlar arasından bir seçim yapılmıştır. Arktik bölgenin sert iklimi, Eskimoları, uzun kışları atlatacak evler yapmaya zorlamıştır. Konut yapımında taş, kuru ot, balina kemiği, kar ve buz kullanılır. Kuzey Alaska'daki Eskimoların kışı geçirdikleri kulübeler, üzerlerine kar yığılmış, kulübe biçiminde deriden çadırlardır. Merkezî ve Labrador Eskimo-

larının kış kulübeleri kubbeli kar bloklarından ibarettir. Kar ve buz tabakalarından yapılan kulübelere → iglu denir. Eskiden taş ve balina kemiklerinden yapılan ve toprak seviyesinin biraz altında bulunan bir ev tipi vardı ki, eve, zeminden daha derinde olan bir tünelden girilirdi. Polar Eskimolarının evleri, balina kemiği yerine taştan yapılır. Soğuk faktörü Eskimoların giyim-kuşamını da büyük çapta etkilemiştir. Eskimoların hayatında ayıp duygusu, giyim bakımından önemsiz bir rol oynar; ana sorun ısınmaktır. Arktik bölgenin çeşitli hayvanlarının post ve derileri giyimin esasını teşkil etmektedir. Fok, ayı, tavşan, tilki, rengeyiği derilerinden yapılan giysiler çoğu zaman çift katlı hazırlanır. Giysiler çeşitli şekillerde süslenir. Özellikle ilkbaharda kullanılan kar gözlüğü, gözleri, karda yansıyan güneşin zararından korur. Majik tasarımlarla ilgili olduğu sanılan dövmecilik daha çok kadınlar tarafından yaptırılmaktadır. Deniz memelileri, balık ve rengeyiği avcılığı yapan Eskimoların besinlerinin esasını et teşkil etmektedir. Et, çiğ olarak yenildiği gibi, elverişli koşullarda pişirilerek de yenilir. Etin yanı sıra yenilen bitki türleri hem az, hem de yetersizdir. Besin elde etmek için kullanılan araçlar hemen hemen her bölgede aynıdır. Çevre koşullarının değişik olması, ancak özel avcılık metodlarının önem kazanması sonucunu doğurmuştur. Deniz avcılığı, kara avcılığından önce gelmektedir. Taşıt aracı olarak köpeklerin çektikleri kızaklar kullanılır. Açık sularda avlanmak için → Kayak denilen bir kayık kullanılır. Bunların daha büyüğüne → Umiak denmektedir. Yemek pişirmek, küçük hayvanların yüzülüp parçalanması, derileri işlemek, giysi dikmek vb. kadınların işidir. Araçgereç yapımında çakmak taşı, donuk akik, kum taşı vb. kullanılır. Toplum hayatının temeli ailedir. Tekeş evlilik

vardır. Çokeş evlilik ünlü avcılar arasında görülmektedir. Eskimolar → Sila denilen doğaüstü bir kudretin varlığına inanmaktadır. Denizlerin dibinde yaşadığına inandıkları Deniz Kadını, özellikle deniz hayvanlarının avlanması için kızdırılmaması gereken bir yaratık olarak bilinmektedir. Ölenlerin çoğunun gittiği öte dünya sıcak bir yer olarak düşünülür. Hayvanların da ruhları olduğu, onun için hayvanları öldürürken belli kuralları yerine getirmenin, törenler düzenlemenin gerektiği inancı yaygındır. Sıkışık durumlarda şamanlara başvurulur. *Angakok* adı verilen şamanlar hastalık tedavisinde, ölülerin öte dünyaya gidişine eşlik edişlerinde kendilerine özgü davul ve maske (Alaska'da) kullanırlar.

Etnik birlik [Alm. *Ethnische Einheit*, Fr. *Union ethnique*, İng. *Ethnic society*]: Aynı dili konuşan ve aynı kültüre sahip olan insan grubu.

Etnografya [Alm. *Ethnographie*, Fr. *Ethnographie*, İng. *Ethnography*]: Kelimenin aslı Yunanca ethnos=(halk) ve graphein=(yazmak, tasvir etmek)'den gelmektedir. Etnografya çeşitli halkların yaşama tarzlarını, düşüncelerini, yaratmış oldukları maddî ve manevî kültür öğelerini sistemli bir şekilde "tasvir" eder. Etnoloji'nin bir dalı olan etnografya'ya 'Tasvirî Etnoloji' de denmektedir.

Etnoloji [Alm. *Völkerkunde*, *Ethnologie*, Fr. *Ethnologie*, İng. *Ethnology*]: Kelimenin aslı Yunanca ethnos=(halk ve logia=(bilim)'dan gelmektedir. İnsanı konu edinen bilimlerden biri olan etnoloji, özellikle ilkel diye nitelenen halkları ve onların kültürlerini inceler. İlkel halkların başlıca özellikleri: Yazıyı bilmemeleri, doğaya bağlılıkları, doğaya egemen olmak için kullanılan araçların yetersizliği ve ilkelliği, ekonomik ihtisaslaşmanın gelişmemiş olması,

görgü ve eğitimde geleneğin önemli rol oynaması vb. Etnoloji;Etnoloji ve Tasvirî Etnoloji (→*Etnografya*) diye başlıca iki kısma ayrılır. Birincisi, etnografik malzemeye dayanarak maddî ve manevî kültür öğelerinin sistematik açıklamasına yönelmekte; çeşitli kültürler arasında karşılaştırmalar yapmakta; insanlığın kültür tarihini aydınlatmaya çalışmakta; kültürel göçleri ve kültürün genel gelişme kanunlarını araştırmaktadır. İkinciyse, çeşitli halkların maddî ve manevî kültür öğelerini sistemli bir şekilde tasvir etmektedir. Etnoloji, İngiltere'de → Sosyal Antropoloji adı altında okutulmaktadır. Amerika'da ise, bir çok üniversitenin ders programında ve el kitaplarında Genel Antropoloji adı altında görülen etnolojiye insan bilimlerinin bir disiplini gözüyle bakılmakta ve → Kültürel Antropoloji denmektedir. Etnoloji'nin yararlandığı başlıca bilim dalları şunlardır: Prehistorya, Arkeoloji, Fizikî Antropoloji, Biyoloji, Coğrafya, Tarih, Sosyoloji, Psikoloji, Lenguistik, Folklor ve Din, Hukuk, Sanat, Müzik Etnolojisi'dir. Başlıca konularını maddî kültür (→ *Ergoloji ve* → *Teknoloji*), → ilkel ekonomi, → sosyal organizasyon, din (→ *Din etnolojisi*), → büyü, mitoloji, sanat (→ *İlkel san'at*), oyun, müzik vb. teşkil eder. Tarihçesi: Antik Çağ'da tarihçi Herodot (M. Ö. 480–424) gezip gördüğü yerlerdeki insanların âdetlerini anlatmış ve Yunanistan ile karşılaştırmalar yapmıştır. Poseidonios (doğ: M. Ö. 135) İtalya'ya ve İspanya'ya yaptığı gezilerde coğrafî ve etnografik gözlemlerde bulunmuştur. Thukydides, Tacitus vb. Antik Çağ'da etnolojiye dolaylı olarak yararı dokunan yazarlardır. Orta Çağ, etnolojik araştırmalar bakımından bir durgunluk ve gerilik çağı olmuştur. Bu çağda, Avrupa'da her şeyin İncil'de açıklandığı kabul edildiği için, insanla ilgili her çeşit araştırma anlamsız kabul edil-

miş, dogma'dan uzaklaşan her çeşit araştırma dinsel inançtan uzaklaşma olarak gösterilmiştir. Orta Çağ'da başka dil konuşanlara, Antik Çağ'dan kalma bir deyimle 'Barbar' denmeye başlanmış; bunlar taşlara tapan, şeytana hizmet eden kimseler diye nitelenmiş; uzak bölgelerde yaşayanlar tek gözlü, ağızsız, hatta başsız yaratıklar olarak kabul edilmişlerdir. Marco Polo (1254–1323) uzun yıllar Asya'da kalan ilk Avrupa'lı olmuştur; Polo, gezi yazılarında masalla gerçeği karıştırmakla beraber, Batı Dünyası'na, o zamana kadar bir şey bilmedikleri Doğu Dünyası hakkında geniş bilgi vermiştir. İslâm dininin çok geniş bir alana yayılmış olması, tek bir kültür dili konuşması, İslâm coğrafyacılarının çok uzak yerleri araştırmalarını ve bu araştırmalardan zengin etnografik malzeme ile bilgi toplamalarını sağlamıştır. Bu malzeme ve bilgiler, bugün, Orta Çağ'daki Afrika, Asya ve Doğu Avrupa bölgelerinin önemli kaynaklarını teşkil etmektedir. Arap bilginleri içinde özellikle İbn Haldun'un (1332–1406) eserlerini saymak gerekir. 17. ve 18. Yüzyılda etnografik ve etnolojik araştırmaların başladığı görülmektedir. J. F. Lafitau (1681–1740) Amerika yerlilerinin âdet ve inanmalarını incelemiş; bunların Eski Çağ'daki izlerini aramayı denemiştir. → Göç teorisi'nin ilk kurucusu sayılan Lafitau, bazı halkların Kuzey Asya'ya geçerek oradan Amerika'ya göçettiklerine inanmaktaydı. Lafitau, dinin kökenini 'İlk Tek Tanrıcılık'da aramıştır. Montesquieu de (1689–1755) etnolojiyle ilgilenmiş, → çevre teorisi'ni savunmuştur. J. J. Rousseau (1712–1778), yerlilerin yaşama tarzlarından çok etkilenerek, yazılarında onların hayatlarını övmüş, 'Doğaya Dönüş' diye bir slogan ortaya atmıştır. İngiliz Kaptan J. Cook (1728–1779), Pasifik adalarına yaptığı gezileri sırasında, oralarda yaşayan

yerliler hakkında geniş bilgiler toplamıştır; gezi notlarındaki objektiflik ve keskin gözlemleriyle etnografya'ya büyük yararı dokunmuştur. Aynı şekilde, baba-oğul → F orster'ler de yaptıkları gezilerde topladıkları bilgilerle etnoloji ve etnografyaya yararlı olmuşlardır. İ. İselin (1728–1782) kadının, çeşitli halklardaki toplumsal ve ekonomik özel durumunu incelemiştir. Ch. Darwin'in (1809–1882) araştırmaları giderek etnolojiyi de etkilemiş, etnolojide → evrimci okul'un gelişmesini sağlamıştır. J. J. Bachofen (1815–1887), "*Das Mutterrecht*" (Ana Hukuku adlı eseriyle ailenin gelişmesi hakkındaki görüşlerini ortaya atmış; bu görüşler L. H. Morgan (1818–1881) tarafından daha da geliştirilmiştir. H. Spencer (1820–1903), E. B. Tylor (1832–1917), A. Bastian (1826–1905), A. Lang (1844–1912), J. G. Frazer (1854–1941), E. Westermrack (1862–1939), A. C. Haddon (1885–1940) hukukun, ailenin, devletin, dinin, büyünün, sanatın kökenini ve gelişmesini evrimci açıdan ele alarak işlemişlerdir. Evrimci görüşe Alman beşerî coğrafyacıları karşı çıkmışlardır. F. Ratzel (1844–1904) ile öğrencisi L. Frobenius (1873–1938) halkların ve kültürlerin göçler aracılığıyla temasa geldiklerini ve biribirlerini etkilediklerini ileri sürmüşler, yeryüzünün çeşitli bölgelerindeki benzer → kültür çevrelerini saptamışlardır. Çıkış noktasını Ratzel ve Frobenius'dan alan → Kültür tarihi okulu F. Graebner (1877–1934), B. Ankermann (1849–1943), W. Foy (1873–1929), W. Schmidt (1868–1954) ve W. Koppers (1886–1961) tarafından geliştirilmiştir. Koppers tarafından Viyana Okulu adı altında sürdürülen tarihî okul'un sonradan, Avusturya'lı etnolog J. Haekel tarafından metod hataları belirtilerek, çeşitli fikir ayrılıkları düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu okullara karşı çıkan fonksiyonalist

okul ise; yaşayan kültürlerin çeşitli kurumlarının kendi aralarındaki dinamik ve fonksiyonel ilişkilerine yönelmiştir. Başlıca temsilcileri; İngiltere'de A. R. Radcliffe-Brown ile B. Malinowski (1884–1942); Almanya'da R. Thurnwald (1869–1954), Amerika'da R. Benedict (1887–1948) dir. **Metodları:** Etnoloji'nin ilgi alanlarının çeşitli olması, metodlarının ve çalışma tarzlarının da çeşitliliğini doğurmuştur. Araştırma metodlarını ve çalışma tarzlarını etnologun konuya bakış açısı, araştırma amacı, vb. belirler. Başlıcaları şunlardır: Coğrafî, tarihî, fonksiyonalist, sosyolojik, psikolojik, morfolojik, fenomonolojik metod ve çalışma tarzları. Etnoloji aslında ilkel diye nitelenen halkları incelemektedir, bununla beraber, son zamanlarda hiç bir şekilde ilkel diyemiyeceğimiz toplumları incelemeye de yönelmiştir. ((→ *Antropoloji*, → *Sosyal Antropoloji*, → *Fonksiyonalizm*, → *Kültürel Antropoloji*, → *Evrimci Okul*, → *Kültür Tarihi Okulu*, → *Viyana Okulu*).

Etnos [Alm. *Ethnos*, Fr. *Ethnos*, İng. *Ethnos*]: Yunanca halk anlamına gelir. Aynı yerden gelen ve aynı geleneklere sahip olan ailelerin meydana getirdikleri grup.

Etnosantrizm [Alm. *Ethnozentrismus*, Fr. *Ethnocentrisme*, İng. *Ethnocentrism*]: Kimi halkların kendilerini "insan", başka halkları da "barbar" olarak nitelemeleri. Etnolojide oldukça sık raslanılan bu tutum, kuşkusuz çok eski bir "grup egoizm" inden doğmuştur.

Evlât edinme [Alm. *Adoption*, Fr. *Adoption*, İng. *Adoption*]: Bir kimseye, çocuğuymuş gibi, evlâtlık hakkı verme; çocuğun yetiştirilmesini üzerine alma. İlkellerde evlât edinme kurumu oldukça yaygındır. Yetim çocuklar akrabaları tarafından evlât edinilirler. Okyanusya yerlilerinde

evlât edinmeyle ilgili âdetlerden biri şöyledir: Eğer çocuğun doğumunda ebenin parasını babası yerine bir başkası verirse, çocuk onun evlâdı olur. Sadece küçük çocuklar değil, yetişkinler de evlât edinilirler. Bu durum daha çok erkekler birliğinde görülür. Ayrıca savaş sırasında zayıflayan kabileler, aldıkları esirleri evlât edinmek suretiyle kayıplarını gidermeye çalışırlar (Irakualarda).

Evrimci okul [Alm. *Evolutionismus*, Fr. *Evolutionnisme*, İng. *Evolutionism*]: Kültür tarihi araştırmalarında doğabilimlerine özgü görüş ve yöntemleri uygulayarak kültürlerin ve kültür öğelerinin gelişme basamaklarını ortaya koymaya çalışan görüş; bu görüş çevresinde toplanan araştırıcıların oluşturdukları okul. 19.Yüzyılın yarısından sonra kimi bilginler, toplumun aşağı basamaklardan yukarı basamaklara doğru geliştiğini ileriye sürmeye başlamışlardır. Bu görüşe göre, o zamanki etnolojinin amacı, teknolojik bakımdan aşağı basamaklarda bulunan toplumlardan örnekler sıralayarak gelişme evrelerini göstermekti. Böylece Amerika'lı ünlü etnolog L. H. Morgan (1818–1881), insanlığın geçmişini üç dönemde inceliyordu: 1. Vahşet, 2. Barbarlık, 3. Uygarlık. Bu gelişme dönemleri kendi içlerinde de bir takım gelişme basamaklarına ayrılıyordu. Morgan, aynı zamanda "*Ancient society*, 1877" (Eski toplum) adlı eserinde, aile ve soydaşlık evrimini de sınıflandırmış ve konuyla ilgili terminolojiyi ortaya koymuştur. Morgan'ın fikirleri K.Marks ve F.Engels tarafından çok tutulmuştur. Evrimci okula katkıda bulunan bir başka araştırıcı da İsviçre'li J. J. Bachofen'dir (1815–1887). Bachofen, "*Das Mutterrecht*" (Ana Hukuku) adlı eserinde, baba hukuku sisteminin, ana hukuku sisteminden sonra geldiğini ileri sürmüştür. Bachofen'e göre; aile, cinsel serbestiden tekeş evliliğe, analık hukukundan,

babalık hukukuna geçiş sırasını izlemektedir. Evrimci okulun büyük adlarından biri de E. B. Tylor'dur (1832–1917). İki ciltlik "*Primitive Cultur*" (İlkel Kültür) adlı eseri, evrimci görüş açısını enine boyuna ortaya koyan klâsik bir eser sayılmıştır. Tylor, dinin başlangıç ve gelişim evrelerini açıklamış, bu açıklamada → animizm'i esas olarak almıştır. Evrimci görüşün öteki temsilcileri şunlardır: J. F. → Mc Lennan (1827–1881), J. G. → Frazer (1854–1941), H. Maine (1822–1881), E. → Westermarck (1862–1939), A. C. → Haddon (1855–1940) vb. Hukukun, ailenin, devletin, dinin ve san'atın kökenleri ve gelişmelerini ele alan evrimciler, bu konularla ilgili dağınık malzemeyi bir araya toplamışlar, bilimsel kültür çalışmalarını yaygın duruma getirmişler, ırkçılığa karşı görüşü benimsemişlerdir. Öte yandan, kültür tarihinin teknolojik yönüne ait evrelerini doğru olarak tesbit etmişlerdir. Ancak, bu okulun öncülerinin çoğu, eserlerinde sözünü ettikleri toplulukların arasında yaşamayan, dört duvar arasında çalışan bilginlerdir. Evrimciler, geniş etnografik alan çalışmaları yapmamışlardır. Evrimciler, evrimi, tarih boyunca sürüp giden tek bir çizgiden ibaret saymışlardır. Evrimcilerin ortaya attıkları görüşlerini büyük bir bölümü bugün artık geçerli sayılmamaktadır.

F

Fallüs kültü [Alm. *Phalluskult*, Fr. *Culte de phallus*, İng. *Phallic cult*]: Erkek cinsel organının taştan, ağaçtan, topraktan ve metaldan yapılmış amblemlerini kutsamak. Fallus kültüne hemen hemen tarımla uğraşan bütün ilkel halklarda raslanır; fallüsü kutsamakla bol ürün alınacağına inanılır. Fallüs amuletlerinin majik bir kudret taşıdığı inancı da çok yaygındır. Afrika'da, savaş sırasında yenik düşen düşmanların cinsel organlarını kesip bir zafer ganimeti olarak saklamak fallüs kültüyle ilgilidir. Fallüs amblemlerinin Eski Mısır'da, Yunan'da Dianisos ayinlerinde, Eski Roma'da tanrı Liber adına düzenlenen bayramlarda, Japonya'nın yerli dini olan Şintoizm'de önemli rolü vardır. Bugün hâlâ Hindu'lar tanrı Shiva'nın cinsel organını (Linga) kutsamaktadırlar.

Fetişizm [Alm. *Fetischismus*, Fr. *Fétichisme*, İng. *Fetichism*]: Kelimenin aslı Portekizce feitiço= (büyü, etkileyici güç, ve bu amaçla yapılmış eşya)'dan gelmektedir. İçinde majik güç olduğuna ya da belli bir cinin eğleştiğine inanılan taş, boynuz, pençe, post, deri, bez parçası, heykel vb. gibi objelerden yarar ummak, onlara korku ile karışık dinsel ve majik bir saygı duymak. → Dinamizm'in geliştirilmiş bir biçimi olan fetişizmde söz konusu objelere insanı zararlı etkilerden koruyan nesneler gözüyle bakılır; bunlardan büyüsel pratiklerde yararlanılır, muska ve uğurluk olarak taşınır. Fetişçilik daha çok Batı Afrika ile Kuzey Asya yerlileri arasında yaygındır. Fetişler

kişinin kendi malı olduğu gibi köy cemaatinin de malı olabilir. Fetişçiliğe özellikle Batı Afrika yerlilerinin dini gözüyle bakmak yanlıştır. Fetişizm teorisinin en önemli temsilcisi Fransız sosyoloğu Auguste Comte (1798–1857)'dur.

Firth, Raymond William (1901–): Avusturalya doğumlu İngiliz etnolog ve sosyal antropoloğu. Sdney'de etnoloji, Londra'da etno-sosyoloji profesörlüklerinde bulunmuştur. Firth, Salomon adalarıyla (Tikopya) Yeni Zelanda'da alan çalışmaları yapmış, buradaki kültürler hakkında bir seri monografik eser yayınlamıştır. Malinowski'nin öğrencisi olan ve fonksiyonalist ekole bağlı bulunan Firth'in başlıca eserleri: "*Primitive Economics of the New Zealand Maori*, 1929" (Yeni Zelanda Maorilerinin İlkel Ekonomisi), "*Art and Life in New Guinea*, 1936" (Yeni Gine'de Sanat ve Hayat) "*Elements of Social Organization*, 1950" (Toplumsal örgütün öğeleri).

Fizikî antropoloji [Alm. *Physische Anthropologie*, Fr. *Anthropologie physique*, İng. *Physical anthropology*]: Kalıtımı, ırkları ve insan kökeninin tarihini inceleyen antropolojik disiplin. Fizikî antropolojiye biyolojik ya da somatik antropoloji de denmektedir.

Folklor [Alm. *Volkskunde*, Fr. *Folklore*, İng. *Folklore*]: Halkbilim. Kelimenin aslı İngilizce folk=(halk) ve lore= (bilim)'den gelmektedir. Belli bir ülkede yaşayan halkın kültür yaratmalarını; geleneklerini, âdetlerini, inanmalarını, törenlerini, müziğini, oyunlarını, masallarını, efsanelerini, türkülerini, geleneksel tiyatrosunu, halk hekimliğini, el sanatlarını, konut yapımını, araç-gereçlerini vb. inceleyen bilim. Folklor terimi ilkin 1846 yılında W. John Thomas tarafından İngiltere'de ortaya atılmıştır. Folklora 'Bölgesel Etnoloji'de denmektedir. Bu anlamda, özellikle

Avrupa halk kültürlerini, 'halk yaşamını araştırma' adı altında inceleyen bir disiplin olarak kabul edilmektedir. Folklorun etnoloji ile yakın ilişkisi gözönünde bulundurulursa, onu, etnolojinin bir uzmanlık dalı olarak kabul etmek de mümkündür.

Fonksiyonalizm [Alm. *Funktionalismus*, Fr. *Fonctionnalisme*, İng. *Functionalism*]: Yaşayan kültürlerin çeşitli kurumları arasındaki dinamik, fonksiyonel ilişkileri; bir kültür öğesinin yaratılış nedenini, bunun tüm kültür içindeki görevini araştıran ve aydınlatmaya çalışan görüş; bu görüş çevresinde toplanan kimselerin oluşturdukları okul. Fonksiyonalistler, bir kültür içerisindeki çeşitli öğelerin ya da kurumların biribirleriyle olan ilişkilerinin karşılıklı nedenleri üzerinde durmaktadırlar; örneğin toplumla ekonomi, ekonomi ile politika, toplumla sanat ve sanatçı arasındaki karşılıklı etkiler ve ilişkiler gibi... Bu okula bağlı olanlar, bir kültür öğesinin kökenini araştırmayı ve saptamayı bir yana bırakıp, bunun yaratılış nedenini araştırmaktadırlar. → Göç teorisi'nin, → difüzyonizm'in karşısında bulunan fonksiyonalistlere göre, insan bir kültür taşıyıcısı değildir; insan ihtiyacı, her zaman yeni kültür öğelerinin yaratılmasında rol oynamaktadır. Kültür tarihçileriyle fonksiyonalistler arasındaki fark şu örnekle açıklanabilir: "Her hangi bir kültür öğesinin tarihi fonksiyonalistleri ilgilendirmemekte, onları daha çok o kültür öğesinin görevi ilgilendirmektedir. Bir saatı ele alacak olursak, fonksiyonalistler için bu saatın iç içe girmiş çarkları ve saatın işleyişi, saatın yapılışı ve kimin tarafından yapıldığından daha önemlidir" (K. Birket-Smith). Fonksiyonel okul'un belli başlı temsilcileri İngiltere'de A. R. → Radcliffe-Brown (1881–1955) ile B. → Malinowski (1884–1942); Almanya'da R. → Thurnwald (1869–1954),

Amerika'da R. → Benedict (1887–1948) dir. Biyolojik bir analojiyi kendine çıkış noktası yapan Radcliffe-Brown, kültürün karmaşık bir biyolojik organizmaya benzediğini ve kültür antropologlarının başlıca görevinin, toplumsal organizmaların büyüme ve evrimini değil, sadece halihazırdaki yapısını ve fizyolojisini incelemek olduğunu ileri sürmüştür. Malinowski'ye göre, her kültür, her öğesinin fonksiyonel bir katkıda bulunduğu, işleyen bir bütün, bütünlenmiş bir birliktir. Fonksiyonalist görüş açısından hareket ederek, kuramsal ve pratik yönden etnolojiye katkıda bulunanlardan bazıları R. H. Lowie, F. Krause, M. Mead, W. Mühlmann vb. Fonksiyonel okul mensupları, tarihsel köken ve değişikliklerle ya çok az ya da hiç ilgilenmemişlerdir. Araştırmalarının tarihsel perspektifden yoksun olması, bu okula yöneltilen eleştirilerin başlıcasıdır. Fonksiyonalistler evrimcilerin (→ *Evrimci okul*) ve difüzyonistlerin (→ *Difüzyonizm*) tarihi ve jenetik analizlere varmak için sarfettikleri çabaları eleştirmişler, ama kendileri bu konuda bir yol göstermemişlerdir.

Forster, Johann Georg Adam (1754–1794): Alman tabiat bilgini. J. Reinhold Forster'in oğludur. Babası ve J. Cook ile dünya gezileri yapmıştır. Ayrıca gezi notları ile edebiyat tarihinde hakkı bir ün sahibi olmuştur.

Forster, Johann Reinhold (1729–1798): Başlangıçta teolojiyle uğraşmış, sonradan ünlü bir botanikçi olmuştur. Georg Forster'in babasıdır. J. Cook'un 2. dünya gezisine katılan Forster, gezip gördüğü yerlerde ilkeller hakkında notlar tutmuş ve gözlemlerini saptamıştır. Bunlar sonradan oğlu tarafından "*J. Reinhold Forsters Reise um die Welt*" (J. Reinhold Forster'in Dünya Gezisi" adı altında iki cilt halinde yayımlanmıştır.

Fortes, Meyer (1906–): Güney Afrika doğumlu İngiliz sosyal antropoloğu. Radcliffe-Brown ve Malinowski'nin öğrencisi olan Fortes, Cambridge Üniversitesinde profesörlük; Afrika'da alan araştırmaları yapmıştır. Fortes, özellikle sosyal yapı kuramlarıyla ilgilenmiştir.

Fratri [Alm. *Phratrie*, F. *Phratrie*, İng. *Phratry*]: Kapalı bir yerleşim alanındaki klanların birleşerek oluşturdukları toplumsal birlik; → Jens ile → Tribü arasındaki aracı halka. Bu birleşimlerin temelinde çoğu zaman mitik ya da ritüel motifler yatmaktadır.

Frazer, James George (1854–1941): İngiliz etnoloğu. Özellikle Antik Çağ ile Eski Doğu Dünya'sının din etnolojisi sorunlarıyla uğraşmıştır. Evrimci okuldandır. En önemli eserleri: 12 ciltlik "*The Golden Bough*, 1890" (Altın Dal) ile 4 ciltlik "*Totemism and Exogamy*, 1910–1937" (Totemizm ve Ekzogami)'dir.

Friederici, Georg (1866–1947): Alman etnoloğu. 1908–1910 yıllarında Okyanusya'da araştırmalarda bulunmuştur. Başlıca eseri: "*Der Charakter der Entdeckung und Eroberung Amerikas durch die Europaer*, 1925–1936" (Amerika'nın Avrupalılar Tarafından Keşif ve Fethedilişinin Özelliği).

Friedrich, Adolf (1914–1956): Alman etnoloğu. Frobenius'un öğrencisi olan ve Mainz Üniversitesinde profesörlük yapan Friedrich, özellikle şamanların dünya görüşünü ve Afrika'daki rahipliği araştırmıştır.

Fritz, Peter Samuel (1654–1725): Alman misyoneri. 1684 yılında Güney Amerika'ya gitmiş, ölümüne kadar orada kalmıştır. Bir çok yerli boylarını yakından tanımış ve onlar hakkında geniş bilgiler vermiştir.

Fuhuş [Alm. *Prostitution*, Fr. *Prostitution*, İng. *Prostitution*]: Kadının bir seçim yapmaksızın, cinsel birleşme amacıyla bedenini satması. Bu yolu seçen kadın, bedenini para karşılığı sattığı gibi, başka çeşit maddî çıkarlar içinde yapar bu işi. Ancak ilkellerde görülen fuhuşu salt cinsel doyum ve para kazanma açısından değerlendirmek yanlıştır. İster metres tutma, ister çok kadınla evlilik dışı ilişki, ister erginlik ve erginlik sonrası yıllarındaki serbest cinsel yaşama şeklinde olsun; bunların çoğu toplum tarafından desteklenmekte, temelinde toplumsal ve ritüel gerekçeler yatmaktadır. Hatta bir takım törenler ve ayinler sırasında yapılan fuhuş kutsal olarak nitelenmektedir. Parayı bilmeyen ve sınıf farkları bulunmayan toplumlarda sadece çeşitli yan evlilikler adı altında ve bayramlarda fuhuş yapılmaktadır. Bu tür fuhuşun ritüel bir niteliği vardır. Paranın ya da onun yerine geçen başka değerlerle sınıf ayrılıklarının bulunduğu toplumlarda yoksul ve aşağı sınıflara dahil ailelerin kızları, evlendikleri zaman gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için, kısa bir süre para karşılığında bedenlerini satarlar. Örneğin Karolin adalarında bu iş yüz kızartıcı bir durum olarak kabul edilmediği gibi, fuhuş yoluyla çokça midye ve istiridye kabuğu (para yerine geçiyor) biriktiren bir kız, erkekler tarafından yeğ tutulur.

Fücur [Alm. *Blutschande*, *Inzest*, Fr. *Inceste*, İng. *Incest*]: Dar anlamda aile üyeleri, geniş anlamda yakın kandaş ya da hısım akrabalar arasındaki cinsel ilişki. Fücur hemen hemen her yerde sıkı kurallarla yasaklanmasına rağmen, çeşitli biçimlerde istisnalarına da raslanılmakta, hatta bu durum toplum tarafından kabul edildiği gibi yeğlenmektedir de. Çünkü akraba evlilikleri fücur yasağı içine girmemekte, ekonomik, ideolojik ve kültürel gerekçelerle yapılmaktadır. (→ *Kardeş evliliği*, → *Akraba evliliği*).

G

Geçiş ritleri [Alm. *Übergangsriten*, Fr. *Rites de passage*, İng. *Rites of passage*]: Ünlü Fransız etnografyacısı ve folklorcusu → Van Gennep tarafından etnolojiye sokulan rites de Passage = (geçiş ritleri) kavramı, insan hayatının önemli geçiş dönemleri sırasında uygulanan dinsel ve büyüsel âdetleri kapsamaktadır. Doğum, erginlik, evlenme, ölüm gibi bir durumdan başka bir duruma geçiş dönemlerinin tehlikelerle dolu olduğu kabul edilerek, bu durumları yaşayan kimseleri zararlı dış etkilerden korumak için, çeşitli dinsel ve büyüsel işlemlere başvurulur. Örneğin gebelik ve lohusalık sırasında hem anne, hem de çocuğu doğaüstü güçlerin zararından korumak için bir takım kaçınmalara dikkat etmek ve büyüsel özlü işlemlere başvurmak (→ *Erkek lohusalığı*); erginliğe geçişde (→ *Erginleme törenleri*) yeni bir dönemin başladığını simgeleyen ritler (cesaret denemeleri, dinsel ve dünyasal bilgileri öğretmek, ölmek ve yeniden dirilmek); evlilikte gelin ve güveyin mutluluğunu hazırlayacak büyüsel pratiklere başvurmak, buna karşı mutsuzluk getirecek eylem ve davranışlardan kaçınmak; ölenin bu dünya ile öteki dünya arasındaki bağlarını kuracak törenler, ritler düzenlemek (→ *Ölüler ibadeti*, → *Atalar ibadeti*) gibi. Geçiş ritlerinin temelinde başka etkenlerin yanısıra insanların bir durumdan başka bir duruma geçerken zararlı dış etkilere karşı açık ve zayıf olduğu inancı ile yeni durumlarını kutlama arzusu yatmaktadır. Geçiş ritlerini yüksek kültürlerde de görmekteyiz.

Gelenek (Alm. *Überlieferung*, *Tradition*, Fr. *Tradition*, İng. *Tradition*]: Bir toplulukta kuşaktan kuşağa geçen kültür mirasları, alışkanlıklar, bilgiler, töreler ve davranışlar. Sözlü ve yazılı olmak üzere iki kısma ayrılır. Gelenekler çoğu zaman toplumun gelişmesini engelleyici niteliktedir ve çok ağır değişirler.

Geniş aile → Büyük aile.

Gilyaklar: Sahalin Adasının kuzey kısmıyla, aşağı Amur bölgesinde yaşarlar. Kendilerine Nivh = (insan) derler. Dilleri, Paleoasyatik dil grubuna girer. Ekonomileri avcılığa, özellikle balık avcılığına dayanır. Kızaklara koşmak için köpek beslerler. Dinsel dünya görüşleri totemizm çevresinde toplanır. Dinsel törenlerinde → ayı kültü'nün yeri çok önemlidir. Rus yönetimindeki yeni yaşama koşullarına çok iyi uyabilmişlerdir.

Giyim [Alm. *Kleidung*, Fr. *Habillement*, İng. *Clothing*]: Giyimle ilgili çeşitli görüşler vardır; Kötü havalardan korunma, süslenme, büyüsel inançlar, utanma duygusu. Bu görüşlerin hepsinde de derece derece gerçek payı bulunmaktadır; ancak en geçerli etkenler havadan korunma ve süslenme etkenleridir (→ *Süslenme*). Kimi ilkeller bedenlerinin belli kısımlarının, özellikle cinsel organlarının büyüsel etkilerle gücünü kaybedeceğinden korktukları için, onları örterler (→ *Penis kılıfı*). Utanma duygusuyla giyinmek ikinci, üçüncü derecede bir etkendir: Çünkü dışardayken çok sıkı bir biçimde giyinen Eskimolar, kulübelerinin içinde çırılçıplak dolaşabilmektedir. Esasen ilkellerin çoğunda utanma duygusu sonucu giyinme Hıristiyan misyonerlerinin etkisiyle olmuştur. Çoğu ilkel kabilelerde giyimin toplumsal bir önemi vardır; giysi, sahibinin toplum içindeki yerini belli eder. İlkellerde en basit gi-

yim, bacaklar arasına geçirilen ve cinsel organları gizleyen basit bir örtüden ibarettir. Bu örtü ottan, çayırdan, sazdan, işlenmiş ağaç kabuklarından, deriden, posttan ve kumaştan ibarettir. Bu örtünün daha gelişmişi, önlük biçiminde olanıdır. Pantolon daha çok binici halklarla kutup kuşağında yaşayanlarda kullanılır. Ayakkabı giyimi genellikle iklim ve coğrafî şartlarla ilgilidir. Bedevî kabilelerinin bazıları ayak tabanlarını çölün kızgın kumundan koruyabilmek için çorap giyerler. Kutup bölgesinde deri çizmeler kullanılır. Örme sandallar Asya ve Kuzey Afrika'da çok yaygındır; deriden yapılma ayakkabı ve sandallara Asya'nın yüksek kültürleriyle Kuzey Amerika yerlilerinde raslanır (→ *Mokasen*). Başa giyilen şeyler de kültür bölgelerine göre değişir. İlkellerde kumaşların yapımı ve boyanması çeşitli tekniklerle yapılır (→ *Tapa*, → *Batik*, → *İkat*, → *Plangi*). Kuştüylerinden yapılan pelerinlerse daha çok törensel bir özellik taşırlar ve belli kimseler tarafından belli günlerde giyilirler (→ *Tüy pelerin*).

Gizli dernek [Alm. *Geheimbund*, Fr. *Société secrète*, İng. *Secret society*]: Yetişkin erkeklerin bir kısmının bir araya gelerek, toplumsal ve kültik toplantılar düzenlemek ve bunları yönetmek için kurdukları birlik. Gizli dernekler daha çok → ana hukuku'nun egemen olduğu kültürlerde görülür. Bu birliklere girmek için ya belli ailelerden olmak gerekir ya da birliğe üye olmak isteyen kimse bu hakkı, elindeki değerli şeyler karşılığı satın alır. Gizli birlikler soylu bir karekter taşırlar; birlik üyelerinin çeşitli aşamaları vardır. Gizli dernekler çoğu zaman baskı yoluyla derneğe üye olmayanlardan para ve yiyecek sızdırmaya bakarlar (→ *Duk-Duk birliği*).

Goldenweiser, Alexander (1880–1940): Rusya'da doğmuş, Amerika'da sosyal antropoloji öğrenimi yapmış, çeşitli

yüksek okul ve kolejlerde antropoloji okutmuştur. Boas'ın öğrencisi olan Goldenweiser, öteki Amerikan sosyal antropologlarının tersine, bir 'masa başı bilgini'dir. Başlıca eseri: "*Anthropology*, 1937".

Gondlar: Orta Hindistan'da, Nagpur'un güney doğusunda yaşarlar. → Murya, Marya, Dorla, Parya ve Gadaba adlı ana gruplara ayrılmışlardır. Geçimlerinin esasını ağaçları kesmek ve köklerini yakmak suretiyle açtıkları tarlalara dari, pirinç ve sebze ekmek teşkil eder. Verimi düşürmemek için, tarlalar sık sık dinlendirilir. Ürün alma törenle kutlanır. Evler ağaçtan ve bambudan yapılmıştır. Dinsel inançları atalar ibadetinde temellenir. Atalar adına → anıttaşlar dikilir.

Gotul: Muria'lı gençlerin toplumsal hayatlarında önemli rol oynayan toplantı evleri. Kız ve erkek çocuklar kendi başlarına hareket edecek yaşa geldikleri zaman Gotul evlerinde yatarlar. Her Gotul'un bir başkanı vardır. Kızlar burada ev kadını olmak için gerekli bütün işleri yaparlar. Evli kadınların Gotul'a girmeleri yasaktır. Evli erkeklerse, ancak karılarından uzak durmaları gereken zamanlarda Gotul'da yatabilirler. Gündüz, kızlar ve erkekler kendi aileleriyle birlikte çalışırlar. Gotul'da olup bitenler hakkında köy halkı dedikodu yapamaz. Köy ileri gelenlerinin Gotul'un iç işlerine karışmaya hakları yoktur. Gençler muhtarın çağrısı üzerine köyün ortak işlerine koşar ve yardım ederler. Gotul'larda erkeklerle kızlar arasında cinsel ilişki serbesttir; ya belli çiftler halinde ya da eşleri sık sık değiştirmek suretiyle ortak yaşanır.

Göçebelik [Alm. *Nomadismus*, Fr. *Nomadisme*, İng. *Nomadism*]: Çobanlığa, avcılığa ve toplayıcılığa dayanan ekonomi şekillerinin gerektirdiği gezginci hayat tarzı. Hayvan

besleyen toplumlar bunları otlatmak için, mevsimlere göre zengin otlakların bulunduğu yerlere göç etmek zorundadırlar. Geçimlerini avcılık ve toplayıcılıktan sağlayan topluluklarda doğanın kendilerine sunduğu av hayvanlarını ve bitkileri tükettikçe, yeni besin yerleri bulmak için göçederler. Ancak bu göçler sınırları belli topraklar üzerinde olur. Göçebeliğin bir de → yarı göçebelik tarzı vardır.

Göç kuramı [Alm. *Migrationstheori*, Fr. *Théorie de l'émigration*, İng. *Migration theory*]: Her hangi bir yerde yaratılan bir kültür öğesinin göç aracılığıyla başka bir yere gitmiş olduğunu öne süren kuram. Bu kuramın esas kurucusu J. F. Lafiteau'dur; fakat kuramın ortaya çıkışma yardım eden Alman coğrafyacısı ve etnoloğu F. Ratzel'dir. Halkların tümünün tarihsel bir karakter taşıdığını ileri süren Ratzel, kültür öğelerinin göçlere dayandığını kabul etmiştir. Göçler aracılığıyla halklar ve kültürler biribirleriyle temasa gelmişler ve biribirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir. Ratzel'e göre, yeryüzünün biribirinden uzak iki bölgesinde görünen aynı kültür öğesinin, bir zamanlar bu iki bölge arasında bir ilişkinin varlığını gösterdiğini; söz konusu kültür öğesinin bir bölgeden diğerine geçtiğini kabul etmek gerekmektedir. Bu geçişi, alımı ya da göçü kabul etmek için elimizdeki ölçü biçim benzerliği, yani → biçim ölçüsüdür. Gerçi Ratzel, göçler nedeniyle bir yerden başka bir yere taşınan her hangi bir kültür öğesinin yeni yerinde biraz değişebileceğini kabul etmekte, böylece, kültürün gelişim ve değişiminde insanın da etkili bir rolü olduğunu ileri sürmekteyse de, kuramını yine de bütünüyle göçlere dayamaktadır. Çünkü, ona göre insan bir kültür yaratıcısı olmaktan çok, bir kültür taşıyıcısıdır. Bir beşerî coğrafyacı olarak Ratzel, belli kültür öğelerinin yeryüzündeki dağılışlarını kartografik sistemle doğru bir

biçimde saptamayı denemiş; bunun sonucunda, kültür öğelerinin ve kültür ürünlerinin yeryüzünde gelişigüzel bir biçimde dağılmayıp, belli ve benzer kültür öğelerinin biribirlerine bağlı olarak bir arada göründüklerini ortaya koymuştur. Bu durum → kültür çevresi kuramının çekirdeğini teşkil etmiştir.

Görenek: Bir şeyi görülegeldiği gibi yapma alışkanlığı. Karşı çıkıldığı zaman direnme gücü çok zayıf olan görenek, gelenek ve âdetlere göre daha az ömürlüdür.

Göz boncuğu: İnsanı → nazar'dan, kem gözden koruduğuna inanılan camdan yapılma, göz biçimindeki boncuk. Göz boncukları daha çok çocukların ceket ve gömleklerine dikilir. Yetişkin kimseler anahtarlarına, cüzdanlarına, kemerlerine takarlar. Ayrıca, bu boncuklar, süs eşyalarına da işlenerek satılmaktadır.

Graebner, Fritz (1877–1934): Alman etnoloğu. Frobenius'un → Kültür Çevresi Kuram'ını daha da geliştirmiş; bu kuramı Okyanusya kültürlerine uygulamıştır. Berlin Üniversitesinde asistanken katılmış olduğu bir kongrede okuduğu "*Kulturkreise und Kulturschichte in Ozenian*" (Okyanusya'da kültür çevreleri ve katları) tebliğiyle, Frobenius'un 'Kültür Çevresi Kuramı'nın daha belirgin ve daha sistematik bir duruma gelmesinde rol oynamıştır. Bonn ve Köln Üniversitelerinde etnoloji profesörlüğü yapmıştır. Yukarda adı geçen ünlü tebliğinin dışında, en önemli eseri; "*Methode der Ethnologie*, 1911" (Etnoloji Yöntemi)dir.

Grup evliliği [Alm. *Gruppenehe*, Fr. *Mariage en groupe*, İng. *Group marriage*]: Bir grup içinde her erkeğin her kadınla cinsel ilişkisi. Bu tür evliliğin insanlık tarihinde görüldüğü ispat edilmemiştir. Bu kavram daha çok evrimci okula

bağlı kimseler tarafından kullanılmıştır. Onlara göre evlilik kurumu ilkin cinsel serbestlikden = (→ *promiskü-ite*) başlayarak sırasıyla çokeş evlilik ve tekeş evlilik evrelerini izlemiştir.

Grup totemizmi [Alm. *Gruppen-Totemismus, Kollektiv-Totemismus*, Fr. *Totémisme de groupe*, İng. *Group totemism*]: Bir klanın, lokal bir grubun ya da aile gibi daha küçük ölçüdeki toplumsal bir ünitenin bütün bir hayvan ya da bitki türü ile akrabalık ve totemistik bağı. Bu tür totemizme, kollektif totemizm de denir. Grup totemizminin en yaygın şekli klan totemizmidir. Klan ile totemi arasındaki sıkı ilişki herşeyden önce ad da görülür. Totemin adı, onda gerçekten varolan ya da varolduğu sanılan yetenek ve özelliklerini de içermektedir. Totemin resmi ya da figürü klanın üyeleri tarafından bir amblem olarak taşınmakta ve klanın öz malı gibi kabul edilmektedir. Totem hayvanının pençesi, kanadı, tüyü vb. klanın simgesidir. Klan, totemini-ritüel amaçların dışında-genellikle öldürmediği için, bu kısımlar, totemi başka bir hayvan olan diğer kalanlardan elde edilir. Klan üyeleri totemlerine benzemeyi de denerler; böylece totemlerin büyüsel yeteneklerinin çoğalmasını etkileyeceklerine inanırlar. Bu nedenle totemin parçaları muska gibi taşınır, onu canlandıran maskeler takılır, hayvanın hareketleri ve sesi taklit edilmeye çalışılır. Grup totemciliğinde grup üyelerinin biribirleriyle akraba olması herkesin aynı atadan (totemden) geldiği ve totemin majik gücünü taşıdığı inancına dayanır. Bu majik güç klanın ya da grubun en yaşlı üyesinde bulunur. Totemizmin görüldüğü ilkel toplumlarda yaşlıların otorite ve söz sahibi olmaları bundan ileri gelmektedir. Klanı kuran kimse totemin büyüsel gücünü, bir başka deyişle hayat kuvvetini totemden almış ve ötekilere iletmiştir. Bu kuv-

vet, sahibinin ölümüyle en büyük oğluna geçmiş olur. Grup totemciliğinin bir özelliği de, klan üyelerinin arasındaki evlenme yasağıdır. Klan üyeleri biribirleriyle akraba sayıldıkları için klanın dışından evlenirler (→ *Dıştan evlenme*). Grup totemizmi tarımla çobancılık ve avcılığı beraber yürüten ekonomi şekline sahip toplumlarda görülür. Avusturalya yerlileriyle Melanezyalılarda totemizme bağlı ibadet ve törenler de gelişmiştir. Klanlar, lokal gruplar geçmişteki totem atalarının kutsal efsanelerini anlatır, ilâhiler okurlar. Bu işler için kutsal yerleri, kült araçları, kum ya da kaya resimleri ve ilk totemleriyle ilgili dramatik oyunları vardır. Ayrıca totem hayvanının ya da bitkisinin majik gücünü artırmak için dinsel törenler yapılır. Bugün lokal grup ve aile totemizmi, klan totemizmine bakarak fazla yaygın değildir. Daha çok Avusturalya'da, Güney Amerika'da, Kaliforniya'da, Kuzey Batı Amerika'da, çok az da olsa Afrika'da (örneğin Batı Sudan'da) görülmektedir. Grup totemizminin dinsel yanı pek gelişmemiştir; daha çok sosyal yönü ve özellikle majik-sembolik yönüyle değer kazanmıştır. (→ *Totem*, → *Totemizm*, → *Birey totemizmi*, → *Cins totemizmi*).

Güneş dansı [Alm. *Sonnentanz*, Fr. *Danse du soleil*, İng. *Sun dance*]: Kuzey Amerika yerlilerinin yaz ortasında kutladıkları dinsel bayramları sırasında yaptıkları dans. Sekiz gün süren bu bayram sırasında adaklar yerine getirilir, dualar edilir. Bu bayram, aslında "dünyayı yeni baştan kurmak" anlamını taşımaktadır; dünyanın yaratılışı, danslar ve oyunlarla dramatize edilmektedir. Törene katılanlar kutsal güneş direği çevresinde oynarlar ve bu arada kendilerine işkence ederler. Bu tören eski Amerika yerlilerinin güneş ibadetinin değişik bir şeklidir.

Güney Afrika yerlileri → Bergdamalar, → Buşmanlar, →

Hererolar, → Hotantolar.

Güney Amerika yerlileri: Güney Amerika, dil çeşitliliği bakımından dünyanın en zengin kara parçasıdır. Bir sınıflamaya göre 558 dil, 94 dil ailesi meydana getirmektedir. Bu dil ailelerinin önemlileri şunlardır: Tukano, Pano, Tipi, Aruak ve Karib (Tropik orman bölgesinde); Ce (Doğu Brezilya); Guaikuru (Gran Chaco'da); Chon (Patagonya'dan Ateş Ülkesine kadar); Araukan ya da Patogonya (And dağlarının güneyi, batı Arjantin ve orta Şili). Bu dillerin içerisinde en yaygın olanı Tupi dil ailesidir. E. F. Von Eickstedt'e göre, Güney Amerika'da dört ırk görülmektedir Andide, pampide, brasilide ve lagide. Bolivya'daki Aimaralar, Peru'daki Quechular ve Şili'deki Araukanlar andide ırka; Ateş Ülkesindeki Onalar, Patagonyalılar ve Gran Chaco ahalisinin bir kısmı, özellikle Guaikuru gruplarına bağlı olanlar pampide ırka; Tupi, Aruak ve Karib dil ailelerine girenler brasilide ırka; doğu Brezilya dağlık bölgesinde yaşayanlar da lagide ırka girmektedirler. Krickeberg, tribüler arasındaki yeterli ortak kültür benzerliklerini gözönünde bulundurarak Güney Amerika'daki kültür gruplarını aşağıdaki şekilde ayırmaktadır: And, Xingu ve Kuzey kıyısı arasındaki bölgede Amazon grubu (bu grupta Brezilya kıyılarının Tupi-tribüleri de hesaplanmalıdır); Xingu'nun batısıyla yukarı Paraguay'daki doğu Brezilya grubu; Paraguay ile Andlardaki Gran Chaco arasındaki Chaco grubu; doğu Patagonya ve Ateş Ülkesi'nin kuzeyini içine alan bölgedeki Pampalar grubu; Güney Andlardaki Kordiller grubu ile Chiloé'nin güneyindeki, güney batı kıyısından Kap Horn'a kadar uzanan bölgedeki Magellan grubu. Antiller grubundaki yerli ahali hemen hemen yokolduğundan, bu bölge daha çok arkeolojinin alanına girmektedir. Güney Amerika yerlilerinin başlı-

ca iki ekonomi şekli vardır: Birincisi toplayıcılık, avcılık, ve balıkçılık, ikincisi çiftçilik. Magellan grubundaki tribülerle Pampa, doğu Brezilya ve Gran Chaco yerlileri birinci ekonomi şekline girerler. Amazon ve Kordiller sahasındaki yerliler besinlerinin esasını ekip biçmeyle elde ederler. Ekonomi şeklinde benzerlik gösteren bu gruplar içinde elbetki farklılıklar vardır. Örneğin Gran Chaco ve Doğu Brezilya'da ekip biçicilikle uğraşan tribülere raslanırken, Amazon bölgesinin çiftçileri arasında avcı ve toplayıcılar görülmektedir. Toplayıcılığı avcılık ve balıkçılıkla birlikte yapanlarda, bitkileri ve küçük hayvanları toplamak kadınların; kara ve deniz avı da erkeklerin işidir. **Başlıca av hayvanları:** Maymun, yaban domuzu, kemirgenler, tapir, kaplumbağa, geyik, karaca, Guanaco, devekuşu, her çeşit kuş, kıt'anın güney ucundaki kıyılarda fok ve balinadır. Çeşitli tekniklerde avcılık yapılır. **Bitkisel besinin** en önemlisini → maniok teşkil eder. Mısır, tatlı patates, yam fasulye, muz, şeker kamışı, kavun-karpuz, tütün yetiştirilir. → Lama, köpek, at, koyun, sığır, keçi beslenir. Bitkisel ürünler ve et yapraklara sarılarak sıcak külde ya da toprak ocaklarda pişirilir. Mısır tanelerinden, maniok köklerinden ve diğer bitkilerden çeşitli alkollü içkiler elde edilir (→ *Chicha*). Tütün sadece keyif maddesi olarak değil, aynı zamanda büyüsel amaçlarla da kullanılır. (→ *Tütün*). **Konut ve yerleşim:** Güney Amerika'daki ev şekilleri çeşitlidir. Yerlilerin yaşama biçimi ve el altında bulunan malzeme yapı tarzını etkileyen başlıca faktörlerdir. Oradan oraya dolaşan avcı ve toplayıcılar çabuk ve kolayca taşınabilen barınaklarda otururlar. Buna karşılık toprakla uğraşan tribüler, toprağın verimi tükeninceye kadar içinde sürekli oturulan evler yaparlar. En basit barınak olarak → rüzgârlık'lar (Onalarda) kullanılır. 'Toldo' de-

nilen bir çeşit çadır (Patagonya ve Pampa tribülerinde) için, guanaco ve at derisi kullanılır. Kubbeli ve arı kovanı biçimindeki kulübelerin yapısı da oldukça basittir. Dört köşe evler de oldukça yaygındır. Oturma evlerinin yanı sıra erkekler evi, 'ay hali'ndeki ya da doğum yapan kadınların kullandıkları kulübeler vardır. Yerleşim de çeşitli şekillerdedir. Bazan büyük tek bir ev, yerleşim için yeterken, bazan bir meydan üzerine kurulmuş ve içinde bir çok ailenin oturduğu evler gerekir; bazan da bir meydan çevresinde daire, yarı daire ya da at nalı biçiminde kümelenmiş ailelerin oluşturdukları köyler görülür (örneğin Doğu Brezilya'da). Yerleşim alanlarının seçiminde sadece su, ekilebilir arazi ya da avın bolluğu rol oynamaz; aynı zamanda su taşmalarından ve düşman saldırılarından uzak yerler olmasına dikkat edilir. Güney Amerika'da giyim oldukça basittir. Doğu Brezilya tribülerinin çıplak gezdikleri bilinmektedir. Bununla beraber erkekler ara ara, yapraklardan yapılma penis kılıfları (↔ *Penis kılıfı*) kullanırlar. Amazon bölgesinde cinsel organları örten küçük bir önlükle yetinilir. 'Tipoy' denilen pamukludan ya da kumaştan yapılma dikişsiz, torbaya benzer basit bir giysi oldukça yaygındır. Başın sokulduğu kısmı açık olan dört köşe bir kumaş parçası Aruaklarda, Chaco'da ve Batı Amazon bölgesinde erkekler tarafından giysi olarak kullanılır; buna 'poncho' denir. Kıt'anın çeşitli bölgelerinde giyilen mantolar guanaco ve geyik derisinden yapıldığı gibi, dokuma kumaşlardan da yapılır. Alın bağları, kolyeler, renkli tüyler vb. süs eşyalarının başlıcalarını teşkil eder. Bayram, savaş ve yas sırasında beden boyanır; çeşitli nedenlerle dövme yapılır ve bedende yaralar açılır. Pampa ve Magellan tribülerinde baba hukuku, Chaco bölgesinde yaşayanlardaysa ana hukuku düzeni egemendir.

Amazon gruplarıyla doğu Brezilya'da her iki şekle de rastlanılır. Evlilikten sonra kadın erkeğin ailesine gittiği gibi (patrilokal), erkek de kadının ailesinin bulunduğu yere gidebilir (matrilokal). Yerliler genellikle birden fazla kadınla evlenirler. Çokeş evliliğin yanı sıra tekeş evlilik, seyrek olarak poliandri de (kadının birden fazla erkekle evlenmesi) vardır. → Erkek lohusalığı âdeti de oldukça yaygındır. Eş seçimi çeşitli kurallarla düzenlenmiştir. Amazon bölgesinde hem erkek hem de kız çocuklar sünnet edilir. Belli yaşa gelen çocuklar → erginleme törenleri'nden geçerler. → Gizli dernek karakterinde olan erkekler derneği,→ yaşlılar sınıfı toplum içinde önemli rol oynarlar. Ailenin en yaşlı üyesi çoğu zaman yönetici durumundadır. Şeflerin savaşların dışında büyük yetkileri yoktur. Yüce varlık inancı; dünyayı ve insanları yaratan bir 'kurtarıcı' ya da efsanevî kahraman tasarımını; cinlere, demonlara inanma; kötülüklere karşı büyüsel-dinsel işlemlere başvurma; maskelerin, bazı müzik aletlerinin ve dansların büyüsel gücüne inanma dinsel dünyalarını oluşturur. Doğaüstü kudretlerle insanlar arasında aracılık eden, hastaları iyileştiren, gelecekten haber veren, av hayvanlarının, bitkisel yiyeceklerin çoğalmasını sağlayan şamanların toplum içinde çok önemli yerleri vardır. Deriden mantoların renkli desenlerle süslenişi (Patagonyalılarda ve Chaco bölgesinde), çok güzel tüy işleri, hayvan biçimindeki çanak kaplar ve dans maskeleriyle ağaçtan yapılma arkalıksız iskemleler Güney Amerika yerlilerinin el sanatlarının tipik örnekleridir.

H

Habeş ırkı [Alm. *Aethiopid*, Fr. *Race éthiopienne*, İng. *Ethiopian race*]: → Kara ırk'a girerse de, karalarla beyazlar arasında, ikisi ortası bir karakter taşır. Afrika'nın doğu bölgesi özellikle Habeşistan platosu ve Somali yarımadasında yaşayanların başları dolikosefal, boyları orta ya da ortanın biraz üstündedir. Deri kırmızı kahverenginden kara-kahverengine kadar değişen koyuluktadır ve zencileri hatırlatır. Beden yapıları zencilerinki gibidir: Dar kalça, geniş omuz, ince beden; kol ve bacaklar uzun, baldır silik ve bedenleri az kıllıdır. Diğer karakterleri Avrupalıdır. Yüz şekli beyazlarınkine benzer, dudakları incedir, prognatizma yoktur. Habeş ırkının bu ikisi ortası durumu memleketin ilk halkı olması gereken Karalarla Arabistan ya da aşağı Mısır'dan gelmiş olan saldırıcı Beyazlar arasındaki melezleşmenin bir sonucu gibi ele alınmaktadır. Bunlardan metamorfik bir ırk doğmuştur. Habeşlerin tipik temsilcileri Habeş dağlık bölgesinde ve bölgenin çevresinde otururlar. Bunlar Gallalar ve en dar anlamıyla Habeşler ya da Amharalardır. Daha doğuda, Somali'nin çorak toprağında ve Kırmızı Deniz boyunca kuzeyde devam eden Somaliler ve Danakiller yaşarlar. Bunlar yukardakilerine göre daha az saftırlar. Habeşistanın kuzeyinde Habeş ırkı Nil vadisinin bir çok kabilesini (Nubyeliler) içine almaktadır. Habeş masifinin güneyinde Habeşler Doğu Afrika kavimleri arasma girmiştir. Kuzey Sudan'da yaşayanlar da Habeş ırkından sayılmaktadırlar.

Habeşler: Dilleri, Sami-Hami dil ailesine girer. Eski ve yeni Habeşçe olmak üzere ikiye ayrılır. Eski Habeşçe'ye Ca'az dili de denmektedir. Yeni habeş dilleriyse Tigrinya, Tigre, Amharca, Gafat, Hararî ve Gurage dilleridir. Habeş halkının büyük kısmı → Habeş ırkı'nın özelliklerini taşır. Ülkenin güney batı kıyı bölgelerinde yaşayanlarsa → Negrid ırk'a (Nilotlar) girerler. Habeşler köle anlamına gelen 'habeş' kelimesinden hoşlanmadıkları için, Habeşistan yerine Etiopya (Aithiopie) derler. Kuzey ve orta Habeşistan'da yaşayan Amharlar büyük bir halk topluluğu meydana getirirler; büyük ve küçük gruplar halinde ülkenin her tarafına yerleşmişlerdir. Kuzey Eritra'daki Tigreler, kuzey Habeşistan'daki Tigraylar ile Addis Ababa'nın güney batısındaki bölgede yaşayan Gurageler dil ve kültür bakımından biribirleriyle akrabadırlar. Memleketin batı ve güneyi ile Kuzey Kenya'da yaşayan Gallalar Kûşi dilini konuşurlar. Kuzey Habeşistan'nın çöle benzer düzlük bölgelerinde Kûşice konuşan Danakil ve Saholar göçebe çobandırlar ve kültür bakımından → Somalilere benzerler. Ahalinin yüzde doksanı köylüdür. Darı, buğday, fasulye, mercimek ve kahve başlıca ürünleri teşkil eder. Büyük ve küçük baş hayvan beslenir. Güney ve güney doğu bölgelerinde sığırcılığa bağlı olarak göçebelik ve yarı göçebelik görülür. Kuzeydeki evler düz damlı ve dört köşeli olup, kerpiçten yapılmıştır. Orta ve güney Habeşistan'da daha çok konik damlı yuvarlak yapılar görülür. Dokumacılık, demircilik, dericilik, sepetçilik çok gelişmiştir. Ahalinin üçte ikisi, özellikle Amharlar, Tigraylar ve Tigreler Hıristiyandır; İslâmiyet ise Eritra, Doğu Habeşistan ve Somali ile Galla ve Danakil'in bir kısmında yaygın durumdadır.

Haddon, Alfred Cort (1885–1940): İngiliz sosyal antropoloğu.

Evrimci okuldandır. Haddon, başlangıçta zooloji alanında çalışmış, sonradan etnoloji'ye geçmiş, özellikle ilkellerin san'atını araştırmıştır. Torres boğazında organize ettiği ve yönettiği araştırma gezisi, bugün sistematik etnoloji alan araştırmasının başlangıcı sayılmaktadır. Başlıca eserleri: "*Evolution in Art*, 1895" (Sanatta Evrim), "*The Decorative Art of British New Guinea*" (Britanya Yeni Gine'sinin Dekoratif Sanatı), "*History of Anthropology*, 1934" (Antropoloji Tarihi).

Hahn, Eduard (1856–1928): Alman ekonomisti. Tıp ve zooloji öğrenimi yapmış, özellikle evcil hayvanların gelişim tarihiyle, beşerî ekonominin doğuş tarihini incelemiştir. Üç basamak kuramına ve evrimcilere karşıdır. Başlıca eserleri: "*Die Entstehung der Pflugkultur*" (Saban Kültürünün Meydana Gelişi), "*Von der Hacke zum Pflug*, 1914), (Çapa'dan Saban'a).

Halayerli [Alm. *Amitalokal*, Fr. *Amitalocal*, İng. *Amitalocal*]: Evlendikten sonra, çiftin, erkeğin halasının yanına yerleşmesi. (Karşıtı → *Dayıyerli*).

Halk [Alm. *Volk*, Fr. *Peuple*, İng. *People*]: Belli bir ülkede yaşayan, kan birliğini taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan, az ya da çok birlik bilincine sahip olan insanların oluşturduğu büyük birlik. Halk terimi aynı zamanda; biribirleriyle dil ve köken bakımından ayrı olan, ama ortak bir devlet yönetimiyle birleşmiş bulunan ahali için de kullanılır. Daha geniş anlamda, bir ulusun belli bir çevre içinde yaşayan kısmı da halk terimiyle karşılanır: Anadolu halkı gibi. Ayrıca aynı yerde toplanmış olan kimselere de halk denir: Mahalle halkı, ev halkı gibi.

Halkbilim → Folklor.

Halk düşüncesi → Temel düşünce.

Hamatsa: Kuzey Amerika'nın kuzey-batı kıyılarında yaşayan Kwakiutl'ların gizli birliği. Birliğin üyeleri, maskeli danslarında kendilerinden geçerek insan eti yerlerdi. Bu törenler daha çok, kutsal mevsim sayılan kışın düzenlenirdi.

Heidelberg insanı [Alm. *Heidelbergmensch*, Fr. *Homme de Heidelberg*, İng. *Heidelberg man*]: Homo heidelbergensis, Palaeoanthropus heidelbergensis; yaklaşık olarak 300.000 yıl önce yaşayan insan. Bu insanın alt çene kemiği 1907 yılında Heidelberg yakınında bulunmuştur.

Hei-Tiki: Kelimenin aslı Maori dilinden gelmektedir ve "boyna bağlı insan" demektir. Yeni Zelenda'da yaşayan Maori'lerin balina kemiklerinden ve işlenmesi çok zor olan nefrit taşından yaptıkları insan biçiminde, grotesk küçük heykel. Bodur gövdesi, yana eğik başı, yürek biçimindeki açık ağzı ve iri gözleriyle Hei-Tiki kolye-amulet olarak taşınır; umulur ki, ilk insanı (Tiki) ya da bir efsane kahramanını embriyo halinde canlandırmaktadır. Hei-Tiki taşıyan kimse öldüğü zaman boynundakiyle birlikte gömülür; bu Hei-Tiki, ölenin torunu tarafından mezardan çıkartılarak kullanılır. Hei-Tiki'nin yapımı sırasında bir çok kurala dikkat etmek gerekmektedir.

Hererolar: Güney-Batı Afrika'nın kuzeyi ile Güney Angola'da yaşarlar. Hererolar bugünkü otlaklarına yaklaşık olarak 200 yıl önce muhtemelen Doğu Afrika'dan gelmişlerdir. Negrid ırkındandırlar; dilleri Bantu dil ailesindendir. Hayvancılıkla uğraşırlar; başlıca besinleri sütten elde ettikleri çeşitli yiyeceklerdir. Kubbeli kulübelerden meydana gelen köylerde yaşarlar. Deriden ve posttan yapılma

önlük ve kemerler giyimlerinin esasını teşkil eder. Toplum yapıları oldukça karışık dualist bir düzene dayanır. Çokeş (poligamik) evliliğin egemen olduğu Hererolarda ilk kadının önemli bir yeri vardır. Bir gök tanrısına inanmakla beraber, ilk insanı, sığırları, kültür öğelerini ve kutsal ateşi yaratan atalarını daha çok kutsarlar. Ayrıca ilk insanların ve sığırların yaratılmasında rol oynayan kutsal ağaç ile kurbanlık hayvanlarında dinsel inançlarında önemli yerleri vardır. Büyücülük ve falcılık çok yaygındır.

Herodot (Yaklaşık olarak 480–424): Ünlü Yunan tarihçisi. 'Etnografyanın Babası' sayılmaktadır. Herodot, gezip gördüğü yabancı halkların yaşama şekillerini, âdetlerini, geleneklerini tam bir gerçekçilikle tanımlamış, bunları Yunan âdet ve gelenekleriyle karşılaştırmıştır.

Herskovits, J. J. (1895–): Kuzey Amerikalı antropolog. Boas'ın öğrencisi olan Herskovits, özellikle kültürel antropoloji üzerine yazdığı eserleriyle tanınmıştır. Bunların başlıcaları: "*Acculturation*, 1938", "*The Processes of Culturel Change*, 1945" (Kültürel Değişim Sürecleri).

Heterizm → Serbest cinsel ilişki teorisi.

Hila → Sila.

Hizmet karşılığı evlilik [Alm. *Dienstheirat*, Fr. *Mariage en service*, İng. *Marriage by service*]: Erkeğin, kızın ailesi yanında çalışmak suretiyle evlenmesi. Eğer erkek kızın ailesine başlık vb. veremeyecek durumdaysa; kayınpederinin grubunda belli bir süre iş görür, çalışkanlığını ispat eder; daha sonra da nişanlısını alarak kendi grubuna gider. Erkeğin, kızın ailesine hizmeti, kimi durumlarda evlendikten sonra da, çocuğu oluncaya dek sürer.

Hoizan ırkı [Alm. *Khoisanische Rasse*, Fr. *Race khoisan*, İng. *Khoisan race*]: Güney-Doğu Afrika'da görülen bir ırktır.

Khoi ve San sözcüklerinden meydana gelen Khoisan terimi, aynı zamanda Hotanto ve Buşmanları içine alan bir isim olarak kullanılır (Khoi Hotantoların, San da Buşmanların kendilerine verdikleri adlardır). Bu ırktan olan Buşman ve Hotantoların -bazı farklar göstermekle beraber- somatik özellikleri; Kısa boy, ufak baş, kubbeli alın, yassı yüz, geniş burun, çıkık elmacık kemikleri; Moğol pilisini andıran bir Hotanto pilisi, dışa dönük olmayan etli dudaklar, sarıdan bakır sarısına kadar değişen deri rengi, yapağı saç, kılsız beden, çok gelişmiş → steatopijidir. Bu ırktan olanlar Hoizan dillerini konuşurlar.

Homojen toplum [Alm. *Homogene Gesellsechaft*, Fr. *Société homogéne*, İng. *Homogeneous community*]: Aynı tipe, aynı geleneğe, aynı kökene sahip ve aralarında çok az toplumsal fark bulunan insanların oluşturduğu grup.

Homeopatik maji [Alm. *Homeophatishe Magie*, Fr. *Magie homéopathique*, İng. *Homeopathic magic*]: Kelimenin aslı Yunanca homos = (benzer, aynı) ve pathos = (his, duygu)'dan gelmektedir. Taklit esasına dayanan büyü çeşiti. (→ *Taklit büyüsü*).

Homo sapiens [Alm. *Homo sapiens*, Fr. *Homo sapiens*, İng. *Homo sapiens*]: Bugün yeryüzünde yaşayan insan ırklarının hepsinin dahil olduğu tür. 1758 yılında Linné, bugün yaşayan insan türüne homo sapiens adını vermiştir.

Hotantolar: Kapland ve Güney Afrika'nın batı kısmında yaşarlar. Kendilerine Khoi = (gerçek insan) derler. → Hoizan ırkındandırlar ve Hoizan dilini konuşurlar. Geçimlerini sığırcılıktan sağlarlar. Sütten yapılmış yiyecekler başlıca gıdalarıdır. Hayvancılığın yanı sıra, küçük çapta avcılık ve toplayıcılık da yapılmaktadır. Kraal dedikleri, arı kovanı biçiminde, hasırdan yapılma konutlarda otu-

rurlar. Genellikle tekeş evlilik vardır. Kadın evlenince kocasının evine yerleşir. Şeflik sistemi görülmektedir. Dinsel inançları Buşmanlarınkine benzemektedir. Tsui-Goab en önemli kutsal yaratık sayılır. Ölü kültü, dinamizm inancı ve büyücülük yaygındır.

Hotanto önlüğü [Alm. *Hottentottenschürze*, Fr. *Tablier d'Hotantot*, İng. *Hottentot apron*]: Hotanto ve Buşman kadınlarının cinsel organlarının iç dudaklarını güzellik ve olgunluk belirtisi olarak sun'i bir biçimde uzatmaları. Bu âdete aynı zamanda Doğu ve Güney Afrika'daki zenci halklarda, Kuzey ve Güney Amerika yerlilerinde, daha seyrek olarak da Asya'da (Beyrut, Çin, Japon, Bali ve İtelmenlerde) ve Okyanusya yerlilerinde raslanılır.

Hubilgana: Tibette Lama seçmek için uygulanan yöntem. Yüksek bir lama'nın ölümünden hemen sonra doğan çocuklar arasında belli esaslara uygun biri seçilir; çocuk, manastırda 18 yaşına kadar sıkı bir eğitim ve öğretim görür, sonra da dinsel görevinin başına geçer.

Hula dansı: Hawai adası yerlilerinin dinsel kökenli, ulusal dansı. Tanrılar ve şefler onuruna yapılan bu dansı öğrenmek için uzun ve ciddi bir çalışma dönemi gerekmektedir; oyuncular, gizli derneklere benzer, derneklerde yetiştirilirlerdi. Eski Hawailer için Hula dansı, hangi sınıftan olursa olsun, herkesin seyrine katıldığı büyük bir toplumsal olaydı. Bugünkü Hula dansının eskisiyle sadece ad benzerliği vardır.

Humboldt, Alexander Freiherr von (1769–1859): Alman tabiat bilgini. Amerika ve Asya'da bilimsel geziler yapmış, zooloji, botanik, mineroloji vb. alanlarında üstün araştırmalarının yanı sıra; eski Amerikan halklarının yaşadıkları

devirlerin tarihi, göçleri, kültür durumları, dilleri vb. hakkında da önemli çalışmalar yapmıştır.

Humboldt, Wilhelm Freiherr von (1767–1895): Alexander von Humboldt'un kardeşi. Bilim adamı ve diplomat. Karşılaştırmalı dil araştırmaları ile tanınmıştır.

I

Irk [Alm. *Rasse*, Fr. *Race*, İng. *Race*]: Kalıtsal karakterleri bir birlik gösteren insanların oluşturduğu doğal gruplar. Irk tanımı için, kalıtsal olmak şartıyla başlıca dört karakter esas alınır: Anatomik, fizyolojik, psikolojik ve patolojik karakterler. Irklar biribirlerinden deri, göz ve saç rengi (biçimi de); boy; baş biçimi ve kan grubu gibi özelliklerle ayırt edilirler. Bugünkü insanlık ırk bakımından genel olarak üç ana dala ayrılır: → Sarı ırk (mongolide), → beyaz ırk (europide) ve → kara ırk (negride). Bugün yaşayan insanların tümü zoolojik sınıflamada → Homo sapiens denilen türe girerler. Homo sapiens her yerde bulunan, her yerde yaşayabilen bir türdür. Irk terimini, millet ve devlet gibi sosyal ve politik organizasyonlarla karıştırmamak gerekir. Çünkü bir 'Alman ırkı', bir 'Fransız ırkı' yoktur. Bu çeşit terimler antropolojik bakımdan yanlıştır.

Irkbilim [Alm. *Rassenkunde*, Fr. *Raciologie*, İng. *Raciology*]: → Antropoloji'nin insan ırklarıyla uğraşan bölümü. Irkbilim; insan ırklarının biribirlerinden farklı yanlarını, ırkların doğuşunu, tarihsel oluşumlarını, biribirleri arasındaki ilişkileri araştırır.

İ

İbadet → Kült.

İbeji figürleri: Yorubaların (Nijerya) küçük, ağaçtan yontulma figürleri. İkiz kardeşlerden birisi öldüğü zaman, onun adına bir ibeji figürü yapılır. Yorubaların inancına göre, ikizlerin ruhları biribirinden ayrılmaz; onun için ölenin adına yapılan ibeji, tıpkı hayatta kalan kardeşi gibi yedirilir, içirilir, giydirilir. İbeji aynı zamanda hayattaki kardeşi zarardan ve acılardan korur. Figürü ilkin anne, büyüyünce de kardeş takar boynuna. İbejiler her yıl yapılan ikiz bayramlarında din adamı tarafından kutsanır.

İbni Haldun (1332–1406): Arap tarihçisi. İbni Haldun, gezip gördüğü yerlerin dinsel, toplumsal yaşayışları hakkındaki keskin gözlemleriyle Orta Çağ Arap etnografyasına büyük katkıda bulunmuştur. Halkların yükseliş ve düşüş sorunlarına değinen Haldun'un uygarlık hakkında ilginç görüşleri vardır.

İçten evlenme [Alm. *Binnenheirat*, *Endogamie*, Fr. *Endogamie*, İng. *Endogamy*]: Evlenecek kimsenin, eşini, üyesi bulunduğu grubun içinden seçmesi kuralını esas olan evlilik düzeni. (Karşıtı → *Dıştan evlenme*).

İdol [Alm. *Idol*, Fr. *Idole*, İng. *Idol*]: Kelimenin aslı Yunanca eidolon = (resim)'dan gelmektedir. Çeşitli malzemeden, ama daha çok taştan yapılan, insana benzer hatları bulunan tasvir, put, kült eşyası. İdolü fetişten ayırmak ge-

rektir. Fetiş, içinde herhangi bir majik güç, kudret, bulunduğuna inanılan şeydir; idol ise daha çok sanatkârca yapılmış kült objesidir.

İglu: Eskimoların kardan yaptıkları kubbeli kulübe. Kar tabakaları sarmal bir biçimde üstüste yerleştirilerek gerçek bir kubbe meydana getirilir. İglu yapımı büyük bir tekniği gerektirir. Genellikle yapının iç kısmı postlarla kaplanır. İçeriye bir tunelden girilir; bir buz parçası pencere görevini görür. İçerisini aydınlatmak ve yemek pişirmek için kilden yapılma lamba kullanılır.

İkat: Endenozya'da (özellikle Sumatra'da), Siyam'da, Malaya'da ve Kamboçya'da uygulanan; → Batik tekniğinin yanı sıra kullanılan çok yaygın bir boyama tekniği. İpliklerin boyanmak istenmeyen kısımları ağaç kabukları, yapraklar ya da balmumuna batırılmış iplik demetiyle sarılır ve boyaya batırılır. Bu iş bir kaç kez tekrarlanarak ipliklere istenilen renk verilir.

İkenga figürleri: İboların (Nijerya) küçük çocukları koruduğuna, onlara güç kazandırdığına inandıkları figürleri. Sanatçı, bu figürleri, boş zamanlarını değerlendirmek için yapar. Biçimsel özellikleri: Başta, kudreti simgeleyen boynuzlar; ellerde düşman kellesi, bıçak ya da sembolik anlamlı başka şeyler; duruş canlı ve natüralisttir ve çeşitli renklerle boyanmıştır.

İkili sistem [Alm. *Dualsystem*, Fr. *Système dualiste*, İng. *Dual system*]: Bir yerleşme yerinin, bir tribünün ya da bir klanın biribirine karşıt iki yarıma ayrılmasına, bölünmesine dayanan sistem. Yarımlar (→ *Yarım*) arasında belirlenmiş ilişkiler söz konusudur: → Dıştan evlenme; su, toprak, ay, güneş gibi doğal öğelerin bölünmesi; karşıt renklerin, karşıt hayvanların paylaşılması gibi. Çoğu zaman her iki grup

kendi aralarında da -örneğin soyun hesaplanmasında- ana hattına ya da baba hattına göre düzenlenmiş alt sınıflara ayrılır. İkili sisteme Amerika'da, Afrika'da ve Hindi Çini'de sık raslanılır. Bu sisteme iki sınıf düzeni de denmektedir.

İki sınıf düzeni → İkili sistem.

İlkel düşünce tarzı → İlkel zihniyet.

İlkel ekonomi [Alm. *Primitive Wirtschaft*, Fr. *Economie primitive*, İng. *Primitive economy*]: İlkellerin ekonomisi, gelişmiş toplumların ekonomisinden esasda değil, sadece şekil ve derecede ayrılır. Tekniğin çok az gelişmiş olması nedeniyle doğaya üstünlük sağlama olanaklarının yetersizliği, uzmanlaşmanın olmayışı, ekonomik birliğin küçüklüğü ilkel ekonominin başlıca özellikleridir. İlkellerin ekonomik hayatı yaşadıkları çevreye sıkı bir şekilde bağlıdır. Tekniğin yetersizliği doğayı büyük çapta değiştiremediği için, günlük yiyeceğin elde edilmesi bu ekonominin esasını teşkil etmekte; çoğu zaman doğal çevrenin sunduğu bitki ve hayvanlarla yetinilmektedir. Bununla beraber ilkel ekonomi sadece çevreye uymakla kalmamış, çevreyi de bir dereceye kadar etkilemiştir (örneğin küçük çalılıkları yakarak hayvanları yakalama ya da yamaçlardaki ağaçları yakarak tarla açma gibi). Toplumsal kurumlar ekonomi şeklini etkilediği gibi, ekonomi şekli de toplumu etkilemiştir; ancak ilkellerdeki ekonomik birlikler çok küçüktür (aile, klan vb.). İş örgütleri cinse, mesleğe ve ortak çalışmaya göre (→ *İş bölümü*) kurulmuştur. Demircilik, bronz dökümcülüğü, dokumacılık, boyacılık, çanak-çömlekçilik genellikle kendileriyle komşularının ihtiyaçlarını gidermeye ya da hediye olarak değiştirmeye yönelmiştir. Üretimin paylaşılması ekonomik birlik içindedir. Çeşitli

eğlenceler ve bayramlar birliğin bütün üyelerine ürün, mal vb. dağıtımına vesile olur (→ *Potlaç*). Eğer ekonomik birlik çok küçük ve maddî kültür zenginliğinden yoksunsa (avcılık ve toplayıcılıkla geçinen topluluklarda olduğu gibi), üretime katılmayan kimseye bile pay verilerek yiyecek herkesle bölüşülür. İlkel kültürlerde gelir, kazanç ve ürün ilke olarak üreticinindir. Eğer üretici cemaatsa, üretim cemaatındır. Aynı şey üretim araçları için de söz konusudur. Hatta avcı ve toplayıcı topluluklarda bile meyveli ve ballı ağaçlar, ağaçları ilk olarak bulanın malıdır. Ancak bu topluluklarda avcılık ve toplayıcılık yoluyla elde edilen yiyecekler ekonomik birliğin üyeleri arasında bölüşülür. Ekonomik birlikler arasında büyümeler ve farklılaşmalar başladıktan sonra, kendi ihtiyacından fazla yiyecek ve ham madde elde eden ekonomik birlikler, bunları, ihtiyacı olan birliklerle değiştirirler (örneğin kıyılarda yaşayanların balık ve deniz ürünlerini keyif verici, boya, tekstil vb. maddeleriyle değiştirmeleri gibi). Ayrıca yetenekli kimselerin, ailelerin, lokal grupların yaptıkları araçgereçler, sanat eserleri vb., bunları yapamayanlarla yiyecek, ham madde vb. karşılığında değiştirilir. El işi ürünlerinin ve kıymet ifade eden öte berinin değiş tokuşu sadece ekonomik bakımdan rol oynamayıp, aynı zamanda, maddî çıkar gözetilmeden, hediye ile kazanılan dostluk ilişkilerini kurmaya da yardım eder. Belirli yiyecek maddelerinin, hizmet faaliyetlerinin ve ham maddelerin karşılıklı değişimi, kendi başına olan ekonomik birlikler için sadece ekonomik yardım anlamına gelmez; aynı zamanda söz konusu birliğin o zamana kadarki kendi kendine yetme durumunu da etkileyerek iki ekonomik üniteyi karşılıklı olarak biribirine bağlar. İlkel toplumların ticareti paranın, daha doğrusu her tarafta geçer, sağlam bir değer ve

kıymet biriminin bulunmayışıyla da ayırt edilir. Para yerine yiyecek ve keyif verici maddeler, araç-gereçler, sığır, deri kürk, tekstil vb. gibi pratik değeri olan şeylerle seyrek bulunan cinsten midye ve istiridye kabukları, belli hayvanların dişleri ve kuş tüyleri, nadir taşlar vb. gibi elde edilmesi güç ve sınırlı olan nesneler geçerli değerler olarak kullanılmaktadır. Ancak bunlardan süs eşyası mahiyetinde olanlar daha çok toplumsal rütbeler satın almak, başlık vermek vb. için kullanılır. Pazar ve panayır belli yerlerde ve belli günlerde kurularak buralarda mal değiş-tokuşu yapılır. Ürünün bereketini artırmak, hayvanların, tarlaların, meyve ağaçlarının ürününü çoğaltmak, araç-gereçlerin, zanaat eserlerinin fonksiyonlarını geliştirmek; kısaca, ekonomiyi bireyin ve toplumun istediği şekle sokabilmek için bir sürü dinsel ve büyüsel pratiklere, törenlere, bayramlara başvurulur. Atalar ibadetinin görüldüğü yerlerde ürünün, her çeşit malın ve mülkün, bolluğun ve kıtlığın atalarla sıkı ilişkisine inanıldığı için, ataları hoşnut edecek ibadetlere, kurbanlara, anma günlerine büyük önem verilir. Ekonomi, dinsel tasarımları biçimlendirir ve özleştirirken, dinsel dünya da ekonomiyi etkiler. İlkel ekonomi şekillerinin başlıcaları → avcılık, → toplayıcılık, → avcılık ve toplayıcılık, → çiftçilik, → çobanlık ve → balıkçılıktır.

İlkel mimarlık [Alm. *Primitive Architektur*, Fr. *Architecture primitive*, İng. *Primitive architecture*]: İlkellerin yapılarını, sanat tarihinin ele aldığı anlamda kabul etmek doğru olmaz. İlkellerdeki yapı sanatını ilk planda düşmandan ve iklim şartlarından korunma ihtiyacı etkilemektedir. Damsız kulübelerden direkler üstüne kurulan barakalara; tek duvardan ibaret gölgeliklerden, içinde yüzlerce kişiyi barındıran büyük evlere kadar değişen barınakların yapı

malzemesi de çeşitlidir: Toprak, çamur, ahşap, taş, kerpiç, kiremit, ağaç kabuğu, deri, hayvan postu, çayır, yaprak, sarmaşık vb. İlkel mimarlığın oluşumunda ekonomik şekiller, doğal çevre, yapı malzemesi gibi çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Yersiz yurtsuzlar, mağaralar ve → rüzgârlıklarda yatıp kalkarlar; göçebe hayatı sürenler daha çok çadırda ve çadır-evlerde kalırlar; tarımla uğraşanlar ve sığırcılıkla geçinenlerin arı kovanı ya da konik biçimde kulübeleri vardır. Yüksek kültür basamağında olanlarsa bir-kaç katlı büyük dernek evleriyle taş evlerde yaşarlar. Teknik bakımdan mükemmel olan ve estetik değer taşıyan yapıların başında: Eskimoların → İgluları; Asandelerin (Sudan ile Kongo sınırında) ve Barotselerin (Kuzey Rodezya) geniş ve büyük evleri; Kuzey-batı Brezilya'daki yerlilerin → Malokaları; Palau adalılarının (Okyanusya) süslü büyük evleri; Maorilerin (Yeni Zelanda) büyük evleriyle Oster adasındaki yerlilerin dört köşeli, taştan yapılma evleri; Pueblo (Arizona'da) yerlilerinin tuğla evleri. İlkel ev yapımının yapı malzemesi ve tekniği → Teknoloji ve → Ergolojinin alanına girmektedir.

İlkel sanat [Alm. *Primitive Kunst*, Fr. *Art primitif*, İng. *Primitive art*]: İlkel diye nitelediğimiz halkların sanatı. İlkel sanatın alanı ve anlamı hakkında başlıca iki görüş vardır: Etnologların ve sanat tarihçilerinin görüşü. Etnologlar, yerlilerin sanat eserlerini, ilkin onların kültürlerinin içinde ele almakta, söz konusu kültürün bir parçası olarak ilgilenmektedirler. Etnolog, ilkel bir sanat eserinin nasıl yapıldığını, kimin sipariş ettiğini, kim tarafından ve hangi amaçla kullanıldığını öğrenmeye çalışmakta; bu eserden, araştırdığı yerli kültürünün bir parçası olarak "zevk" almaktadır. Sanat tarihçileri ise, etnologların tam tersine söz konusu eserin sanat kalitesiyle ilgilenmektedirler. İl-

kel sanat mahiyeti bakımından estetik amaca değil, ritüel ya da toplumsal amaca yönelmiştir; yani fonksiyoneldir. Sanatçı, toplumun kendinden istediği görevi yerine getirmektedir. İlkel bir sanatçı için, kendi isteğine ve iradesine göre eser yaratma pek bilinmeyen bir şeydir. Sanatçının amacı esasında üyesi bulunduğu toplumun amacıyla aynıdır; ilkel insan, ataların ve doğaüstü kudretlerin günlük yaşantısını etkilediklerine inanmakta; bu yüzden toplum emrindeki sanatçı, ataların ve doğaüstü kudretlerin figürlerini, maskelerini yaparak onlarla barışık olmaya çalışmaktadır. Sanatçıyı etkileyen faktörlerin başında coğrafî çevre ve toplum gelir. Sanatçının eserinde kullanacağı malzeme iklime ve coğrafî çevreye bağlıdır. Malzemenin cinsi, sanatçının yaratma ve canlandırma gücünü büyük çapta etkilemez. Malzeme değişse bile, form ve üslûp çoğu zaman değişmez. Aslında sanatçının yarattığı eserin mahiyetini malzeme değil sanatçının canlandırma gücü ve yeteneği belirlemektedir. Öte yandan coğrafî çevre ile sanat arasında bazı ilişkiler söz konusudur. Örneğin Mikronezyalı sanatçı çevresinde her zaman gördüğü → atol'lerden etkilendiği için bunu sanatında yansıtır. Toplumsal çevrenin, sanatçının yaratıcı dünyası üzerindeki etkisini aslında büyütmemek gerekir. Kollektif bir düşüncenin oluşturduğu ilkel toplumda, sanatçı, eserine başlayabilmesi için, toplumun tasvibine ihtiyaç duyar. Sanatçının yarattığı eseriyle üyesi olduğu toplumun düşünce ve zihniyetine aykırı, başkaldırıcı bir tutumu söz konusu değildir. Sanatçıya sipariş verenler genellikle kabile şefleri, rahipler, gizli dernek üyeleri ve aile reisleri gibi toplum içinde önemli yerleri olan tüzel kişilerdir. Bu bakımdan ilkellerin sanatı kişisel amaçlardan önce, kurumsal ve toplumsal amaçlara hizmet etmektedir. İlkel sanatın doğru

bir değerlendirmesini yapabilmek için, estetik güzellik yerine o sanat eserinin yaratıldığı ortamdaki önem ve fonksiyonunu ölçü almak gerekir. Sanatçının geleneksel araçları taştan, kemikten, boynuzdan, dişlerden, sedeften ve metalden yapılmıştır. Sanatçı eli altında bulundurduğu baltasını, bıçağını ya da keskisini rahatça kullanmakta, genellikle bu araçlarla yetinmektedir. İlkellerde sanatçının yeri toplumun diğer üyelerinden pek farklı değildir. Çünkü o da sanatının dışında tarlasını ekmek, sığırını gütmek ve balığını tutmak zorundadır. Gerçi sanatçıya yaratabilme yeteneğinden dolayı ayrı bir gözle bakılır ve yaptığı kült araçları için dinsel bir paye verilirse de, genellikle sanatçının toplum içindeki yeri yarattıklarıyla değil, daha çok ekonomik ve toplumsal durumuyla belirlenir. Yetenek, ailedeki sanatçı geleneğini sürdürme, doğumda görülen bazı majik belirtiler, raslantı vb. nedenler bir kimsenin sanatçı olmasını sağlar. Olgun bir sanatçının yanında sıkı bir çıraklık dönemi bu iş için gerekli eğitim ve öğrenimin esasını teşkil eder: Çırak, kullanacağı araç ve gereci yapmak, mesleğinin imkân ve sınırlarını öğrenmekle işe başlar; ustasının yapmış olduğu sanat eserini aynen taklit ederek sonunda bu işleri tek başına yapmaya yetenekli bir duruma gelir. Zaten bu eğitimin amacı, çırağa, geleneksel formları tam bir sadakatla aynen tekrarlamak gücünü ve yeteneğini kazandırmaktır. İlkel sanatın ana çizgilerini kıt'alara göre şöyle örnekleyebiliriz: Afrikadaki zencilerde heykel sanatı çok gelişmiş ve olgun bir anlatıma erişmiştir. Heykellerin özellikle baş kısımları çok güzel işlenmiştir. Eski Amerikanın yüksek kültürlerinde görülen sanat (Aztek, İnka, Maya sanatı) ölüler ibadetine yönelmiştir; plastik ve mozayik süslemede gerçekçi bir uslup görülür; İnsan ve hayvan (özellikle kuş ve yılan) mo-

tifleriyle süslenmiştir. Güney Amerika seramiği, altın işleri ve kumaşları çiçek motifleriyle zengince bezenmiştir. Güney Amerika yerlilerinde plastiğin yerini süs sanatı almıştır. Kuzey Amerika yerlilerinin (Kuzey-Batı kıyılarındaki balıkçıların) totem direkleri (→ *Totem direği*) ağaç heykelciliğindeki yeteneklerinin güzel örnekleriyle doludur. Navaholar çeşitli renkteki kumlarla yerlere mozayığa benzer çok güzel resimler yapmışlardır. Okyanusya adalarında yaşayan yerlilerin sanatı daha çok ağaçtan ve taştan ata heykelleriyle ve maskelerle kendini göstermektedir. Avusturalya yerlileriyse kayalara ve mağaralara kültik özlü renkli resimler yapmışlardır. Asya'da hemen her sanat üslûbu görülmektedir. Arktik bölgede yontmak, oymak suretiyle yapılan oldukça naturalist çalışmalara raslanılmaktadır. İlkel sanatın batılı sanatçıları da etkilediğine Gauguin, Matisse, Picasso vb. sanatçıların kimi eserleri güzel bir örnektir.

İlkel ziniyet [Alm. *Primitive Mentalitaet*, Fr. *Mentalité primitive*, İng. *Primitive mentality*]: İlkel diye nitelenen halkların düşünce tarzı ve bundan doğan zihniyet farkı. Başta E. Durkheim olmak üzere Fransız sosyologları ilkellerin düşünce tarzıyla bizimki arasında önemli bir mahiyet farkı aramayı denemişlerdir ve bu farkı kollektif olarak nitelemişlerdir. Özellikle L. Lévy-Bruhl, daha da ileri giderek, ilkellerin düşünce tarzının sadece kollektif olmadığını, aynı zamanda "prélogique" (mantık öncesi) olduğunu ileri sürmüştür. Lévy-Bruhl'e göre ilkel zihniyetle bizimki arasındaki ayrılıklar şunlardır: a) İlkel zihniyet prelojik bir karaktere dayanmaktadır; b) İlkel zihniyetin temelinde iştirak kanunu yatmaktadır; c) Nedensellik, zaman ve mekan anlayışları bizimkinden tamamen farklıdır ve mistik bir görüşe bağlanmaktadır. Bir çok bilim adamı ta-

rafından eleştirilen Lévy-Bruhl, sonradan mantık konusundaki yanlışlığını kabul ederek savından vazgeçmiştir. İlkel düşünceyle bizim düşüncemiz arasında esasta değil, derecede bir fark vardır. İlkel düşüncenin başlıca özellikleri: a) Genellikle kritikten yoksundur; b) Çocuğun düşüncesine benzemektedir; c) Bir meselenin ayrıntıları üstünde gereği kadar durmaz; d) Somutlama ve kişileştirme eğilimindedir; e) Neden ve sonuç bağlantısı çoğu kez çağrışıma dayanır.

İnfibulasyon [Alm. *Infibulation*, Fr. *İnfibulation*, İng. *Infibulation*]: Cinsel birleşmeyi önlemek için cinsel organları bu işi göremez duruma sokma pratiği. Doğu Sudan ve Kuzey Afrika ile kimi Güney Amerika yerlilerinde kadın cinsel organının dudakları dikilir; Endenozya'daki Dayak'larda da erkek cinsel organının kabuğu kapatılır.

İniet-birliği [Alm. *Iniet-Bund*, Fr. *Société-Iniet*, İng. *Iniet society*]: Gazelle Yarımadası'nın kıyı bölgelerinde yaşayan Melanezya yerlilerinin gizli birliği. → Duk-Duk birliği'nden daha eski olan İniet-birliği dinsel ve büyüsel yanıyla kendini göstermiştir. Birliğin üyeleri maske yerine taştan, çamurdan insan ya da hayvan şeklinde yapılmış figürler taşırlar. Bu figürlerin içinde birliğin ölmüş üyelerinin ruhlarının eğleştikleri kabul edilir. Çünkü İniet-birliğine girmiş herkesin, sağlığında, ruhunu belli bir hayvana ya da nesneye geçirebilme yeteneğine sahip olduğuna inanılmaktadır. Birliğin malı olan bu figürler gizli yerlerde saklanır; yabancıların görmelerine ve dokunmalarına izin verilmez. Birlik üyeleri büyüsel bilgi ve pratikleri tekellerinde tutarlar. Gençlerin erginleme törenleri de birlik tarafından yapılır.

İnkalar: K. Kolomb'dan önce Peru'da yaşayan yerli halk. İnka devleti 1500 yıllarında en yüksek dönemine erişmiş,

1533 yılında İspanyollar tarafından parçalanmıştır. Su teraslarıyla yoğun tarımcılığı geliştirmişler; lama beslemişler; altın, gümüş, bakır, kalay madenlerini işlemişler; dokuma ve seramik sanatında çok ileri gitmişler, kentler arasında işlek yollar yapmışlardır. İnkalar, her şeyden önce devletin halk üzerindeki otoritesini sağlamış, halkı devletin güvenliği altında olduklarına inandırmışlardır. Halk, soylular, özgürler ve köleler olarak üç sınıfa ayrılmaktaydı. Rahipler bu sınıflamada özel bir yer alıyordu. Güneşe tapılmaktaydı ve güneş en yüce tanrı olarak kabul edilmekteydi. Devleti yöneten İnka, güneşin yeryüzündeki canlı temsilcisi olarak büyük kudrete sahipti. Şefin birden çok kadını vardı. Daha sonraları şefler kendi öz kızkardeşleriyle evlenmişler ve taht için onlardan çocuk istemişlerdir. Yıldızlarda, şimşekde, yıldırımda, ebem kuşağında ve ayda tanrısal kudretlerin varlığı kabul ediliyordu. Doğa tanrılarının üstünde, dünyayı yaratan yüce bir kudretin varlığına inanılıyordu.

İş bölümü [Alm. *Arbeitsteilung*, Fr. *Division du travail*, İng. *Division of labour*]: Belli bireylerin ve grupların belli işleri bölüşmesi. İş bölümünün en yaygın şekli cinse göre olanıdır. Kadının biyolojik ve psikolojik yapısı ancak belli işleri görmesini gerektirmektedir. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen topluluklarda çeşitli bitkilerin ve elle yakalanabilen küçük hayvanların toplanması kadının iş alanına girer. Buna karşılık büyük ve tehlikeli hayvanların avlanmaları da erkeklerin işidir. Sabanın kullanılmadığı ve sığırcılığın yapılmadığı çiftçilikte ekimle, zararlı otları ayıklamakla ve ürünü toplamakla kadınlar uğraşırken, erkekler de yakarak tarla açma gibi ağır işleri üzerlerine alırlar. Teraslar açmak daha çok erkeklerin işidir. Hayvancılıkla geçinen toplumlarda göç sırasında çadırları sökmek

ve kurmak, hayvanları sağmak kadınlara aittir; erkeklerse göçleri yönetmek ve hayvanları otlatmak işini üzerlerine almışlardır. Hemen bütün ilkel toplumlarda kadın, daha çok, eve bağlanmıştır; yiyeceği hazırlamak, ateşi korumak, giysi dikmek, çanak-çömlek, dokuma vb. ona aittir. Maskeleri, heykelleri, totem direklerini, toplantı evlerini, kayıkları, silâhları, araç-gereçleri yapmak; ibadetleri, toplumsal ritleri, bayramları, hukuk işlerini yönetmek erkeklerin işidir. Erkeklerin ve kadınların ortak olarak yaptıkları işlerde de safhalı bir iş bölümü söz konusudur. Örneğin kalabalığı gerektiren sürek avında hayvanları kovalamak, şaşırtmak, belli yönlere sevketmek daha çok kadınlara ve çocuklara düşer; erkeklerse sıkıştırılan hayvanları avlarlar. Eğer işin mahiyeti çok kişiyi gerektiriyorsa, erkekler ve kadınlar birbirlerine yardım ederler. Cemaati ilgilendiren topluca çalışmaları şefler, din adamları, yaşlı erkekler yönetir. Ayrıca imece usulü çalışmak da vardır.

İtelmenler: Kamçatka yarımadasında yaşarlar. İtelmen; yaşayan, oturan insan demektir. Dilleri, paleoasyatik dil grubuna girer. 18. yüzyılda Ruslarla ilişki kurmuşlar; bulaşıcı hastalıklar, savaşlar nedeniyle çok azalmışlardır. Ortadoks dinini kabul ederek ruslaşmışlardır. Bir zamanlar avcılık ve balıkçılıktan ibaret ekonomilerinde eski kültürlerinin izlerini uzun süre koruyabilmişlerdir. Bugün sığır beslemekte, toprağın elverişli olduğu yerlerde patates yetiştirmektedirler. Eskiden Kutkhu adını verdikleri, dünyayı ve insanları yaratan bir yüce varlığa inanıyorlardı.

J

Jens [Alm. *Gens*, Fr. *Gens*, İng. *Gens*]: Latince soy anlamına gelmektedir. Ortak bir atadan geldiklerini kabul eden, kendi aralarında evlenmeyen ve kapalı bir yerleşim alanında oturan insan grubu. Jens'e, baba hattını izleyen klan da denilmektedir.

Jeofaji → Toprak yeme.

Jochelson, W. (1885–1937): Rus etnoloğu. Politik nedenlerden ötürü Sibirya'ya sürülmüş, burada Koryak ve Yukagirler hakkında yapmış olduğu araştırmalarla tanınmıştır.

K

Kabila figürleri: Güney-Doğu Kongo'daki Balubaların ellerinde; büyükçe, pek derin olmayan bir kap tutan kadın figürleri. Büyücüler, büyülü ilaçlarını bu kapların içine koyarak saklarlar. Ayrıca gebe kadınlar, Kabila figürlerini doğum yapacakları kulübelerin önüne bırakırlar; gelip geçenler figürün üzerindeki kaba yiyecek ile öte-beri koyarak kadının hamilelik süresince geçimini sağlamış olurlar.

Kaçina: Kuzey Amerikadaki Pueblo (Hopi ve Zuniler) erkeklerinin gizli birliği. Bu birlik, yerlilerin atalarıyla bütün canlı yaratıkların ruhları çevresinde oluşmuştur; atalara kaçina denir. Atalar, kültik bayramlarda maske takmış oyuncular tarafından temsil edilirler. Bu maskeler kaçinaları canlandırdıkları için kutsal sayılırlar. Kaçina oyuncularının → Tihu denen, ağaçtan yapılma, küçük, bebeğe benzer heykelleri çocukların dinsel eğitiminde kullanılır.

Kaçina maskeleri: Pueblo yerlilerinin dinsel törenlerde taktıkları ve taşıdıkları maskeler ve bebekler. Gerek maskeler, gerekse bebekler tanrıların habercilerini canlandırmaktadırlar.

Kadın kayığı → Umiak.

Kadınlar evi [Alm. *Frauenhaus*, Fr. *Maison des femmes*, İng. *House of women*]: Evlenmemiş kızların ailelerinden ayrı olarak yattıkları kulübeler, yerler. Buralarda kızlar ya tek başlarına ya da grup halinde yatıp kalkarlar. Köyün dul-

ları ve yaşlı kadınları kızların gözetimini üzerlerine almışlardır. Bu âdete Dravid'lerde, Okyanusya'da, Filipinler'de, Çin Hindi'nde ve Doğu Afrika'da raslanılır. Kadınlar evi → erkekler eviyle belli bir takım paralellikler göstermekle beraber, onlardan daha seyrektir ve hemen hemen ortadan kaybolmak üzeredir.

Kadınlar maskesi [Alm. *Frauenmaske*, Fr. *Masque des femmes*, İng. *Mask of women*]: Kadınlarla alay etmek için erkeklerin taktıkları maskeler. Bu tür davranışın altında cinsel rekabetin yattığı söylenebilir.

Kafa derisi yüzme [Alm. *Skalpierung*, Fr. *Scalpe*, İng. *Scalping*]: Düşman kellesinin derisini zafer işareti olarak yüzme âdeti. Deri, saçlarla beraber kesilerek çıkarıldıktan sonra zafer hatırası olarak çeşitli biçimlerde kullanılır. Güney-Amerika'da seyrek görülen bu âdet, USA'nın güneydoğusunda yerleşik hayat süren yerlilerden giderek Kuzey Amerika'nın uzak bölgelerine kadar yayılmıştır.

Kafatası deformasyonu [Alm. *Schaedeldeformation*, Fr. *Déformation crânienne*, İng. *Cranial deformation*]: Sargılamak, bağlamak, tahtalarla sıkıştırmak, ovmak suretiyle kafatasının doğal biçimini değiştirmek, ona istenilen biçimi vermek âdeti. Kundak ve beşik çocuklarının başlarına istenilen sivriliği, düzlüğü ya da yüksekliği vermek için, yukardaki yollardan biri, bir-kaç yıl boyunca uygulanır; sonunda çocuğun kafatası ailesi tarafından istenilen ideal güzelliği almış olur. Kafatası deformasyonu çok yaygın bir âdettir. Kuzey-batı Amerika ve Peru'da, Afrika'da, Endonezya'da, Okyanusya'da ve Hindistan'da görülen bu yaygın âdet, tarih öncesi ve bugünkü Avrupa'da da (Güney Fransa ve Hollanda) tespit edilmiştir.

Kafatası maskesi [Alm. *Schaedelmask*, Fr. *Masque de crâne*,

İng. *Skull mask*]: Kafatası kemiklerinden yapılma maske. Yeni Gine ve Melanezya adalılarının bazılarında kültik amaçlarla kullanılmaktadır.

Kakunga maskeleri: Yakaların (Güney-Batı Kongo) erginlik törenlerinde kullandıkları maskeleri. Bu maskeyi ya yaşlı bir erkek ya da yaşlı bir kadın takarak törene katılır. Bazanda maskeler hastaları iyileştirsin, kötülükleri uzaklaştırsın ve soyu yenilesin diye, çocukların sünnet edildiği kulübenin duvarına asılır. Biçimsel özellikleri: Çok büyüktür; yüzün bir kısmı kırmızıya boyanmıştır ve yanaklar şişkindir.

Kamui: Aynuların tanrıya verdikleri ad. Bu kelime Japonca tanrı anlamına gelen kami, kamu kelimesiyle aynıdır.

Kan [Alm. *Blut*, Fr. *Sang*, İng. *Blood*]: Kudret ve hayat veren, ruhu barındıran, kötülükleri uzaklaştırıcı ve arıtıcı bir madde olarak kabul edilir. Kan, → erginlik törenleri'nde, beslenmede, → kan kardeşliği'nde, büyücülükte önemli rol oynamaktadır. Okyanusya'da sünnet edilen çocukların kanlarının çokça akıtılmasıyla, onların zararlı ve tehlikeli kuvvetlerden temizlendiğine inanılır. Aynı inanca bağlı olarak, Avusturalya'da ve Papualarda çocukların bu "pis" kandan kurtulmaları ve "erkek" olabilmeleri için sünnet edilmeleri gerekmektedir. Yine çeşitli Avusturalya kabilelerinde, kabilenin en yaşlı erkeklerinin kanı, "inisiye" olan çocuklara sürülür; böylece onlara hayat gücü kazandıracağına inanılır. Hayvanların kanlarında da bazı kötü güçlerin barınabileceği inancı, örneğin bazı Kuzey Amerika yerlilerinin avladıkları hayvanın kanını içmeleri kesinlikle yasaklanmıştır. Öte yandan bazı yerliler kanı besleyici bir gıda sayarlar (Örneğin: Doğu Afrika'daki çobanlıkla geçinen Massailar sütle karıştırılmış

taze sığır kanını içerler; Eskimoların "kan çorbaları" da ünlüdür). Kan kardeşliğinde, kan akıtmak bu kanları birbirleriyle karıştırmak gerekmektedir; kişiler ve cemaatler arasındaki kardeşlik ve dostluk, kan üzerine kurulur. Kanın yere dökülmesinden, bir yere bulaşmasından, leke olarak kalmasından şiddetle kaçınılır. Bu kaçınmanın temelinde, büyü korkusu yatmaktadır. Onun için örneğin Yukarı Nil bölgesindeki Lotukalar yere damlayan kanın üzerini toprakla örterler. Batı Afrika'da bu iş için kullanılan sopa, değnek vb. yokedilir. Yeni Gine'de üzerlerinde kan lekesi bulunan değnekler, yapraklar, örtüler yakılır; kanın damladığı yere bir çukur açılır; çukurun üzerine bir ateş yakılır.

Kan gütme [Alm. *Blutrache*, Fr. *Vendatte*, İng. *Blood vengeance*]: Aile üyelerinden, akrabalardan ve cemaat üyelerinden birini öldüren kimseyi ya da onun ailesinden, akrabalarından, cemaatından birini öldürmek suretiyle öç alma. Bugün bile yeryüzünün çeşitli bölgelerinde görülen kan gütme; insanlığın en eski kültür basamaklarına kadar inmektedir. Düzenli bir otoriteden yoksun olan topluluklarda, tutku durumunu alan ve kuşaklar boyunca süren kan gütmenin temelinde öldürülen kimsenin öcü alınmadan rahat edemeyeceği inancı yatmaktadır. Yer yer yüksek kültür çevrelerinde de (Türkiye, Arnavutluk, Korsika) görülen kan gütme, ilkellerin bir çoğunda da kansız bir şekilde çözümlenmektedir: Irakualarda öldürülenin ailesine para verilir; Grönland ile Kuzey Amerika'daki bazı Eskimo boyları, suçluyu aşağılatıcı ve alaycı şarkılarla cezalandırarak böylece onu toplumun dışına çıkmaya zorlarlar.

Kanibalizm [Alm. *Kannibalismus*, Fr. *Cannibalisme*, İng. *Cannibalism*]: İnsan eti yeme âdeti. Kanibalizmin temelinde

majik inançlar yatmaktadır; eti yenilen kimsenin bedeninin çeşitli yerlerinde varolduğu sanılan majik gücün, yiyen kimselere geçeceğine inanılır. Açlık, besin yokluğu nedeniyle insan eti yenildiği çok seyrektir. Kanibalizm, maskeciliğin ve gizli dernekçiliğin bulunduğu her yerde, yani ekvatoral bölgelerde görülmektedir.

Kan kardeşliği [Alm. *Blutsbrüderschaft*, Fr. *Fraternité consanguine*, İng. *Blood brotherhood*]: Her iki tarafa da, gerçek kardeşler arasındaki hak ve görevlerin aynısını yükleyen bir dostluk bağı. Kan kardeşliği genellikle iki kişi arasında olur; bu iş için vücudun bir yeri çizilir, adayların kanı biribirine karıştırılır. Böylece her iki taraf biribirine tıpkı kardeşmiş gibi davranır. Kan kardeşleri arasındaki bağ, tarafların aile ve akrabalarını da etkileyerek cinsel ilişki ve evlilik yasağını da gerektirir.

Kara büyü [Alm. *Schwarze Magie*, Fr. *Magie noire*, İng. *Black magic*]: Uygulama bakımından insanın hayatına, sağlığına, malına mülküne, evine, hayvanlarına vb. zarar vermeye yönelen büyü. Sevişenleri ayırmak, cinsel kudreti felce uğratmak, birinin hastalığını ve ölümünü sağlamak vb. bu büyünün uğraşı alnına girer. Kara büyü, dinsel obje ve kudretlerden olumsuz yönde yararlanmaya çalışır. Uygulama tekniği, taklit ve temas ilkesine dayanır. → Ak büyü'nün karşıtıdır. (→ *Büyü*, → *Maji*).

Kara ırk [Alm. *Negride*, *Schwarze Rasse*, Fr. *Race noire*, İng. *Black race*]: İnsanlığın üç büyük ırkından biri. Büyük çoğunluğu Afrika'da görülür. → Habeş, → Negrid, Negril (→ *Pigmid*), → Hoizan, → Melona-Hindu ve → Negrito ırklarıyla Melanezyalılar bu ırkın içine girerler. Kara ırkın başlıca özellikleri: Koyu renk deri, kıvırcık saç, dolikosefal baş, geniş burun, kalın dudak, sık rastlanılan prognati.

Kardeş evliliği [Alm. *Geschwisterheirat*, Fr. *Mariage consanguin*, İng. *Brothersister marriage*]: Soylu olduğuna inanılan prens ya da kral kanının saflığını korumak için bacı-kardeşin biribiriyle evlenmesi. Eski Mısır'da, Çin Hindi'nde, Polinezyalılarda, Afrika'da ve İnkalarda kardeş evlilikleri yapılmıştır.

Karı değiştirme [Alm. *Frauentausch*, Fr. *Echange des femmes*, İng. *Wife exchange*]: Erkeğin bir dostluk belirtisi olarak kısa ya da uzun bir süre için karısını arkadaşına vermesi ya da onun karısıyla değiştirmesi. Özellikle Eskimolarda yaygın olan bu âdet konuk ağırlamanın ve dostluğu pekiştirmenin bir şekli olarak kabul edilmektedir. Çukçilerde, Avusturalyalılarda, güney ve orta Amerika yerlilerinde raslanılan bu âdetin bir başka şekli de Polinezyalılar, Mikronezyalılar ve Hererolarda görülmektedir: Yakın dostlar adlarını biribirleriyle değiştirirken, karıları üzerindeki evlilik haklarını da değiştirmiş olurlar.

Kartal [Alm. *Adler*, Fr. *Aigle*, İng. *Eagle*]: İlkellerin dinsel hayatında önemli bir yeri olan kartal, çeşitli doğaüstü kudretlerle nitelenmektedir. Mitolojide, inançlarda, sanatta gökyüzünün temsilcisi olarak büyük bir rol oynayan kartala aynı zamanda gelecekten haber veren, ruhları öte dünyaya götüren, gökle yer arasında aracılık yapan bir kuş gözüyle de bakılır. Şimşeğin, yıldırımın, fırtınanın ve yağmurun meydana gelişinde elçi olarak rol oynadığına inanılmaktadır (Nijerya'daki İbibiolarda, Kuzey Amerika yerlilerinin çoğunda, Akdeniz çevresindeki eski yüksek kültürlerde). Sibirya'daki şamanizmin kartalla sıkı bir bağlantısı vardır. Yakut şamanları hayatlarını kartala borçlu olduklarına inanırlar. Buryatlardaki bir efsaneye göre ilk şaman kartaldır. Aynı inanışa Yenisey-Ostiyaklarında da raslanılır. Aynular, kartalı bir yaratıcı ve tanrı

olarak kutsarlar. Bu halkların çoğunda kartalı öldürmek genellikle günah sayılır. Kuzey Amerika yerlilerinin dinsel ve büyüsel inançlarında da kartalın önemli bir yeri vardır. Kimi yerli kabileleri kartal'a 'yıldırım kuşu' gözüyle baktığı gibi, kimileri de kartalın güneşle olan ilişkisi üzerinde durur. Kuzey Amerika ve Meksika mitolojisinde kartal güneş olarak kabul edilmektedir. Merkezî Kaliforniya yerlileri (Costano ve Salinalar) kartalı yüce varlık sayarlar; o, dünyanın, insanların ve ateşin yaratıcısıdır. Kuzey Amerika yerlileri arasında kartal en önemli totem hayvanıdır. Kartalın güneşle bağlantısı ya da güneşin kendisi olduğu inancı çok yaygındır. Bu inanç Sibirya halklarında, Kuzey Amerika yerlilerinde, Amerikanın eski yüksek kültürlerinde, Avrupa'da, Asya'nın yüksek kültürleriyle Akdeniz kültür çevresinde çok geliştirilmiş, kısmende ibâdet şeklini almıştır.

Kaya resimleri → Mağara resimleri.

Kayak: Eskimoların tek kişilik av kayığı. 3–4 metre uzunluğunda ve yarım metre genişliğinde olan bu kayıklar, ağaçtan ya da balina kemiğinden bir kayık iskeletinin üzerine fok balığı derisi geçirmek suretiyle yapılır. Kayak'ın üstü de deriyle örtülmüştür; ancak avcının bineceği ve oturacağı kadar bir delik bırakılmıştır. Kayak, deriyle o kadar sağlam kaplanmış ve deliğin etrafındaki deri avcının giydiği elbiseyle öyle ustaca düğmelenmiştir ki, içerisine kesinlikle su girmez. Deniz memelileri ve balık avında kullanılan bu tip kayıkların yayılma alanı Kuzey Amerika'nın bütün kuzey kıyılarından Labrador'un doğu kıyılarına, Arktik adalarına, özellikle Grönland'a, Aloyt adalarına, Bering boğazının Amerika ve Asya kıyılarıyla Ohotski Denizine kadar genişlemektedir.

Kayık derneği [Alm. *Bootbund*, Fr. *Société de canot*, İng. *Canoe society*]: Kıyı Çulçilerinin kurdukları dernek. Dernek dokuz kişiden kurulur ve aralarından biri başkan seçilerek deniz avına çıkılır. Av aralarında paylaşılır.

Kayınbiraderle evlenme [Alm. *Schwagerehe*, *Levirat*, Fr. *Levirat*, İng. *Levirate*]: Dul kadının, ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi. Eğer kayınbirader evliyse, yengesini kuma olarak alır. Böylece kayınbirader, ölen kardeş adına çocuk sahibi olur ve yengesinin bakımını güven altına alır. Bu âdet özellikle atalar ibadetinin görüldüğü yerlerde ve Yahudilerde vardır.

Kaynana zırıltısı [Alm. *Rassel*, Fr. *Crécelle*, İng. *Rattle*]: Sapından tutulup hızla çevrildiği zaman gürültülü ses çıkaran araç. Daha çok kültik işlerde kullanılan ve içinde cinlerle ruhların bulunduğu kabul edilen kaynana zırıltısı → erkekler birliği ve → gizli dernekler tarafından törenler sırasında kadınları ve çocukları korkutarak uzaklaştırmak amacıyla da kullanılır.

Kazaklar: Orta Asya'da, batıda Hazar Denizinden Volga Nehrine, kuzeyde Tianşan dağlarına kadar uzanan bölgede yaşarlar. Dilleri, Türk Dil grubuna girer. → Moğol ırkı'nın özelliklerini taşırlar; kuzeydoğuda yaşayan Kazaklarda bu özelliklerin biraz değiştiği görülür. Ekonomileri çobancılığa ve göçebeliğe dayanır. Sürü hayvanlarının en önemlisi koyundur; koyunun yanısıra at, sığır ve deve (yük hayvanı olarak) beslenir. Hayvanları otlatmak için sık sık göçederler. Et ve sütten yapılan şeyler başlıca yiyecekleridir. Beslenmelerinde → kımız büyük rol oynar. Av, daha çok varlıklı sınıflar tarafından eğlence olarak yapılırdı. Geleneksel meskenleri → yurt denilen geniş çadırlardır. Çok güzel deri işlerinin yanı sıra bakır ve gümüş iş-

leri de vardır. Beyaz kemikli (soylu sınıf) ve kara kemikli diye iki sınıfa ayrılırlar. Müslümandırlar; fakat dinsel inançlarında eskiden kalma bir çok âdet ve rit görülmektedir. Hoca ve mollaların yanısıra *baksa* adı verilen şamanlar da toplum içinde prestij sahibidirler. Kazaklar, SSC'den biridir ve son zamanlarda ekonomik ve kültürel bakımdan çok gelişmişlerdir.

Kelle avcılığı [Alm. *Kopfjagd*, Fr. *Chasse aux tête*, İng. *Head hunting*]: Düşmanın ya da yabancı birinin kellesini kesme. Bu âdetin temelinde bereketi ve soyu çoğaltmak inancı yatmaktadır. Ayrıca bu iş avcıya toplumsal bir değer de kazandırmaktadır. Kelle avcılığı, ya savaş sırasında ya da gizlice, düşmana sezdirilmeden yapılır. Kellesi kesilecek kimsenin yaşlı ya da kadın olması avcıyı engellemez. Bazı ilkellerde genç kabile üyesinin evlenebilmesi için en azından bir kelle avlaması gerekmektedir; böylece hem cesaretini, hem de doğurtganlık yeteneğini ispat etmiş olur. Bu âdetin görüldüğü yerlerde avlanılan kelleye hayat gücünün saklı bulunduğu uzuv gözüyle bakılır; böyle bir başa sahip olmak insanların ve bitkilerin çoğalmasını sağlar. Yeni yapılan evin temeline kesik bir baş gömülür. Kelle avcılığı Çin Hindi, Endenozya, Yeni Gine, Batı Afrika ve Güney Amerika'nın Amazon bölgesinde görülmektedir.

Kemik [Alm. *Knochen*, Fr. *Os*, İng. *Bone*]: İçinde özel güçlerin ve ruhun eğleştiğine inanılır. Avcı halklar, öldürülen hayvanın yeniden canlanmasını, onun kemiklerini saklamakla sağlayacaklarına inanırlar. Sibirya'da öldürülen hayvanın kemikleri özenle toplanır ve gömülür; böylece hayvanın dirileceği kabul edilir. Hayvanın kemiklerinin saklanmasıyla yeniden dirileceği görüşü oldukça yaygındır ve bu tasavvurun izlerini masallarda da görmek müm-

kündür. Kemik, büyücülük ve falcılıkta da kullanılır. (→ *Ayı kültü*).

Kımız: Orta Asya'da, özellikle Kazak ve Kırgızlarda, kısrak sütü ekşitilerek yapılan içki. Kımız günlük beslenmede kullanıldığı gibi, fazla ekşitileni de bayram ve törenlerde baş döndürücü içki olarak içilir. Verem tedavisinde kullanılan kımızdan çok iyi sonuçlar alınmaktadır.

Kırgızlar: Orta Asya'da, Tian-şan ve Pamir'in yüksek yaylalarında yaşarlar. Dilleri, Türk Dil grubuna girer. → Moğol ırkı'nın özelliklerini taşırlar. Irk, dil ve kültür bakımından Kazaklara benzerler. Göçebedirler; geçimleri hayvancılığa dayanır. Yoksul sınıf tarımla uğraşır. Sağ ve sol kanat diye iki büyük gruba ayrılırlardı. Müslümandırlar. Kırgızlar bugün SSC'den biridir ve son zamanlarda ekonomik ve kültürel bakımdan çok gelişmişlerdir.

Kızıl derili [Alm. *Rothaut*, Fr. *Peau rouge*, İng. *Redskin*]: Amerikan yerlilerine yanlış olarak verilen ad. Yerliler barış anlaşması sırasında derilerini kızıla boyadıkları için, beyazlar tarafından "kızıl derili" olarak adlandırılmışlardır. Aslında yerlilerin cildi kahverenginin çeşitli tonlarını taşır.

Kızlık [Alm. *Jungfraeulichkeit*, Fr. *Virginité*, İng. *Virginity*]: Kızın evlenmeden önce cinsel ilişkide bulunmaması, saflığını koruması. İlkellerde kızlık kavramı çeşitli biçimlerde değerlendirilmektedir. Baba hukuku'na göre düzenlenmiş toplumlarda evlenecek kızın daha önce cinsel ilişkide bulunmaması şarttır. Buna karşılık Ana hukuku'na göre düzenlenmiş toplumlarda kızlar ve kadınlar evlilik dışı ilişkilerde oldukça özgürdürler.

Kifwebe maskeleri: Songelerin (Afrika) eskiden dinsel törenler sırasında kullandıkları korkutucu maskeleri. Giderek

bu maskeler bir kralın öldüğü, bir bulaşıcı hastalığın ortalığı kasıp kavurduğu ya da bir savaşın çıkacağı zamanlarda da kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraları maskeler günlük bir takım olaylar için de kullanılmıştır. Son zamanlarda Kifwebelerin anti-sosyal mahiyetteki gizli kuruluşlar tarafından kullanıldıkları öğrenilmiştir. Biçimsel özellikleri: İnsanda korku uyandıran vahşi yüz hatları; bakışları içe gömük düz gözler; bütünüyle saldırgan bir ifade.

Kiva: Kuzey Amerika'da Pueblo yerlilerinin (Zuni, Hopi) yeraltındaki yuvarlak ya da dört köşe ibadet odaları. Çocukların erginlik törenleri de burada yapılırdı.

Klan [Alm. *Klan*, Fr. *Clan*, İng. *Clan*]: Ortak bir atadan geldiklerine inanan, kendi aralarında evlenmeyen, hem ana, hem de baba hattına göre düzenlenmiş, biribirleriyle akraba bir-kaç büyük ailenin bir araya gelmesi sonucu oluşan toplumsal birlik.

Kluckhohn, C, (1905–): Amerika'lı antropolog. Kuzey Amerika yerlilerini incelemiştir. Kluckhon'un kültürel antropoloji hakkında çeşitli eserleri ve makaleleri vardır. Başlıcaları: "*Spiegel der Menscheit*, 1951" (İnsanlığın aynası), "*Universal Categories of Culture*, 1953" (Kültürün Üniversal Kategorileri), "*Cultur and Behavior*, 1962" (Kültür ve Davranış).

Koch-Grünberg, Theodor (1872–1924): Alman etnoloğu. Dil, tarih, coğrafya öğrenimi yapmış, Amerika'da etnolojik araştırmalarda bulunmuştur. Etnoloji profesörlüğü ve müze müdürlüğü de yapan Koch-Grünberg'in başlıca eserleri: "*Zwei Jahre unter den Indianern*, 1908–10" (Amerika Yerlileri ile İki Yıl), "*Vom Roroima zum Orionoko*", (Roroimo'dan Orionoko'ya).

Kollektif totemizm → Grup totemizmi.

Konde figürleri: Aşağı Kongo yerlilerinin ağaçtan yapılma fetiş figürleri. Büyüsel törenlerde kullanılır. Figürün üstü çivilerle kaplıdır. Çiviler, büyücüler tarafından, belli bir düşmanı yaralamak amacıyla figüre çakılır.

Kontajiyöz maji → Temas büyüsü.

Konut [Alm. *Behausung*, Fr. *Habitation*, İng. *Dwelling*]: İnsanın yatıp kalktığı, kötü havalardan, yırtıcı hayvanlardan korunduğu, işinin dışında barındığı yer. İlkeller kum çukurlarından (Avusturalyalılar) ya da kurumuş nehir yataklarındaki çukurlardan (Filipinlerdeki Aetalar), mağaralardan, kaya oyuklarından, ağaç yuvalarından barınak olarak yararlandıkları gibi siperliklerden, çeşitli kulübelerden, çadırlardan, tahta ve taştan yapılma evlerden de yararlanırlar.

Kon-tiki: Peru'da dünyayı yaratan mitik tanrıyı canlandıran anıtsal taş heykellerin yerli dilindeki adı. Bu heykeller Polinezya'daki tanrı heykellerine (→ *Ahu*) çok benzemektedirler.

Kon-tiki kuramı: Norveçli tabiat bilgini Thor Heyerdahl'ın Peru'daki taştan yapılma anıtsal Kon-tiki heykellerinin Polinezya'daki → Ahu'lara benzerliğine dayanarak, Polinezyalıların atalarının (M. Ö. 500 de Peru'dan) ve (M. S. 1000 yıllarında Kuzey-Batı Amerika'dan) Okyanusya'ya geldiklerini iddia eden kuramı. Heyerdahl kuramını doğrulamak için balsa ağaçlarından o zamanki salların tıpkısına benzeyen ve Kon-Tiki adını verdiği bir sal yaptırarak beş arkadaşıyla birlikte 1947 yılında Peru'dan denize açılmış, 97 gün süren çok çetin bir deniz yolculuğundan sonra Paumoto adalarına varabilmiştir. Ancak bu kuram etnologlar tarafından tutulmamıştır. Çünkü gerek arkeolojik bulgular, gerekse konuşulan dil, buralarda ya-

şayan yerlilerin Güney Asya ile yakın ilişkisi olduğunu göstermektedir. Heyerdahl, 1970 yılında, Ra adını verdiği papirustan bir tekne ile Fas'ın Sâfi limanından açılarak Amerika'ya varmış; böylece Eski Mısırlıların çok önceleri Amerika'ya giderek Mısır uygarlığını götürdüklerini tanıtlamak istemiştir.

Koppers, Wilhelm (1886–1961): Avusturya'lı etnolog ve misyoner. Kültür Tarihi Okulu'ndandır. Güney-Amerika ve Hindistan'da araştırmalarda bulunmuştur. Viyana Üniversitesinde etnoloji profesörlüğü de yapan Koppers'in başlıca eserleri: "*Die Feuerland-Indianer*, 1924" (Ateş-Toprağı Yerlileri), "*Die Bhil in Zentralindien*, 1948" (Merkezî Hindistan'daki Bhiller), "*Der Urmensch und seine Weltbild*, 1949" (İlk İnsan ve Dünya Görüşü).

Koryaklar: Ohotski Denizinin kuzey batısında yaşarlar. Koryak, ren geyiği sahibi anlamına gelir. Dilleri, Paleoasyatik dil grubuna girer. Kıyı Koryakları balıkçılık yaparlar; iç kısımda yaşayanlarsa ren geyiği beslerler. Toprak kulübelerde ve konik çadırlarda barınırlar. Şamanisttirler. Ocağı kutsal kabul ederler. Deniz ve kara hayvanlarının, üzümsü meyvaların çoğalmasını ya da azalmasını etkileyen bir yüce varlığa inanmaktadırlar.

Kozmogoni [Alm. *Kosmogonie*, Fr. *Cosmogonie*, İng. *Cosmogony*]: Kelimenin aslı Yunanca kosmos = (evren) ve goni = (doğuş)dan gelmektedir Evrenin varoluşunu açıklayan bilim. İlkeller dünyanın yaratılışını efsanelerle açıklamaktadırlar. Bu efsanelere göre, evren ya yüksek bir tanrı, ya ilk atalar ya da dünyanın ilk kadın-erkek çifti tarafından yaratılmıştır. Bazı mitlerdeyse, yaratılış, yaratıcı varlıklarla bağlantılı olmaksızın kendiliğinden olmaktadır.

Kroeber, Alfred (1876–1960): Amerikalı sosyal antropolog. Boas'ın öğrencilerindendir. California Üniversitesinde profesörlük yapmıştır. C. Wissler ile 'Cultur area' (Kültür alanı) kavramını geliştiren çalışmalar yapmıştır. Başlıca eserleri: "*Anthropology*, 1923", "*Antropology Today*, 1953" (Bugünkü Antropoloji).

Kukailimoku: Hawai adasında yaşayan yerlilerin savaş tanrısı. Kukailimoku'nun sadece baş kısmı canlandırılmaktaydı: Kırmızı ve sarı tüylerle kaplı bir sepetin üzerine sedeften ve tahtadan yapılma gözler yerleştirilmiştir; geniş, açık ve köpek dişleriyle kaplı bir ağızın tamamladığı yüzün baş kısmına da çoğunlukla siyah insan saçı takılmıştır. Kuailimoku'ya, insan üzerinde vahşi, yırtıcı ve ürkütücü bir duygu uyandıran bir yüz ifadesi kazandırılmıştır. Bu baş, uzun değneklere takılıp, savaş sırasında taşınılmaktaydı.

Kula: Kelimenin aslı Melanezyacadan gelmektedir. Özellikle Trobriand, Dobu, Woodlark vb. adalarında görülen ritüel alış-veriş sistemi. Kula'da, değiştirilen nesnenin pratik ve ekonomik değerinden çok, taraflara kazandırdığı itibar önemlidir. Yerliler her yıl bir adadan başka bir adaya giderek belli nesneleri biribirleriyle değiştirirler. Bir kimsenin itibarı değiştirdiği eşya ve değiş-tokuş ortağının sayısıyla orantılıdır.

Kurban [Alm. *Opfer*, Fr. *Scrifice*, İng. *Sacrifice*]: İlkellerde ibadetin ana unsurlarından biri olan kurban, doğaüstü kudretlerin gönlünü hoş tutmak, onlarla barışık olmak, onlara teşekkür etmek ve onlardan isteklerde bulunmak için sunulan şeylerdir. Kurban edilen yada sunulan şeyler, İlkel toplumların ekonomik yapılarına göre değişir. Örneğin avcılıkla geçinen toplumlarda 'Hayvan Tanrısı'na,

avlanan hayvanlardan bir parça et sunmaya oldukça sık raslanılır. Hayvancılıkla geçinen göçebe toplumlarda yeni doğmuş hayvanlar, süt, sütten yapılan içkiler (bu içkiler tanrı için yere dökülür); ikinci planda sığır, at, koyun, keçi vb. kurban edilir. Tarımla uğraşan toplumlarsa, doğaüstü kudretlerine yemek, içki, tarla ürünleri sunar ve evcil hayvanlar kurban ederler.

Kurumbalar: Güney Hindistan'da yaşarlar. Yen, Bette ve Mulu-Kurumbaları diye üçe ayrılırlar. Yen Kurumbaları: "Yarı göçebe" olarak, toplayıcılıkla geçinirler. Bugün çoğunlukla orman idaresinde işçi olarak çalışmaktadırlar. Alçak, dört köşe ve üzerleri otla örtülmüş bambudan yapılma evlerde otururlar. Erkekler bacak aralarına bir bez parçası geçirirler; kadınlarsa göğüslerini örten ve diz kapaklarına kadar uzanan basit bir giysi kullanırlar. Her lokal grubun serbestçe toplayıcılık, avcılık ve ticaret yapabileceği bir mıntıkası vardır. Gruplar bu mıntıkalara göre adlandırılır. Bir grubun kendi üyeleri arasında evlenmesi yasaktır. Dinsel dünyaları atalar ibadeti çevresinde oluşmuştur. Bette-Kurumbaları: Dağ yamaçlarındaki ağaçları yakarak, buraları ekilebilecek tarla durumuna sokarlar. Darı, kabak, hıyar ve diğer sebzeleri ekerler. Evleri Yen-Kurumbalarının evlerine benzer. Kadınlar çanakçömlekle uğraşırlar. Erkek bağlı olduğu soyun dışından evlenir. Yüce varlığa ve ilk ataya taparlar. Mulu Kurumbaları: Sulanmış tarlalarda pirinç eken, saban kullanan yerleşik köylülerdir. Köyleri ve evleri biribirine birleşiktir. Evler, ağaç ve çamurdan yapılmış ve palmiye yapraklarıyla örtülmüştür. Ana hattından klanlara ayrılırlar. Bir klan ve bir köy içinden evlenmek yasaktır. Soyun en yaşlısı aynı zamanda köyün şefidir ve özel bir "Tanrı Evi"nde oturur.

Kutsal ateş → Ateş.

Kuvad → Erkek Lohusalığı.

Kuzey Amerika yerlileri: Dillerine ve yaşama tarzlarına göre bir çok gruba ayrılmaktadırlar. Otuza yakın dil grubu vardır. Genellikle altı büyük dil ailesi sayılır: 1. Atapask ya da Déné (Alaska, kuzey-batı Kanada, USA'nın batı yarısı), 2. Algonkin (Mississippi'nin doğusu), 3. Irokez (Evie gölünden St. Lorenz körfezine kadar), 4. Muskhogee (USA'nın güney devletleri), 5. Sioux (Preri ve batı'nın yüksek yaylaları), 6. Uto-Aztek (USA'nın güney batısı). Irk bakımından genellikle moğol ırkı'nın somatik özelliklerini gösterirler: Yatık, düz saç; çıkık elmacık kemiği, sarıya çalan kahverengi deri. Kuzey Amerika yerli kültürleri ya ortadan kalkmış ya da Amerika etkisi altında şekil değiştirmiştir. Yerlilerin romantik ülkesi olan eski Kuzey Amerika artık geçmişte kalmıştır. Etnologlar yerlileri altı kültür alanına ayırarak incelerler: 1) Kuzey-batı kıyı balıkçıları, 2. Kaliforniya toplayıcıları, 3. Preriler ya da çayırlık yerlileri, 4. Pueblo yerlileri, 5. Güney-doğu ve doğu'daki tarımcılar, 6. Kutup altı bölgesi avcıları. Kuzey-Batı kıyı balıkçıları: Kuzey-Amerika'nın kuzey-batı kıyılarında yaşarlar. Dilleri, daha çok Wakash, Salish ve Na-déné dil gruplarına girer. Kuzey ve güney gruplarına ayrılırlar. Birincilerin tipik temsilcileri Haida, Tlingit ve Tsimshianlardır. İkincilerin ise Kwakiutl, Nuyka ve Salishlerdir. Ekonomileri avcılığa dayanmaktadır. Deniz ürünleri -her çeşit büyük deniz memelileri de dahil- yiyeceklerinin esasını teşkil etmektedir. Deniz avcılığının yanı sıra (geyik, ayı, dağ keçisi) avcılığı da yapılmaktaydı. Fakat bu hayvanlar daha çok derileri, boynuzları ve postları için avlanmaktaydı. Ayrıca kökler, üzümsü meyveler, eğrelti otları ve yenilebilir deniz yosunları da ana yi-

yecek olan eti destekleyici besin olarak toplanmaktaydı. Kışları, duvarlarını ve tabanını sedir ağacı tahtalarıyla döşedikleri büyük evlerde otururlardı. Bu evler uzun sıralar halinde deniz kıyısına yapılırdı. Kuzey gruplarının evlerinin önünde, totem hayvanını ve kabilenin atalarını canlandıran totem direkleri (→ *Totem direği*) bulunurdu. Ağaç günlük hayatta çok kullanılan bir malzemeydi. Ağaçtan yapılmış fıçılar, sandıklar, yemek tabakları, kaşıklar, maskeler, kayıklar gelişmiş bir el zanaatının olgunluğunu göstermektedirler. Soylular, orta sınıf ve köleler toplumsal sınıfları teşkil ediyordu. Şeflerin ve varlıklı kimselerin toplum içindeki değerlerini artırmak ve yenilemek için → potlaç törenleri düzenlenirdi. Gizli dernekler (→ *Hamatsa*) toplum içinde oldukça önemli bir rol oynamaktaydı. Dinsel dünyalarında ve mitolojilerinde karganın çok önemli bir yeri vardı. Dinsel ve büyüsel törenlerde şamanlar ağaçtan yapılma maskeler takarlardı. Bir zamanlar kapalı bir kültür çevresi teşkil eden kıyı yerlilerinin hayatları uygarlığa ayak uydurmağa çalışma sonucu orijinalliğini yitirmiştir. **Kaliforniya toplayıcıları:** Başlıca grupları Pomolar, Yuroklar, Karoklar, Hupalar, Yumalar ve Mohawklardır. Dilleri, Hoka ve Algonkin dil gruplarına girer. Ekonomik kültürel yönden bölge üçe ayrılır: Kuzey, orta ve güney Kaliforniya. Eski tribülerin çoğu kaybolmuş, bir kısmı kendilerini koruyabilmiş, bir kısmı da modern hayata uyabilmişlerdir. Ekonomileri palamut, kestane, fıstık, sovansı bitkiler, üzümsü meyveler ve çeşitli tohumları toplamaya dayanıyordu. Palamut, acısı giderildikten sonra kurutuluyor, döğülerek toz haline getiriliyor, pişirildikten sonra kış için stok ediliyordu. Hayatlarını oturdukları bölgenin iklim ve ekonomisine ustalıkla uydurabilmişlerdi. Sepetçilik, özellikle güney Kaliforniya'da ge-

rek tekniği, gerek çeşitli formları, gerekse süslemesiyle çok yüksek bir seviyeye erişmişti. Konut: Yazın basit barınaklarda yaşayan Kaliforniyalılar, kışın sağlam evlerde otururlardı; bunlar kubbeli kulübelerden toprak evlere, yuvarlak kulübelerden, üzerleri ağaç kabuklarıyla örtülmüş çadıra benzer kulübelere kadar değişmekteydi. Giyim: Erkekler, yazın, bellerine ön kısımlarını da örten bir kemer bağlarlardı; kadınlar ise ağaç kabuklarından yapılma bir önlük giymekteydiler. Kışın deri paltolar giyilirdi. Politik organizasyonun başında bir şef bulunurdu ve şeflik babadan oğula geçerdi. Totemistik fratriler baba hattını izlemekteydi. Gizli dernek karakterini taşıyan kült birlikleri de (orta ve güney Kaliforniya'da) vardı. Bu birlikler, kışın, bayramlarla açlıktan, zelzeleden ve selden kendilerini koruyacak ve hayatlarını güven altına alacak büyüsel işlemli törenler düzenlerlerdi. Preri yerlileri: Kuzey Amerika'nın çayırlık bölgesinde yaşarlar. Dilleri, Dene, Algonkin, Sioux ve Uto-Aztek dillerine girer. Somatik özellikleri Moğol karakteri taşır. Başlıcaları: Dené, Sioux, Apache, Sarsi, Cheyenn, Blackfeet, Gree, Ojibwa, Teton-Dakota, Arapaho, Mondon, Hidatsa, Omaha, Ponca, Crow, Oto, Jowa, Comanche vb. Preri yerlilerinin bugüne kadar gelebilenleri, rezervasyon bölgesinde yaşamaktadırlar. Ekonomi: Preri yerlileri 16. yüzyılda yerleşik bir hayat sürüyor, mısır ve fasulye yetiştiriyor, ekimin yanı sıra da avcılık yapıyorlardı. Bizon sürülerinin artması ve atın buraya girişi nedeniyle 17. yüzyılda göçebe bir hayata başlamışlardır. Bizonun etinden, derisinden, kemiklerinden alabildiğine yararlanmışlardır; bizon, Preri yerlilerinin maddî ve manevî hayatlarını büyük çapta etkileyen bir hayvandır (↔ *Bizon*). Bizonun yanı sıra antilop, kunduz ve büyük ren geyikleri de avlanmaktaydı. Et, üzümsü

meyveler ve bitki kökleriyle destekleniyordu. Tarımla uğraşan tribüler mısır, fasulye, kabak ve tütün ekiyorlardı. Oradan oraya dolaşıldığı sırada yiyeceğin esasını konserve bizon eti teşkil ediyordu (→ *Pemmikan*). Gezginci avcı toplulukların konutu → tipi denilen bir çadırdan ibaretti. Bu çadırların yanı sıra kuzey boyları ağaç kabuklarından yapılma kubbeli kulübeler, tarımla uğraşanlar ise üzerleri toprakla örtülü yuvarlak evler yapmışlardır. Deri işleri çok gelişmişti. Ham deriden Pemmikan ile süslü tüy işlerini saklamak için torbalar, yuvarlak kalkanlar; yumuşak deriden tütün keseleri, av çantaları ve özellikle giyim eşyası yapmışlardır: Erkek gömlekleri ve pantolonları, kadın giysileri, sert ökçeli mokesenler ile üzerlerinde çeşitli savaşları canlandıran resimli yazılar bulunan pelerinler. Bir şefin ve bir kurulun yönetimi altında bir yere göçeden Preriler, iyi örgütlenmişlerdi. 'Savaş birlikleri' ile 'Büyücü birlikleri'nin toplumsal rolü çok önemliydi. Çokeş evlilik vardı. Dinleri, ölüler ibadetinde temellenmiştir. Ayrıca herkesin koruyucu bir hayvanı bulunuyordu (→ *Öteki ben*). → Mana inancı da çok yaygındı. Doğayı kaplayan büyüsel bir güce inanılıyordu; Bu kuvvete → Wakonda denilmektedir. Kimi tribülerde → Yüce Varlık inancı egemendi. En ünlü dinsel törenleri → güneş dansı ve bizon dansıdır. Zafer işareti olarak → kafa derisi yüzmek âdeti de yaygındı. Uzun ağızlıklarla tütün içmek törensel bir mahiyet taşımaktadır. Mitolojilerinde rol oynayan iki önemli motif vardır: Bizon ve mısır. Pueblo yerlileri (Pueblo İspanyolca köy anlamına gelmektedir): Kuzey Amerikanın Güney batısındaki yüksek düzlüklerde yaşarlar. Başlıcaları: Hopi, Zuni, Kere, Acoma ve Tanolardır. Dilleri, Uto-Aztek, Na-Déné ve Zuni dillerine girer. Mongolid ırkın özelliklerini taşırlar. Ekonomileri: Yer-

leşik bir hayat sürerler. Geçimlerinin esası darı, fasulye, kabak, pamuk ve tütün ekiciliğine dayanmaktadır. Konut: Açık havada kurutulmuş tuğlalardan yaptıkları petek biçiminde evleri vardır. Çok eskiden kayalıklara oydukları barınakları, düşmandan korunmak için çok işe yaramaktaydı. Bir-kaç kattan ibaret olan petek biçimi evlerin toprak altında, → kiva denilen ve içinde kültik faaliyetlerde bulunulan yuvarlak bir odası vardır. Giyim: Erkeklerin giysisi, bugün İspanyolların etkisi altındadır. Eskiden önlerine taktıkları bir örtü ile kısa kollu bir gömlek, deriden ya da kuş tüyünden bir pelerin giyerlerdi. Kadınlar bugünde, eskiden olduğu gibi omuzlarının birini açık bırakan, kemerli bir pelerin giymekle yetinirler. Ayakkabı olarak → mokasen giyilir. Kadınlar mokasenlerin üstüne tozluk geçirirler. Türkizden yapılma bilezik, yüzük ve broşlar süs eşyası olarak kullanılır. Toplum: Klanlar ana hattına göre teşkil edilmiştir. Fratriler yedi yöne (kuzey, doğu, güney, batı, yukarı, aşağı, orta) göre düzenlenmiş ve adlandırılmıştı. Hopilerde bugün bile on iki fratride toplanmış yüzden fazla klan vardır. Klandan daha önemli olan, kan akrabalarından oluşan ev halkıydı. Tarlalar ve ev, kadınların kişisel malıydı. Miras kızlara geçmekteydi. Toplumsal hayatın bütün dalları dinsel bir temele dayanıyordu. Yağmura ve mısıra tapınmak, dinsel hayatlarında çok önemli bir yer tutmaktaydı. Bunlarla ilgili törenleri erkekler birliği yönetmekteydi. Kültik mahiyetteki danslarda ataları canlandıran maskeler takılırdı. Kiva'larda her türlü tapınmanın yanısıra, çocukların erkekler birliğine giriş törenleri de yapılırdı. Bugün bile yapılan → yılan dansı çok ünlüdür. → Baho değnekleri kutsal araçlardandır. Pueblo yerlileri, güneş tanrısı ile 'toprak ana'nın, dünyanın yönetiminde büyük rol oynadığına inanır-

lar. Ayrıca aya ve suya da tapınılmaktaydı. Eski toplum düzeni ve dinsel dünya ile ilgili bir takım törenler ve gelenekler halen görülmektedir: Örneğin, erkek evlendiği zaman karısının evine yerleşmekte (→ *Anayerli*): çocuklar evlenmemiş dayı tarafından eğitilmekte (→ *Dayıerki*): miras kız çocuklarına düşmekte; sırası geldikçe yağmur töreni ve yılan dansı yapılmaktadır. Pueblo yerlilerinin dokumaları, ördükleri sepetler ve seramikleri çok ünlüdür. Güneydoğu ve doğudaki tarımcılar: Bunların çoğu bugün yok olmuştur. Mısır ve ayçiçeği ekimiyle geçiniyorlardı. Fırsat düştükçe avcılık da yapılıyordu. Çanak-çömlekçilik ve sepetçilik çok gelişmişti. Anaerki, güneş ibadeti, gizli dernekler ve → orenda inancı bura kültürünün özellikleriydi. Kutup alt bölgesi avcıları: Bu bölgenin doğudaki başlıca temsilcileri Algonkin tribüleri (Ottowa, Mohikan, Blackfeet) Kuzey batı'dakileri de Denelerdir. Ekonomileri avcılığa dayanmaktadır: Rengeyiği, ayı, kunduz ve diğer kürklü hayvanların yamsıra yazın balık da avlanmaktaydı. Deriden giysileri Eskimolarınkini andırıyordu. Ökçesiz mokasenler ve kar ayakkabıları giyilmekteydi. Totemizm ve koruyucu ruh inancı çok yaygındı.

Küçük aile [Alm. *Kleine Familie*, Fr. *Famille restreinte*, İng. *Conjugal family*]: Ana, baba ve henüz evlenmemiş çocuklardan oluşan toplumsal birlik. Buna dar aile de denir. (→ *Aile*).

Kült [Alm. *Kult*, Fr. *Culte*, İng. *Cult*]: Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış. Bu saygı ve tapınış duayı, kurbanı, belli ritleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yeri olarak kullanılır; kült için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir; kült araçları bulundurulur; en önemlisi de bu amaçla

toplanmış bir cemaat ile cemaatı yöneten bir lider gereklidir.

Kültür [Alm. *Kultur*, Fr. *Culture*, İng. *Culture*]: Bir halkın ya da bir toplumun maddî ve manevî alanlarda oluşturduğu ürünlerin tümü; yiyecek, giyecek, barınak, korunak gibi temel ihtiyaçların elde edilmesi için kullanılan her türlü araç-gereç, uygulanan teknik; fikirler, bilgiler, inançlar; geleneksel, dinsel, toplumsal, politik düzen ve kurumlar; düşünce, duyuş, tutum ve davranış biçimleri; yaşama tarzı. Etnoloji, kültürsüz hiç bir topluluk kabul etmez; ancak aşağı kültür basamaklarında topluluklar vardır.

Kültür alanı [Alm. *Kulturgebiet*, *Kulturprovinz*, Fr. *Aire culturelle*, İng. *Culture area*]: İçinde, az ya da çok biribirine benzer kültürlerin bulunduğu, coğrafî bölge (Örneğin Kuzey Amerika'daki Preri Kültür alanı). (→ *Kuzey Amerika yerlileri*). Bir kültür alanının tayin ve tespitinde şu noktalar geçerlidir: Alanın içinde yaşayan etnik birliklerin kültür benzerlikleri göstermesi; bu birliklerin tarihsel bir kader ortaklığıyla biribirlerine bağlı olmaları. Kültür alanı'nın karekterini ya kültürü belirgin bir biçimde etkileyen çevre şartları, ya egemen bir kültürün bütün bir çevreye damgasını vurması ya da birden çok kültürün karşılıklı etkileri oluşturur. Bağımsız kültür alanları arasındaki sınırlar çoğu zaman biribirlerine geçebildiği için, bunları saptamak güçtür. Kültür alanı görüşü, Amerikada Kroeber ve Wissler, Almanya'da Baumann tarafından benimsenmiştir.

Kültür bitkileri [Alm. *Kulturpflanzen*, Fr. *Plantes cultivées*, İng. *Culture plants*]: İnsanlar tarafından yetiştirilen bitkilerin tümü. Başlıcaları şunlardır: → Taro, → yam,

→ maniok, patetes, hindistancevizi, hintkirazı, hintirmiği, muz; kabak, hıyar, kavun karpuz; fasulye, nohut, mercimek; arpa, buğday, çavdar, pirinç, → mısır; pamuk, keten; → tütün vb.

Kültür çevresi [Alm. *Kulturkreis*, Fr. *Cycle culturel*, İng. *Culture-circle*]: Yeryüzünün büyük bölgelerine toplu olarak yayılmış bulunan büyük kültür kompleksleri. Ergoloji, ekonomi, toplum, gelenek, din, sanat, vb. gibi beşerî kültürün gerekli ve önemli kategorilerini içine alan bir kültür kompleksine kültür çevresi denmektedir. Kültür çevresi ya kültürünü oluşturan ana öğeye ya da bulunduğu coğrafî bölgeye göre adlandırılır. Örneğin "Totem Kültür Çevresi" ya da "Doğu Afrika Kültür Çevresi" gibi. Totem Kültür Çevresi Avusturalya'nın güney, doğu ve kuzey kıyı bölgelerini içine aldığı gibi, ayrıca Okyanusya'nın, Endonezya'nın, Hindistan'ın, Afrika'nın ve Amerika'nın bazı bölgelerinde de görülür; en önemli öğesi totemciliktir. Totemciliğin yanı sıra gelişmiş avcılık, klan dışı evlilik, konik çatılı yuvarlak kulübeler, savurga mızrakları, güneş ibadeti, maji vb. görülür.

Kültür çevresi kuramı [Alm. *Kulturkreislehre*, Fr. *Théorie de cycle culturel*, İng. *Cultur-circle theory*]: Ayrı yerlerdeki kültürler arasında görülen benzerliklerin, sadece bir takım ayrı ayrı kültür öğelerini içine almayıp, aynı zamanda tüm → kültür komplekslerini, hatta kültür çevrelerini de içine aldığını ileri süren kuram → Ratzel'in öğrencisi → Frobenius tarafından ortaya atılan bu kurama göre, göç ler aracılığıyla sadece bazı kültür öğeleri değil, aynı zamanda bütün bir kültür çevresinin bir yerden başka bir yere gelmiş olduğunu hesaba katmak gerekmektedir. Ratzel'in → göç kuram'ını genişleterek kültür çevresi kuramı haline sokan Frobenius, onun → biçim ölçüsü'ne → nice-

lik ölçüsü'nü eklemiştir. Frobenius'a göre, tipik bir kültür öğesinin, çevresinde toplanan diğer kültür öğeleriyle ilişkileri vardır.

Kültür değişmesi [Alm. *Kulturwandel*, Fr. *Changement culturel*, İng. *Culture change*]: Bir kültürün davranış modellerinde ve tiplerinde meydana gelen değişme süreci. Kültür değişmelerinde rol oynayan etkenler iç ve dış olmak üzere ikiye ayrılır: İcat, yenilik, çeşitleme, ihtiyaç, iç; kültür teması, yayılma, kültür alma da dış etkenlerdir. İçerden ya da dışardan bir zorlama olmaksızın alınarak benimsenen kültür öğelerinin oluşturdukları değişmeler serbest; iç ya da dış baskılar sonucu alınan kültür öğelerinin oluşturdukları değişmelerse zorunlu kültür değişmeleridir.

Kültür dejenerasyonu [Alm. *Kulturdegeneration*, Fr. *Dégénération culturelle*, İng. *Cultural degeneration*]: Difüzyonistlere göre, bir merkezden çıkan ve yayılan kültürün etkisinin her zaman çıkış ve geliş yerindeki yükseklik ve derecesini koruyamayıp bozulması. (→ *Difüzyonizm*).

Kültürel antropoloji [Alm. *Kulturanthropologie*, Fr. *Anthropologie culturelle*, İng. *Cultural anthropology*]: Antropolojinin ve etnolojinin karşılığı olan kültürel antropoloji, son zamanlarda, Avrupa'da kültür çözümlemelerini ve kültürel psikolojiyi karşılamaktadır. Kültürel antropoloji bazı durumlarda antropolojinin alt disiplinlerini de içine alır. (→ *Antropoloji*, → *Etnoloji*, → *Sosyal Antropoloji*).

Kültür kalıbı [Alm. *Kulturstil*, Fr. *Configuration culturelle*, İng. *Culture pattern*]: Belli bir kültürü oluşturan komplekslerin ve öğelerin bütünleşmesi; bir kültürün çevresinde kutuplaştığı belirgin bir tema; bir kültürün genel yön alışı ve niteliği. Kültür kalıbı terimini ilkin Boas kullanmış, Benedict de yaymıştır. Benedict, "*Patterns of*

Culture, 1934" (Kültür Kalıpları) adlı eserinde bu konuyu kuramsal ve pratik yanlarıyla işlemiştir.

Kültür kompleksi [Alm. *Kulturkomplex*, Fr. *Complexe culturel*, İng. *Culture complex*]: Biribirine bağlı olan ya da bir ana öğe çevresinde toplanan kültür öğelerinin bütünü. Etnolojide çeşitli kültür kompleksleri vardır. Örneğin bizon ve bizon avı, Preri yerlilerinin kültür kompleksini teşkil etmektedir. Yerlilerin beslenmeleri, araç-gereç yapımı, dinsel-büyüsel törenleri vb. bizon çevresinde toplanmıştır (→ *Bizon*).

Kültür morfolojisi [Alm. *Kulturmorphologie*, Fr. *Morphologie culturelle*, İng. *Cultural morphology*]: Kültürün insanlara bağlı olmaksızın kendi başına ve kendi kanunlarına göre gelişen bir varlık gibi ele alınması gerektiğini ileri süren okul. L. Frobenius tarafından kurulan bu okula göre, kültürün iç gelişmesi gözönünde bulundurulurken, dış gelişmesi de, yani etnografya da hesaba katılmaktadır. Kültür morfolojisi'nin araştırma konularını kültürün şekli, dünya görüşü ve ruhu teşkil etmektedir. Frobenius'un öğrencisi olan Ad. Jensen, bazı değişikliklerle bu görüşü sürdürmektedir.

Kültür öğesi [Alm. *Kulturelement*, Fr. *Trait culturel*, *Element de culture*, İng. *Culture trait*]: Belli bir kültür içinde bulunan, tanımlanabilen ve çözümlenebilen en küçük birim.

Kültür paralelleri [Alm. *Kulturparalellen*, Fr. *Parallèles culturelles*, İng. *Cultural parallels*]: Bölgesel olarak biribirlerinden çok uzakta bulunan kültürler arasındaki şaşırtıcı benzerlikler. Paralelciler, yeryüzünün çeşitli bölgelerindeki kültür benzerliklerinin tarihsel bir beraberlikten doğduğunu ileri sürmüşler, kültürlerin biribirlerine bağlı olmaksızın geliştiklerini reddetmişlerdir.

Kültür süreci [Alm. *Kulturprozess*, Fr. *Processus culturel*, İng. *Culture process*]: Kültür yapısının ya da içeriğinin birbirini izleyen değişikliği. Bunun tipik örnekleri → akültürasyon ve icattır. Malinowski'ye göre: "Kültür sürecinin evrensel kanunları vardır ve bu kanunlar kültür öğelerinin fonksiyonlarında görülür."

Kültür tarihi okulu [Alm. *Kulturhistorische Schule*, Fr. *Ecole d'histoire culturelle*, İng. *Culture-historical school*]: İlkellerin kültürlerine tarihsel bir derinlik kazandırmaya; evrimci kuramlar yerine, bu kültürlerin tarihsel oluşumunun nesnel değerlendirilmesini yapmaya yönelen étnolojik okul. Çıkış noktasını Ratzel ve Frobenius'dan alan; ilkin Graebner, Ankermann, Foy tarafından temsil edilen, sonraları Schmidt ve Koppers tarafından daha da geliştirilerek sürdürülen bu okul; özellikle Graebner tarafından geliştirilen 'Kültür tarihi yöntemi' yardımıyla ilkel halkların kültürlerine tarihî bir derinlik kazandırmaya çalışmıştır. Graebner'in yöntemi ana hatlarıyla şu üç noktada toplanır: 1) Çeşitli uygarlıkları ayırt edip, onları mekân içinde bölümlere, yani kültür katlarına ayırmak (coğrafya); 2) Göçler, karışımlar ve aktarmalar yoluyla bölünen, dağılan kültür öğelerini ve komplekslerini eldeki müsbet ip uçlarına göre zaman içindeki yerine koymak, yani bir kültür kronojisi yapmak (tarih); 3) Bundan sonra, mümkün mertebe ana kaynağa varmak suretiyle her kültür öğesinin formasyonunu açıklamak (yorum). Ancak, Graebner ve Ankermann tarafından → biçim ve → nicelik ölçülerine dayanılarak tesbit edilen kültür çevreleri her zaman geçerli kabul edilmemiştir. Ayrıca araştırmalarına konu edindikleri etnografik malzeme dar bir alanı içine almaktadır. Kültür tarihi okulu'nun -farklı görüşlerine rağmen- değişik ülkelerdeki temsilcilerinin baş-

hcaları şunlardır: Fransa'da: A. de Quatrefages, P. H. Pinard de la Boullaye; Danimarka'da: W. Thalbitzer, K. Rasmussen, K. Birketh-Smith; Rusya'da: W. Jochelson, W. Bogoras; İngiltere'de kimi eserleriyle H. Rivers ve W. J. Perry; Amerika'da F. Boas vb.

L

Lafiteau, Joseph François (1681–1740): Fransız cizvit misyoneri ve etnoloğu. Kanada'da misyoner olarak bulunan Lafiteau,Amerika yerlilerinin sadece karakterlerini, âdet, inanma ve pratiklerini incelemekle yetinmemiş, aynı zamanda bu âdet ve pratiklerin eski çağdaki izlerini aramayı da denemiştir. Böyle bir çalışma etnoloji tarihinde 'Karşılaştırarak açıklama' yönteminin ilk denemesi sayılmaktadır. Başlıca eseri: "*Moeurs des sauvages américains comparées aux moeurs des premiers temps*, 1732" (Amerika vahşilerinin âdetlerinin ilk çağ âdetleriyle karşılaştırılması).

Lama: Güney Amerika'da yaşayan, geyik büyüklüğünde, memeli bir hayvan. İnkalar, Lamanın etinden, yününden, derisinden, dışkısından yararlanmışlar; ayrıca yük ve kurban hayvanı olarak da kullanmışlardır. Lamaların en iyisi Guanako cinsidir.

Las Casas, Fray (1474–1576): Peru ve Meksika'da İspanyol misyoneri olarak çalışmıştır. Tarihçidir. Yerlilere insanca davranılmasını ilk savunandır. Başlıca eseri: "*Historia general de Las Indias*" (Yerlilerin Genel Tarihi).

Levirat → Kayınbiraderle evlenme.

Lévi-Strauss, Claude (1908–): Fransız sosyoloğu ve etnoloğu. Amerika yerlilerinin mitoloji ve dinleri, akrabalık ilişkileri ve etno-sosyolojinin yapısal çözümlemeleri son zamanlardaki çalışma konularıdır. Başlıca eserleri: "*La*

Vie familiale et sociale des Indiens Nambikwara, 1948" (Nambikwara Yerlilerinde Aile ve Toplumsal Hayat), "*Panoroma de l'Ethnologie*, 1952", (Etnoloji Panoraması), "*Anhropologie structurale*, 1958" (Yapısal Antropoloji, "*La pensée sauvage*, 1962" (*Vahşi Düşünce*).

Lévy-Bruhl, Lucien (1857–1939): Fransız sosyolog, psikolog ve filozofu. Etnolojiyle ilgisi ilkellerin düşünce tarzı alanında olmuştur. İlkel düşünceyi 'prélogique' (mantık öncesi) olarak niteliyen Lévy-Bruhl, 'Participation' (İştirak) kanununun bu düşünce tarzı üstünde oynadığı rolü vurgulamıştır. (→*İlkel zihniyet*). Lévy-Bruhl'un ilkel düşünceyi açıklamak için yararlandığı etnolojik malzemenin yetersiz ve yüzeyde olması, onun bir takım acele ve tutarsız sonuçlara varmasına sebep olmuştur. Sonradan kendisi de bu durumun farkına vararak, 'Carnet' lerinde (Notlarında) hatasını kabul etmiştir. Lévy-Bruhl'ün etnolojiyi ilgilendiren başlıca eserleri: "*Les Fonctions mentales dans les sociétés inférieures*, 1910" (İlkellerin Zihinsel Fonksiyonları), "*La Mentalité primitive*, 1921" (İlkel Zihniyet), "*Le Surnaturel et la nature dans la mentalité primitive*, 1931" (İlkel Zihniyette Doğa ve Doğaüstü), "*La Mythologie primitive*, 1936", (İlkel Mitoloji), "*Les Carnets*, 1949" (Notlar).

Linton, Ralph (1893–1953): Amerikan etnolog ve sosyal antropoloğu. Arkeoloji öğrenimi yapmış, sonradan kültürel antropolojiyle ilgilenmiştir. Linton, kültürel antropolojide sosyal psikoloji görüş açısına büyük yer vermiştir. Antropolojinin psikolojiye (psikiyatriye de) ve sosyolojiye dayanmak zorunluğunu ileri süren Linton, çeşitli Amerikan müzelerinde ve üniversitelerinde direktörlük ve profesörlük yapmış; Kuzey ve orta-Amerika'daki yerli kültürlerini, özellikle Madagaskar ile Markiz adalarında yaşıyan

yerlileri araştırmıştır. Başlıca eserleri: "The Study of Man, An Introduction, 1936" (İnsanın İncelenmesi, Giriş), "*The Cultural Background of Personality*, 1945" (Kişiliğin kültürel temeli).

Lololar (Yi'ler): Güney Çin'de yaşarlar. Dilleri, Tibet-Burma dil grubuna girer. Somatik özellikleri: Uzun boy, düz ya da hafif dalgalı koyu renkte saç, açık kahverengi deri, uzunca yüz. Ağaçları yakmak suretiyle açtıkları tarlalara darı, patates, çavdar, kara buğday ekerler. Domuz, sığır, koyun ve tavuk beslenir. Avcılık ve balıkçılık ikinci derecededir. Köylerini yüksek yerlere kurarlar. Evlerinin malzemesi balçık, bambu, ağaç ya da kerpiçtir. Giysileri Çinlilerinkine benzer. "Kara Kemikli" ve "Beyaz Kemikli" ler diye iki toplumsal sınıfa ayrılırlar. Birinciler soylu sınıf, ikincilerse köylü ve kölelerdir. Bu iki sınıf arasında evlilik kesinlikle yasaktır. "Beyaz Kemikli" bir erkeğin "Kara Kemikli" bir kadınla cinsel ilişkisi tesbit edilirse, her ikisine de ölüm cezası verilir. Buna karşılık soylu bir erkeğin "Beyaz Kemikli" bir kadından olan çocuğu "Sarı Kemikli" diye nitelenir ve her iki sınıf tarafından da hor görülür. "Kara Kemikli" erkekler avcılık ve sığırcılıkla uğraşırlar. "Beyaz Kemikli"lerse tarlalarda çalışır ve her türlü ayak işlerini görür, savaşlarda efendilerinin buyruğunda bulunurlar. Kölelere genellikle iyi davranılır. Birbiriyle akraba olan aileler bir soy teşkil ederler. Soya, babadan yana olanlar dahil edilir. Her soyun kendine ait bir ya da bir kaç şefi vardır. Soylar arasında küçük savaşlar olağandır. Ama ortak bir düşmana karşı hemen kendi aralarında birleşirler. Erkek, ilk karısının onayını almak şartıyla ikinci bir kadınla evlenebilir. Kızlar, evlenmeden önce cinsel ilişkiler kurarlar. Erkek şamanların yanısıra kadın şamanlar da görülür ve toplumsal hayatta önemli

rol oynarlar. Loloların kendilerine özgü bir yazıları vardır.

Lowie, Robert Harry (1883–1957): Amerika'lı sosyal antropolog. Amerikan doğa tarihi müzesi'nin desteğiyle, Preri yerlileri hakkında araştırmalar yapmıştır. Berkeley ve California Üniversitelerinde profesörlük de yapmış olan Lowie'nin, Amerika yerlileri hakkında yirmiye yakın monografik çalışması vardır. Başlıca eserleri: "*Cultur and Ethnology*, 1917" (Kültür ve Etnoloji), "*Primitive Society*, 1920" (İlkel Toplum), "*Primitive Religion*, 1924" (İlkel Din), "*Crow Indians*, 1935" (Crow-yerlileri), "*Social Organization*, 1948" (Toplumsal örgüt). Lowie, Crow yerlilerinin kültürleri konusunda tartışma kabul etmez bir otoritedir.

Luschan, Felix von (1854–1924): Alman antropolog ve etnoloğu. Güney doğu Avrupa, Önasya ve Güney Afrika'ya geziler yapmış, Berlin üniversitesinde antropoloji ve etnoloji profesörlüğün de bulunmuştur. Başlıca eseri: "*Völker, Rassen, Sprachen*, 1912" (Halklar, Irklar, Diller).

M

Madagaskar yerlileri: Madagaskar adasında yaşarlar. Dilleri Endonezya dillerine girer. Antropolojik bakımdan iki büyük gruba ayrılırlar. Batıda yerleşmiş bulunan koyu renkli Skalavların kökeni kesin olarak açıklanamamıştır. Kimi bilginler bunları Afrika zencileriyle bir tutarken, kimileri de Eski Hindistan halkıyla ilişkili görmektedirler. Adanın doğu ve iç kısımlarında yaşayan Merina, Betsileo ve Betsimisarakalar vaktiyle Endonezya ve Malayadan büyük gruplar halinde gelmiş olan göçmenlerdir. Çok eski toplayıcı ve avcı bir halkın artığı olarak kabul edilen Kimolar, Buşmanlar ya da Pigmelerle bağlantılı görülmektedirler. Madagaskar, 1960 da özgürlüğüne kavuşmuştur. Madagaskar yerlilerinin ekonomilerinin esasını maniok, yam gibi yumru köklü bitkilerle patates, mısır, pirinç, fasulye ekimi teşkil eder. Ayrıca çeşitli meyveler de beslenmelerinde önemli rol oynar. Toplayıcılığın yanı sıra çeşitli araçlarla yapılan küçük hayvan ve yaban domuzu avı ancak kıtlık zamanlarında söz konusudur. Dört köşeli, çatılı evleri tipiktir. Bu evler ağaç ya da taştan yapılır. Kıyılarda kazıklar üzerine yapılmış evler vardır. Geleneksel giyimleri önlerine geçirdikleri bir örtüden ibarettir. Şehirlerde normal giyim görülür. Büyük aileler ve klanlar en yaşlı erkeğin yönetimi altında yaşarlar. Kadın cinsel ilişkiler bakımından özgürdür. Boşanmalar oldukça kolaydır. Çocuklar sünnetten sonra büyümüş kabul edilir ve ailenin gerçek üyesi sayılırlar. Eskiden kutsal krallar vardı. Gök tan-

rısı, atalar ibadeti, ölüler ibadeti, megalit kültürü, totemistik yasaklar ve kaçınmalar; uğurlu uğursuz günler, falcılar ve büyücüler; muska, fetiş ve büyüsel objeler dinsel dünyalarının ana unsurlarını teşkil ederler. Mezarların başlarına diktikleri taş ve tahtalar sığır, "can kuşu" ve ata figürleriyle süslenir; kapıların, tahta kapların üzerine de çeşitli motifler işlenir. Savaş ve kadın danslarının yanı sıra, mimikli, jestli dansları çok severler.

Magnus, Olaus (1490–1558): İsveçli başpiskopos ve tarihçi. Eskimolar hakkında ilk etnografik bilgileri verenlerdendir.

Mağara resimleri [Alm. *Höhlenbilder*, Fr. *Peintures du caverne*, İng. *Cave paintings*]: Mağaraların tavanlarına, duvarlarına çizilen hayvan ve insan figürleriyle av ve kült sahnelerini canlandıran resimler. Güney-Fransadaki ve İspanya'daki mağaralarla İsveç'de, Kuzey İtalya'da, Kuzey Afrika'da, Güney Rodezya'da, Ürdün'de, Kuzey-Batı Avusturalya'da, Batı Gine'de ve Amerika'daki kayaların üzerlerine çizilmiş bu resimler, bütünüyle dinsel ve büyüsel amaca yönelmiştir. Kaya resimleri bir yandan öldürülen hayvanla barışmak, bereketi artırmak isterken, öte yandan hayvanları büyüsel etki altına almak suretiyle avlanmalarını kolaylaştırmak amacını gütmektedir (→ *Av büyüsü*). Resimlerin hemen hepsi kült mağaralarında ve kutsal yerlerde bulunmuştur. Resimlerde görülen hayvanlar ve insanlar naturalist bir anlayışla çizilmiştir. Figürlerin renklendirilmesinde odun kömürüyle çeşitli tonlardaki toprak boyalarından yararlanılmıştır. Bugün kaya resimleri, Güney Afrikada'ki Kalahari çölünde yaşayan Buşmanlarda görülmektedir. (→ *Buşmanlar*).

Maji [Alm. *Magie*, Fr. *Magie*, İng. *Magic*]: Kelimenin aslı Yunanca mageia = (büyücünün sanatı)'dan gelmekte-

dir. Magier (büyücü) eskiden İran'da mensuplarına doğaüstü kuvvetlerin atfedildiği maguş adlı bir rahip sınıfının adıydı. Bugün büyücülüğün ve gelecekten haber vermenin adıdır. Maji, dar anlamda olayları ve doğanın 'gidişat'ını etkilemek ve yönetmek, aynı zamanda törenlerle yüce varlıkları -yağmur yağdırmak büyüsünde olduğu gibi- toplumun lehine zorlamaktır. Frazer büyü için şöyle demektedir: "Doğa yasalarının gerçek dışı bir sistemi, aynı zamanda aldatıcı bir yedek tedbiridir; yanlış bir bilim ve verimsiz bir sanattır" (→ *Büyü*, → *Ak büyü*, → *Kara büyü*, → *Aktif büyü*, → *Pasif büyü*, → *Temas büyüsü*, → *Taklit büyüsü*).

Maksimov, Sergej (1831–1901): Rus etnografı. Rus köylüsünün yaşantısını araştırmış, özellikle çeşitli toplum katlarının folklor ve dillerini incelemiştir.

Malanggan: Yeni İrlanda adasındaki ölü bayramları. Bu bayramlar, kısa bir süre önce ölen kimseleri anmak için düzenlenmektedir. Bayram sırasında maskeler, figürler ve çeşitli kült araçları kullanılmaktadır. Gerek maskeler, gerekse figürler insanı, balığı, kuşu ya da başka bir takım sembolik şekilleri birarada canlandırmaktadırlar. Bunlar ya özel bir yerde sergilenmekte ya da köyün çevresinde gezdirilmektedir; çünkü Malanggan maskelerinin ve heykellerinin bazıları kadınlara tabudur.

Malinowski, Bronislaw (1884–1942): Polonya asıllı İngiliz sosyal antropoloğu. Birinci Dünya Savaşı sırasında Yeni Gine ile Kuzey-Batı Melanezya'da, daha sonraları Avusturalya, Güney Amerika ve Pueblo yerlileri arasında bilimsel araştırmalar yapmıştır. Fonksiyonalist okul'un başta gelen temsilcilerindendir. Başlıca eserleri: "*Argonauts of the Western Pasific*, 1922" (Batı Pasifik Argonat-

ları), "*Crime and Custom in Savage Society*, 1926" (Vahşi toplumlarda suç ve âdet), "*The Dynamics of Cultur Change*, 1946" (Kültür Değişimi Dinamizmi), "*Magie, Science und Religion*, 1948" (Büyü, Bilim ve Din).

Maloka: Güney Amerika yerlilerinin evleri. Malokalar yuvarlak ya da dört köşelidir; içlerinde bir çok aile oturur.

Mana: Kelimenin aslı Polinezyada m a n a= (mistik ve majik güç)'dan gelmektedir. Bazı insanlarda, hayvanlarda, bitkilerde ve doğa öğelerinde alışılmışın dışında bir takım belirtiler ve fonksiyonlarla kendini gösteren mistik ve majik bir kudret. En çok tanrıların ve doğaüstü kudretlerin mana ile yüklü olduğuna inanılır; bu güç onlardan şeflere geçer; şefler de bunu toplum içindeki yerlerini gözönünde bulundurarak kabile üyelerine geçirirler. Çeşitli temrin ve işlemlerle de elde edilebilen mana, olumlu yanıyla insanlara yarar sağlarken, olumsuz yanıyla da zarar verebilen iki değerli bir güçdür; bu bakımdan mana ile dolu bulunan kimseden ya da eşyadan kaçınmak gerekir. Majinin geniş alanı mana inancıyla beslenmiş ve gelişmiştir; → tabu'nun kökünde de aynı inanç yatmaktadır. 1899 yılında ilk kez R. H. C o d r i n g t o n tarafından kullanılan bu terim, kapsadığı ve karşıladığı anlam bakımından → dinamizm inancının Polinezya ve Melanezyada görülen özel bir biçimidir. Bu inanç biraz daha değişik olarak çeşitli yerlerde, çeşitli adlar altında görülmektedir. (→ *Orenda*, *Manitu*, → *Wokanda*, → *Megbe*, → *Elima*).

Maniok: İlkin Güney Amerika'da evcilleştirilen, daha sonra Batı Afrika'ya geçen bir bitki. Manihot, mandioka, manioka ya da kasseve denilen maniok'un pek çok cinsi vardır; ama başlıca iki cinse ayrılır: Tatlı ve acı maniok (Manihot utilissima). Acı maniok zehirlidir. Tatlısından daha

besleyici olan acı maniok'un zehiri yerliler tarafından özel yollarla çıkarıldıktan sonra (→ *Tipiti*), bitkinin köklerinden elde edilen undan lapa, peksimet, ekmek yapılır. Maniok, Güney Amerika yerlilerinin çoğunun başlıca besinini teşkil etmiş ve çevresinde önemli kültür öğelerinin doğmasına yol açmıştır.

Manitu: Algonkin yerli dillerinde doğaüstü gücü ifade eden kavram. Bu mistik ve majik güç insanlarda, canlı yaratıklarda, doğa öğelerinde bulunmaktadır. İçinde manitu kudreti bulunan insan, canlı yaratık ve doğa öğelerine dokunmak belli kurallara bağlıdır ve çoğunlukla yasaktır; çünkü bu temas iyilik getirdiği gibi kötülükte getirir. Manitu niteliği bakımından Okyanusya adalarındaki yerlilerin → mana inancıyla, Siouxların → wakonda, Irakuaların → orenda adını verdikleri mistik ve majik kudrete benzemektedir.

Manizm → Atalar ibadeti, → Ölüler ibadeti.

Maoriler: Yeni Zelanda adasında yaşarlar. Dilleri, Polinezya dillerine girer. Somatik özellikleri: Açık kahverengi deri; siyah, sert saç, düzgün yüz hatları. Toprakla uğraşırlar. Bir zamanlar → kanibalizm yaygındı. Dinsel dünya görüşlerinin esası → yüce varlık inancına dayanır. Bu varlığın adı Po'dur. Maoriler ağaçtan ve nefrit taşından figürleri ve bedenlerine yaptıkları dövmelerle ün salmışlardır.

Maske [Alm. *Maske*, Fr. *Masque*, İng. *Mask*]: Yüze takılan, kimi zamanda tüm bedeni kaplayan (→ *Duk-Duk birliği*); ataları, tanrıları, doğaüstü yaratıkları, ölüleri ve hayvanları canlandıran; şaşırtıcı ve etkileyici yüzkalıbı. İlkellerin maskelerinin çoğu ağaçtan yapılır; bunların yanı sıra ağaç kabuğu kumaşlardan, tekstilden, pirinçten ve örgülü şeylerden yapılmış maskeler de görülür. İlkellerin dinsel ve

büyüsel dünyalarında büyük bir uygulama alanı bulan maskeler, dinsel ve toplumsal hayatın en gerekli kutsal araçları niteliğini taşımaktadır. Ölüler ibadetinde, atalar ibadetinde, erginleme törenlerinde, bayramlarda, avlarda vb. takılan maskeler, ilkel düşünceye göre, canlandırdıkları kimselerin kişiliğini ve gücünü taşımakta, maskeyi takanı da o kişiliğin ve gücün içine sokmaktadır. Maskeler kült objesi sayıldıkları için, kadınlara ve ergin olmayan çocuklara tabudur. Maskelerin bereketi artırdığına, kötülüğü uzaklaştırdığına inanılır. Çeşitli gizli derneklerin kendilerine özgü maskeleri vardır; erkekler bu maskeleri takarak kadınları ve çocukları korkuturlar. Maskeyi en çok kullananlar Afrika, Okyanusya ve Amerika yerlileridir.

Matrilinial → Ana hattı.

Matrilokal → Anayerli.

Matriyarkat → Anaerki.

Mauss, Marcel (1873–1950): Fransız sosyolog ve etnoloğu. Sorbonne'da, ilkellerin dinlerini okutmuş, Paris Üniversitesi Etnoloji Enstitüsü genel sekreterliği ve yönetim kurulu üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Etnolojiyi ilgilendiren başlıca eserleri: "*Manuel d'Ethnographie*, 1917" (Etnografya El Kitabı), "*Sociologie et Anthropologie*, 1950" (Sosyoloji ve Antropoloji).

Mayalar: Bir zamanlar güney-doğu Meksika, Yukatan yarımadası ve Guatemala'da yaşayan yerli halk. Dilleri, Mayaalt grubuna girer. Yüksek bir kültür geliştirmişlerdir; bu kültür Amerika yerli kültürlerinin en zenginidir. Takvim kullanmışlar, sıfırlı bir sayı sistemini ve resimli yazıyı geliştirmişler, basamaklı piramitler kurmuşlar, üzerlerini kabartma ve oyma yazılarla süsledikleri saraylar inşa etmiş-

ler, görkemli taş sütunlarla taştan heykeller ve top oyunu alanları yapmışlardır. Freskleri, seramikleri, altın işleri, mozayıkları olgun bir çizgiye erişmiştir. Toplumsal yapılarında sınıf sistemi vardır; Prensler, soylular, özgürler ve köleler. Dinsel ve dünyasal yönetim biribirine girmiştir; büyük prensler aynı zamanda dinsel işleri de yönetmekteydi. Basamaklı piramitler dinsel, toplumsal ve ekonomik hayatın merkezini teşkil etmekteydi. Tanrılar adına insan ve hayvan kurban edilmekteydi. 1524 de İspanyolların ülkeye girişiyle daha önceden başlamış olan düşüş devri tamamlanmış oldu. Bugünkü Mayalar, eski kültürden yoksun olarak Guatemala ve Yukatan'da tarımla uğraşmaktadırlar.

McLennan, John Ferguson (1827–1881): İskoçya'lı hukuk araştırıcısı ve sosyal antropolog. Evrimci okuldandır. Özellikle ana hukuku sorununu araştırmıştır. Başlıca eseri: "*Primitive Marriage*, 1876" (İlkel evlilik).

Mead, Margaret (1901–): Columbia Üniversitesinde antropoloji, etnoloji ve psikoloji öğrenimi yapmıştır. 1925 yılından itibaren Samao, Yeni Gine, Amiral takım adaları, Amerika yerlileri, Bali'yi vb. gezmiş, uzun süre çeşitli kabilelerin arasında yaşayarak, onların kültik âdetlerini, sosyal yapılarını incelemiştir. Columbia Üniversitesinde profesörlük de yapan Mead'in başlıca eserleri: "*Sex and temperament in three primitive sociates*, 1935" (Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Mizaç), "*Cooperation and Competition among Primitive Peoples*, 1937" (İlkellerde İşbirliği, Çalışma ve Rekabet), "*Male and female*, 1949" (Erkek ve Dişi).

Megalit → Anıttaş.

Megbe: İturi Pigmelerinin doğaya ve evrene eşit olmayan öl-

çülerde dağıtıldığına inandıkları hayat gücü. Megbe, kudret inancının özel bir şeklidir ve yüce varlık tasarımına kadar gitmektedir. Her çeşit etkiye sahip olan megbe kudreti, özellikle bir etnik grubun en yaşlı insanında toplanmaktadır; o kişi, bu kudreti tecrübelerine dayanarak totem hayvanlarından her zaman edinebilir ve büyüsel işlemlerle başkalarına iletebilir.

Melanezyalılar: Okyanusya'da, Melanezya adalar grubunda yaşarlar (→ *Okyanusya Adaları*). Dilleri, Austronezya dillerine girer. Somatik özellikleri: Ortanın altında boy, koyu renk deri, kıvırcık-yapağı saç, dolikosefal baş. Ekonomileri avcılığa, balıkçılığa ve topraktan elde edilen ürünlere dayanır. Okyanusya adalarında büyük hayvanlar az olduğu için, geniş çapta kara avcılığı yapılmaz. Buna karşılık adaların kıyılarında oturanlar için balık avcılığı büyük önem taşır, geçimin ana kaynağını sağlar. Balık, oltayla, ağla, mızrakla ya da okla avlandığı gibi, durgun sularda zehirli balık otlarıyla da avlanır. Adaların iç kısımlarında oturanlar balığı topraktan elde ettikleri ürünlerle değiş-tokuş ederek sağlarlar. Yam, taro gibi yumru köklü bitkilerin yanısıra patates, muz, hindistancevizi, şeker kamışı ve çeşitli meyveler bitkisel besinin esasını teşkil eder. Ayrıca vitamin bakımından zengin olan yabanıl otlarla, çeşitli böcekler de toplanarak yenir. Domuz eti de yiyeceğin önemli bir bölümünü teşkil eder. Bitkisel ve hayvansal besinler seyrek olarak çiğ yenir. Yiyecekler genellikle közlenir, kızgın taş üstünde pişirilir ya da tütsülenir. Bu iş için toprak ocaklar kullanılır. Tuz, bitki tozlarından ve deniz suyundan elde edilir. Melanezyalılar düşmandan, yırtıcı hayvanlardan ve su taşmalarından korunmak için, direkler üzerine yapılmış kulübelerle ağaçlar üzerindeki barınaklarda otururlar; ayrıca "erkekler evi" ve "bekârlar

evi" ile "toplantı evleri" de vardır. Buralarda toplumsal sorunları çözümlemek için toplantılar ve bayramlar düzenlenir. Özellikle Yeni Gine'de, Sepik ve Papua Körfezi bölgesinde uzunluğu 150, yüksekliği 25 metreyi bulan "toplantı evleri" nin insanı şaşırtan bir yapı tekniği ve çok güzel dekorasyonu vardır. Bu evlerin yapımında en küçük madenî malzeme kullanılmamıştır; dört köşe ya da yuvarlak direkler, bambular, bitki lifleri ve damın örtülmesi için yapraklar yapının ana malzemesini teşkil eder. Giyim basittir: Kadınlar çayırdan, ottan, sazdan yapılma doğal renkte ya da boyanmış, değişik uzunluktaki önlüğe benzer etekler giyerler. Bedenlerinin üst kısmı açık bırakılır. Erkeklerse, genellikle ağaç kabuklarından yapılma yumuşak bir örtüyü bacaklarının arasına geçirmekle yetinirler. Giyimin bu kadar basit olmasında iklimin de etkisi vardır. Bitki liflerinden, kurutulmuş meyva çekirdeklerinden, salyangoz, midye ve istiridye kabuklarıyla tüylerden yaptıkları öteberi süs eşyası olarak kullanılır. → Beden boyama daha çok majik, dinsel ve toplumsal amaçlara yönelmiştir: Yası, savaş durumunu, töreni vb. ifade eder. Kıyılarda yaşayanlar çoğunlukla yekpare ağaç gövdesinden oyulmuş, batmaya karşı yanda ek düzeni bulunan, yelkenle donatılmış kayıklar kullanırlar. Bir zamanlar büyük bir ustalıkla yaptıkları ve süsledikleri kayıklar -90 kişi alan savaş kayıkları- sömürgeciliğin etkisi ve modern deniz araçlarının kullanılması sonucu artık yapılmaz olmuştur. Eskiden para yerine midye, istiridye ve salyangoz kabukları kullanılıyordu. Bu kabuklar iplere dizilirdi. Toplum: Melanezyalılarda toprağa bağlı birlik, köy cemaatı şeklinde görülür. Birden fazla aile bir araya gelerek belli bir toprak üzerinde böyle bir cemaatı oluşturmaktadır. Köyün şefi, köyü, yaşlı ve mevkî sahibi er-

keklerden ibaret bir kurulla birlikte yönetmektedir. Köyün ortak arazisi, bu araziden elde edilen yabanıl hayvanlar, yenilir ve gündelik hayatta kullanılır bitkilere ve ham maddelere komşu köyler el atamaz. Köyün ortak toprağı üstünde her ailenin kurallara bağlanmış ekonomik hakları vardır. Melanezya yerlilerinde dikkati çeken ve yaygın olan toplumsal bir özellikte şudur: Ana hattına dayanan cemaatın kendi arasında yine ana hattına dayanan iki yarıya ayrılması. Her iki cemaat da kendi dinsel ve toplumsal hayatlarını yaşamakta, fakat mekân bakımından aynı yerde biribirlerine karışmış olarak oturmaktadır. Bu sınıfların biribirlerine bağlılıkları, evlenmenin ancak öteki sınıfın bir üyesiyle mümkün olabilmesinden ibarettir. Ekzogamiye totemistik yönden dikkat edilir ve aynı klandan olanlar kendi aralarında akraba sayıldıkları için biribirleriyle evlenemezler. Anaerkil kültürlerde toteme dahil olmak, ana hattına göre elde edilmekteydi. Buna göre, bir adamın mal-mülkü, ölümünden sonra kendi öz çocuklarına geçiyordu. "Gizli erkekler birliği" toplumsal farklılaşmayı geliştirmiştir. Bu birlikler, kişisel ve toplumsal hayat üzerinde çok etkiliydi: Örneğin → Duk-Duk birliği kanun koyan ve ceza uygulayan bir fonksiyonu yerine getirmekteydi (sonradan bu amacından uzaklaşmıştır.) Melanezyalıların dinsel dünyaları genellikle → totem, → tabu ve → mana tasarımlarının yanı sıra → atalar ibadetine dayanmaktadır. Ölen kimsenin kafatasına, ölenin kudret ve gücünün bulunduğu yer gözüyle bakıldığı için, bu kafatasları boyanarak, süslenerek, saç ve göz takılarak "toplantı evleri"nde → çurunga, kutsal flüt, dans maskesi ve davul gibi kutsal objelerle birlikte korunmaktaydı (Örneğin Salomon adalarında kafatasları için küçük özel evler vardır). Yeni İrlanda'da düzenlenen → Malanggan

bayramları ve bu bayramlarda kullanılan → Uli figürleri atalara tapınmanın bir başka biçimini göstermektedir. → Kelle avcılığı ve antropofaji (→ *kanibalizm*) eskiden yaygındı ve bütünüyle majik-dinsel motiflere dayanıyordu. Kelle avcılığı özellikle Salomon adalarıyla Yeni Gine'de yapılmaktaydı. Melanezya yerlilerinin sanatı genellikle fantastik, acaib ve kaba formları; çok kullanılan bezemeyi; alacalı-bulacalı, çoğunlukla parlak bir boyama tekniğini kapsamaktadır. Bu sanat adalara göre şu özellikleri gösterir: Sepik bölgesi (Yeni Gine): Form ve bezemede zenginlik; uyumlu, köşeli çizgiler; burunlarının dikkati çekecek kadar belirtildiği ata figürleri. Torres Adl.: Naturalist, band biçimindeki bezemeli maskeler. Yeni Britanya: Baining ve Sulkaların fantastik, tören maskeleri; Gazelle-Yarımadasında kafatasından yapılma maskeler. Yeni İrlanda: Malanggan bayramlarında kullanılan figürler; göğüslerin ve fallüsün özellikle belirtildiği taşkın, enerjik Uli figürleri. Amiral Adl.: Dikkati çeken bir form duygusu; vahşi bakışlı, sakin tipli ata figürleri; düz ve köşeli çizgilerle bezeme. Salomon Adl.: Üzeri sedefli, siyaha boyanmış, ağaç işleri; dramatik tavırlı, acaib, kaba insan figürleri. Yeni Hebrid: Canlı ve renkli bir sanat. Yeni Kaledonya: Çok gelişmiş ağaç yontmacılığı; bu yontmacılığın tipik özelliği gaga burun, tehdit dolu bakış, acaip yüzdür.

Melano-Hindu ırkı [Alm. *Melanid*, Fr. *Race mélano-indoue*, İng. *Melano-Indo race*]: → Kara ırk'a girer. Veddalarla karışmışlardır. Saf olanları, kuzey-doğu (Mundalar vb.) ve güney-doğu (Tamiller) Hindistan'da yaşarlar. Özellikleri: Koyu renk deri, dolgun dudak, kıvırcık saç, dolikosefal baş ve ortaya yakın boy.

Melez [Alm. *Mischling*, Fr. *Mulâtre*, İng. *Half-blood*]: Ailesinin, biribirinden çok farklı ırklardan geldiği kimse. Örneğin beyaz ve zenci ırkların birleşmesinden olanlara Mulatte denir. Melezler her iki ırkın somatik özelliklerini taşırlar.

Menhir: Kelimenin aslı Keltçe'den gelmektedir; men=(taş) hir=(uzun) demektir. Taşlar, önemli bir olayın ya da önemli bir kişinin anısı için dikilmiştir. Taşların uzunluğu yirmi metreyi bulur.

Mıbya maskeleri: Güney Kongodaki Pendelerin, inisiye olmuş genç erkeklerin köylerine dönüşlerini kutlamak için düzenlenen eğlencelerde taktıkları maskeler. Biçimsel özellikleri: İnsana ve hayvana benzer yaratıklarla cinleri canlandırırlar; çehrede → yürek biçimi yüz motifi görülür.

Mısır [Alm. *Mais*, Fr. *Maïs*, İng. *Maise*]: İri yapraklı, boyu iki metreye yaklaşan, koçanı üstünde sıralı taneleri bulunan buğdaygillerden bir bitki. Mısırın vatanı Güney Amerika'dır; buradan bütün dünyaya yayılmıştır. Orta Amerika'da, Kuzey Amerika'nın güney-batı ve doğusu ile Andlarda bitkisel yiyeceğin esasını teşkil eder; közlenir, haşlanır, un haline getirilerek ekmeği, peksimeti yapılır. Irakualar mısırı fasulye ve etle birlikte pişirirler. Mısırın büyük ekonomik değeri, yerlilerin dinsel dünyalarını da geniş çapta etkilemiştir: Meksika'da, Mayalarda mısır tanrıçaları, Kuzey Amerika'da "Mısır Anası" ve bunlara tapınış; ekilirken ve ürün alınırken yapılan özel mısır bayramları; mısırın kökeni ve insanların meydana gelişlerini anlatan çeşitli efsaneler bu etkinin tipik örnekleridir. Geçimleri mısır ekimine dayanan yüksek kültürlerin sanat eserlerinde sık sık mısır ve mısır tanrılarının canlandırılmış olduğu görülür.

Miaolar: Güney Çin'de yaşarlar. Dilleri, Miao-Yao dil grubuna girer. Yerleşik bir hayat sürerler. Geçimlerini, yamaçlık yerlerde ağaçları yakarak açtıkları tarlalara ektikleri pirinçten sağlarlar. Pirincin yanı sıra sebze de yetiştirilir. Avcılık ve balıkçılık ikinci planda kalır. Domuz, manda, sığır ve at da beslenir. Evlerinin malzemesi ve büyüklüğü içinde oturanların varlıklarıyla orantılıdır. Sepetler, sandıklar, hasırlar, ürünü döğmek ve kabuklarını soymak için gerekli araçlar erkekler tarafından yapılır. Büyük bir aile toplumsal birliği teşkil eder. Soy babadan yana hesaplanır. Ailenin en yaşlı üyesi ailenin reisidir. Aynı soyadını taşıyan kimseler akraba sayılırlar ve bir soy teşkil ederler. Soylar arasında evlenmek yasaktır. Buna rağmen dayı ve hala kızları evlilikte tercih edilen kimselerdir. Kızlar evlenmeden önce, serbest cinsel hayat sürerler. Cenazeleri ve bayramları din adamları yönetir. "Sığır Bayramları" büyük bir önem taşır. Her beş ya da on yılda bir yapılan bu bayramlarda atalar için bir boğa kurban edilir. Boğa döğüşlerinin yapıldığı alandaki mihraba boğa boynuzundan içki dökülür. Dinsel inançlarının esasını atalar ibadeti teşkil eder.

Midewiwin: Kuzey Amerika'nın doğusundaki Algonkin fratrilerinin dinsel ve geleneksel gizli birliği. Birlik çeşitli derecelerdeki basamaklardan ibarettir. Bu dereceler ya büyük ölçüde para karşılığı ya da çeşitli inisiyasyon ritleriyle elde edilir. Kutsal midyenin birlik üyesi tarafından yutularak sembolik anlamda ölmesi ve ritüel olarak yeniden diriltilmesi Midewiwin'in en karakteristik özelliğidir. Birliğe üye olmak için bir çok koşulu yerine getirmek gerekmektedir.

Mikronezyalılar: Mikronezya takımadalarında yaşarlar (→ *Okyanusya Adaları*). Dilleri, Austronezya (Malezya-Poli-

nezya) dillerine girer. Somatik özellikleri: Koyu renk deri, düz ya da dalgalı saç, oldukça fazla → moğol plisi. Ekonomileri balıkçılığa ve bitkisel yiyeceklerin elde edilişine dayanır. Balık, su bentleri, ağlar, oltalar, mızraklarla yakalanır ve beslenmenin en önemli kısmını teşkil eder. Balık avı ekonomik değerinden dolayı çoğu zaman şeflerin isteğiyle ortak yapılır. Taro, en önemli bitkisel besindir; düz → atollerdeki nebatî topraklarda yetiştirilir. Hindistancevizi, ekmek ağacı meyvası ve muzdan besin olarak çok yararlanılır. Adalarda büyük hayvanlar yaşamadığı için, kara avı hemen hemen hiç yapılmaz. Mikronezyalılar günlük hayatta kullandıkları araç-gereçlerin ham maddesini denizden elde ederler; büyük kaplumbağa kabukları, midye ve istiridye sedefleri, mercanlar, köpek balığı dişleri kaşık ve tabaktan av araçlarına varıncaya kadar her çeşit araç-gereç yapımında kullanılır. Dokumacılık çok gelişmiştir; daha çok kadınların işidir. İplik elde etmek için gerekli malzemeyi bitki lifleri teşkil eder. Dokumacılığın yanı sıra hasır ve sepet örmede alabildiğine gelişmiştir. Erkekler ön kısımlarına genellikle küçük bir şey bağlarlar; kadınlarsa ya çayırlardan yapılma önlük ya da muz liflerinden dokunmuş kısa bir eteklik giyerler. Döğmecilik (→ *Dövme*) ve → beden boyama âdeti görülür. Mikronezyalılar olağanüstü denizcidirler. Marşal adalarında yaşayanlar ince çubukları biribirine tutturarak ve bunların üzerine akıntıları, durgun suları ve diğer deniz olaylarını gösteren sedeflerle kabuklar ekleyerek kullanışlı deniz haritaları yapmışlardır. Mikronezyalılarda toplumsal ilişkiler bir birlik göstermez. Doğuda Marşal, Gilbert, Ponape ve Kusae adalarında yaşayanlar toplumsal bakımdan → Polinezyalılardaki sınıfların özelliklerini gösterirler: Soylular, orta sınıf ve köleler gibi. Buna karşılık Karolinlerin

batısında daha çok Melanezya ve Endonezya sistemleri görülmektedir. Orta ve Batı Karolinlerde aristokrat sınıfa raslanılmaz. Bu sınıfın yerine, anaerkil-totemistik görüşü sıkı ekzogam kuralla uygulayan gelenekler ya da şeflik sistemi; Batı Karolinlerdeyse "erkekler birliği" ve Palau adasında da "kadınlar birliği" vardır. Mikronezyalıların dinsel tasarımlarında tabiat ve ölü cinleri, tanrılaştırılmış atalar, gök tanrıları ve bunlarla ilgili ayinler büyük rol oynamaktadır. Dinsel ve toplumsal hayatta → totem → tabu ve → mana inanancının etkisi de çok yaygındır. Mikronezya yerlileri daha çok el zanaatlarıyla uğraşmışlardır. Ağaç işi insan heykelleri ve maskeler azdır. Bunlarda da detaylara inilmemiştir. Palau adasında "erkek evleri" nin çatıları renkli, güzel oymalar ve resimlerle süslenmiştir. Bu oymaların motifleri mitolojiktir. Sedeften ve hindistancevizi kabuklarından yaptıkları kolyeler çok güzeldir.

Minganji maskeleri: Güney Kongodaki Pendelerin erginleme törenlerinde kullandıkları maskeler. Maskeleri, erginleme törenlerinin yapıldığı yerlerde nöbet tutan erkekler takarlar ve erginlik çağına gelmemiş çocukları korkutup uzaklaştıracağına inanırlar. Minganji maskelerinin → Mıbya maskelerinden daha kutsal olduğu kabul edilmektedir. Biçimsel özelliği: Yuvarlak ve içi boş iki levha bir takkeyle birleştirilir; bu levhaya sakal ve tüy yapıştırılır.

Mistik parçalanma [Alm. *Mystisches Zerstückeltwerden*, Fr. *Fragmentation mystique*, İng. *Mystic fragmentation*]: Şaman olabilmek için geçirilmesi gereken ruhsal yaşantıların en önemli evresi. Şaman adaylarının öğrenimi ve eğitimi sırasında eksersiz mahiyetinde olan bu ruhsal yaşantılar çok ilginç olup, mistik bir hava taşımaktadır.

Eliade, çeşitli araştırıcıların tesbit ettiği bu yaşantıların ortak noktalarını şöyle sıralamaktadır: "Adayın organları demir bir çengelle kesilmekte ve ayrılmakta, kemikler temizlenmekte, kemiklerin üzerinden etler kazınmakta, kan ve sıvı çevreye saçılmakta, gözler göz çukurlarından oyulup çıkarılmaktadır. Bu işlemlerden sonra bütün kemikler toplanmakta, bir demirle yeniden biribirlerine bağlanmaktadır. Bütün bunlar olurken şaman adayı değişik, transa benzer bir idrak durumunda, tenha bir yerde bulunmakta ve bedenindeki bu değişiklikleri gözlemektedir. (→ *Şamanizm*).

Mit → Efsane.

Moai heykelleri → Ariki heykelleri.

Moğol ırkı → Sarı ırk.

Moğollar: Orta Asya'da yaşarlar. Dilleri, Altay Dil ailesinin Türk-Moğol-Tunguz grubuna girer. → Moğol ırk'ının en belirli özelliklerini taşırlar. Ekonomileri İç Asya'nın göçebe-çoban kültürüne dayanır. Yılda bir kaç defa otlak değiştirirler. Koyun, deve, sığır ve at sürüleri beslerler. Süt, yağ, peynir ve et başlıca yiyecekleridir. → Kımız'ın yanı sıra içine süt, tuz ve koyun yağı karıştırdıkları çayı da çok severler. Hayvancılığın yanı sıra az da olsa tarımcılıkla da uğraşılır. Eskiden Kuzey Moğol grupları arasında avcılık çok yaygındı. Keçeden yapılma → yurt'lar, göçler sırasında öküz arabalarıyla bir yerden bir yere götürülmektedir. Eski toplum ve ekonomi düzeni son zamanlarda değişmeye başlmıştır. Göçebe çobanlık daha modern esaslara dayandırılmış, tarım ve bahçecilik geliştirilmiş, sanayi merkezleri yeni sınıfları meydana getirmiştir. Budizm girmeden önce, eskiden Moğolistan'da şamanizm egemendi. Bugün bile şamanizmin kalıntılarına hâlâ ras-

lanmaktadır. Güreş, yarış, cirit, vb. gibi geleneksel oyunlar bayram ve törenlerde sık sık görülmektedir.

Moğol lekesi [Alm. *Mongolenfleck*, Fr. *Tache mongolique*, İng. *Mongolian spot*]: Deri altındaki pigman maddesinin özel dağılışı sonucu meydana gelen mavi ya da gri leke. Yeni doğan kimi çocukların sakral bölgelerinde görülür ve 2–5 yaşları arasında kaybolur. Bu leke özellikle sarı ırklarda ve bunlara akraba olanlarda çok olmakla beraber, diğer ırklarda da görülebilir.

Moğol plisi [Alm. *Mongolenfalte* Fr. *Pli mongolique*, İng. *Mongolian plica*]: Sarı ırk'dan olanlarda yukarı göz kapağının gözün üstüne düşüşü sonucu göz ucunun iç tarafa doğru daralması ve gözün çekik bir durum alması.

Moiti → Yarım.

Mokasen: Kelimenin aslı Algonkin dilinden gelmektedir. Kuzey Amerika yerlilerinin ökçesiz, yarım ayakkabısı. Avlanmış hayvan derisini işledikten sonra yapılan ayakkabı renkli inci-boncuklarla süslenir. Mokaseni en çok Preri yerlileri giyer.

Monogami → Tekeş evlilik.

Monoteizm [Alm. *Monotheismus*, Fr. *Monothéisme*, İng. *Monotheism*]: Kelimenin aslı Yunanca monos=(tek) theos (tanrı) dan gelmektedir. Dünyayı yaratan ve yöneten tek bir tanrıya inanmak ve tapınmak. İlkellerdeki tek tanrı inancıyla yüksek dinlerdeki tek tanrı inancı farklıdır. Yüksek dinlerdeki monoteizm kristalize edilmiş, donduruluş ve doğmalarla sınırlanmışken, ilkellerde akıcı, oynak ve değişkendir; daha çok duygu ve heyecanlara göre belirlenmiştir. Onun içindir ki, din etnolojisi monoteizm teriminden kaçınmaya, bunun yerine 'yüksek tanrı' ya da

'yüce varlık inancı'nı koymaya dikkat etmektedir.→Yüce varlık inancı'na hemen hemen bütün ilkellerde raslanılmaktadır; ancak çoğu zaman bu yüce varlığın yanı sıra ikinci derecede başka varlıklar da görülmektedir.

Montesquieu, Charles S. B. de La Brede (1689–1755): Etnolojiyle ilgilenen Fransız düşünürü. Bir halkın ya da bir toplumun kültürünü etkileyen faktörlerin başında iklimi kabul eden Montesquieu, → Çevre Kuramı'nın babası sayılmaktadır.

Montezuma (asıl adı, Moctezuma ya da Motecuhzoma'dır): Aztek devletinin (1480–1520) son hükümdarı olan Montezuma, İspanyolların, ülkelerini zaptetmek için yaptıkları savaş sırasında teslime zorlanmıştır. 1520 yılında yerlilerin isyanı sırasmda kendi halkı tarafından öldürülmüştür. Aztekçe Moctezuma kelimesi 'Öfkeli Şef' anlamına gelmektedir.

Morgan, Lewis Henry (1818–1881): Amerika'lı etnolog ve sosyal antropolog. Evrimci okul'dandır. Karşılaştırmalı hukuk biliminin kurucularından Morgan, Irakua'lar hakkında yaptığı sosyolojik monografiler sonucu, anaerkilliğin toplum düzenleyici rolünün farkına varmış, sonrada Bachofen'ın etkisi altında kalarak evlilik örneklerinde cinsel serbesti, grup evliliği, ana hukuku, baba hukuku ve tekeş evlilik gibi biribirini izleyen evreleri öne sürmüştür. Morgan, insanlığın gelişimini de üç ana dönemde incelemektedir. (→ *Üç Basamak Kuramları*) Morgan'ın başlıca eseri: "*Ancient society*, 1877' (Eski toplum).

Murdock, G. Peter (1897–): Amerikan sosyal antropoloğu. Sosyolog A. G. Keller'in öğrencisidir. Yale Üniversitesinde antropoloji profesörlüğü ve çeşitli antropoloji enstitülerinde direktörlük yapmıştır. Murdock, Keller'in

Summar'in ve Malinowski'nin fonksiyonalist görüşlerinden etkilenmiştir. Başlıca eserleri: "*Social Structure*" (Toplumsal Yapı) "*Outline of South American Cultures*, 1951" (Güney Amerika Kültürlerinin Ana Hatları), *Ethnographic Bibliography of North America*, 1953" (Kuzey Amerika'nın Etnografik Bibliyografyası).

Muryalar: Orta Hindistan'da, Nagpur'un güney doğusunda yaşayan → Gondların ana gruplarından biridir. Bir Gond lehçesi konuşurlar. Geçimleri tarımcılığa dayanır. Gerek yamaç yerlerdeki ağaçları yakmak suretiyle açılan tarlalara, gerekse düzlük yerdeki tarlalara pirinç, darı, salatalık, kabak, fasulye vb. ekerler. Ekimden önce ve ürün alınırken, "toprak ana" ve atalar için domuz, keçi ya da tavuk kurban edilir. Evleri orman içindedir. Ağaç ve bambudan yapılan bu evlerin duvarları çamurla sıvanır. Sığır ve domuzlar için ahırları vardır. Fratri içinde evlenmek yasaktır. Her fratrinin bir adı vardır. Bunlar çoğunlukla hayvan adlarıdır; bu hayvanlar yenilmez (Totemizm). Kadın evlendiği zaman kocasının fratrisine geçer. Genç kızlar ve erkekler → Gotul denilen evlerde yaşarlar. Kızlar, evlenmeden önce serbest cinsel ilişki kurabilirler. Atalar ibadeti ve buna bağlı olarak → megalit kültü gelişmiştir. Ölülerin anısına taşlar dikilir. Muryalar bugün Hinduların etkisi altındadır ve dinsel geleneklerinin yerini yavaş yavaş Hindu geleneklerinin aldığı görülmektedir.

Muska [Alm. *Amulett*, Fr. *Amulette*, İng. *Amulet*]: İçinde, taşıyanı tehlikeli dış etkilerden, çeşitli zararlardan koruyan büyüsel ve dinsel bir gücün saklı olduğuna inanılan doğal ya da yapma nesne. Dinamist dünya görüşü, (→ *Dinamizm*) sonucu, nesnelerin olumlu ya da olumsuz bir güçle yüklü bulundukları inancı muskaların ortaya çıkışında başlıca etken olmuştur. Doğayı dolduran canlı ve cansız

nesnelerin parlaklık, zenginlik, kuvvet, tükenmezlik vb. gibi öz ve biçimle çarpıcı nitelikleri karşısında bazan şaşıran, bazan korkan insanoğlu felaketinin ve mutluluğunun bu nesnelerin içinde saklı olduğuna inanarak, bunları kendi hizmetinde kullanmayı düşünmüştür. Garip biçimdeki taşlar, hayvan kemikleri, boynuzları, pençeleri, dişleri; tahtadan, metalden yapılma öteberi; kağıtlara, deri ve bez parçalarına yazılan dualar, büyüsel sözler, çizilen şekiller vb. muska olarak kullanılır. Muskalar fonksiyonlarına göre iki ana gruba ayrılırlar: Zararlı dış etkileri uzaklaştıranlar (hastalık, büyü, nazar vb.) ve iyilik getirenler. Evleri, hayvanları, bahçeleri, tarlaları zararlı dış etkilerden korumak için de muska kullanılır. Muskanın klâsik ülkesi Eski Mısır'dır. Mısır'da, avlanmış hayvanların dişleri, kemikleri, pençeleri bir torba içinde muska olarak taşındığı gibi, ayak bağlarının üstüne de muskalar iliştirilirdi; ayrıca tanrı, cin, hayvan figürleri; düğüm ve özellikle el ve göz amuletleri çok yaygındı. Eski Mısır'da fallüs ve yürek biçimindeki muskalara da raslanmıştır. İslâm ülkelerinde en çok kullanılan muskalar el ve göz biçiminde olanlardır. Göz biçimindeki muska Eski Mısır'da, Fenikeli'lerde, Kartacalı'larda, Yunanlı'larda, Etrüsk ve Romalı'larda da çok kullanılıyordu. Türkiye'de gerek el şeklindeki, gerekse göz şeklindeki muskalara genellikle → nazarlık denmektedir. Muskayı → uğurluk ve → fetişten ayırmak gerekir.

Mühlmann, Wilhelm Emil (1904–): Alman etnolog ve sosyoloğu. Başlangıçta doğal bilimler öğrenimi yapan Mühlmann, biyoloji ve jenetikle uğraşmış, oradan sosyal antropolojiye geçmiş, sonra etnoloji yapmış, en sonunda da sosyoloji de karar kılmıştır. Mühlmann, etnograf olarak özellikle Pasifik kültür bölgesindeki kült dernek-

leri sorunlarıyla uğraşmıştır. Etnolojide yapısal-fonksiyonel kuramı temsil etmektedir. Irk, kültür ve halk karışımı sorunlarına özel bir ilgi duyan Mühlmann'ın başlıca eserleri: "*Rassenkunde und Völkerkunde*, 1938" (Irkbilim ve Etnoloji), "*Methodik der Völkerkunde*, 1938" (Etnoloji Metodu), "*Geschichte der Anthropologie*, 1948) (Antropoloji Tarihi), "Arioi und Mamaia, 1955".

Müzik [Alm. *Musik*, Fr. *Musique*, İng. *Music*]: İlkellerin müziği genellikle dinsel karakterdedir ve ibadetin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu bakımdan müzikçilere ve şarkıcılara çoğu zaman büyücü gözüyle bakılır ve bazı müzik araçlarının (→ *Şaman davulu*) büyüsel ve dinsel güçler taşıdığı kabul edilir. İlkel müzik çoğu durumlarda monotonsa da, özü bakımından çok sesli olmaya elverişlidir.

N

Nagalar: Kuzey-Doğu Hindistan'da, Doğu Assam'da, dağlarda yaşarlar. Dilleri, Tibet-Burmanya dil ailesine girer. Angami, Ao, Rengma, Lhota, Konyak, Sema, Songtam, Chang, Phom, Kacha, ve Maramlar Nagaları teşkil ederler. Geçimlerinin esaslarını dağ yamaçlarındaki bitki örtüsünü yakarak açtıkları tarlalarda yetiştirdikleri pirinç teşkil etmektedir. Bu bölgede sadece Angamiler ve bunlara komşu olan gruplar sulandırılmış teraslarda pirinç ekimi yaparlar. Az olmakla beraber tütün, pamuk, ve mısır da ekilir. Ürün alma sırasında hem topluca, hem de tek tek dinsel töreler düzenlenir. Domuz, tavuk ve sığır beslenir. Bunlar bayramlarda kurban olarak kesilir. Evleri ya toprak düzeyinde ya da kazıklar üstüne yapılmıştır. Malzeme olarak bambu kullanılır, üzerleri çayır ve palmiye yapraklarıyla örtülür. Giysileri basittir. Lhota ve Semalarda çokeş evlilik vardır. Her köyde bir kaç tane "Erkekler evi" vardır. Bekâr erkekler bu evlerde yatarlar. Toprak herkesindir. Ancak otuz yıldan beri özel mülkiyete doğru bir eğilim görülmektedir. Dıştan evlenme egemendir; çocuk baba klanından sayılır. Bugün, yönetim bir "Köy Kurulu"nun elindedir. Bir zamanlar çok yaygın olan → kelle avcılığı artık ortadan kalkmıştır. Eskiden olduğu gibi bugün de sık sık "Kazanç şenlikleri" düzenlenir. Bu bayramlarda ne kadar çok konuk ağırlanırsa, töreni düzenleyen o kadar değer kazanmış olur. Şölen sahibi adına taştan anıt dikilir. Atalar ve ölüler ibadeti dinsel dünyalarının esasını teşkil eder.

Nagualizm [Alm. *Nagualismus*, Fr. *Nagualisme*, İng. *Nagualism*]: Kelimenin aslı Aztekçe naualli= (gizli, örtülü, kapalı bir şey)'den gelmektedir. Bir insanla bir hayvan ya da doğal bir nesne arasındaki mistik ve majik kader bağı (→ *Öteki ben*, → *Alter ego*).

Nazar [Alm. *Böser Blick*, Fr. *Mauvais oeil*, İng. *Evil eye*]: Belli kimselerde bulunduğuna inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü kuvvet. Psikolojik temelinde kıskançlık, haset ve psikolojik duyguların yattığı bu vurucu kuvvetin ruhun dışa açılan iki noktasından, yani gözlerden fışkırarak kurbanına isabet ettiğine inanılır. Gözde çıkış yolunu bulan ve sembollenen bu vurucu kuvveti önlemenin ve onun zararından korunmanın ilk çaresi de "göze gözle" karşı koymak düşüncesi olmuştur. Bu nedenle rengi ve biçimi gözü andıran her nesne ya olduğu gibi ya da bazı ek öğelerle birlikte nazarı uzaklaştırıcı birer savunma aracı, birer → muska olarak kullanılmıştır. Babil'de nazara karşı muskalar kullanıldığı gibi, özellikle Eski Mısır'da "Osiris'in Gözü" ya da "Horus Gözü" diye bilinen muskalar pek meşhurdur. Bugün islâm ülkelerinin hemen hepsinde nazar inancı çok yaygındır. Bugün hâlâ Avrupa'da, özellikle İtalya'da ve Balkanlarda nazar inancına raslanılmaktadır. Yunanlıların matısma, Arapların "el ayn" ya da "isabet-i ayn" İranlıların "bed nezer", Hintlilerin "sıhr" dedikleri bu çarpıcı kuvvetin Türkiye'deki adı nazar, "göz değmesi", "göze gelme", "pis göz", "kem göz,,' ve "kötü göz"dür.

Nazarlık [Alm. *Amulett*, Fr. *Amulette*, İng. *Amulet*]: Nazarı uzaklaştırdığına ve etkisiz hale getirdiğine inanılan → muska. Çeşitli nesnelerin (mavi kumaş parçası, mavi bon-

cuk, üzerlik otu, sarımsak, leylek pisliği, deniz hayvanları kabuğu, yumurta kabuğu, eski para, kurşun, dua yazılı kağıt vb.) bir araya getirilmesiyle yapılan çeşitli biçimdeki nazarlıklar giysilerin görünmeyen bir yerine dikildiği gibi, görülür biçimde de taşınır. Evi, hayvanları, tarla ve bahçeleri tehlikeden korumak için de nazarlık kullanılır. İnsanları, özellikle çocukları koruyan nazarlıkların en yaygını göz biçiminde olanıdır. (→ *Göz boncuğu*).

Neandertal insanı [Alm. *Neandertalmensch*, Fr. *Homme de Néandertal*, İng. *Neandertal man*]: Homo neandertalensis; eski taş çağı insanı. Bu insanın iskelet artığı ilkin 1856 yılında Düsseldorf yakınındaki bir mağarada bulunmuştur. Avrupa'nın başka yerlerinde (Fransa, İtalya) ve Asya'da (Kırım, Özbekistan) izleri bulunan Neandertal insanının mağaralarda yaşadığı, avcılık yaptığı bilinmektedir.

Nefes [Alm. *Hauch*, Fr. *Respiration*, İng. *Respiration*]: Bedenden çıkan, mistik ve büyüsel olarak nitelenen şeyler arasında ilk yeri alır; hayatın esası olarak kabul edilir. Ruhun nefeste eğleştiğine inanılır. Şamanizmin görüldüğü ilkellerde, hastalanan kimselerin ruhlarının hastalık süresince nefes yoluyla bedenden çıkıp gittiğine inanıldığı için, hastayı tedavi eden şamanın ilk işi ruhu bulup, yeniden hastanın bedenine sokmaktır. Nefesin yüksek kültür dinlerinde de önemli rolü vardır. İbranice, Yunanca, Latince ve Hintçe'de ruh kelimesinin aslı "nefes" kelimesinden türemiştir. Gerek yüksek kültürlerde gerekse ilkel kültürlerde insanların yaratılışı, yaratıcı kudretin, topraktan yarattığı insanlara "canlılık üflemesi" ile olmuştur. Bu konuda bir sürü mit vardır. Meksika yerlileri, çocukların, ana ile babanın nefeslerinin biribirine karışımı sonucunda doğduğuna inanırlar. Hemen hemen bütün ilkellerde nefese

kutsal ve majik gözle bakıldığı için, nefes, dinsel ve büyüsel sözlerin de eşliğiyle büyücülükte geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Negrid ırkı [Alm. *Negride*, Fr. *Race négroide*, İng. *Negroid race*]: Batı Afrika, Merkezi Afrika, Doğu Afrika ve Güney-Doğu Afrika'ya yayılmış bulunan 150 milyon kadar insanın mensup olduğu ırkın adı. Bunlar biyolojik yapılarının özellikleriyle tropikal iklime çok iyi uymuşlardır. Negrid ırkın başlıca özellikleri: Ultra-Viole ışınlarının geçmesine engel olan (pigman) koyu renk; sık, siyah kıvırcık saç; çok az kıllı beden, uzun ve dar baş, prognatik yüz, geniş-kısa burun, kalın dudak, dar kalça, geniş omuz. Negrid ırkı'na giren başlıca alt ırklar ise; Sudan, Nilot ve Bantu alt- ırklarıdır. Sudan alt-ırkı: Bu alt-ırka girenler Ekvator ormanının kuzey stepleri ve savan bölgesinde yaşarlar. Çok koyu deri rengi, kıvırcık saç, uzun baş, geniş burun, kalın, etli dudak, uzun boy (boy, lokal farklar gösterir). Nilot alt-ırkı: Bu alt-ırka girenler Yukarı Nil'in kıyısındaki bataklık bölge ile Bahr-el Gazal'in birleştiği yer çevresinde gelişmiş olan çayırlık bölgesinde yaşarlar: Oldukça uzun boy, ince yapılı vücud, çok koyu renkli deri, darca burun, Avrupalıyı andıran yüz. Bantu alt-ırkı: Bu alt-ırka girenler de Doğu ve Güney Afrika'da yaşarlar. Sudan alt-ırkı ile Nilot alt-ırkına girenlerden daha açık deri rengi, ortayı aşan boyları, Avrupalıları andıran ince yüz hatları vardır.

Negrito (İsp: cüce zenci): Güney-Doğu Asya'da ve Melanezya'da yaşamaktadırlar. Somatik özellikleri: Kısa boy (150 cm. civarında), siyahtan çukolata rengine varan koyu kahverengi cilt, kıvırcık saç. Özellikle Malaka yarım adasındaki Semanglar, Andaman adalarında yaşayan Andaman-

lılar ve Filipinlerdeki Aetalar Negrito sayılmaktadır. Negritoların hemen hepsi geçimlerini avcılıkla (yabanıl hayvanlar) sağlamaktadırlar. Bol ve kolay besin elde ettikleri yerlere yerleşirler. Av için kullandıkları silâh oktur. Ancak otuz-kırk yıldan beri üfleyerek zehirli ok atılan kamıştan borular da kullanılmaya başlanmıştır (Semang ve Aeta'larda). Yaprak, dal ve çamurla sıvanmış basit çardaklar da yaşarlar. Dört köşeli kulübelerde ya da yağmur mevsiminde kullanılan (Andamanlılarda) cemaat evlerinde de barınırlar. Günlük hayatta kullandıkları araç-gereçlerini, kap-kacaklarını kamış ve ağaçlardan yaparlar. Son zamanlarda komşu gruplarla ilişkileri sonucu demir araç-gereçler, çanak-çömlek, kumaş vb. kullanmaya başlamışlardır. Esas giyimleri püsküllü ve saçaklı yapraklardan yapılma bir kemer ya da önlükten ibarettir. Ama kısa bir süreden beri, değiş tokuş yoluyla elde ettikleri tezgâh dokuması kumaşlardan yararlandıkları da görülmektedir. Genellikle tekeş evlilik vardır. Kadının toplum içindeki yerini ekonomik durumu-besin elde etme gücü ve yeteneğitayin etmektedir. Dinsel tasarımları, bir şimşek ve yıldırım tanrısının çevresinde toplanmıştır. Bu tanrıyı hoşnut etmek için, kan sunulur (Semanglarda). Büyücüler, şimşek tanrısıyla insanlar arasında aracılık yaparlar. Negrito kültürü bugün tam bir çözülme içerisindedir. Son zamanlarda komşularının iyice etkisinde kalan bu üç gruptan ikisi (Semang ve Aeta) avcılık ve toplayıcılığı bırakarak bitkisel besinlerini yetiştirmeye başlamışlardır. (→ *Andamanlar* → *Aetalar*, → *Semanglar*).

Nekrofaji [Alm. *Nekrophagie*, Fr. *Necrophagie*, İng. *Necrophagy*]: Kelimenin aslı Yunanca nekros= (ölü) ve phagie= (yemek)'den gelmektedir. Ölü eti yemek. Nekrofaji → Kanibalizmin bir çeşitidir.

Nekromanti [Alm. *Nekromantie*, Fr. *Necromancie*, İng. *Necromancy*]: Kelimenin aslı Yunanca nekros= (ölüm) ve manteia= (fal)'dan gelmektedir. Ölen birinin ölüm sebebini ya da gizli bir şeyi öğrenmek için fala bakmak. Nekromanti ölüler ibadetiyle bağlantılıdır.

Nicelik ölçüsü [Alm. *Quantitaetskriterium*, Fr. *Critérium quantitatif*, İng. *Quantity-criterion*]: Ayrı yerlerde görülen iki kültür öğesi arasındaki benzerlikleri, sadece o öğeler arasında değil, başka öğelerde de aramak. Örneğin, Frobenius, Ratzel'in Batı Afrika ile Melanezya'daki ok ve yaylar arasında yapmış olduğu araştırmaları daha da genişleterek, bu benzerliklerin sadece ok ve yayları içine almayıp, aynı zamanda maskeler, evler, davullar, kalkanlar, giyim-kuşam vb. de içine aldığını ortaya koymuştur. Nicelik ölçüsü, Graebner tarafından daha da geliştirilmiştir.

Nitelik ölçüsü → Biçim ölçüsü

Nilotlar (Nil zencileri): Yukarı Nil vadisinde yaşarlar. Dilleri Nilotik dillere girer. Çok koyu renkteki derileri ve çok uzun-ince beden yapılarıyla öteki zencilerden ayrılırlar. Şilluklar, Dinkalar, Bariler ve Nueler Nilotların başlıca halklarını teşkil ederler. Çiftçilik ve sığırcılık yaparlar. Darı ve fasulye yetiştirirler. Büyük sığır sürüleri vardır. Konik kubbeli, çoğu yuvarlak olan kulübelerinin duvarları çamur ve sazdan yapılır. Erkekler bedenlerine pamuklu bir kumaş sararlar, kadınlar ise uzunca bir gömlek giyerler. Patrilokal aile ekonomik birliği teşkil eder. Yönetim, klanın yaşlı üyesinin elindedir. Toplumsal örgüt, özellikle Şilluklarda gelişmiş durumdadır. Çok sayıda tribünün oluşturduğu birliğin başındaki şeflerin büyük yetkileri vardır. Dinsel dünyalarında yüce varlık inancı, atalar iba-

deti, yılan ibadeti, yağmur duası, sığır kurbanı önemli rol oynar.

Nordenskiöld, Erland (1877–1932): İsveçli etnolog. Tarihî okuldandır. Güney Amerika'da yaptığı araştırmalarla tanınmıştır. Başlıca eserleri: "*Indianerleben*, 1910" (Yerlilerin Hayatı), "*De Sydamerikaneska Indianernas Kulturhistoria*, 1912" (Güney Amerika Yerlilerinin Kültür Tarihi) ve "*Comparative Ethnographical Studies*, 9 cilt, 1920–21" (Karşılaştırmalı Etnografik Araştırmalar).

Nordik ırk [Alm. *Nordische Rasse*, Fr. *Race nordique*, İng. *Nordic race*]: Beyaz ırka girer. Baltık ve Kuzey Denizi çevresi esas alanıdır. Kuzey bölümü dışında İskandinavya, Danimarka, Batı Finlandiya, Polonya'nın, Almanya'nın Hollanda'nın, Belçika'nın ve Fransa'nın kuzeyi, İngiltere ve İskoçya'nın büyük bir bölümü bu çevrenin içine girer. **Özellikleri:** Pembe-beyaz deri, yatık-bukleli ya da düz saç, uzun yüz, mavi göz, ince, öne doğru çıkıntılı burun, ince dudak, dolikosefal ya da mezosefal baş, uzun ve ince boy.

Nubyalar: Sudan'ın kuzeyinde, Nil'in her iki yakasında ve kısmende Kardofan'daki dağlık bölgede yaşarlar. **Dilleri,** Sudan dil gruplarına girer. **Somatik özellikleri:** Kısa boy, ince yapı, koyu kahverengi deri, kara ve kıvırcık saç. Çiftçilik yaparlar. Uzun, tunele benzer, üzeri kubbeli evleri tipiktir. Yaşlılar egemenliği vardır. Nil kıyısında yaşayanlar müslümandırlar.

O

Okyanusya adaları: Okyanusya üzerinde otuzbine yakın irili-ufaklı ada. Etnoloji bilimi de coğrafî bir alışkanlığa uyarak bu adaları başlıca üç grupta incelemektedir. Bu adalar grubunda yaşayan yerliler etnografik, antropolojik ve lenguistik bakımdan biribirlerinden farklı özellikler gösterirler. Adları Yunancadan gelen bu üç grup ada şunlardır: Melanezya (üzerlerinde koyu, yer yer de siyaha yakın derili insanların yaşadığı adalar); Mikronezya (küçük adalar); Polinezya (çok adalar). Mikronezya'ya giren başlıca adalar: Mariana, Karolin, Marchall, Gilbert ve Palau. Melanezya'ya giren başlıca adalar: Yeni Gine, Salomon, Yeni Hebrid, Yeni Kaledonya, Yeni Britanya, Bismarckarchipel, Admiralitet, Santa-Cruz, Torres ve Bank. Polinezya'ya giren adalar: Hawai, Oster, Yeni Zelanda, Markiz, Tahiti, Cook, Tonga, Samoa ile Melanezya ve Polinezya arasmda bir geçit sahası teşkil eden Fiji adaları. Adalar Amerika, İngiltere, Fransa, Avusturalya ve Yeni Zelanda tarafından yönetilmektedir. (→ *Mikronezyalılar*, → *Melanezyalılar*, → *Polinezyalılar*,→ *Papular*).

Orenda: Irakualar'da mistik bir kudreti anlatan kavrama verilen ad. Orenda insanlarda, hayvanlarda, doğa öğeleriyle doğa olaylarında bulunan gözle görülmez, sır dolu bir kudrettir. Alışılmışın dışındaki yetenekler, işler, sonuçlar yerliler tarafından genellikle orenda'nın etkisiyle açıklanır. Örneğin savaşta düşmanını yenen bir savaşçı, zaferini, kendi orenda'sının düşmanınkinden üstün oluşuna borç-

ludur. Orenda'nın etkisini çoğaltmak ya da sınırlamak için büyüsel işlemlere başvurulur. (→ *Dinamizm*, → *Mana*, → *Manitu*, → *Wakonda*, → *Elima*, → *Megbe*).

Orta Afrika yerlileri: Dilleri, büyük çoğunluğuyla Bantu dillerine girer; ayrıca Sudan dilleriyle Nilotik diller de konuşulur. Bu bölgede → Pigmid ırkın tipik temsilcileri Pigmelerdir (→ *Pigmeler*). Güney Kamerun'da ve Gabun'daki Pangweler; merkezî Kongo havzasındaki Mongo, Bogangi ve Bangalalar dil ve kültür bakımından büyük etnik grupları teşkil ederler. Bunların hepsi Bantu dillerini konuşurlar. Angola ve Güney Kongo havzasındaki Bantu dili konuşan savan köylüleri ekonomileri ve yaşama biçimleriyle doğu Afrika'daki savan köylüleriyle bir çok bakımdan benzerlik gösterirler. Batı Kongo ve kuzey Angola'daki Bakongolar; güney Kongo'daki Bakuba, Balubo ve Balundalar ile Angola'daki Bambundu, Owimbundu ve Watschokweler Orta Afrika'nın savan ve orman bölgesinin büyük halklarıdır. Ağaç işleri, çanak çömlekçilik, sepetçilik, demir işleri, dokumacılık gelişmiştir. Avcılar ok-yay kullanırlar. Ayrıca kılıç, topuz, balta ve çeşitli şekillerdeki mızraklar çeşitli amaçlarla kullanılır. Yapraklardan, ağaç kabuklarından yapılma önlükler; pamukludan ve deriden elbiseler giyimin esasını teşkil eder. Bedenin çeşitli yerlerine yaralar açılır, dövmeler yapılır; tüylerle süslenme erkekler arasında yaygındır. Rüzgârı önleyen basit çardaklardan, konik çatılı, dört köşe ve yuvarlak kulübelere kadar değişen barınaklarda yaşarlar. Ormanlarda ve kuzey savan bölgesinde yaşayan zencilerde büyük aileler ve totemistik ekzogam klanlar toplumsal örgütün esasını teşkil ederler. Çokeş evliliğe oldukça sık raslanılır. Angola'nın ve Kongo Havzası'nın güneyinde yaşayan ve Bantu dili konuşan savan köylülerinde çocuklar annenin

klanına dahil olurlar. Bu bölgede, kuzeye bakarak daha büyük politik birlikler görülür. Erginleme törenleriyle bağlantılı olarak sünnet ve çeşitli jenital deformasyonlar uygulanır. Gizli dernekler gerek kültik, gerekse politik hayatta önemli rol oynamaktadırlar. Atalar ibadeti, gök ve yer tanrısı inancı; dinamistik tasarıma, toprak kültü, kutsal koruların ve ağaçlıkların ibadet yeri olarak kullanılışı; avcı tribülerde hayvanlara tapınma (özellikle Angola'daki Çokwelerde), çalılık cinlerine inanma; animizm, büyücülük, fetişizm dinsel dünyalarını oluşturan ana öğelerdir. Kongo bölgesi (Batı Afrika ile birlikte), Afrika plastiğinin ününü dünyaya yaymıştır. Ağaç yontmacılığı, maskeler, şiir sanatı ve müzik alabildiğine gelişmiştir.

Orta Amerika yüksek kültürleri → Aztekler, → Mayalar.

Ö

Ölüler âlemi [Alm. *Totenreich*, Fr. *Monde des morts*, İng. *Abode of the dead*]: Ölenlerin "canlı" olarak yaşadıkları kabul edilen dünya. Ölüler ve atalar ibadetiyle sıkı ilişkisi olan bu âlem, kimi ilkellere göre çoğu kez ölülerin gömüldüğü yerler, yani mezarlıklar olarak düşünülmüştür. Böylece yer altındaki ölüler âlemi tasarımı doğmuştur. Ruh inancının gelişmesiyle, giderek ruhların gökyüzü ya da güneşte eğleştikleri inancı da doğmuştur. Ölüler âlemi genellikle yeryüzü ve yer altında düşünülmektedir. Denizlerin dibi, dağların tepesi, üzerinde yaşanılan toprak parçasının sınırları, ormanların içi, kayalıklar, bataklıklar, mağaralar, uzak adalar ölülerin yaşadıkları yerler olarak kabul edilmektedir. İnanca göre, ölüler âlemine giden yollar bir çok tehlikelerle doludur; onun için ölenlere şamanların, büyücülerin eşlik ederek, yol göstermesi gerekmektedir.

Ölüler ibadeti [Alm. *Totenkult*, Fr. *Culte des morts*, İng. *Cult of the dead*]: Ölümden sonra hayatın sürdüğüne; ölenlerin geride bıraktıklarının kaderleri üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olduğuna; onlarla aralarındaki bağlılık duygularına ve ölenlerin geri dönmelerinde duyulan korkuya dayanan inanç ve bu inançla ilgili ritlerin, işlemlerin ve âdetlerin tümü. Daha çok geçimlerini bitkisel yiyeceklerden sağlayan, ana hukuku toplum düzeninde yaşayan yerleşik halklarda rastlanılan ölüler ibadeti; ölülerin çok yakın yerlere, hatta evlerin içine gömülmesi, onlara yiyecek-içecek verilmesi, kullandıkları eşyaların mezarlarına bırakıl-

ması, figürlerinin kutsanması biçiminde kendini göstermektedir. Kaza sonucu ölen kimseler bu saygı ve vefadan yoksundurlar; onlardan korkulur. Ölü kültü, genellikle, yeni ölmüş kimseler için yapılır.

Örf [Alm. *Sitte*, Fr. *Moeurs*, İng. *More*]: Toplumuna göre, kanun ve ahlak yerine geçebilen, fakat gerçekte kanun olmayan davranış kalıbı. Örf, → âdet'e bakarak daha güçlüdür.

Öte dünya [Alm. *Andere Welt*, Fr. *Autre monde*, İng. *The next world*]: Ölenlerin gittikleri dünya. İlkeller, ölen kimselerin, ölümden sonra da bu dünyadakine benzer bir hayat sürdüğüne inandıkları için, öte dünya tasarımı hemen bütün ilkellerde görülür. Toprak altı, sular, yüksek tepeler, bulutlar, yıldızlar, güneş ve ay, ölülerin eğleştikleri yerler olarak kabul edilir. Ölenler buralarda ya mutlu ya da mutsuz bir hayat sürerler. Bu durum ölen kimsenin bu dünyadaki toplumsal mevkiiyle ilgili olduğu gibi, sağlığında kestiği kurbanlara, ritleri yerine getirip getirmediğine de bağlıdır. Öte dünyaya giden yol, çeşitli halklar tarafından değişik biçimlerde düşünülmektedir; hepsinde ortak olan görüş, bu yolun tehlike ve engellerle dolu olduğu inancıdır. Onun için ölenlerin öteki dünyaya gidişine şamanlar, rahipler ve büyücüler eşlik ederler. Ölüm biçimi (kaza sonucu ölmek, hayvanlar tarafından parçalanmak, intihar vb.), ölü sahiplerinin yaptıkları törenin zenginliği, ölenin öteki dünyadaki hayatı üzerinde olumlu ya da olumsuz yönden rol oynayan faktörlerdir. Öte dünya ile → ölüler âlemi tasarımı benzerdir.

Öteki ben [Alm. *Alter Ego*, Fr. *Alter-ego*, İng. *Alter-ego*]: Kelimenin aslı Latince alter ego= (Öteki ben, başka ben)'-dan gelmektedir. Bir insanla bir hayvan ya da bir bitki

arasında hayat ve kader birliği inancı. Birinin başına gelenin ötekinin başına da geleceğine inanılır. Örneğin söz konusu hayvan yaralanır ya da öldürülürse, aynı olay o hayvanın eşi olan insan için de söz konusudur. Onun içindir ki, bu inancın görüldüğü yerde, eş olarak seçilen hayvan ya da bitkinin yenmesi, yokedilmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Öteki ben inancına → totemizm'in özel bir şekli gözüyle bakılmaktadır. Orta Amerika'da bu inancın adına Nagual denmektedir. Amerika yerlilerinin kimi san'at eserlerinde de bu inancın etkisi açıkça görülmektedir: Başında ve omuzunda hayvan bulunan insan heykelleriyle Kuzey-Batı Amerika'daki balıkçı ve avcıların ağaçtan yaptıkları hem hayvan hem insan biçimindeki maskeler gibi.

Öz → Tribü.

Özümseme [Alm. *Assimilation*, Fr. *Assimilation*, İng. *Assimilation*]: Egemen bir kültürün yabancı bir etnik grubu ya da bir kültür öğesini kendine maletmesi, kendine benzetmesi, kendi içinde eritmesi.

P

Papualar: Yeni Gine adasında, kısmende Gazelle-yarımadasın da (Baining ve Sulkalar) yaşayan yerliler. Dilleri, Papua dillerine girer. Somatik özellikleri: Olduça kısa boy, kıvırcık saç, koyu renk deri, uzun ve dışbükey burun. Adanın iç kısımlarında yaşadıkları için, eşme tekniğiyle çiftçilik yapmaktadırlar. Balıkçılık çok az yapılır. Kazıklar üstüne kurulmuş kulübelerde otururlar. → Kelle avcılığı ve → kanibalizm yaygındı.

Para → İlkel ekonomi.

Pararlel yeğen evliliği [Alm. *Parallel Vettern-Basenheirat*, Fr. *Mariage entre cousins parelleles*, İng. *Parallel-cousin marriage*]: Teyze çocuklarının ya da amca çocuklarının biribirleriyle evliliği.

Pasif büyü [Alm. *Passive Magie*, Fr. *Magie passive*, İng. *Passive magic*]: Zararlı ve kötü dış etkileri uzaklaştırmaya, bu zararlardan kaçınmaya ve bunlara karşı savunmaya yönelen büyü. Büyüsel kudretlere sahip olduğu sanılan yerlerden, insanlardan ve objelerden kaçınmak pasif büyünün esasını teşkil eder. Örneğin gebe kadınların bazı şeyleri yememesi gibi. Pasif büyüde → muska ve → uğurluklar önemli rol oynarlar. (→ *Büyü*, → *Maji*).

Patrilinial → Baba battı.

Patrilokal → Babayerli.

Patriyarkat → Babaerki.

Pekin insanı [Alm. *Pekingmensch*, Fr. *Homme de Pekin*, İng. *Pekin man*]: Sinanthropus pekinensis; yaklaşık olarak 500.000 yıl önce yaşayan insan. Pekin insanının iskelet artıkları ilkin Pekin yakınlarında (Hu-Ku-Tien) bulunmuştur. Mağaralarda yaşadığı, taştan aletler yaptığı ve ateşi kullandığı bilinmektedir.

Pemmikan: Kelimenin aslı yerli dilindeki pimekan= (yağ)'-dan gelmektedir. Özellikle Preri yerlilerinin (→ *Kuzey Amerika yerlileri*) → bizon etini kurutarak elde ettikleri, besin değeri yüksek konserve et. Et, ince dilimler halinde kesildikten ve açık havada kurutulduktan sonra taş çekmeklerle döğülür, içine üzümsü meyveler ve yağ karıştıralarak ham deriden yapılmış torbalara doldurulurdu. Böylece uzun süre bozulmadan saklanabilen et, yerlilerin gezginci hayatlarında beslenmelerini büyük çapta karşılamaktaydı.

Penis ipi [Alm. *Penisschnur*, Fr. *Ficelle de pénis*, İng. *Penis string*]: Erkek cinsel organının uç kısmının tutturulup yukarı kaldırıldığı bele bağlı ince ip.

Penis kılıfı [Alm. *Penisfuteral*, Fr. *Etui de pénis*, İng. *Penis sheath*]: Erkek cinsel organını korumak için kabaktan, mercandan, kamıştan ya da palmiye yapraklarından yapılan kılıf. Tropik bölgelerde (Sudan, Güney Amerika, Melanezya) yaşayan ilkeller bu kılıfların cinsel organlarını zararlı büyülerden koruyacağına da inanmaktadırlar.

Perry, W. J. (–): İngiliz difüzyonistlerinden. Elliot Smith'in etkisi altında kalmıştır. Başlıca eserleri: "*The Megalith Cultur of Indonesia*, 1918" (Endonezya'nın Megalit Kültürü), "*The Origin of Magic and Religion*, 1923" (Büyü ve Dinin Kökeni), "*The Children of the Sun*, 1923" "Güneş Çocukları".

Pigmeler: Kelimenin kökü Yunanca Pygmée'den gelmektedir. Anlamı: Baş parmak; kısa boylu ve çirkin adam. Orta Afrika ormanlarında yaşayan ilkeller. Yeryüzünün en kısa boylu insanlarıdır. (Boy ortalaması erkeklerde 1.43 m., kadınlardaysa 1.36 m.dir) → Pigmid ırkındandırlar. Kendilerine özgü bir dilleri yoktur; Komşuları bulunan Negrid halkların dillerini konuşurlar. Pigmelerin İturi nehri kıyısında ve kuzey-doğu Kongo'da yaşıyan Akka, Efe ve Basua gruplarına Bambuti denmektedir. Batı Pigmeleri ya da Twid'ler özellikle Gabun, Güney Kamerun, Kongo-Brazzaville ve merkezî Kongo-Léopoldvile'de yaşamaktadırlar. Ekonomileri avcılık ve toplayıcılığa dayanır. Erkekler ormanlarda çeşitli hayvanları avlarlar. Av silâhı olarak zehirli ok kullanılır. Avda köpeklerden de yararlanılır. Kadınlar yenebilecek bitkileri ve böcekleri toplarlar. Eti ateşte kızarttıkları gibi, yapraklar arasına sararak külde de pişirirler. Pigmeler, zencilere av hayvanlarıyla orman ürünlerini verir, onlardan muz, tuz demir alırlar. (→ *Simbioz*). Giyimleri çok basittir. Deriden ya da ağaç kabuklarından yapılma küçük parçaları bacaklarının arasına geçirerek, her iki ucunu bellerindeki kemere bağlarlar. Kadınlar yapraklardan yapılmış önlük takarlar. Aralarında kan akrabalığı bulunan erkekler karıları ve çocuklarıyla birlikte gruplar meydana getirirler. En yaşlı erkeğin yönetiminde yaşarlar. Birçok aile grubunun bir araya gelmesiyle toplumsal bir birlik, totemik bir klan teşkil edilir. Dıştan evlilik egemendir. Konutları yuvarlak, kubbeli biçimde kulübelerden ibarettir. Kulübeler ağaç dallarının sepet gibi örülerek, üzerlerinin yapraklarla örtülmesiyle yapılır. Pigmelerin dini, gökyüzünde eğleştiğine ve ölenlerin ruhlarının yanına gittiğine inandıkları yüce varlık tasarımında temellenmektedir. Yüce varlığa dua

edilir, av hayvanlarından kurban sunulur. Dinamist dünya görüşü yaygındır.

Pigmid ırk [Alm. *Pigmide Rasse*, Fr. *Race pygmoide*, İng. *Pygmoid race*]: Çok kısa boylu insanların dahil olduğu ırk dalı. Negril ırk adı da verilir. Ekvatoral Afrika, Güney Afrika, Güney ve Melanezya'da yaşıyan yerliler Pigme diye adlandırılır. Afrika Pigmeleri: Bambuti, Twid. Bozulmamış pigmelerin boy ortalamaları 1.50 nin altındadır. Büyük ve yuvarlak baş, kubbemsi alın, çok geniş elmacık kemikleri, kalın dudaklar (üst dudak ortada dış bükey bir biçim alır), çok geniş burun ile koyu, çoğunlukla sarımtırak deri rengi, gövdeye oranla kısa bacaklar somatik özelliklerinin başlıcalarıdır. Asya Pigmeleri (Negrito): Andaman Adalıları, Semanglar ve Aetalar ile Yeni Gine'de Melanezya'daki kısa boylu yerli kabileleri Asya Pigmeleri sayılmaktadır. (→ *Negrito*).

Pinga: Hudson körfezinin batısında yaşıyan Karibu Eskimolarının rengeyiği tanrısı. Pinga'nın sadece rengeyiklerinin değil, öteki kara hayvanlarının da koruyucusu olarak önemli bir yeri vardır. Pinga dişi bir tanrı gibi düşünülür (Karibu-Anası) ve "evrenin herhangi bir yerinde" oturur. Pinga'nın nasıl bir görünüşü olduğunu kimse bilmez.

Plangi: Kelimenin aslı Malayacadır ve alacalı-bulacalı, çok renkli anlamına gelmektedir. Endonezya'da → Batik ve → İkat'ın yanı sıra görülen bir boyama tekniği: Kumaşın bazı kısımları diplerinden iple boğularak bağlandıktan sonra boyaya atılır. Boyadan çıkan kumaşın bağlı yerleri çözüldüğü zaman, boyasız değirmiler ve çeşitli biçimde lekeler elde edilir. Böylece kumaş süslenmiş olur. Plangi tarzı boyama tekniği çok yaygındır. K. Kolomb'dan önce Meksika ve Peru'da; Merkezî ve Batı Sudan'da, Zen-

gibar ile İran, Hindistan, Çin, Japonya, Macaristan ve İsveçte kullanılmaktadır.

Poliandri → Çok erkekle evlilik.

Poligami → Çokeş evlilik.

Polijini → Çok kadınla evlilik.

Polinezyalılar: Polinezya takım adalarında yaşarlar (→ *Okyanusya adaları*). Biribirlerinden uzak adalarda yaşamalarına rağmen ırk, dil ve kültür bakımından geniş ölçüde birlik gösterirler. **Dilleri,** Austronezya dillerine girer. **Somatik özellikleri:** Uzun boy (ortalama 1.72), açık kahverengi deri, koyu saç, kahverengi göz, düzgün yüz hatları (Eickstedt, Polinezyalıları Avrupa ırkı'nın bir yan ırkı olarak kabul etmektedir). **Beslenmelerinde** balıkçılıkla → taro, → yam, hindistancevizi, muz, patates ve şeker kamışı gibi bitkisel yiyecekler ön planı alır. Domuz da beslenir. Eskiden Hawai, Tahiti, Samoa ile diğer adalarda törenler sırasında köpek eti kızartılarak yenirdi. Denizcilikte çok ileri gitmişlerdir. İçlerine 200–300 kişinin sığdığı 40 metre uzunluğunda kayıklar yapmışlar, bunlarla haftalarca süren deniz yolculuklarına çıkmışlardır. Ağaç kabuklarından yaptıkları kumaşlar (→ *tapa*) gerek desenleri, gerekse renkleriyle ince bir zevkin ve özel bir yeteneğin en güzel örneğidir. Bu kumaşlar giysi, battaniye ve sofra örtüsü olarak kullanılır. → Tüy pelerinler özellikle Hawai adasında kullanılırdı. **Dövmecilik** çok gelişmiştir. Özellikle Samoa ve Markiz adalarıyla Yeni Zelanda'da yaşayanlar dövmecilikte en ileri noktaya erişmişlerdir. Polinezya adalarının hemen hepsinde toplumsal sınıflaşma görülmüştür. Bunlar başlıca üç kısma ayrılıyorlardı: Soylular (şefler, din adamları) halk ve köleler. Soylular kendilerini tanrıların kökeninden gelen kimseler sayıyorlardı. Toprak, soy-

lu sınıfın ileri gelen kişilerinin elindeydi. Soylu sınıf[illegible]a öte kiler arasında evlenmek söz konusu değildi. Ayrıc[illegible]a soy lularla ötekiler arasındaki toplumsal mesafe →ma[illegible]na v(→tabu kavramlarının uygulanışında da kendini [illegible]öster mekteydi. Şefler, din adamları ve savaş kumand[illegible]anları mana sahibi sayıldıklarından onlara dokunmak, [illegible]edik lerini yemek, kullandıkları araç-gereci ellemek [illegible]ad larını söylemek öteki sınıf üyeleri için tabuydu. P[illegible]linez yalıların dinsel dünya görüşleri çeşitli fonksiyonlar[illegible]olan tanrılara inanmaktan ibaretti. Bunların içinde en [illegible]nem li yeri bir tek sözüyle dünyayı ışığa kavuşturan Tan[illegible]oloa alıyordu. Bu tanrının kardeşi Tene ise hayvanları v[illegible]bit kileri yaratmıştır. Yeni Zelanda'da yaşayan yerliler[illegible]ada nın Maui tarafından yaratıldığına inanırlar. Ay tan[illegible]rıçası Hina'nın yanısıra bir dize başka tanrı da hayatın [illegible]eşitli evreleriyle ilgili yaşantılarda etkili olmuşlardır. Ad[illegible]ların çoğunda, tanrılar adına, insanı etkileyen biçim ve güze[illegible]likte tapınaklar yapılmıştır. Tanrılarla insanlar arasında ar[illegible]cılık yapan din adamları (tohunga) özellikle Hawai adasınd[illegible]a bü büyük bir kudret ve prestij sahibiydiler. Tohunga'l[illegible]r bu mertebeye erişmek için bir-kaç yıllık bir eğitimden [illegible]geçe rek mitolojik ve tarihsel gelenekleri, ibadetle ilgili buy[illegible]rukları öğrenirlerdi. Polinezya'da, tanrılar inancının g[illegible]ilgesinde kalmakla beraber, atalar ibadeti de görülmekt[illegible]edir. Özellikle Oster adasındaki ünlü nomumantal taş he[illegible]kellerle ağaçtan yapılma iskelet figürleri atalara tapın[illegible]ayı belgeleyen eserlerdir. Mana ve tabu inancı çok yaygı[illegible]dır. Polinezya sanatının genel çizgileri: Düzen, uyum, inc[illegible]lik; sade bir form; titiz ve özenli bir işçilik; az renklilik. [illegible]Merkezî Polinezya: Çok zengin bir sanat görülmez; geome[illegible]trik bezeme; basit motiflerin sürekli tekrarı; süslenecek d[illegible]izeyi alanlara bölerek süslemek. Hawai: Zenginlik ve zer[illegible]fet;

özenli kuştüyü pelerinler, tapa kumaşları; naturalist ve grotesk üslûplu plastik. Oster Adası: Taştan yapılma büyük büstler; ağaçtan yapılma, küçük plastikler. Markiz Adası: Plastik ve bezemecilikte ağır basan → Tiki motifi; köşeliye yatkın, eğri çizgili bezeme; olağanüstü dövmecilik. Yeni Zelanda: Zengin bir ağaç yontmacılığı; hareketli, anlatım dolu, olgun sarmal bezemecilik; demotik biçimde stilize edilen ata figürleri; nefrit taşından yapılma acaib, küçük plastikler (→ *Hei-tiki*).

Politeizm [Alm. *Polytheismus*, Fr. *Polythéisme*, İng. *Polytheism*]: Kelimenin aslı Yunanca Poly= (çok) theos= (tanrı)'dan gelmektedir. Çeşitli biçimlerde görülen ve çeşitli fonksiyonları olan birden çok tanrı inancı. Bu tanrılar genellikle hiyerarşik bir düzendedirler; en üst dereceyi yüce bir tanrı alır. Çok tanrıcılıkda görülen fizikötesi varlıklar iyice kişileştirilmişlerdir; insanlara özgü nitelikleri ve davranışları vardır. Büyük kudret sahibidirler; ama bu kudret sınırlıdır; insanların ve dünyanın kaderi üzerinde olumlu ya da olumsuz etkide bulunurlar. Politeizm özellikle yüksek kültürlü Maya ve Azteklerin dinleriyle Sudanlılar ve Endonezyalılar gibi ilkel kültürlerin dinlerinde görülmektedir. Politeizm, → monoteizm'in ön basamağıdır.

Politik örgüt [Alm. *Politische Organization*, Fr. *Organisation politique*, İng. *Political organization*]: Toplumun güvenini, saldırılara karşı korunmasını, çatışmaların yönetilmesini, iç düzenin sürekliliğini sağlayan kurumlar ve düzenler. Bir mıntıka üzerinde ortak olarak yaşayan aileler politik örgütü de teşkil ederler. Ancak bu durum ailelerin biribirleriyle geçici ya da sürekli olarak yaşamalarına bağlıdır. Ailelerden bir kısmı, gerekirse ötekilerden koparak ya başka grupların politik birliklerine girer ya da ken-

di başlarına kalırlar (Örneğin Buşmanlarda, Eskimolarda olduğu gibi). Bunlarda politik kudret ve otorite, nüfuzlu bir ailenin yaşlı üyesinin ya da tecrübeli ve kabiliyetli bir avcının elindedir. Sosyal tabakalaşmanın görüldüğü yerlerde (örneğin Polinezyalılarda) kurumsal politik örgüt söz konusudur. Bu çeşit toplumlarda politik ikdidar şeflerin, şef yardımcılarının ve çeşitli kurumların (yaşlılar kurulu, rahipler kurulu vb.) elindedir. Bu kurullar şefi destekledikleri gibi, sırasında onu frenleyebilir de.

Polo Marco (1254–1324): Venedik'li bir tüccar olan Polo, 1271 de başlayarak Asya'yı baştan aşağı dolaşmış, 1295 yılında Venedik'e dönmüştür. Uzun yıllar Kubilay Han'ın sarayında kalan Polo, ünlü gezi notlarını Cenova'daki esareti sırasında kaleme almıştır. Polo'nun gezip gördüğü yerler hakkında vermiş olduğu bilgilerde gerçekle masal ve fantazi biribirine karıştığı için, bu bilgilerin doğruluk derecesi tartışma konusudur.

Poseidonios (M.Ö. 135– M.Ö. 51): Antik Çağ'da yaşıyan, Suriye doğumlu Poseidonios, İtalya'ya, İspanya'ya geziler yapmış, bu gezilerinde planlı bir biçimde etnografik ve coğrafik gözlemlerde bulunmuştur. Gözlemlerini, o zamana dek bilinmeyen bir objektiflik, canlılık ve olayları derinlemesine kavrayabilme yeteneğiyle tasvir etmiştir. Elçi olarak Roma'da da bulunan, bir aralık Çiçeron'un öğretmenliğini de yapan Poseidonios'un tarihî, etnografik ve coğrafik bilgileri biribirine bağlayarak anlattığı büyük bir eseri vardır. Ancak bu eser, bütünüyle korunamamış, parçalar ve notlar halinde kendinden sonra gelen yazarların eserlerinde anılmıştır.

Potlaç: Kelimenin aslı Noatka dilindeki patshatl= (vermek, bağış)'dan gelmektedir. Kuzey Amerika kıyıların-

da yaşayan yerli şeflerin ya da zengin kimselerin doğum, erginleme töreni, ölüm, → totem direği dikme vb. gibi önemli olaylar sırasında düzenlenen törenlerde ellerindeki malları ve değerli nesneleri (hasır, sepet, örtü, sedef, bakırdan yapılma amblem, yiyecek maddesi vb.) başkalarına bağışlaması ya da yoketmesi âdeti. Potlaç, toplum içindeki zenginlik ve yoksulluk farkından doğan rekabeti ortadan kaldırmaya yöneldiği gibi, tören sahibinin itibarını artırmaya, toplumdaki yerini yükseltmeye de yaramaktadır. Biribiriyle rekabet eden şeflerin kudret ve kuvvet çatışmaları da potlaç aracılığıyla yapılmaktadır: Kim daha çok mal dağıtmış ya da yoketmişse, zaferi o kazanmış olur. Küçük yaştan beri topladığı ve biriktirdiği mallarını potlaç bayramlarında dağıtan kimse,onların da başka bayramlarda dağıttıkları ve hediye ettikleri değerli nesneleri alarak maddî durumunu korumuş olur; çünkü başkasının dağıttığını ve hediye ettiğini alan, toplum içindeki yerini ve değerini kaybetmek istemiyorsa, bu hediyelere daha büyük bir karşılık vermek zorundadır.

Preanimizm [Alm. *Praeanimusmus*, Fr. *Préanimisme*, İng. *Preanimism*]: Dinin gelişiminde animizmden önce gelen safha. Preanimistik kurama göre, bu safhada ruh kavramı henüz gelişmemiştir; insanlar ve nesneler ruh yerine esrarlı güçlerle doludurlar. Canlı ve cansız varlıkları dolduran bu kuvvet, çeşitli belirtilerle kendini gösterir. Bu sırlı kuvvet inancı giderek ruh, cin-peri, oradan da tanrı inancına dönüşmüştür. R. R. Marett tarafından 1900 yılında formüle edilen bu kuramı, K. Th. Preuss din etnolojisi yönünden ele alarak, dinin gelişimini insanlığın bir"yanılmalar zinciri" şeklinde ortaya koymuş, bu yanılmaların ilk halkası olarak da preanimizm safhasını ileri sürmüştür. (→ *Animizm*).

Prehistorya [Alm. *Vorgeschichte*, Fr. *Préhistoire*, İng. *Prehistory*]: Yazılı belgelerin ortaya çıkmasından önceki insanlığın tarihini araştıran bilim. Prehistorya kazılar sonucu elde ettiği bulguları değerlendirerek insanlığın dip tarihini aydınlatmaya çalışır.

Prescott, William Hickling (1796–1859): Amerika'lı tarihçi. Çeşitli tarihî eserleri arasında "*Geschichte der Eroberung Mexicos*" (Mexiko'nun Alınış Tarihi) ile "*Geschichte der Eroberung Perus*" (Peru'nun Alınış Tarihi) etnolojiyi ilgilendirmektedir. Amerika halkları ile kültürlerinin araştırılması, yani Amerikanistiğin esası Prescott ile başlamaktadır.

Preuss, Konrad Theodor (1869–1938): Alman etnoloğu. Kuzey Meksiko ve Kolumbiya'da araştırmalarda bulunmuştur. Berlin etnoloji müzesinde direktörlük, Berlin Üniversitesinde etnoloji profesörlüğü yapmıştır. Başlıca eseri: "*Lehrbuch der Völkerkunde*, 1937" (Etnoloji El Kitabı).

Promiskuitet → Serbest cinsel ilişki teorisi.

R

Radcliffe-Brown, Alfred Reginald (1881–1955): İngiliz sosyal antropoloğu. Fonksiyonalist okul'un en önemli temsilcilerinden biridir. 1906 yılında Andaman adalarında, 1910 yılında da Batı Avusturalya'da bilimsel araştırmalarda bulunmuştur. Kapstadt ve Sdyney, Chicago ve Oxford Üniversitelerinde profesörlük yapmıştır. Başlıca eserleri: "*The Andaman Islanders*, 1922' (Andaman Adalıları), "*The Social Organization of Australian Tribes*, 1910" (Avusturalya Tribülerinin Sosyal Organizasyonu), "*Structure and Function in Primitive Society*, 1952" (İlkel Toplumda Yapı ve Fonksiyon).

Radloff, Wilhelm(1837–1919): Alman dil bilgini. Asya'ya yaptığı gezilerle Türk dilleri ve ağızları hakkında zengin malzeme toplamıştır. "*Aus Sibirien*" (Sibirya'dan) adlı eseri Türkçeye çevrilmiştir.

Radyokarbon yöntemi [Alm. *Radiocarbonmethode*, Fr. *Méthode de radio-carbon*, İng. *Radiocarbon dating*]: Arkeolojik bulguların yaşlarını tayin etmeye yarayan; özellikle odun, kömür, kemik, deri, kabuk vb. gibi organik maddelere uygulanabilen yöntem. "Karbon-14" de denilen bu yöntemi 1946–1949 yıllarında Amerika'lı W. L. Libby iki arkadaşıyla birlikte geliştirmiştir. Yöntemin aslı radyoaktif kömürle odun, odun kömürü, kemik, kabuk vb. gibi organik maddelerdeki izotop kömür (C 12) arasındaki miktar ilişkilerini saptamaktan ibarettir. Her za-

man için hatasız sonuçlar elde edilmemekle beraber, yeryüzünün çeşitli bölgelerinde (Lascaux'daki eski taş devri mağaraları, güney, kuzey ve orta Amerika'daki prehistorik buluntu yerleri, Mısır ve Ön Asya) uygulanma alanı bulan yöntem 20.000 yıllık bir zamanı içine alabilmektedir.

Rasmussen, Knud (1879–1933): Danimarka'lı kutup araştırıcısı. Kutup bölgesinde yaptığı araştırmalarla ün salmıştır. Grönland Eskimolarını çok iyi tanıyan Rasmussen, 5. bilimsel Thule gezisine (1921–1924) katılmış, Kuzey Kanada'daki merkezî Eskimolar arasında etnoğrafik ve lenguistik araştırmalar yapmıştır. Başlıca eserleri: "*Von Grönland zum stillen Ozean*, 1921–1925" (Grönland'tan Pasifik Okyanusuna), *Grönlandsagen*, 1921–1925" (Grönland Efsaneleri), "*In der Heimat des Polarmenschen*, 1922" (Kutup İnsanlarının Yurdunda).

Ratzel, Friedrich (1844–1904): Alman coğrafyacısı. Amerika'da gazetecilik yapan, München ve Leipzig Üniversitelerinde ders okutan Ratzel'in etnojojide önemli bir yeri vardır. 'Antropogeographie' (→ *Beşeri coğrafya*)'nın kurucusu olan Ratzel, kültür öğelerinin, daha doğrusu tüm kültürün göçlerle yayıldığını ileri sürerek "Migration"= (→ *göç teorisi*)'ni ortaya atmıştır. Başlıca eserleri: "*Anthropogeographie*, 2 cilt, 1882–1891" (Beşerî coğrafya), "*Völkerkunde*, 3 cilt, 1885–1888" (Etnoloji).

Reischek, Andreas (1845–1902): Avusturya'lı zoolog ve etnolog. Yeni Zelanda'da yaşıyan Maori yerlilerini incelemiştir. Başlıca eseri: "*Sterbende Welt*, 1924" (Ölen Dünya).

Remil [Alm. *Geomantie*, Fr. *Géomancie*, İng. *Geomancy*]: Topraktaki, küldeki, kumdaki, kağıttaki gelişigüzel çizgilerden, noktalardan, geometrik şekillerden geleceği okuma

sanatı. Bu tür falcılık Kuzey Afrika ve Madagaskarda çok yaygındır. Kumdan geleceği okumanın klâsik ülkeleri Eski Arabistan ile Çin'dir. Bazı yerlerde de (Madagaskar, Darfur, Güney Doğu Asya) gelecek, deniz böceği kabuklarından, çekirdeklerden, taşlardan ya da kemikten okunmaktadır. Kurşun dökme ve kahve falı remilin bozulmuş birer şeklidir.

Rit [Alm. *Rit*, Fr. *Rite*, İng. *Rite*]: Din, tapınma, büyü ya da erginlikle ve geçiş dönemleriyle ilgili geleneksel tören, ayin. Ritler belli ilkelere uymak zorundadırlar ve çoğunlukla kapalı bir düzen içinde işlerler.

Rivers, William Halse (1846–1922): İngiliz antropoloğu ve sosyoloğu. İlkin tıp öğrenimi yapmış, sonra psikolojiyle ilgilenmiştir. Bir aralık difüzyonist okulun taraftarı olarak görünen Rivers, Güney Hindistan'daki Todaları araştırmış, sonradan etnolojiyi bırakarak tamamen psikolojiye dönmüştür. Başlıca eserleri: "*The Todas*, 1908" (Todalar), "*History of Melanesien Society*, 1914" (Melanezya Toplumunun Tarihi), "*Medicine, Magic and Religion*, 1924" (Tıp, Büyü ve Din), "*Psychology and Ethnology*, 1926" (Psikoloji ve Etnoloji).

Rousseeau, Jean Jacques (1712–1778): Etnolojiyle ilgilenen Fransız düşünürü ve pedegogu. Yerlilerin hayatları hakkında edindiği bilgilerden çok etkilenen Rousseau, onların yaşayışlarını bir cennet hayatı olarak nitelemiş, '*retour a la nature*' (Doğaya dönüş) sloganını ortaya atarak, yerliler gibi yaşamayı öngörmüştür.

Ruh [Alm. *Seele*, Fr. *Ame*, İng. *Spirit, Soul*]: İlkellerde genellikle ölümden sonra hayatın devam ettiğine inanılmaktadır. Bu, yaşayan, yaşamaya devam eden şeye de ruh denmektedir. Ancak ilkellerdeki ruh kavramı ve anlayışıyla

bizimkini ayırmak gerekir. Onlarda ruh denilen şey somut ve oldukça komplikedir. Ölüm sırasında ruhun nefes yoluyla ağızdan çıktığı düşünüldüğü için nefesle ruh aynı şey olarak kabul edilmiş ve buna "nefes ruhu" denilmiştir. Bundan başka "beden ruhu" ile "gölge ruhu" inancını da görüyoruz. İnsanı rüyasında belli bir süre için terkeden ruh, "gölge ruhu" dur ve "beden ruhu" nun tersine insanın ölümüyle yok olmaz. "Beden ruhu" ise, uyku sırasında bedende kalmaktadır. Rüyada ve gölgede kendini belli eden ruha "serbest ruh" da denilmektedir. İnsanın dışında varolduğuna inanılan "serbest ruh" insanın tıpkısıdır ve → öteki ben ile → Nagualizm inancında önemli rol oynamaktadır. İlkellerde, ruhun insan bedenindeki yeri de değişik olarak düşünülmektedir. Nefes yolundan başka omurga ve beyin, ruhun bulunduğu yer olarak kabul edilir. Örneğin bir büyük bir de küçük ruha inanan Gilyaklar, küçük ruhu beynin içinde düşünmektedirler. İlkel halkların çoğu, ruhların daha önceden varolduklarına ve gökte, yeraltında, kutsal yerlerde, ağaç kovuklarında, mağaralarda eğleştiklerine inanırlar; özellikle çocuk ruhlarının (Avusturalya'da), buralardan geçen evli erkeklerle evli kadınların bedenlerine girdikleri inancı çok yaygındır.

Ruh göçü [Alm. *Seelenwanderung*, Fr. *Métempsychose*, İng. *Metempsychosis*,]: Ölen birinin ruhunun başka bir insana (Hindistan'da hayvanlara da) göçtüğü ve onda da yaşamaya devam ettiği inancı. Örneğin bazı Afrika kabileleri yeni doğan çocukların, öldükten sonra yeryüzüne dönen dedeler ve büyük anneler olduklarına inanırlar.

Rüzgârlık [Alm. *Windschirm*, Fr. *Paravent*, İng. *Windbreak*]: Çabucak kurulabilen, tek yanlı ilkel korunak. Dal-

lardan, yapraklardan, ağaç kabuklarından, ot ve çayırdan yapılan bu barınak, içindekileri rüzgârdan ve kötü havadan korur. Rüzgârlığın açık yanı rüzgârın ters yönüne getirilir. Toplayıcılık ve avcılıkla geçinen, çok ilkel basamaktaki yerlilerde (Avusturalyalılar, Buşmanlar, Seylan Adasında yaşayan Vedalar vb.) görülmektedir.

S

Samoyetler: Sibirya tundralarında yaşarlar. Dilleri, Fin-Macar Dil grubuna girer. Dil ve kültür bakımından dört gruba ayrılırlar: Ostyak Samoyetleri (Selkuplar), Yenisey Samoyetleri (Nenzler), Tawgi Samoyetleri (Nganalar), Yurak Samoyetleri (Yurak ve Nenzler). Göçebedirler; ekonomileri avcılık ve hayvancılığa dayanır. Ren geyiğinin hayatlarında önemli bir yeri vardır. Barınakların esasını konik çadırlar teşkil eder. Num adında bir gök tanrısına inanırlar.

Sapir, Eduard (1884–1939): Amerika'lı etnolog. Çeşitli Amerikan Üniversitelerinde profesörlük yapan, Kanada Ulusal Müzesinin antropoloji bölümünü yöneten Sapir, Kuzey Amerika yerlilerinin dillerini araştırmış; dil, kişilik ve haberleşme şekilleri hakkında incelemelerde bulunmuştur. Başlıca eserleri: "*The Fundemental Elements of Nortern Yana*, 1922"' (Kuzey Yana'nın Temel Öğeleri), "*Selected Writings in Language, Culture and Personality*, 1949" (Dil, Kültür ve Kişilik Üzerine Seçme Yazılar).

Sarasin, Fritz (1859–1942): İsveç'li etnolog ve zoolog. Yeğeni Paul Sarasin'le Seylan, Selebes ve Yeni Kaledonya adalarında araştırmalar yapmıştır.

Sarı ırk [Alm. *Mongolide*, *Mongolische Rasse*, Fr. *Race mongoloide*, İng. *Mongoloid race*]: İnsanlığın üç büyük ana ırk grubundan biridir. Büyük çoğunluğu Asya'da görülür. Başlıca özellikleri: Sarı tonlu deri, düz ve sert saç, koyu

renk, çekik göz, sık raslanılan ↔ moğol lekesi, brakisefal baş, çıkık elmacık kemikleri, yassı yüz, kökü çok basık burun, az kıllı beden ve orta boy. Sibiryalılar, Kuzey-Asya Moğolları, Orta Asya Moğolları, Güney Asya Moğolları, Endonezyalılar, Polinezayalılar, Eskimolar ve Amerika yerlileri sarı ırka girerler.

Satı Bey (Satı el-Husri) (1882– ?): Aslen Arap olan Satı Bey, İstanbul Üniversitesinde okumuştur. Birinci Dünya Savaşın'da Türkiye'den ayrılmıştır. Daha çok sosyoloji alanında çalışan Satı Bey'in eski yazı ile yayımlanmış olan "*İlmi Kavmiyyat*, 1913" adlı bir eseri vardır.

Schmidt, Wilhelm (1868–1954): Avusturya'lı etnolog ve misyoner. Aslında bir teolog olan Schmidt, "*Kulturhistorische Schule*" (Kültür tarihi okulu)nu kendine özgü biçimde kurmuştur. Bu okula 'Viyana Okulu'da denmektedir. Schmidt, özellikle ilkellerdeki tanrı fikrini araştırmıştır. Freiburg'da profesörlük de yapan Schmidt, bir süre 'Anthropos' dergisini de yönetmiştir. Okyanusya adalarında, Avusturalya'da ve Güney-Doğu Asya'da yaptığı dil araştırmalarıyla da isim yapan Schmidt'in başlıca eserleri: "*Der Ursprung der Gottesidee*, 12 *cilt*, 1912–1915" (Tanrı Fikrinin Kökeni), "*Die Sprachfamilien und Sprachkreise der Erde*, 1926" (Yeryüzündeki Dil Çevreleri ve Dil Aileleri), "*Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie*, 1937" (Kültür Tarihi Etnolojisinin Metod El Kitabı).

Sedna: Eskimolarda denizlerin dibinde yaşadığına inanılan tanrıça. Eskimo tanrılarının içinde en çok bilinenidir. Sedna, değişik yerlerde, değişik adlarla tanınır (Grönland'ta Arnarquashaaq "yaşlı karı", Baffinland'ta Sedna "Denizin dibindeki", Hudson Körfezinin batısında Nuliajuk

"Sevgili kadın" vb.). Sedna hakkındaki çeşitli mitolojik görüşler, onun deniz dibinde yaşadığı, deniz hayvanlarının yaratıcısı ve koruyucusu, yeraltı dünyasının bekçisi olduğu merkezinde toplanmaktadır. Eskimolar yiyecek sıkıntısı çektikleri zaman, avcıların bol miktarda deniz hayvanı avlaması için, Şamanlar, Sedna'ya başvururlar.

Seler, Eduard (1849–1922): Alman etnoloğu. Berlin etnoloji müzesi Amerika seksiyonunu yönetmiş olan Seler, özellikle Meksika'daki dil ve yazı araştırmalarıyla isim yapmış, modern anlamdaki Meksikanistiğin bilimsel temellerini atmıştır.

Semanglar: Malaka adasında yaşıyan kısa boylu, toplayıcı ve avcı → Negrito'lar. Kendilerine Urang-utan' (Orman insanları) derler. Kadınlar cangıllarda kök, yaprak, yabanıl meyve toplar, balık avlarlar. Erkekler, çok küçük maymunlardan geyiklere kadar değişen çeşitli vahşi hayvan avcılığı yaparlar. Av için kullandıkları başlıca silâh ok ve yaydır. Otuz kırk yıldan beri de, üfleyerek zehirli ok atılan kamıştan borular kullanmaktadırlar. Şimşek çaktıran ve gök gürleten kudretli bir doğaüstü yaratığın varlığına inanılır. Bu varlığı hoşnut etmek için kan kurban edilir. Hala adını verdikleri büyücüleri insanlarla tanrılar arasında aracılık yaparlar. Plâstik sanatlara hemen hemen hiç raslanmaz, sadece bambudan yaptıkları öte beriyi oyarak bezerler. Tekeş evlilik görülür. (→ *Negrito*).

Sempatik büyü [Alm. *Sympathische Magie*, Fr. *Magie sympathique*, İng. *Sympathetic magic*]: "Benzerin benzeri meydana getireceği" ve biribirleriyle ilişkisi olan şeylerin fiziksel temas ortadan kalksa bile biribirlerini etkileyeceği ilkelerine dayanan büyü. Birinciye homeopatik ya da → taklit, ikinciye de kontajiyöz ya da → temas büyüsü den-

mektedir. Gerek taklit, gerekse temas büyüsü, biribirlerinden uzak şeylerin gizli bir sempati ile biribirlerini etkilediklerini; bir çeşit gizli ve görünmez esir gibi düşünebileceğimiz 'şey' ile uyarmanın birinden ötekine geçeceğini kabul etmektedir. (→ *Büyü*, → *Maji*).

Serbest cinsel ilişki kuramı [Alm. *Haeterizmus*, Fr. *Hetairisme*, İng. *Hetearism*]: İnsanlığın başlangıçta bir kurala bağlı olmaksızın, karışık ve serbest cinsel ilişkilerde bulunduğunu ileri süren kuram. → Bachofen tarafından ortaya atılan bu durum, onun kuramının ilk basamağını teşkil etmektedir. Bachofen, bu durumu açıklamak için heterizm terimini kullanmıştır. Başka dillerde heterizm yerine Latince köklü promisküitet terimi kullanılmaktadır. Serbest cinsel ilişkinin ardından grup evliliği, ondan sonra da tekeş evlilik gelmiştir. Bugün artık geçerli olmayan üç basamaklı kuram bir zamanlar sadece evrimci okul mensupları tarafından tutulmuştur.

Sezon göçebeliği → Yarı göçebelik.

Sila: Eskimolarda genellikle doğaüstü bir kudrete verilen ad. Sila adı, çeşitli Eskimo bölgelerinde çeşitlemeler göstermektedir. (Doğu ve merkezi Eskimolarda Sila, Karibu Eskimolarında Hila, Alaska Eskimolarında Sla ve Tla). Sila kelimesi farklı anlamlarda kullanılmakla beraber, başlıca iki anlamı vardır: 1. Hava, dünya, 2. Akıl. Her çeşit doğa olayının (yağmur, rüzgâr, kar, fırtına vb.), günlük olayın, şamanistik faaliyetlerin arkasında Sila'nın olduğu düşünülmektedir. Sila'nın çok yanlı niteliklere ve güçlere sahip olduğu inancı, onun, kimi zaman doğaüstü bir kudret, kimi zaman yüce varlık, kimi zaman da bir tanrı gibi tasarlanmasına yol açmıştır.

Simbioz → Beraber yaşama.

Sla → Sila.

Smith, Elliot (1871–1937): İngiliz difüzyonist okulunun kurucusu. Aslında bir biolog olan Smith, Eski Mısır kültürünü ana kaynak olarak kabul etmiş, bütün kültür öğelerinin, yüksek kültürlerin ve uygarlıkların buradan yayıldığını ileri sürmüştür. Başlıca eserleri: "*The Evolution of the Rock-cut Tomb and the Dolmen*, 1913" (Dolmen ve Kaya Mezarlarının Evrimi), "*The Migration of Early Culture*, 1915" (İlk Kültürün Göçü), "*The Evolution of the Dragon*, 1919" (Ejderin Evrimi), "*Human History*, 1929" (İnsanlık Tarihi).

Somaliler: Doğu Afrika'daki Somali yarımadasında yaşarlar. Kûşice konuşurlar. → Habeş ırkı'ndandırlar. Halkın üçte ikisi göçebe çobandır. Kuzeyde deve, koyun ve keçi, güneyde ise sığır beslenir. Yuvarlak ve arı kovanı biçimindeki kulübelerde otururlar. Bu kulübelerin üstü deri parçalarıyla kaplanmıştır. Erkekler, bir ucunu omuzlarına attıkları geniş örtülere bürünerek gezerler; kadınlar ise geniş eteklikler giyerler, bedenlerinin üst kısımlarını da geniş bir örtüyle örterler. En önemli toplumsal birlik babanın egemen olduğu büyük ailedir. Evlilik patrilokal (→ *Babayerli*) esasa göre düzenlenmiştir. Ortak bir atadan geldiklerini kabul eden bir çok büyük aile, bir araya gelerek büyük bir grubu teşkil eder; bir çok grup da bir araya gelerek bir tribüyü meydana getirir. Gruplar, kuraklık nedeniyle bazan başka bir grubun yönetimi altına girerler. Somali'de, eskiden avcılık yapan ahalinin artık grupları olan bir sınıf vardır ki, bu sınıfın üyeleri parya muamelesi görürler. Ağaç ve deri işleriyle çanak-çömlekçilik özellikle yerleşik gruplar arasında gelişmiştir. Somali'nin büyük çoğunluğu müslümandır.

Somatik antropoloji → Fizikî antropoloji.

Sop → Klan.

Sororat → Baldızla evlenme.

Sosyal antropoloji [Alm. *Sozialanthropologie*, Fr. *Anthropologie sociale*, İng. *Social anthropology*]: Sosyal davranışları, ilkellerin toplumsal kurumlarını ve örgütlerini inceleyen antropolojik disiplin. Araştırmalarında toplumsal yapıya ağırlık veren; toplumsal kurumların ve formların sistematik ve karşılaştırmalı araştırmalarını yapan sosyal antropoloji özellikle İngiltere'de gelişmiştir. Radcliffe-Brown ve Malinowski tarafından kurulan ve geliştirilen sosyal antropoloji, → difüzyonizm'e ve → evrimci okul'a bir tepki olarak doğmuş; kısmen Durkheim sosyolojisini izlemiş, kısmen de sosyolojideki yapısal-fonksiyonel görüşün öncüsü olmuştur. Sosyal antropoloji yirmi otuz yıldan beri ilkel diyemiyeceğimiz toplumların araştırılmasına yönelmiştir (→ *Fonksiyonalizm*).

Sosyal organizasyon → Toplumsal örgüt.

Sömürge etnolojisi [Alm. *Kolonialethnologie*, Fr. *Ethnologie coloniale*, İng. *Colonial ethnology*]: Etnolojinin, sömürgelerle Avrupa'lı sömürgeciler arasındaki sorunlara çözüm yolları arayan özel bir araştırma alanı. Batılıların alçak kültür basamaklarında bulunan yerlilerle temasa gelmeleri yerlilerin hayatlarında olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Bu nedenle çeşitli ırk ve kültürlerdeki halklarla ortak yaşamanın çareleri ve yolları araştırılmış; onların yaşama koşullarının düzeltilmesine, kültürlerinin geliştirilmesine çalışılmıştır. Bu konuda en büyük görev etnologlara düşmektedir. Özellikle Avusturalya'lı etnolog H. A. Bernatzik bu alandaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Speiser, Felix, (1880–1949): İsviçre'li etnolog. Yeni Hebrid, Santa Cruz adalarıyla Yeni Gine ve Brezilya'da etnografik araştırmalar yapmıştır. Başlıca eseri: "*Etnographische Materialien aus den Neuen Hebriden*, 1922" (Yeni Hebrid Adalarından Etnografik Malzemeler).

Stanley, Henry Morton (1841–1904): Asıl adı John Rowlands'dır. İngilizdir. Afrika'da yaptığı gezileriyle tanınmıştır.

Steatopiji [Alm. *Fettsteiss*, *Steatopygie*, Fr. *Steatopygie*, İng. *Steotopygia*]: Kalçaların arkada yağ toplaması sonucu belin iç bükey oluşu. Daha çok Buşman, Hotanto ve Zulu kadınlarında raslanılan bu bedensel özellik, taş devrinde ideal güzellik olarak görülmekteydi. Örneğin: İspanyol mağara resimlerindeki Mentone Venüsü.

Steinmetz, Rudolf (1862–1940): Hollanda'lı etnolog ve sosyolog. Endonezya'da alan araştırmalarında bulunmuş, hukuk etnolojisi alanındaki yayınlarıyla isim yapmıştır. Amsterdam Üniversitesinde etnoloji profesörlüğü de yapan Steinmetz'in başlıca eserleri: "Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe, 1894" (Cezanın İlk Gelişimi Hakkında Etnolojik İncelemeler), "*Das Verhaeltnis zwischen Eltern und Kindern bei den Naturvölkern*, 1899" (İlkellerde Ana Babayla Çocuklar Arasındaki İlişki), "*Die Sprache in der Reihe der Geisteswissenschaften*, 1913" (Manevî Bilimler Serisinde Dil).

Sternberg, Leo Jakowlevitsch (1861–1927): Rus etnoloğ[u] [s]iyasî nedenlerden dolayı Sahalin adasına sürülmüşt[ür] yaklar hakkındaki araştırmalarıyla tanınmıştır. [...] ve Tunguzlar hakkında da araştırmalar yapan[mış]tır. Başlıca eserleri: "*Giliaki*, 1905" (Gilyaklar), "*Ainu Problem*, 1929" (Aynu sorunu).

Steward, Julien H. (1902–): Amerikan sosyal antropoloğu. Peru ve Ekvator ile Kuzey-Amerika yerlileri arasında etno-sosyolojik alan çalışmaları yapmış, kültür değişmeleri üstüne incelemelerde bulunmuştur. Columbia ve Illinois Üniversitelerinde antropoloji profesörlüğü de yapan Steward'ın başlıca eserleri" "*Handbook of South American Indians*, 1946–50" (Güney Amerika Yerlilerinin El Kitabı), "*Area Research, Theory and Practice*, 1950" Alan Araştırması, Kuramı ve Pratiği), "Theory of Cultur Change, 1955" (Kültür Değişimi Kuramı).

Sünnet [Alm. *Beschneidung*, Fr. *Circoncision*, İng. *Circumcision*]: Semitik halklarda, Avusturalya'da, Okyanusya, Afrika ve Amerika'nın bir çok kısımlarında, penisin ucundaki kabuğu kesmek (Cirkumcision) ya da siyeğin alt tarafını biraz yarmak (Subincision) şeklinde uygulanan bir âdettir. Genellikle erginlik çağına giren erkeklere, seyrek olarak da kızlara (Doğu Afrika, Arabistan vb.) uygulanır. Kızların sünneti klitorisin ya da küçük ferç dudaklarının bir kısmını kesmek suretiyle yapılır (Excision). Sünnet gibi çok yaygın bir âdetin ortaya çıkışını bir tek kökte aramak doğru değildir. Sünnet, delikanlının ya da kızın evlenme çağına geldiğini gösterir. Öte yandan sünnete, kesilen kanın bir bereket tanrısına kurban edilmesi gözüyle de bakılmaktadır.

rganik [Alm. *Überorganisch*, Fr. *Superorganique*, İng. *rorganic*]: Organik yapıda var olmayan; organik o- n daha yüksek bir düzeyde oluşan; kültürel denilen a ilişkin kavram. Kroeber tarafından antropolo- ulmuştur.

Alm. *Sich Schmucken*, Fr. *Ornement*, İng. *O a-* denin belli yerlerinin doğal biçimini ve

şünü çeşitli yollarla değiştirme ya da iyice belirtme; bu amaçla süs eşyası takınma, giyinme, Süslenmenin temelinde çeşitli nedenler yatmaktadır: Dinsel-büyüsel inançlar; kişinin kendini saydırma ve toplumsal yerini belirleme isteği; zenginlik, cinsel ilişkilerde bedenin belli yerlerini çekici hale getirme; geçiş ritleri vb. Süslenme kimi zaman bedensel acılara katlanmayı gerektirir: → Diş deformasyonu, → bedende yara açmak, → beden sakatlama, → dövme, kulak memesini, burun kanatlarını delme vb. gibi. İlkellerde süslenme genellikle aşağıdaki şekillerde yapılır: Kulakları, burun kanatlarını, dudakları, yanakları delerek demirden, kemikten, ağaçtan vb. yapılma öteberi takmak; boynu ve gerdanı zincirle ve kolyeyle süslemek; el ve ayak bileklerine çeşitli malzemeden yapılma bandlar bağlamak, bilezikler takmak; bedeni, saçları boyamak, tüy yapıştırmak; doğum, inisiyasyon, düğün ve ölüm gibi geçiş ritlerinde dinsel büyüsel, cinsel ve toplumsal amaçları belirleyen nitelikteki her çeşit süs eşyası takmak, koku sürünmek ve giyinmek. Giysi de çoğu zaman süs olarak kabul edilir. Aslında giysiyle süsü biribirinden kesin olarak ayırmak oldukça zordur.

Ş

Şaman davulu [Alm. *Schamanentrommel*, Fr. *Tambour shamanique*, İng. *Shaman drum*]: Şamanların dinsel ve büyüsel işlemleri sırasında kullandıkları davul. Tahta bir kasnağın üzerine geçirilen çift ya da tek yanlı bir deriden ibarettir. Davulların üzerleri mitik ve göksel resimlerle süslenmiştir. Resimlerin dinsel ve büyüsel anlamları vardır. Şaman davuluna içinde doğaüstü yaratıkların, cinlerin ve büyüsel anlamları vardır. Şaman davuluna içinde doğaüstü yaratıkların, cinlerin ve koruyucu ruhların bulunduğu canlı bir araç gözüyle bakılır. Şamanizmin görüldüğü bazı bölgelerde şaman davulu bir binek hayvanı gibi kullanılmakta, yeraltı ya da gökyüzü yoculukları davulun üstüne binilerek yapılmaktadır. Şaman davulu şamanistik işlemlerin kaçınılmaz bir aracıdır.

Şaman giysisi [Alm. *Schamanentracht*, Fr. *Costume shamanique*, İng. *Shaman Cloth*]: Şamanların kutsal işlemler, büyüsel pratikler sırasında kullandıkları giysi. Genellikle rengeyiği derisinden yapılan giysi uzunca bir hırka, göğüslük, başörtüsü ve eldivenden ibarettir. Giysinin üzerine şamanın koruyucu ciniyle birtakım mitik yaratıkların resimleri yapılır; hayvan kemikleri, kuş kanatları, muskalar, metal parçaları vb. takılır. Bütün bunların dinsel ve büyüsel anlamları vardır. Şaman giysileri kutsal olarak kabul edilir, kullanılmadığı zaman özenle saklanır; kadınların ve çocukların giysilere dokunmalarına izin verilmez.

Şamanizm [Alm. *Schamanismus*, Fr. *Chamanisme*, İng. *Sha-*

manism]: Kelimenin aslı hakkında çeşitli görüşler vardır; bir kısım araştırıcılar Tunguzca "saman" dan geldiğini ileri sürerken, bir kısmı da Sanskritçe "sramana" (dilenci, keşiş)'dan geldiğini iddia etmektedir. Trans haline geçebilme yeteneğindeki kimselerin (şamanların) metafizik varlıklarla ilişkiler kurarak onların doğaüstü yetenek ve kuvvetlerine sahip olmaları ve bunu toplum adına kullanmaları; bu iş için yapılan dinsel-büyüsel pratikler ve törenler. Şamanizm ne kendine özgü bir din, ne de majinin bir şeklidir; her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir. Genellikle bir kimsenin şaman olup olamayacağı çocukluğundaki bir takım ruhsal ve fizyolojik belirtilerden (korku, çekingenlik, kederli ruh hali; sık sık gelen başdönmeleri, bayılmalar; gelecekten haber verme, hayal görme, cin ve perilerle konuşmalar vb.) anlaşılır. Bu durumdaki çocuklar, eğitim ve öğretimden geçmek için yaşlı bir şamanın yanına verilirler. Bu psiko-nörotik belirtilere "şaman hastalığı" ya da Ohlmarks'ın deyimiyle "Kutup hastalığı" denilmektedir. Şaman hastalığının en yüksek noktasını → mistik parçalanma evresi teşkil etmektedir. Şaman adayına birtakım şeylerin yanısıra, özellikle trans haline geçebilmeyi sağlayan sistematik egzersizler yaptırılır. Eğitim ve öğrenim sırasında mesleğinin önemli bir aracı olan → şaman davulu verilir. Şamanların görevi genellikle dört kısımda toplanır: Doktorluk, ölenlerin ruhlarının öte dünyaya gidişine eşlik etmek, anma törenlerini yönetmek ve gelecekten haber vermek. Şaman bu işleri yapmak için özel bir giysi (→ *Şaman giysisi*) giyerek, davulunu çalar, şarkı söyler, oynar ve sonunda kendinden geçerek cinlerle konuşur, yeraltma ve gökyüzüne yolculuk yapar. Şamanlar trans haline geçebilmek için

uyuşturucu ilaçlar, alkol ve narkotik maddeler de kullanırlar. Ohlmarks'a göre şamanlık kutup mıntıkasının karakteristik bir belirtisidir ve kutup iklimi, ışığın mevsimlere bölünüşü, tundralar, şiddetle soğuk, yiyecek ve beslenme şartlarının yetersizliği de şamanlığın bu bölgedeki oluşumunu etkileyen önemli faktörlerdir. Çeşitli araştırıcılar Sibirya'da görülen şamanizmi psikopataolojik belirtiler olarak açıklamaya çalışmışlar, şamanların çoğunu saralı, şizofrenik, ruhsal dengeden yoksun kişiler olarak nitelemişlerdir. Eliade, şamanların basit birer hasta olmadığını, aksine kendi kendilerini ve çevresindekileri etkileyecek güce sahip olduklarını, binlerce dizelik hikâyeleri, efsaneleri, destanları belleklerinde saklayabildiklerini işaret etmektedir. Özellikle Kuzey ve Orta Asya'da yaygın olan şamanizm, Eskimoların yaşadığı yerlerde, Kuzey Amerika'da, değişik ve zayıf biçimlerde başka ilkellerde de görülür. Erkek şamanların yanı sıra kadın şamanlara da raslanılmaktadır. Şamanizm tek bir görüş açısından açıklanamayan, komplike, kısmen de sosyolojik bir fenomendir. V. G. Bogoros, J. Stadling, G. Nioradze, U. Harva, A. Ohlmarks, P. W. Schmidt, A. Friedrich, G. Buddrus, W. Radloff, M. Eliade, A. Findeisen ve A. İnan şamanizm hakkında araştırmalar yapmışlardır.

T

Tabu [Alm. *Tabu*, Fr. *Tabou*, İng. *Taboo*]: Kelimenin aslı Polinezyaca tapu= (yasak)dan gelmektedir. → Dinamizm ve → mana inancıyla sıkı bir bağlantısı olan tabu, çeşitli kaçınmaları ve yasakları içine almaktadır. İlkel dünya görüşünde günlük sayılmayan, alışılmışın dışında kabul edilen her şey doğaüstü kudret ile dolu ve tehlikeli sayıldığı için tabu olarak kabul edilir ve bunlardan kaçınılır. Mana ile yüklü olduklarına inanılan şeflerden, büyücülerden, sanatçılardan, ay halindeki kadınlardan, lohusalardan, ölülerden, savaşçılardan, avcılardan, totem hayvanları ve bitkilerden, kutsal olarak bilinen maskelerden, müzik âletlerinden, kült objelerinden kaçınmak gerekmektedir. Törenlerde kullanılan bir çok objeye dokunmak ve bakmak, kadınlarla inisiye olmamış çocuklara tabudur. Tabu olarak bilinen bir kimseye, örneğin bir şefe dokunmak, dokunanı tehlikeye attığı gibi onu da başkaları için tabu yapar. Tabu'nun pratikteki anlamı "Dokunma! Bana dokunmaya izinli değilsin" demektir. Dünyanın çeşitli yerlerinde çeşitli biçimlerde görülmekle beraber, tabu geleneğinin en yaygın olduğu bölge Okyanusya adalarıdır. Tabu, Okyanusya adalarında yaşayan yerlilerin dinsel, toplumsal ve ekonomik hayatlarında çok etkili bir rol oynamaktadır. Tabu, "süreli tabu" ve "geçici tabu" diye iki kısma ayrılır. Şefler, kült objeleri, tapınaklar, totemler "sürekli tabu"durlar; kabile şefleri ve din adamları tarafından birinin belli bir süre için cezalandırılmasıysa "geçici tabu" dur. Tabu inancını ilkin. J. Cook 1777 yılında Tongo adasında tesbit etmiştir.

Tacikler: Sovyet Tacik ve Özbekistan Cumhuriyetinin büyük bir kısmıyla Afaganistan'ın kuzeyine kadar uzanan bölgede yaşarlar. Dilleri, İran dillerine girer. Yalnız bu dil, Hindukuş ve Pamir Engebelerinin dışına doğru aslından uzaklaşmış bir lehçe olarak kullanılır. Bu bölgede, dağlarda yaşayan Tacikler kendilerini Galça diye adlandırırlar. Somatik özellikleri: Orta boy, brakisefal kafa, dar yüz, koyu saç ve deri, sık kıllı sakal. Ekonomileri sulamayla yapılan tarıma dayanır. Tahılın yanı sıra elde edilen ürünlerin başlıcaları pamuk, kavun-karpuz, üzüm, elma vb. Tarım işlerinde kullanılmak için hayvan da beslenir. Dokuma, deri ve ağaç işleriyle çanak-çömlek ve metal işleri çok güzeldir. 19. yüzyıla kadar egemen sınıflar köle kullanırlardı. Giysilerini pamuklulardan yaparlar. Dağ Tacikleri taştan yapılma evlerde otururlar. Dinsel inançlarında islâmlığın yanı sıra eski dinlerinin kalıntılarına da raslanır.

Taklit büyüsü [Alm. *Nachahmungsmagie*, Fr. *Magie imitative*, İng. *Imitative magic*]: Bir şeyin taklidini yapmakla o şeyin esasını etkileme. Bu büyünün yapısı taklit yoluyla istenilen sonucu elde etmeye, benzer işlemlerle istenilen şeyi ya da olayı öne almaya, böylece o şeyin ya da o olayın yakın bir gelecekte meydana gelmesini zorlamaya dayanır. Taklit büyüsünün esası "benzer benzeri etkiler" ilkesinde temellenmektedir. Bu "benzer" likler göze görünür dış benzerlikler ile tutum ve davranıştaki benzerlikler ya da çağrışıma yatkın düşünce zincirlerinden çıkan büyüsel özelliklerdir. Örneğin kuraklık sırasında genç bir kızı yeşil dallarla donatıp üzerine su dökmekle (Balkan'larda) yağmur elde etmek ya da ölümü istenen birinin resmini ya da çamurdan, ağaçtan, balmumundan heykelini yaparak yakmak, parçalamak, gömmek bu büyünün uygulama alanına girmektir. Çok yaygın olan bu büyüye → analoji

büyüsü denildiği gibi→homeopatik maji de denmektedir. (→ *Büyü*, → *Maji*).

Tapa: Polinezya adalarında incir, dut, akkavak vb. ağaçların kabuklarından yapılan kumaş. Kabuklar suda yumuşatıldıktan sonra tahta tokmaklarla iyice dövülerek sertleştirilir, tek tek parçalar ya yanyana ya da üstüste yapıştırılarak kumaşın bütünü elde edilir. Üzerleri, elle renkli olarak süslendiği gibi, bambu baskılarla da desenlendirilir. Süslemede en çok kullanılan renkler siyah ile kırmızının, sarının ve kahverenginin çeşitli tonlarıdır. Bu boyalar genellikle çeşitli bitki köklerinden elde edilmektedir. Tapa'nın yapımı belli bir takım tabuları gerektirmektedir. Samoa, Tonga, Fiji, Tahiti ve Hawai adalarındaki tapalar çok ünlüdür. Melanezya ve Yeni Gine'de de aynı teknikle kumaş yapılmaktaysa da, bunlar genellikle desensiz olarak kullanılmaktadırlar.

Tapioka: Kelimenin aslı Portekizce'den gelmektedir. → Maniok'un köklerinden elde edilen kaba un. Bitkinin zehirli kökleri soyulur, rendelenir ve adına → tipiti denilen bir araçla zehirli suyu çıkartılarak arta kalan kısımdan besleyici değeri çok yüksek olan lapa ve peksimet yapılır.

Tarla açma [Alm. *Rodungsfeld*, Fr. *Défrichement*, İng. *Slash and burn*]: Ormanın ya da ağaçlık bir yerin ağaçlarını kestikten sonra köklerini yakarak ve temizleyerek orasını ekilir duruma getirme. Bu işlem daha çok dikçe yamaçlarda ve bayırlarda yapılır. Bu şekilde elde edilen tarlalar, toprağın verimini düşürmemek için belli aralıklarla dinlendirilir. Bu çeşit tarla elde etme ormanlık bölgelerde, özellikle tropikal ve alt tropikal bölgelerde uygulanır.

Taro: Avusturalya, Asya ve Afrika tropikal bölgesinde yetiştirilen yumru köklü, iri yapraklı bir bitki. Yerlilerin beslenmesinde önemli bir yer tutar.

Tasmanyalılar: Bir zamanlar Tasmanya adasında yaşayan yerliler. Son Tasmanyalı 1876 yılında ölmüştür. Kültürleri ana çizgileriyle → Avusturalya yerlilerinkine benzemekteydi.

Tayga: Sovyetler birliğinin kuzeyinde, özellikle Sibirya'da geniş alanlar kaplayan ve çam, köknar, melez çamı gibi iğne yapraklı ağaçlardan ibaret ormanlar.

Tekeş evlilik [Alm. *Einehe*, *Monogamie*, Fr. *Monogamie*, İng. *Monogamy*]: Bir erkeğin tek bir kadınla evliliği. En yaygın evlilik biçimidir. Kız ve erkek çocuklarının doğum ortalamasının hemen hemen aynı oluşu toplumsal dengeyi sağlamak için tekeş evliliği zorunlu kılmıştır. Ayrıca yoksul erkekler tek bir kadınla evlenmek zorunda kalmışlardır. Tekeş evlilik töresel ve dinsel kurallarla bağlanmıştır.

Teknoloji [Alm. *Technologie*, Fr. *Technologie*, İng. *Technology*]: İnsanın günlük hayatında kullanacağı öte-beriyi yapmak için gerekli ham maddeleri elde etme ve işleme sanatı. İlkellerde teknoloji çok aşağı bir seviyededir.

Tek tanrıcılık → Monoteizm.

Temas büyüsü [Alm. *Kontagieuse Magie*, Fr. *Magie contagieuse*, İng. *Contagious magic*]: Esası temas ilkesine dayanan büyü. Biribirine bağlı ya da biribiriyle teması olan şeylerin -sonradan ayrılmış olsalar bile- aralarındaki sempatik bağ sonucu biribirini etkileyeceği inancına dayandırılarak uygulanan bu büyü çeşidinde "parçanın bütüne ait oluşu" ilkesi büyük rol oynamaktadır. Örneğin birinin saçından alınan birkaç tel, o saçın sahibine olumlu ya da olumsuz yönden büyüsel bir etki yapmak için yeterli sayılmaktadır. Temas büyüsü çok geniş bir uygulama alanına sahiptir. (→ *Büyü*, → *Maji*).

Temel düşünce [Alm. *Elementargedanke*, Fr. *Pensée élémentaire*, İng. *Elementary idea*]: İnsanların ruhsal yapılarının temelde aynı olmaları nedeniyle temelde aynı şekilde düşündüklerini ileri süren etnolojik görüş. Bu görüşün bir adı da 'Menscheitsgedanke' = (İnsanlık düşüncesi)'dir. Bu 'psişik aynılık', çeşitli ırklarda ve ülkelerdeki düşünce benzerliğini doğurmuş, bu durum da çeşitli zamanlarda aynı şekilde yaratılan maddî ve manevî kültür öğelerini oluşturmuştur. Bastian'a göre, kültürler arasındaki farklar ve çeşitlemeler, kültürleri çevreleyen iklim, coğrafya ve öteki dış etkilerden ileri gelmektedir. Temel düşünce'nin yanı sıra bir de 'Völkergedanke' = (Halk düşüncesi) kabul eden Bastian: "Temel benzerliğin dışında, belli bir halk ya da kabile için tipik olan ve yalnız o halk tarafından, yaşadığı yerin belli koşulları altında yaratılan bazı başka kültür öğelerini 'Halk düşüncesi' ile açıklamaktadır.

Ter [Alm. *Schweiss*, Fr. *Sueur*, İng. *Perspiration*]: Terin, kutsal bir kişinin mistik ve majik gücünü başka birine geçirdiğine inanılır. Kutsal kişilerin terinin emdirildiği havlu ve örtüler, hastalık tedavisinde kullanılır. Bazı ilkeller ritüel temizlenmeler, erginleme törenleri ve savaş seferleri için terleme kürüne girerler. Amerika yerlilerinin, özellikle Kaliforniya'da yaşayanların terlemek için özel evleri vardır.

Thalbitzer, William (–): Danimarkalı etnolog. Eskimolar hakkında etnografik ve lenguistik araştırmalar yapmıştır.

Thurnwald, Richard (1869–1954): Alman etnoloğu ve sosyoloğu. Fonksiyonalist okuldandır. Mikronezya, Melanezya, Yeni Gine ve Tanganika'da etnolojik araştırmalar yapmış-

tır. Berlin Üniversitesinde profesörlük de yapan Thurnwald'ın başlıca eserleri: "*Ethno-psychologische Studien in Südseevölkern*, 1913" (Güney Denizi Halklarının Etno-psikolojik Etüdü), "Psychologie des primitiven Menschen, 1922" (İlkel İnsanın Psikolojisi), "*Forschungen zur Völkerpsychologie und Soziologie*, 14 cilt, 1925–1935" (Halk Psikolojisi ve Sosyolojisi Araştırmaları).

Tibetliler: Orta Asya'da yaşarlar. Dilleri, Tibeto-birman dil grubuna girer. → Moğol ırkı'nın özelliklerini taşırlar. Ülkenin güneyindekiler yerleşik bir hayat sürerler. Buğday, arpa, darı, sebze ve meyve yetiştirilir. Tarım da, → yak tarafından çekilen saban kullanılır. Bu bölgede, tarımcılığın yanı sıra az da olsa sığırcılık da yapılır. Kerpiçten ya da taştan yapılma, dört köşeli, altında hayvanların ahırları bulunan iki üç katlı evlerde otururlar. Kuzeydeki bölgede göçebe boylar hayvancılık yaparlar. Koyun, keçi ve → yak beslenir. Yak'ın sütünden, etinden ve yününden yararlanıldığı gibi yük hayvanı olarak da kullanılır. At, binek hayvanıdır. Göçebeler yak kılından yapılmış dört köşeli kara çadırlarda otururlar. **Beslenmelerinde** süt ve sütten yapılma yiyecekler başlıca yeri alır. İçerisine tereyağ, tuz ve şehriye konarak hazırlanan çayları çok ünlüdür. Zenginler çeşitli Çin yemekleri yaparlar ve evlerinde de Çin eşyası kullanırlar. Maden işleri çok güzeldir. İklimin soğuk olması nedeniyle koyun yününden ve derisinden yaptıkları giysileri geleneksel giyimin esasını teşkil eder. Zenginler giysilerini Çin ipeklilerinden ve brokar kumaşlardan yaptırırlar. Eskiden kadının toplumda ve politikada büyük yeri vardı. Poliandrik evlilik oldukça yaygındı. Buna karşılık sığırcılıkla geçinenlerde de polijinik evlilik görülüyordu. Tibetlilerin "yeni yıl bayramı" törenlerle kutlanır. Yeni Dalayı Lama'yı seçmek için → Hu-

bilgana dönilen ilginç bir yol vardır. Budizm Tibet'e girmeden önce (M. S. 640) Tibetlilerin yerli dini Bon diniydi; bu dinden olanlara da Bon-po denilmekteydi. Bugün Tibet'te Budizmin değişik bir şekli olan lamalık dini egemendir.

Tihu: Kuzey Amerikadaki Pueblo yerlilerinin → Kaçina oyuncularının küçük, bebeğe benzer, ağaçtan figürleri. Bunlar çocukların dinsel eğitiminde kullanılır: Heykelcikler çocuklara gösterilerek, onlara mitik ataları hakkında bilgi verilir.

Tiki: Polinezya takım adalarındaki tanrı figürlerinin genel adı. Tikiler en çok Markiz adalarında görülmekte ve tanrılaştırılmış ataların kült figürleri olarak kullanılmaktadır. Ağaçtan, taştan ya da kemikten yapılan bu heykellerin yüzlerine güçlü bir ifade kazandırılmıştır. Gözler büyük ve değirmidir; burun delikleri dikkati çekecek kadar biribirinden uzak, ağız büyük ve açıktır; dil, ağızı ortadan ikiye ayıracak biçimde dışarı çıkmıştır. Tiki motifi Markiz adası sanatında çok sık tekrar edilir: Yelpaze saplarında, kalkanlarda, tahta kaplarda, taş ıstampalarda, kayıklarda, eşik ve merdivenlerde ana motifdir. Boyları üç metreye kadar değişen bu figürlerin insan kemiklerinden yapılan küçük boydakileri, süs eşyası olarak saçlara da takılmaktadır. Tiki, aynı zamanda ilk insanın, daha doğrusu insanları yaratan bir yarı tanrının da adıdır.

Tipi: Kelimenin aslı Dakota dilinden gelmektedir ve "oturulacak yer" anlamını karşılamaktadır. Preri yerlilerinin oturdukları çadır. Çadır büyük sırıklar kullanılarak kurulur ve üzeri biribirlerine eklenen bizon derileriyle kaplanır. Çadırın dış kısmı renkli resimlerle süslenir.

Tipiti: Güney Amerika'da → maniok'un zebirini almak için

kullanılan bir araç, Dallardan örülme, kırbayı andıran silindir biçimindeki bu aracın içine, bitkinin, kabukları soyulmuş, rendelenmiş kökleri konarak bir dala ya da ağaca asılır. Alt ucuna takılan bir tahta parçasıyla tipiti ters yöne bükülür; bu işlem uzun süre tekrarlanır. Böylece köklerin zehirli suyu akıtılmış olur. Arta kalan kısım ya un halinde güneşte ve ateşte kurutulur ya da lapa, peksimet ve ekmek yapılır.

Tla → Sila.

Todalar: Güney Hindistan'da, Nilgiri dağlarında yaşarlar. Dilleri, Dravit dil grubuna girer. Somatik özellikleri: Kemikli burun, kalın dudak, gür saç, kahverengi göz. Ekonomileri bütünüyle sığırcılığa dayanır. Dinsel tasarımları sığır çevresinde toplanmıştır. Köylerdeki kutsal süt evlerinde dişi mandalar özel ritlerle sağılır.

Tomohawk: Kelimenin aslı Algonkin dillerinden gelmektedir. Kuzey Amerika yerlilerinin baltası. Silah, alet, ağızlık ve savaş sembolü olarak kullanılan Tomahawk'ın yerli kültüründe önemli bir yeri vardır..

Tonralik: Alaska Eskimolarında şamanlara verilen ad.

Toplayıcılık [Alm. *Sammeln*, Fr. *Cueillette*, İng. *Gathering*]: İnsanlığın en eski besin elde etme şeklidir. Genellikle → avcılık'la birlikte yapılır; fakat avcılıktan daha basit bir tekniği gerektirir. Yabanıl meyveler, ot tohumları, kökler, yumru köklü bitkiler, küçük hayvanlar, deniz kabukluları, böcekler, yabanıl bal, ağaçların öz suyu vb. toplanır ve yiyeceğin esasını teşkil eder. Bu çeşit besin elde etme ağır bir çalışmayı gerektirmediği için, toplayıcılıkla daha çok kadınlar uğraşır. Toplayıcılıkta kullanılan aletler çok basittir ve en ilkel şeklindeyse yalnız el kullanılır. En önemli alet olarak eşme sopası vardır. Sivri uçlu bu

sopayla yumru köklü bitkiler toplanır. Ağaçlardaki meyveler çengel biçimli değneklerle aşağı indirilir. Toplayıcılık göçebeliği gerektirmektedir (→ *Avcı ve toplayıcılar*).

Toplumsal örgüt [Alm. *Soziale Organisation*, Fr. *Organisation sociale*, İng. *Social organization*]: Toplumsal ilişkilerin ve faaliyetlerin kurumlaşmış düzeni. Toplumsal örgüt, temelinde belli ve karşılıklı bir takım görevlerin yattığı insancıl ilişkileri içermektedir. Bunlar gelenek, görenek, âdet, örf; sosyal alışkanlıklar, kanunlar; aile tipleri, akrabalık grupları, yaşlılar grubu; toplumsal sınıflarla politik, sosyal, ekonomik ve dinsel kurumlardır. Toplumsal örgüt, etnolojinin ve sosyal antropolojinin önemli bir araştırma alanını teşkil etmektedir.

Toplumsal yapı [Alm. *Soziale Struktur*, Fr. *Structure sociale*, İng. *Social structure*]: Bir topluluk ya da grup içerisindeki çeşitli toplumsal ihtiyaçları ve ilişkileri yoluna koyan; bu ilişkilere göre kurulan temel düzen, yapı. Toplumsal yapının şu ya da bu kalıbı almasında; etik, ideolojik, ekonomik etkenler ve doğal çevre koşulları rol oynadığı gibi, bireyin sosyal durumu, yaşı, cinsi vb. de önem taşır.

Top oyunu [Alm. *Ballspiel*, Fr. *Jeu de la balle*, İng. *Ball game*]: Eski Meksika yerlilerinin kültik amaçla oynadıkları oyun. Yerliler top oyunuyla güneşi, yıldızları ve mevsimleri etkilediklerine inanıyorlardı. Oyun, dikdörtgen biçimindeki özel alanlarda oynanmaktaydı ve topa elle dokunmak yasaktı. Top; sırt, diz kapağı ve kalçalarla hareket ettirilirdi. Orta Çağ'da Avrupa'da top oyunu kültik karakterini sürdürmüştür. Örneğin Fransa'da rahipler kuraklık olunca top oynarlardı.

Toprak yeme [Alm. *Erdeessen*, *Geophagie*, Fr. *Géophagie*, İng. *Geophagy*]: İlkellerde oldukça yaygın görülen toprak ye-

me âdeti çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Yeminde, çoğalma ritlerinde, hastalık tedavisinde büyüsel amaçlarla; gebelikte ve kıtlık sırasında vücudta eksikliği duyulan kimi maddeleri karşılamak için yenilmektedir.

Tornarsuk: Grönland Eskimolarının inandıkları yüce varlık. Tornarsuk dünyayı yaratmamıştır, ama onu korumaktadır. Şamanlar sık sık Tornarsuk'tan yardım isterler. Eskimolar böyle bir yüce tanrı'nın varlığı ve nitelikleri hakkında biribiriyle çelişkiye düşen görüşler ortaya atmışlardır.

Totem (Alm. *Totem*, Fr. *Totem*, İng. *Totem*]: Kelimenin aslı Algonkin dilindeki Totam = (klan, aile, akrabalık)' dan gelmektedir. Bir insan grubunun ya da tek bir kişinin mistik ve majik duygularla bağlı bulunduğu hayvan, bitki, doğasal olay ya da cansız bir nesne (→ *Totemizm*).

Totem direği [Alm. *Totempfahl*, Fr. *Poutre totémique*, İng. *Totem pole*]: Totemi ya da kabilenin atalarıyla ilgili efsaneleri canlandıran, hayvan ve insan figürlerinin üst üste yerleştirilmesiyle meydana gelen, oymalı ve boyalı büyük direkler. Bunlara en çok Kuzey-Batı Amerika kıyılarında yaşıyan yerlilerle Okyanusya adalarındaki yerlilerde rastlanılmaktadır. Evlerin önüne dikilen totem direkleri üstüne kabilenin arması ve özel işaretleri de oyulur.

Totemizm [Alm. *Totemismus*, Fr. *Totémisme*, İng. *Totemism*]: Bir klanın, bir insan grubunun ya da tek bir kişinin aynı atadan geldiğine inandığı bir hayvana, bir bitkiye, bir nesneye ya da bir doğa olayına (ebem kuşağı, fırtına, şimşek, vb.) mistik, majik ve akrabalık duygularıyla bağlanışı; bu bağlanışdan doğan görevler, yasaklar, ritler ve törenler. Hayvan totemleri bitki, nesne ya da doğa olayları totemlerine göre, çok daha yaygındır. İlkellerin din-

sel ve toplumsal hayatlarında önemli bir rol oynayan totemizmin özellikleri şunlardır: a) Totemle grup ya da kişi arasında duygusal, mistik, majik ve efsanevî bir bağın bulunması, b) totemle akrabalık, c) totemin insanüstü kuvvetiyle klan üyelerine yardım etmesi, onları tehlikeden koruması ve onlarla arkadaş olması, d) totemin adını ve işaretini taşımak, e) totemle aynı hüviyeti taşımak, f) totemi öldürme ve yeme yasağı, g) aynı toteme sahip olan klan üyelerinin biribirleriyle evlenme yasağı, h) totemle ilgili ritüel şeyler. Totemizmin ilkel sanat, beden süslemesi ve özellikle dövmecilik üzerinde de büyük etkisi olmuştur. Kuzey Amerika yerlilerinin → totem direklerine ve dans maskelerine totem hayvanı işlenmiştir. Ayrıca silahların ve araç-gereçlerin üzerlerine de totemin resimleri oyulur. Başta G. Frazer olmak üzere, F. Boas, A. R. Brown, F. Graebner, Rivers, P. W. Schmidt, R. Thurnwald, W. Wundt, H. Baumann ve J. Haekel totemizm üzerine araştırmalar yapmışlardır. E. Durkheim dinin başlangıcının totemizm olduğunu ileri sürmüş se de, bu görüş kabul edilmemiştir. Esasen totemizmin dinsel yanı pek gelişmemiştir; toplumsal ve özellikle majik-sembolik yanı daha çok önem kazanmıştır. Çon yönlü ve karışık olan totemizm tasarımı başlıca üç şekilde görünür: → Birey totemizmi, → grup totemizmi ve → cins totemizmi.

Tören [Alm. *Zeremonie*, Fr. *Cérémonie*, İng. *Ceremony*]: Bir çok ritin herhangi bir vesileyle bir araya gelmesi sonucu kurallara uygun bir biçimde, dinsel ya da toplumsal amaçlar için düzenlenen toplantı.

Tribü [Alm. *Stamm*, Fr. *Tribu*, İng. *Tribe*]: Aynı dili konuşan, aynı kurumlara, geleneklere, göreneklere sahip, ortak bir yerleşme alanı olan ve ortak bir kökten gelen bir-kaç →

jens'in özerk bir toprak üzerinde oluşturdukları etnik birlik.

Trimborn, Hermann (1901–): Alman etnoloğu. Trimborn, daha çok Peru ve eski İnka devleti hakkındaki araştırmalarıyla tanınmıştır. Ayrıca, etnolojik hukuk araştırmaları ve kültür tarihi incelemeleriyle de isim yapan Trimborn'un başlıca eserleri: "*Familien und Erbrecht im praekolumbischen Peru*, 1927" (Kolomb Öncesi Peru'da Aile ve Miras Hukuku), "*Lehrbuch der Völkerkunde*, 1958" (Etnoloji El Kitabı).

Tuaregler: Merkezî Sahra bölgesiyle orta Nijer bölgesinde yaşayan Hamî halk. Tuaregler, → Berberlere dahildir. Dilleri, Berber diline girer. Deve, koyun, ve keçi beslerler. Göçebedirler. Vahalarda hububat ve meyve de yetiştirilir. Büyük deri çadırlarda yaşarlar. Erkekler yüzlerini siyah ya da mavi bir örtüyle kapatırlar. Kadınların toplum içinde yüksek bir yeri vardır. Çok güzel deri işleri yaparlar. Toplumsal yapılarında sınıfsal farklar görülür. Tuaregler in kendilerine özgü bir yazıları vardır. → Ahal denilen şiirli sohbet akşamları düzenlerler. Müslümandırlar.

Tundra: Kutba yakın bölgelerde, seyrek ve cılız bitkili, sadece yosunlarla bodur çalıların bulunduğu bitki örtüsü.

Tunguzlar: Doğu Sibirya'da, Kuzey Buz denizi, Yenisey ve Pasifik Kıyıları arasında kalan geniş bölgelerde dağınık olarak yaşarlar. Kendilerine Ewenk derler. Dilleri, Altay Dil Ailesinin Mançu-Tunguz dil grubuna girer. Göçebedirler; ekonomileri avcılık ve hayvancılığa dayanır. Şamanizmin yanı sıra 'öteki ben' inancı da görülür. → Buga (Baykal Tunguzlarında) ve → Es (Yenisey Tunguzlarında) adlı gök tanrılarının evreni yönettiğine inanmaktadırlar. Bugün, Rus yönetimi altındaki Uzak Doğu'da Golt-

lar, Olçlar, Udehler ve Oruçlar vb. adı altında bir takım Tunguz grupları yaşamaktadır.

Tükürük [Alm. *Spuck*, Fr. *Crachat*, İng. *Spit*]: Hastalık tedavisinde kullanılır. Tüküren kimsenin mistik ve majik gücünü, karşısındakine geçirdiğine inanılır. Ayrıca nazar inancının yaygın olduğu yerlerde de kötülüğü uzaklaştırıcı pratiklerde kullanılır.

Tütün [Alm. *Tabak*, Fr. *Tabac*, İng. *Tobacco*]: Vatanı Amerika olan ve oradan bütün dünyaya yayılan nikotin içerikli bitki. Pek çok cinsi bulunan tütün, çeşitli şekillerde içildiği gibi (sigara, yaprak sigarası, puro vb.) çiğnenir, yenir, yalanır, burna çekilir, suyu içilir. Bundan başka tütün, büyücülük ve hastalık tedavilerinde ritüel bir önem taşır. Ayrıca Kuzey Amerika yerlileri arasında barışın ve anlaşmanın simgesi olarak → barış ağızlığıyla tütün içilir.

Tüy pelerin [Alm. *Federmantel*, Fr. *Pèlerine en plume*, İng. *Feather pelerine*]: Hawai adasında görülen bu harikulade güzel pelerinlerin yapılmasında kırmızı, sarı ve siyah renkte binlerce kuştüyü kullanılmaktadır. → Tapa adı verilen kumaşların küçücük deliklerine dam üstünde kiremit dizilişi biçiminde düğümlenen renkli kuş tüyleri, geometrik süslemeleri meydana getirir. Bu pelerinlerle birlikte, klâsik biçimde, görkemli miğferler giyilir. Miğferlerin üst kısmı tarağa benzemektedir ve aynı malzemeden yapılmaktadır. Pelerinleri sadece şefler ve din adamları savaş ve tören sırasında giymektedirler. Kuştüyü pelerinler; Güney Amerika yerlilerince de tören giysisi olarak kullanılmaktadır.

Tüy süsleme [Alm. *Federschmuck*, Fr. *Ornement en plume*, İng. *Feather ornament*]: Çeşitli renk ve biçimdeki kuştüy-

leriyle giysiyi (Kuştüyü pelerin), yakayı, başı, alnı, kolları, araç-gereçi vb. süsleme. Bu tarz süslemenin en yaygın olduğu yerler Okyanusya adalarıyla Amerikadır. Amerika ve Okyanusya yerlilerinin dinsel törenlerinde önemli rol oynayan kuş tüyleri aynı zamanda kişinin toplum içindeki yerinin bir belirtisi olarak da kullanılmaktadır.

Tylor, Edward Burnett (1832–1917): İngiliz antropoloğu. Evrimci okulun en önemli temsilcilerindendir. Müze direktörlüğü, Üniversite profesörlüğü yapmıştır. Tylor'un esas uğraşı alanı mitoloji, büyü ve dindir. Dinin başlangıcını → Animizm'de arayan Tylor'un başlıca eserleri: "*Primitive Culture*, 2 cilt, 1917" (İlkel Kültür), "*Anthropology*, 1881" (Antropoloji).

U

Uğurluk [Alm. *Talisman*, Fr. *Porte-bonheur*, İng. *Talisman*]: Taşıyana iyilik, talih açıklığı, uğur getiren ve bu özelliği daha önce denenmiş olan nesne. Uğurluğu → muska'dan ayırmak gerekir; çünkü uğurluk, zararlı etkileri uzaklaştırmaktan çok, taşıyıcısına uğur ve mutluluk getiren bir nesnedir; yani pasif bir maji aracıdır. Bir nesnenin uğurluk olarak kabul edilmesi çoğu kez bir raslantıya bağlıdır. Uğurlukların çoğu süs eşyası haline gelmiştir. J. Negelein, uğurlukları "estetik anlamda majik öz" diye tanımlar.

Uli figürleri: Yeni İrlanda adasının iç kısımlarında görülen ve → Uli törenleri'nde kullanılan tahta figürler. Atalardan çok, şefleri ve kahramanları canlandırmaktadır. Figürlerin özelliği, kolların yukarıya doğru kalkık oluşu, göğüslerin ve cinsel organın alabildiğine belirtilmesiyle ayaklar altında ikinci bir figürün bulunmasıdır. Uli figürleri erkek gücünü ve enerjisini ifade etmektedir. Uli törenlerinin kaçınılmaz kült objeleri olan bu figürler, törenlerden sonra ağaç kabuklarına sarılarak, gelecek törenlerde kullanılmak için saklanılmaktadır.

Uli törenleri: Yeni İrlanda adasındaki kutsal törenler. Aylarca süren bu törenler çok kutsaldır; törenler sırasında kullanılan Uli figürlerinin saklandığı gizli dernek evlerine kadınların girmesi yasaktır.

Umiak: Eskimoların yük taşımak ve yolculuk yapmak için

D.T.C.F.

kullandıkları kayık. Daha çok kadınlar kullandığı için "Kadın kayığı" da denilen Umiak → deri kayık tekniğiyle yapılır. Aynı teknikle yapılan → Kayak'tan farkı, ondan daha büyük ve üst kısmının olmasıdır. Tipik bir Umiak'ın boyu 9, eni 1.5 metredir. Eskiden ağlardan da yararlanılarak Umiak ile balina avına çıkılmaktaydı.

Uygulamalı etnoloji [Alm. *Angewandte Völkerkunde*, Fr. *Ethnologie appliquée*, İng. *Applied Ethnology*]: Kuramsal yada akademik etnolojinin eğitim, yönetim, askerlik, sanayi, ticaret vb. alanlarına pratik uygulanışı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra denizaşırı ülkelerde sömürgeleri bulunan uluslar, buralardaki yönetim örgütlerinde danışman olarak etnologlardan yararlanmışlardır. Uygulamalı Etnoloji'nin esas önemi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra anlaşılmıştır. Savaştan sonra ortaya çıkan 'gelişmemiş' ve 'az gelişmiş' ülkelere yardım sorununda etnologlara ve sosyal antropologlara danışman olarak önemli görevler verilmiştir.

Uyma [Alm. *Anpassung*, *Adaptation*, Fr. *Adaptation*, İng. *Adaptation*]: Canlıların korunmaları için organlarında, fonksiyonlarında ve davranış biçimlerinde değişiklikler yaparak içinde bulundukları doğal koşullara uymaları. Teknik bilgi ve araçlar bakımından çok yoksul ilkellerde çevre koşullarına uyma daha belirgindir: Av hayvanlarının yer değiştirmelerine, mevsimlerin ritmine uymak gibi. Ancak bu insanlar, çevre koşullarını büsbütün pasif bir tutumla izlememekte; gözlemleri ve deneyleri sonucu çevre koşullarını kavramaya ve kendi çıkarlarına çevirmeye de çalışmaktadırlar.

Uzun ev [Alm. *Langhaus*, Fr. *Long habitat*, İng. *Long hause*]: Irakuaların uzunlamasına yapılmış evleri. Evlerin uzun-

luğunun bazan elli metreyi bulduğu olur. Bu evlerde çok sayıda aile oturur. Evin ortadaki giriş yerinde herkesin yararlandığı ateş yanar; girişin her iki yanında hasırlarla, ağaç kabuklarıyla ayrılmış bölmeler vardır. Doğu ve batı diye iki ana bölüme ayrılan uzun ev ibadet yeri olarak da kullanılır.

Ü

Üç basamak kuramı [Alm. *Dreistufentheorie*, Fr. *Théorie a trois stades*, İng. *Three stage theories*]: Tarih boyunca kültürlerin durumunu üç basamakta açıklamaya çalışan çeşitli kuramlar vardır. Başlıcaları şunlardır: Vahşilik, barbarlık ve uygarlık (→ Morgan); avcılık, çobanlık ve çiftçilik (Ekonomist Smith); teolojik, metafizik ve pozitif dönem (→ Comte); promisküitet, ana hukuku, baba hukuku (→ *Bachofen*).

V

Van Gennep, Arnold (1873–1957): Ünlü Fransız etnografı ve folklorcusu. Öğrenimini tamamladıktan sonra, ilkin dış işleri bakanlığında çalışmış, sonraları çeşitli uluslararası etnografya ve folklor enstitü ve kuruluşlarında aktif görevlerde bulunmuştur. İki yurt dışı araştırma gezisinin dışında, etnografik incelemelerini literatüre dayayan Van Gennep, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa'da etnografya ve folklor alanında büyük bir isim olmuştur. 1930 yılında başladığı ve anket yöntemiyle geniş çapta yönettiği Fransız halk âdetleri çalışmasıyla da ad yapan Van Gennep'in başlıca eserleri: "*Mythes et Légendes' Australien*, 1906" (Avusturalya Mit ve Efsaneleri), "Les Rites de Pasage, 1909" (Geçiş Ritleri), "*Manuel de Folklore Français Contemporain*, 1943" (Çağdaş Fransız Folklor El Kitabı), "*Le Folklore Vivant*, 1946" (Yaşayan Folklor).

Vedalar: Seylan'da yaşarlar. Somatik özellikleri: Ortaya yakın boy, koyu kahverengi deri, dolikosefal baş, dalgalı saç, dik alın, yuvarlak yüz, büyük göz, geniş burun. Orman Vedaları ve Kıyı Vedaları diye ikiye ayrılırlar. Birinciler çok ilkel durumda yaşarlar, avcılıkla uğraşırlar. İkinciler yerleşik duruma geçmişlerdir, tarımcılık yaparlar. Orman ürünleri ve yabanıl bal verilerek karşılığında komşularından sivri ve keskin uçlu demir araçlar alınır. Bellerine yapraklardan yapılma, sadece belli yerlerini kapayan bir kemer takarlar. Son zamanlarda bu kemerlerin yerini pa-

muklu bir örtü almıştır. Mağaralarda ya da ağaç dallarından, kabuklarından ve yapraklarından yaptıkları → rüzgârlıklarda barınırlar. Yetenekli ve tecrübeli bir erkeğin yönetiminde gruplar halinde yaşarlar. Her akraba grubunun belli bir av arazisi vardır. Tekeş evlilik egemendir. Av büyüsü ve atalar ibadeti dinsel inançlarının esasını teşkil eder.

Vınıltılı tahta [Alm. *Schwirrholz*, İng. *Bull-roarer*]: Özel likle Avusturalya yerlileri tarafından kültik amaçlar için kullanılan, delik ucuna takılan ipten tutulup hızla çevrildiği zaman vınıltılı bir ses çıkaran uzun, düz ve oval bir tahta. Bu tahta tıpkı → Çurunga gibi kutsaldır. kabilenin atalarını temsil eder. Tahtanın çıkardığı ürkütücü ses cinlerin, ataların ya da gök gürlemesinin sesi olarak kabul edilir. Erginleme törenlerinde kullanılan bu kutsal alet kadınlara ve çocuklara tabudur. → Gizli dernek üyeleri kadınları ve çocukları korkutmak için bu aleti kullanırlar; aletin sesini duyan çocuklar ve kadınlar kulübelerine girip, saklanırlar. Vınıltılı tahta'nın Avusturalya'nın dışında kullanıldığı yerler: Afrika'nın çeşitli kısımları, seyrek olarak Endonezya (Borneo, Malaya Arşipel, Melanezya (Yeni Gine, Salomon adaları) ve kuzey, orta ve güney-Amerika. Bu aletin daha değişik biçimlerde Eski Mısır (hastalık tedavisinde) ve Yunanistan'da da kullanıldığı bilinmektedir. Aletin sesinin gök gürlemesine benzetilmesi (Hopilerde), onun bir takım majik pratiklerde kullanılmasını, büyücülerin yanlarında bulundurdukları aletlerden biri oluşunun (örneğin güney Amerika tropik orman bölgesinde) sonucunu doğurmuştur. Bugün ilkel kabilelerin bazılarında bu alet kutsal anlamını yitirmiş ve çocuk oyuncakları arasına girmiştir.

Vierkandt, Alfred (1867–1953): Alman etnolog ve sosyoloğu.

Ratzel'in ve Wundt'un öğrencisidir. Dinin gelişiminde büyüye öncelik tanımıştır. Başlıca eseri: "*Die Anfaenge der Religion und Zauberei*, 1907" (Dinin ve Büyücülüğün Başlangıcı).

Viyana okulu [Alm. *Wiener Schule*, Fr. *Ecole de Vienne*, İng. *Vienna School*]: Tarihî okul'un W. Schmidt ve W. Koppers tarafından temsil edilen kolu.Bu okula göre, kültür tarihinin gelişimi şu sırayı izlemektedir: İlkin ilkel dönem gelmektedir; bu dönemde erkekler yiyecek elde etmek için avlanmakta, kadınlarsa bitki toplamaktadırlar (Avcılık-toplayıcılık). İkinci dönemde, doğa işlenmeye başlanmıştır; kadınlar bahçıvanlıkla uğraşmaktadırlar. Üçüncü dönemde erkekler avcılıktan hayvancılığa geçmişlerdir. Böylece bugünkü kültürler, bu üç asal kültürle bunlara bağlı ikincil kültür kompleksleri sonucu meydana gelmiştir. Schmidt, dinin kökeninin 'İlk tek tanrıcılık' olduğunu; bu inancın giderek bozulduğunu ve 'çok tanrıcılık'a, sonra da ilkellerde görülen daha aşağı basamaklara düştüğünü ileri sürmüştür. Bu okulun zayıf tarafı, temsilcileri tarafından ortaya atılan kültür çevrelerinin geçmişte nerede ve ne zaman ayrı varlıklar olarak varoldukları ve biribirlerinden çok uzak bölgelere nasıl yayıldıklarının yeterince açıklanmamasıdır. Ayrıca evrime hem karşı çıkmışlar, hem de onu kabul etmişlerdir. Onlara göre maddî alanda evrim vardır; fakat manevî alanda ve manevî kültürde gerileme vardır ('İlk tek tanrı' örneği), Schmidt ve Koppers'in öğrencisi olan J. Haekel, hocalarının ortaya attıkları görüşlerdeki ayrılık, yanlış anlaşılma ve yöntem hatalarını belirterek bu okulu gerekli açıklığa kavuşturmuş; çeşitli fikir ayrılıklarını düzeltmeye ve doğrultmaya çalışmıştır.

W

Wakanda → Wakonda.

Wakonda: Siouxlarda alışılmışın dışındaki işleri ve olayları meydana getiren, her yerde bulunan, gözle görünmez, sır dolu bir kudretin adı. → Dinamizm tasarımı içerisine giren Wakonda, Algonkinlerdeki → Manitu, Irakualardaki → Orenda, Polinezyalılardaki → Mana inancıyla hemen hemen aynıdır. Wakonda da denir.

Westermann, Diedrich (1875–1956): Alman Afrikanisti. Afrika'da ilkin misyoner olarak bulunmuş, sonradan Berlin Üniversitesinde Afrika dillerini okutmuştur. Başlıca eserleri: "*Wörterbuch der Ewe-Sprache*, 2 cilt, 1905–1906" (Eve Dili Sözlüğü), "*Die westlichen Sudan Sprache*, 1927" (Batı Sudan Dilleri), "*Geschichte Ofrikas*, 1952" (Afrika Tarihi).

Westermarck, Eduard (1862–1939): Fin'li etnolog ve sosyolog. Evliliğin tarihi hakkında yaptığı geniş çaptaki araştırmayla isim yapmıştır. Londra ve Abo akademilerinde profesörlük yapan Westermarck, evrimci okulun temsilcilerindendir. Fas'ta alan araştırmalarında bulunan Westermarck'ın başlıca eserleri: "*The History of Human Marriage*, 1891" (Evliliğin Tarihi), "*The Origin and Development of Moral Ideas*, 1906" "Ahlakî Fikirlerin Kökeni ve Gelişimi", "*Marriage Ceremonies in Morocco*, 1914" (Fas'ta Evlilik Törenleri), "*Ritual and Belief in Morocco*, 1926" (Fas'ta Dinsel Törenler ve İnançlar).

Wied-Neuwied, Maximillian Alexander Philipp, Prinz zu (1782–1876): Alman doğa araştırıcısı. İsviçre'li ressam Bodmer ile yukarı Missouri kıyısında yaşayan yerli kabileler arasında etnografik araştırmalar yapmıştır.

Wigwam: Kuzey Amerika yerlilerinin ağaç kabukları ya da hasırla kaplı kubbeli evleri.

Wirz, Paul (1892–1925): İsviçre'li etnolog. Okyanus yerlilerini, özellikle Yeni Gine'deki Papuaları incelemiştir. Yeni Gine adasını çok iyi tanıyan Wirz'in başlıca eserleri şunlardır: "*Totenkult auf Bali*, 1928" (Bali'de Ölü Kültü), "*Beitrag zur Ethnographie des Papuagolfes*, 1934" (Papua Körfezi Yerlilerinin Etnografisi Üzerine Yazılar).

Wissler, Clark (1870–1947): Amerika'lı sosyal antropolog. Yale Üniversitesinde antropoloji profesörlüğü yapmış, Amerikan Doğa Tarihi müzesinde uzun süre danışman olarak çalışmıştır. Wissler'in başlıca uğraşı alanı Kuzey Amerika yerlilerinin kültürleridir. Kroeber gibi Wissler'de, Kültür Çevresi'nin değişik bir biçimi olan 'Cultur area' (Kültür bölgesi) görünüşünü temsil edenlerdendir. Başlıca eserleri: "*Ceremonial Bundles of the Blackfet Indians*, 1912" (Blackfeet Yeflilerinin Törensel Birlikleri), "*Archaeology of the Polar Eskimo*, 1918" (Kutup Eskimolarının Arkeolojisi), "*Man and Culture*, 1923" (İnsan ve Kültür), "*An Introduction to Social Anthropology*, 1929" (Sosyal Antropolojiye Giriş).

Wundt, Wilhelm (1832–1920): Alman filozofu ve psikoloğu. Heidelberg, Zürich ve Leipzig Üniversitelerinde psikoloji ve felsefe profesörlüğü yapan Wundt, psikolojiyi manevî bilimlerle kültüre uygulamıştır. Başlıca eserleri: "*Völkerpsychlogie*, 10 cilt, 1900–1920" (Halk psikolojisi), "*Probleme der Völkerpsychologie*, 1911" (Halk psikolojisinin Sorunları).

Y

Yak: Uzun tüylü bir sığır cinsi. Çin mandası da denir. Yabanıl Yak bugün Tibet Pamir ve Karakurum'un yüksek yaylalarında yaşar. Evcilleştirilmiş olanları, göçebe hayatı süren Tibetliler, Türkler ve Moğollar tarafından kullanılır. Yak'ın ekonomik değeri büyüktür: Yününden, derisinden, etinden ve sütünden yararlanıldığı gibi binek ve yük hayvanı olarak da kullanılır.

Yakarak tarla açma → Tarla açma.

Yakutlar: Kuzey Doğu Asya'da, Lena nehrinin orta ve aşağı kısmında yaşarlar. Dilleri, Türk Dil Grubuna girer. Göçebedirler; at ve sığır beslerler. Kuzeyde yaşayanlar rengeyiğinden binek hayvanı olarak yararlanırlar. Sütten yapılma yiyecekler başbca gıdalarını teşkil eder. Çanak-çömlek, demir ve gümüş işleri çok ünlüdür.

Yam: Okyanusya adalarında, Endonezya'da, Çin'de Afrika'da, Güney ve Kuzey Amerika'da yetiştirilen yumru köklü, patatese benzer bir bitki. Yabanıl olan Yam, evcilleştirilmiştir. Yerlilerin beslenmesinde önemli bir yer tutar.

Yamyamlık → Kanibalizm.

Yaralayarak süsleme [Alm. *Schmucknarben*]: Deriyi sivri araçlarla yırtarak açmak; açılan yerlere kül, balçık ve odun kömürü sürerek yaraları iyice belirtmek. Çeşitli örneklere ve modellere göre göğüste, sırtta ve kollarda açılan bu yaraların izleri bedeni süsler. Avusturalya yerlile-

rinde, artık soyları tükenmiş bulunan Tasmanyalı'larda ve merkezî Afrika'da uygulanan bu çeşit beden süslemeyi → dövme ile karıştırmamak gerekir.

Yarı göçebelik [Alm. *Halbnomadismus*, Fr. *Transhumance*, İng. *Transhumance*]: Göçebelikle yerleşik hayat arasındaki yaşama tarzı. Yarı göçebelikte ekonomi, sığırcılık-çiftçilik üstüne temellenmektedir. Göç süresi ve göç yolları tam göçebeliğe bakarak daha kısadır. Yazın hayvanlarla birlikte yüksek yerlerdeki otlaklara çıkılır; yaşlı ve zayıf kimselerden bir kısmı köyde kalarak tarla ve bahçelere bakarlar. Göç döneminde çadırlarda yatıp kalkılır. Yarı göçebelik, göçebelikten yerleşik hayata geçişin bir safhası olarak kabul edilebilir. Yarı göçebeliğin bugünkü temsilcileri şunlardır: Balkanların ve Afrika'nın geşitli halklarındaki koyun çobanlarıyla Doğu ve Güney Afrika'daki çeşitli Bantu tribüleri ve Güney Amerika'nın And bölgesindeki yerliler. Yarı göçebeliğe sezon göçebeliği de denir.

Yarım [Alm. *Halb*, Fr. *Moitie*, İng. *Moiety*]: Tribüyü meydana getiren iki yarım fratriden biri. Her yarım da kendi arasında bir kaç klana ayrılır. Klanlarda dıştan evlenme, yarımlar arasında da içten evlenme kuralı egemen olduğu için, bir kabileyi oluşturan parçalar arasında her iki kurala uygun sınıflar doğar. Ayrıca, yarımlar, baba hattına (Patrimoiety) ya da ana hattına (Matrimoiety) göre de düzenlenir. Yarımlar törenlerde, fikirlerde, sembollerde zıtlık gösterirler (→ *İkili sistem*).

Yaşlılar yönetimi [Alm. *Alternsherrschaft*, *Gerontokratie*, Fr. *Girontocratie*, İng. *Gerontocracy*]: Kelimenin aslı Yunanca gerontokrati'den gelmektedir. Toplumsal hayatın yaşlı ve tecrübeli erkekler tarafından yönetilmesi. Çoğu halklarda toplumsal hayatı ilgilendiren çeşitli sorunlar, ma-

halli kavgalar ve geçimsizlikler, genellikle yaşları 30 ile 50 arasındaki erkeklerin meydana getirdiği bir kurulda çözümlenir. Kurul üyelerinin belli kurallara dayanarak verdiği kararlar, tarafları bağlayıcı niteliktedir.

Yaş sınıfları [Alm. *Altersklasse*, Fr. *Classes d'âge*, İng. *Age classes*]: Bir köyün, bir klanın ya da başka bir cemaatın üyelerinin yaşlarına göre meydana getirdikleri sınıflar. Bu sınıflar söz konusu topluluğun toplumsal, dinsel ve geleneksel hayatında etkili bir rol oynarlar. Bir yaş sınıfından ötekine geçmek için daha önceden tesbit edilmiş seremonilerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunların içinde en önemlisi geçiş ritleridir; örneğin genç bir insanın erkekler sınıfına alınabilmesi ancak bu ritleri yerine getirmesiyle mümkündür. Her yaş sınıfının belli hakları ve görevleri vardır. Yaş sınıfları genellikle erkekler arasında âdettir; bunların en önemlileri çocukların, delikanlıların, evli erkeklerin ve geniş haklara sahip olan yaşlıların sınıflarıdır. Erkekler derneği ile gizli dernekler yaş sınıfları'nın gelişmesinden doğmuştur.

Yaş sıralı evlilik [Alm. *Sukzessive Ehe*, Fr. *Mariage successif*, İng. *Successive marriage*]: Genç bir erkeğin ilkin yaşlı bir kadınla, sonra yaşıtı bir kadınla, iyice yaşlandığı zaman da kendinden genç bir kadınla evlenmesi. Bu tür evliliğin temelinde gençlerin yaşlılar aracılığıyla cinsel hayata girişini hazırlamak, uzun ya da kısa bir süre için eşler arasındaki ekonomik ve toplumsal istekleri sağlamak düşüncesi yatmaktadır.

Yayılışçılık → Difüzyonizm.

Yılan [Alm. *Schlange*, Fr. *Serpent*, İng. *Snake*]: Totem, fetiş, koruyucu yaratık olarak ilkellerin dinsel hayatında mistik ve majik bir nitelik taşıyan yılan, dünyanın ve insan-

ların yaratılışıyla ilgili efsanelerde de büyük rol oynamaktadır. Deri değiştirmesinden dolayı "ölmezlik" fikrini sembolleyen yılan, bu niteliğiyle bir çok efsanenin, büyüsel pratiğin temel öğesi olmuştur. Toprak altında, mağaralarda, kayalıklarda, ormanlarda vb. yaşadığı için (ölenlerin ruhlarının da buralarda yaşadıklarına inanıldığından), yılanın atalarla sıkı bir ilişkisi olduğu kabul edilir. Kült ve büyücülükde yılanın oynadığı rol evrenseldir. Yağmuru, ebemkuşağını, zelzeleyi yılanın meydana getirdiğine dair inanmalara sık sık raslanılır. Afrika'da yılan kültü korku ve saygı karışımı bir duygudan gelişmiştir. Okyanusya yerlileri, kendilerine önemli besinleri yılanların göndermiş olduklarına inanırlar. Orta Amerika'nın eski kültürlerinde yılan, çoğu zaman yüce varlıklarla aynı tutulmuştur. Amerika yerlileri yeraltı kudretlerini yılan biçiminde düşünürler. Yılan, çeşitli sanat eserinde kuvveti, ölümsüzlüğü ve dünyanın yaratılışını sembolleyen önemli bir motif olarak görülür.

Yılan dansı [Alm. *Schlangentanz*, Fr. *Danse du Serpent*, İng. *Snake dance*]: Kuzey Amerika'da yaşayan Hopilerde büyücülerin, büyüsel yeteneklerini göstermek için ağızlarına canlı yılanları alarak yaptıkları dans.

Yukagirler: Kuzey Asya'da Kolima ve İndigirka Nehirleri arasında yaşarlar. Kendilerine Odul = (kuvvetli, kahraman) derler. Somatik özellikleri: Küçük ve orta boy; siyah, sert saç; çekik olmayan göz; fırlak burun. Dilleri, Paleoasyatik dil grubuna girer. Ekoloji ve diyalekt bakımından Kolima ve Tundra Yukagirleri diye iki gruba ayrılırlar. Geçimlerini balıkçılık ve rengeyiği besleyerek sağlarlar. Şamanizmin yanı sıra yüce tanrı inancı ve ibadeti görülür. Kolima Yukagirlerinin Pon, Tundra Yukagir-

lerinin Kucul adlı gök tanrılarının, ürünün bereketi üzerinde olumlu ya da olumsuz rol oynadıklarına inanılır.

Yurt: Orta Asya'da göçebe hayat süren toplumların keçeden çadırları. Yurt'un yan kısımları çaprazlama çubuklardan yapılma kafeslerden ibarettir. Makas gibi açılır-kapanır parmaklık, çadırın durumuna göre genişletilir ya da daraltılır. Büyük bir çadırın etrafını kaplamak için deri bağlarla örülmüş olan bu kafeslerden bir düzüne gerekmektedir. Parmaklıkların ve çadırın üstü keçeyle kaplanır; tepeye, dumanın çıkması için, iplerle aşağı yukarı çekilebilen keçeden bir baca konur. Çadırın kenarları, rüzgârlı ve fırtınalı havalarda yerinden oynamasın diye kalın iplerle iyice pekiştirilir. Yazın sıcak ve ağaçsız stepte yurtlar ideal dinlenme yerleridir. Kışınsa kenarları öteberiyle ve keçelerle iyice kapatıldığı için, içindekiler soğuktan zarar görmezler. Çadırların içinde erkeklerin ve kadınların yerleri ayrıdır. Göçler sırasında çadırları sökmek ve kurmak kadınların işidir.

Yüce varlık [Alm. *Höchstes Wesen*, Fr. *Etré suprême*, İng. *Supreme Being*]: Bütün yaratıklardan üstün, dünyanın yaratıcısı, ölümsüz, başlangıçtan beri varolan, kudreti sınırsız, kişisel niteliklere sahip, iyiliklerle dolu olduğu kabul edilen, ama genellikle cezalarından korkulan, törelerin ve âdetlerin yaratıcısı yüksek bir tanrı, yüce bir varlık. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinen çeşitli halklarda (Pigmeler, Zenciler, Ateş Topraklılar, Güney-Doğu Avusturalya yerlileri, Algonkinler) yüce varlık inancı, öteki varlık tasarımlarına bakarak daha belirgindir. Çobancılık ve tarımla uğraşan halklardaysa bu inanç çok daha büyük bir önem kazanmıştır. Yüce varlığın eğleştiği yer olarak genellikle gökyüzü düşünülmektedir. Bu varlık çoğu zaman kişisel olarak düşünülmekte, "ışık veren", "aydınlatan" di-

ye adlandırılmaktadır. Bu varlığı, Batı Afrikadaki Yorubalar "kendi kendine olan", Merkezî Kaliforniyadaki Patwinler "Kendiliğinden biri", Aztekler "Kendi kendine düşünen" diye adlandırırlar. En sık raslanılan adıysa "Baba" ve "Büyük Baba" dır. Yüce varlık inancının kültik yanı oldukça sadedir; dua edilir ve çeşitli vesilelerle kurban sunulur.

Yürek biçimi yüz [Alm. *Herzformiges Gesicht*, Fr. *Visage en forme de coeur*, İng. *Heart-shaped face*]: Zenci heykelciliğinin görüldüğü yerlerdeki ortak özellik yürek biçimi yüzdür: Yüz, kaşlar altından başlayarak yumuşak bir biçimde konkav bir yüzeyle ağıza kadar yayılır; yürek biçimindeki bu yüzeyde, burun, alından başlayarak aşağıya doğru bir uzama gösterir; gözler yüksek ve ovaldir. Bu üslûba Kongo bölgesinin çeşitli yerlerinden başka, Fildişi sahillerinde, Kamerun'da, Kongo Havzası'nın hemen her tarafında, İbolarda, hatta Güney Afrika'daki Zululara Tanganika'daki Makondlarda da raslanmaktadır. Zenci Kongo alanının en eski ve en yaygın geleneği olan bu üslûbu araştırıcılar 1500 yıl kadar geriye götürmektedir.

Z

Zemi: Güney Amerika'daki Aruakların taştan, ağaçtan, kemikten, topraktan ve altından yaptıkları idol. İçinde özel kudretlerin varolduğu kabul edilen idollerin hava durumunu, bereketi, soyun çoğalmasını etkilediğine inanılmaktaydı. İnsan şeklinde yapılan zemilerin cinsel organları özellikle belirtilirdi. Ayrıca hayvan şeklinde ve üç köşeli zemiler de yapılırdı. Herkesin en az bir tane zemisi vardı. Şefler çok sayıda zemi sahibiydi.

BİBLİYOGRAFYA

Acıpayamlı, O.: *Etnolojinin Çeşitli Konuları İle İlgili Bazı Ana Kitaplar*, Antropoloji Dergisi, Ankara 1963

Adam, L., Trimborn, H.: *Lehrbuch der Völkerkunde*, Stuttgart, 1958.

Ağakay, M. A.: *Türkçe Sözlük*, 5. Baskı, Ankara 1969.

Beals, R. L., Hoijer, H.: *An Introduction to Antropology*, 3 rd. Edition, New York 1965.

Bernsdorf, W.: *Internationales Soziologen Lexikon*, Stuttgart 1959.

Bernsdorf, W.: *Wörterbuch der Soziologie*, Stuttgart 1969.

Birket-Smith, K.: *Geschichte der Kultur*, Zürich 1946.

Boratav, Ç.: *İlkel Toplumlarda Besin Elde Etme Faaliyetleri*, Antropoloji Dergisi, Ankara 1963.

Dilaçar, A.: *Dil, Diller ve Dilcilik*, Ankara 1968.

Dittmer, K.: *Allgemeine Völkerkunde*, Braunschweig, 1954.

Drewer, J., Fröhlich, W. D.: *Wörterbuch zur Psychologie*, Münehen 1969.

Eberhard, W.: *Bugünkü Avrupa'da Etnolojinin Esas Cereyanları*, DTCF. Dergisi, Ankara 1948.

Erdentuğ, N.: *İlkel Topluluklarda Hukuk*, DTCF. Dergisi, Ankara 1966

Fraser, D.: *Die Kunst der Naturvölker*, Stuttgart 1962.

Freudenfeld, B.: *Völkerkunde*, München 1960.

Güvenç, B.: *Kültür Kuramında Bütüncülük Sorunu Üzerine Bir Deneme*, Ankara 1970

Hançerlioğlu, O.: *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1967.

Hermann, F.: *Symbolik in den Religionen der Naturvölker*, Stuttgart 1961.

Heberer, G., Kurth, G.,
: *Anthropologie*, Frankfurt a. M. 1959.

Schwidetzky-Roesing, J.,

Himmelheber, H.: *Negerkunst und Negerkünstler*, Braunschweig, 1960.

Hirschberg, W.: *Wörterbuch der Völkerkunde*, Stuttgart, 1965.

Hirschberg, W., Janata, A.: *Technologie und Ergologie in der Völkerkunde*, Mannheim 1966.

Hoebel, E. A.: *Man in the Primitive World*, New York 1955.

Hultkrantz, A.: *General Ethnological Concepts*, Volume I, Copenhagen 1960.

İzbırak, R.: *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1964.

Jacobs, M., Stern, B. J.: *General Anthropology*, New York 1963.

Jeske, E.: *Wörterbuch zur Erblehre und Erbflege*, Berlin 1934.

Kansu, Ş. A.: *Kültür Teorileri Hakkında* (Sürekli Makale), Ülkü Dergisi, Ankara 1939

Kardiner, A., Preble, E.: *Introduction a l'Ethnologie*, Paris 1961.

Leuzinger, E.: *Die Kunst der Negervölker*, Baden-Baden 1965.

Mauduit, J. A.: *Manuel d'Ethnographie*, Paris 1960.

Mühlmann, W. E.: *Methodik der Völkerkunde*, Stuttgart 1938.

Mühlmann, W. E.: *Rassen, Ethnien, Kulturen*, Neuwied-Berlin 1964.

Mühlmann, W. E.: *Kulturanthropologie*, Köln-Berlin 1966.

Mühlmann, W. E.: *Geschichte der Anthropologie*, 2. Auflage, Frankfurt a. M.-Bonn, 1968.

Nölle, W.: *Völkerkundliches Lexikon*, München 1959.

Nölle, W.: *Die Indianer Nordamerikas*, Stuttgart 1959.

Nölle, W.: *Wörterbuch der Religionen*, München 1960.

Öngör, S.: *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul 1961.

Örnek, S.V.: *İlkellerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış*, DTCF. Dergisi, Ankara 1962.

Örnek, S. V.: *Sıvas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançlar ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1966.

Örnek, S. V.: *Etnolojinin Tarihçesi, Başlıca Ekolleri, Görevleri*, Antropoloji Dergisi, Ankara 1967–1968.

Poinier, J.: *Ethnologie Générale*, Paris 1968.

Schmidt, W.: *Handbuch der Methode der Kulturhistorischen Ethnologie*, Münster 1937.

Schmitz, C. A.: *Kultur*, Frankfurt a. M. 1963.

Schmitz, C. A.: *Religionsethnologie*, Frankfurt a. M. 1964.

Schmitz, C. A.: *Historische Völkerkunde*, Frankfurt a. M. 1967.

Tischner, H.: *Völkerkunde*, Frankfurt 1959.

Tullmann, A.: *Liebesleben der Naturvölker*, Stuttgart 1966.

Turhan, M.: *Kültür Değişmeleri*, İstanbul 1951.

Ülken, H. Z.: *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969.

Völkerkunde für Jedermann (Herausgeben: VEB Hermann Heack), Gotha-Leipzig, 1965.

Wallois, H-V. V. *İnsan Irkları*, Ankara 1965 (Çev.: S. Tunakan)

Wendt, H.: *Sprachen*, Frankfurt a. M. 1961.

Willem, E.: "*Ethnologie*" *Maddesi*, (Soziologie, R. König) adlı kitapta, Frankfurt 1961.

Winick, Ch.: *Dictionary of Anthropology*, New York, 1956.

ALMANCA DİZİN

Aberglaube 42
Ackerbau 58
Adaptation 234
Adler 132
Aethiopid 105
Ahnenfigur 23
Ahnenkult 23
Ahnenstatue 23
Akkulturation 16
Aktive Magie 16
Alpine Rasse 17
Alter Ego 190
Altersherrschaft 243
Altersklasse 244
Amitalokal 107
Amulett 176, 180
Andere Welt 190
Angewandte Völkerkunde 234
Animalismus 19
Animatismus 20
Animismus 20
Anpassung 234
Anthropogeographie 46
Anthropologie 21
Anthropomorphismus 22
Applikation 22
Arbeitsteilung 124
Assimilation 191
Aussenheirat 65
Avunculokal 64
Avunkulat 64

Baerenkult 33
Ballspiel 227
Behausung 130
Binnenheirat 114
Blut 129
Blutrache 130
Blutbruderschaft 131
Blutschande 92
Böser Blick 180
Bootbund 134
Brauch 13
Brautpreis 39
Buschmannpistole 52

Cro-Magnonmensch 57

Demographie 64
Dendrochronologie 64
Dienstheirat 109
Diffusion 65
Diffusionismus 65
Dinarische Rasse 67
Dreistufentheorie 236
Dualsystem 115
Dukdukbund 70
Dynamismus 66

Einche 222
Elementargedanke 223, 38

Endogamie, 114
Endokannibalismus 75
Erdeessen 227
Ergologie 76
Erziehung 73
Ethnische Einheit 80
Ethnographie 80
Ethnologie 80
Ethnos 84
Ethnozentrismus 84
Europide 46
Evolutionismus 85
Exogamie 65

Familie 14
Federmantel 231
Federschmuck 231
Fellboot 65
Fetischismus 87
Fettsteiss 213
Feuer 24
Form-oder Qualitaetskriterium 46
Fraunhaus 127
Fraunmaske 128
Frauntausch 132
Friedenspfeife 43
Funktionalismus 89

Gebet 70
Geschwisterheirat 132
Geheimbund 95
Gemeinschaft 54
Gens 126
Geomantie 203
Geophagie 227
Geographische Ausbreitung 65
Gerontokratie 243
Geschlechtstotemismus 56
Grosse Familie 53
Gruppenehe 198
Gynaikokratie 37
Gruppen-Totemismus 99

Haeterizmus 210
Halb 213
Halbnomadismus 243
Hauch 181
Heidelbergmensch 108
Herzformiges Gesicht 247
Hirtentum 60
Homo sapiens 110
Homeophatische Magie 110
Homogene Gesellschaft 110
Hottentottenschürze 111
Höhestes Wesen 246
Höhlenbilder 159

Idol 114
Individualtotemismus 47
Infibulation 123
Iniet-Bund 123
Integration 52

Jaegertum 27
Jaeger und Sammler 28
Jagdzauber 26
Javamensch 54
Jungfraeulichkeit 136

Kannibalismus 130
Khoisansiche Rasse 109
Kinderverlöhnis 46
Klan 137
Kleidung 94
Kleine Familie 147
Knochen 135
Kolonialethnologie 212
Kollektiv-Totemismus 99
Kontagieuse Magie 222
Kopfbinden 39

Kopfjagd 135
Kosmogonie 139
Körperbemalung 43
Körperverstümmelung 43
Kreuz Vettern-Basenheirat 58
Kult 147
Kultur 148
Kulturanthropologie 150
Kulturdegeneration 150
Kulturelement 151
Kulturgebiet 148
Kulturhistorische Schule 152
Kulturkomplex 151
Kulturkreis 149
Kulturkreislehre 149
Kulturmorphologie 151
Kulturparalellen 151
Kulturpflanzen 148
Kulturprozess 152
Kulturstil 150
Kulturwandel 150

Langhaus 234
Leichenverbrennung 55
Leichman 55

Maennerbund 76
Maennerhaus 77
Maennerkindbett 77
Magie 52, 159
Mais 169
Maske 162
Matriarchat 16
Matrilineal 18
Matrilokal 19
Mediterranische Rasse 15
Megalith 19
Melanid 168
Menschheitsgedanke 38
Menstruation 32
Migrathionstheorie 97
Milieutheorie 58
Mischling 169
Mongolenfalte 174
Mongolenfleck 174
Mongolide 207
Mongolische Rasse 207
Monogamie 222
Monotheismus 174
Musik 178
Mutter-Kindfigure 21
Mutterherrschaft 18
Mutterliche Linie 18
Mutterrecht 18
Mystisches Zerstückeltwerden 172
Mythe 72

Nachahmungsmagie 220
Nagualismus 180
Name 13
Neandertalmensch 181
Negride 131, 182
Nekromantie 184
Nekrophagie 183
Nomadismus 96
Nordische Rasse 185

Onkelherrschaft 64
Opfer 140
Osteuropoid 69

Ökologie 74

Parallel Vettern 192
Passive Magie 192
Patriarchat 36
Patrilinial 36
Patrilokal 36
Pekingmensch 193

Penisschnur 193
Penisfutteral 193
Phalluskult 87
Phratrie 91
Physische Anthropologie 88
Pigmide Rasse 195
Politische Organization 198
Polyandrie 61
Polygamie 61
Polygynie 61
Polytheismus 198
Praeanimismus 200
Primitive Architektur 118
Primitive Kunst 119
Primitive Mentalitaet 122
Primitive Wirtschaft 116
Prostitution 92

Quantitaetskriterium 184

Radiocarbonmethode 202
Rasse 113
Rassel 134
Rassenkunde 113
Reifezeromonien 75
Religionsethnologie 67
Rit 204
Rothaut 136
Rodungsfeld 221

Sammeln 226
Schaedeldeformation 128
Schaedelmask 128
Schamanentracht 216
Schamanentrommel 216
Schamanismus 216
Schlange 244
Schlangentanz 245
Schmucknarben 242
Schwagerehe 134
Schwarze Magie 131
Schwarze Rasse 131
Schweiss 223
Schwirzholz 238
Seele 204
Seelenwanderung 205
Sich Schmucken 214
Sitte 190
Skalpierung 128
Sonnentanz 100
Sororat 37
Sozialanthropologie 212
Soziale Organization 227
Soziale Struktur 227
Spuck 231
Stamm 229
Steatopygie 213
Sukzessive Ehe 244
Symbiose 44
Sympathische Magie 209

Tabak 231
Tabu 219
Talisman 233
Tanz 63
Tatauierung 69
Technologie 222
Totem 228
Totemismus 228
Totemphahl 228
Totenkult 189
Totenreich 189
Tradition 94

Übergangsriten 93
Überlieferung 94
Überorganisch 214

Vaterherrschaft 36
Vaeterliche Linie 36

Vaterrecht 36, 37
Vervollstaendigung 52
Verwandtenheirat 15
Vielehe 61
Vielmaennerei 61
Vielweiberei 61
Volkskunde 88
Vorgeschichte 201
Völkergedanke 38
Völkerkunde 80
Volk 107
Weinen 14
Weisse Magie 15
Wiener Schule 239
Windschirm 205
Witwe 71
Zahndeformation 67
Zauber 52
Zeremonie 229

FRANSIZCA DİZİN

Acculturation 16
Adaptation 234
Adoption 84
Agriculture 58
Aigle 132
Aire culturelle 148
Alter-ego 190
Ame 204
Amitalocal 107
Amulette 176, 180
Animalisme 19
Animatisme 20
Animisme 20
Anthropologie 21
Anthropologie culturelle 150
Anthropologie physique 88
Anthropologie sociale 212
Anthropomorphisme 22
Application 22
Architecture primitive 118
Art primitif 119
Assimilation 191
Autre monde 190
Avunculat 64
Avunculocal 64

Bander la tête 39

Cadavre 55
Cannibalisme 130
Canot en cuir 65
Cérémonie 229
Chalumet 43
Chamanisme 216
Changement culturel 150
Chasse 27
Chasse aux tête 135
Chasseurs et Collecteurs 28
Circoncion 214
Clan 137
Classes d'âge 244
Complexe culturel 151
Communauté 54
Configuration culturelle 150
Cosmogonie 139
Costume chamanique 216
Coutume 13
Couvade 77
Crachat 231
Crécelle 134
Critérium de la forme 46
Critérium quantitatif 184
Cueillette 226
Culte 147
Culte de phallus 87
Culte des morts 189
Culte des ancêtres 23
Culte d'ours 33
Cultre 148
Cycle culturel 149

Danse 63
Danse du serpent 245
Danse du soleil 100
Déformation crânienne 128
Déformation dentaire 67
Défrichement 221
Dégénération culturelle 150
Démographie 64
Dendrochronologie 64
Diffusion 65
Division du travail 124
Diffusionisme 65
Droit maternel 18
Droit paternel 36
Dynamisme 66

Echange des femmes 132
Ecole d'histoire culturelle 152
Ecole de Vienne 239
Ecologie 74
Economie primitive 116
Education 73
Element de culture 151
Elevage 60
Endocannibalisme 75
Endogamie 114
Ergologie 76
Ethnocentrisme 84
Ethnographie 80
Ethnologie 00
Ethnologie appliquée 234
Ethnologie coloniale 212
Ethnologie religieuse 67
Ethnos 84
Etré suprême 246
Etui de pénis 193
Exogamie 65
Evolutionnisme 85

Famille 14
Famille large 53
Famille restreinte 147
Fétichisme 87
Feu 24
Ficelle de pénis 193
Figure mère-enfant 21
Fonctionnalisme 89
Fragmentation mystique 172
Fraternité consanguine 131

Gens 126
Géographie humaine 46
Géomancie 203
Géophagie 227
Gérontocratie 243

Habillement 94
Habitation 138
Hetairisme 210
Homo sapiens 110
Homme de Cro-Magnon 57
Homme de Heidelberg 108
Homme de Java 54
Homme de Néandertal 181
Homme de Pekin 193

Idole 114
Inceste 92
Incinération 55
Infibulation 123
Intégration 52

Jeu de la balle 227

Levirat 134
Long habitat 234

Magie 159, 52
Magie active 16
Magie blanche 15

Magie contagieuse 222
Magie de chasse 26
Magie homéopathique 110
Magie imitative 220
Magie noire 131
Magie passive 192
Magie sympathique 209
Maïs 169
Maison des femmes 127
Maison des hommes 77
Mariage consanguin 132
Mariage d'enfants 46
Mariage en groupe 98
Mariage en service 109
Mariage entre cousins croisés 58
Mariage entre cousins parallèles 192
Mariage entre parents 15
Mariage successif 244
Masque 162
Masque de crâne 128
Masque des femmes 128
Matriarcat 18
Matrilocal 19
Mauvais oeil 180
Mégalithe 19
Mentalité primitive 122
Métempsychose 205
Méthode de radio-carbon 202
Moeurs 190
Moitié 243
Monde des morts 189
Monogamie 222
Monothéisme 174
Morphologie culturelle 151
Mulâtre 169
Musique 178
Mutilation 43
Mythe 72

Nagualisme 180
Necromancie 184
Nécrophagie 183
Nom 13
Nomadisme 96

Organisation politique 198
Organisation sociale 227
Ornement 214
Ornement en plume 231
Os 135

Parallèles culturelles 151
Paravent 205
Patriarcat 36
Patrilocal 36
Peau rouge 136
Peindre le corps 43
Peintures du caverne 159
Pèlerine en plume 231
Pensée élémentaire 223
Peuple 107
Phratrie 91
Plantes cultivées 148
Pleur 14
Pli mongolique 174
Polyandrie 61
Polygamie 61
Polygynie 61
Polythéisme 198
Porte-bonheur 233
Poutre totémique 228
Préanimisme 200
Préhistoire 201
Prière 70
Prix d'achat de la femme 39
Processus culturel 152
Prostitution 92

Race 113
Race alpine 17
Race blanche 46
Race dinarique 67
Race éthiopienne 105
Race khoisan 109
Race méditerranéenne 15
Race melano-indoue 168
Race mongoloide 207
Race négroide 182
Race noire 131
Race nordique 185
Race Est-européenne 69
Race pygmoïde 195
Raciologie 113
Recherche 16
Règle 32
Respiration 181
Revolver de Bochiman 52
Rite 204
Rites de passage 93
Rites de puberté 75

Sang 129
Sacrifice 140
Serpent 244
Société de canot 134
Société des hommes 76
Société Douk-Douk 70
Société homogéne 110
Société-Iniet 123
Société secrète 95
Sororat 37
Statuette d'ancestre 23
Steatopygie 213
Structure sociale 227
Sueur 223
Superorganique 214
Superstition 42
Symbiose 44
Systeme dualiste 115

Tabac 231
Tablier d'Hotantot 111
Tabou 219
Tache mongolique 174
Tambour chamanique 216
Tatouage 69
Technologie 222
Théorie à trois stades 236
Théorie de cycle culturel 149
Théorie de l'émigration 97
Théorie du milieu 58
Totem 228
Totémisme 228
Totémisme de groupe 99
Totémisme de sexe 56
Totémisme individuel 47
Tradition 94
Trait culturel 151
Transhumance 243
Tribu 229

Union ethnique 80

Vendetta 130
Veuve 71
Virginité 136
Visage en forme de coeur 247

İNGİLİZCE DİZİN

Abode of the dead 189
Age classes 224
Active magic 16
Acculturation 16
Adaptation 234
Adoption 84
Alpine race 17
Alter-ego 190
American Indians 17
Amitalocal 107
Amulet 176, 180
Ancestor cult 23
Ancestral statue 23
Animalism 19
Animatism 20
Animism 20
Anthropogeography 46
Anthropology 21
Anthropomorphism 22
Application 22
Applied ethnology 234
Assimilation 191
Avunculate 64
Avunculocal 64

Ball game 227
Bear cult 33
Black magic 131
Black race 131
Blood 129
Blood brotherhood 131
Blood vengeance 130
Body painting 43
Bone 135
Bride price 39
Brother-sister marriage 132
Buchman pistol 52
Bull-roarer 238

Cannibalism 130
Canoe society 134
Cave paintings 159
Ceremony 229
Child marriage 46
Circumcision 214
Clan 137
Clothing 94
Colonial ethnology 212
Community 54
Conjugal family 147
Contagious magic 222
Corpse 55
Corpse burning 55
Cosmogony 139
Couvade 77
Cranial deformation 128
Cro-Magnon man 57
Cross-cousin marriage 58
Cry 14
Cult 147
Cult of the dead 189
Culture-circle theory 149

Cultural anthropology 150
Cultural degeneration 150
Cultural morphology 151
Cultural parallels 151
Culture 148
Culture area 148
Culture change 150
Culture-circle 149
Culture complex 151
Culture-historical school 152
Culture pattern 150
Culture plants 148
Culture process 152
Culture trait 151
Custom 13

Dance 63
Demography 64
Dendrochronology 64
Diffusion 65
Diffusionism 65
Dinaric race 67
Division of labour 124
Dual 115
Duk-Duk Society 71
Dynamism 66

Eagle 132
East-European race 69
Ecology 74
Education 73
Elementary idea 223
Endo-cannibalism 75
Endogamy 114
Environment theory 58
Ergology 76
Ethnic society 80
Ethiopian race 105
Ethnocentrism 84
Ethnography 80
Ethnology 80
Ethnos 84
Evolutionism 85
Evil eye 180
Exogamy 65
Extended family 53

Family 14
Farming 58
Father right 36
Feather ornament 231
Feather pelerine 231
Fetichism 87
Field work 16
Fire 24
Folklore 88
Functionalism 89

Gathering 226
Gens 126
Geomancy 203
Geophagy 227
Gerontocracy 243
Group marriage 98
Group totemism 99

Half-blood 169
Head binding 39
Head hunting 135
Heart-shaped face 247
Heidelberg man 108
Hetearism 210
Homo sapiens 110
Homeopathic magic 110
Homogeneous community 110
Hottentot apron 111
House of men 77
House of women 127
Hunting 27

Hunters and gatherers 28
Huntig magic 26

Idol 114
Imitative magic 220
Incest 92
Individual totemism 47
Infibulation 123
Iniet society 123
Integration 52

Java man 54

Khoisan race 109
Kin Marriage 15

Levirate 134
Long house 234

Magic 52, 159
Maize 169
Marriage by service 109
Mask 162
Mask of women 128
Matriarchate 18
Matrilineal 18
Matrilocal 19
Mediterranoan race 15
Megalith 19
Melano-Indo race 168
Menstruation 32
Metempsychosis 205
Migration theory 97
Moiety 243
Mongolian plica 174
Mongolian spot 179
Mongoloid race 207
Monogamy 222
Monotheism 174
More 190

Mother-child figure 21
Mother right 18
Music 178
Mutilation 43
Mystic fragmentation 172
Myth 72

Nagualism 180
Name 13
Neandertal man 181
Necromancy 184
Necrophagy 183
Necroid race 182
Nomadism 96
Nordic race 185

Ornament 214

Parallel-cousin marriage 192
Passive magic 192
Pastoralism 60
Patriarchate 36
Patrilineal 36
Patrilocal 36
Peace pipe 43
Pekin man 193
Penis sheath 193
Penis string 193
People 107
Perspiration 223
Phallic cult 87
Phratry 91
Physical anthropology 88
Political organization 198
Polyandry 61
Polygamy 61
Polygyny 61
Polytheism 198
Prayer 70
Preanimism 200

Prehistory 201
Primitive architecture 118
Primitive art 119
Primitive economy 116
Primitive mentality 122
Prostitution 92
Pygmoid race 195

Quality-criterion 46
Quantity-criterion 184

Race 113
Raciology 113
Radiocarbon dating 202
Redskin 136
Religous ethnology 67
Respiration 181
Rite 204
Rites of passage 93
Rites of puberty 75
Rattle 134

Sacrifice 140
Scalping 128
Secret society 95
Sex totemism 56
Shaman cloth 216
Shaman drum 216
Shamanism 217
Skin canoe 65
Skull mask 129
Slash and burn 221
Snake 244
Snake dance 245
Social anthropology 212
Social organization 227
Social structure 227
Society of men 76
Sororate 37
Soul 204
Spirit 204
Spit 231
Steotopygia 213
Successive marriage 244
Sun dance 100
Superorganic 214
Superstition 42
Supreme being 246
Symbiosis 44
Sympathetic magic 209

Taboo 219
Talisman 233
Tattoo 69
Technology 222
The next world 190
Three stage theories 236
Tobacco 231
Tooth deformation 67
Totem 228
Totem pole 228
Totemism 228
Tradition 94
Transhumance 243
Tribe 229

White magic 15
White race 46
Widow 71
Wife exchange 132
Windbreak 205

Vienna School 239
Virginity 136

ADLAR DİZİNİ

Ankermann 21, 85, 152

Bachofen 18,36,37,83,85,175,210,236
Bank 56
Bastian 38, 83, 223
Baumann 148, 229
Benedict 17, 44, 84, 90, 150
Bernatzik 45, 212
Bill, 49
Birket-Smith 17, 48, 89, 153
Boas 17, 49, 96, 109, 140, 150, 153, 229
Bodmer 241
Bogoras 49, 153, 218
Boullaye 153
Buschan 50
Buddrus 218

Cameron 54
Castrén 54
Catlin 54
Clavus 56
Codrington 161
Comte 88, 236
Cook 56, 82, 90, 219
Cortéz 35, 57

Çiçeron 199

Darwin 63, 83
Douglass 64
Durkheim 71, 122, 212, 229

Eberhard 72
Ehrenreich 74
Eickstedt 101, 196
Eliade 173, 218
Emin Paşa 75
Engels 85
Findeisen 218
Firth 17, 88
Friederici 91
Friedrich 91, 218
Förster (G) 56, *90*
Forster (R) 56, *90*
Fortes 91
Foy 83, 152
Frazer 83, 86, 91, 160, 229
Fritz 91
Frobenius 21, 83, *91*, 98, 149, 150, 151, 152, 184

Gauguin 122
Goldenweiser 95
Graebner 56, 83, 98, 184, 152, 229
Guisende 17

Haddon 83, 86, 106
Haekel 83, 229, 239
Hahn 107
Harva 218
Herodot 81, 109
Herskovits 109
Heyerdahl 138

Iselin 83
İbni Haldun 82, 114
İnan (A.K.) 218

Jensen 151
Jochelson 153

Keller 175
Kluckhohn 137
Koch-Grünberg 137
Kolomb 123, 195, 230
Koppers 83, 139, 152, 239
Krickeberg 101
Krause 90
Kroeber 17, 140, 148, 214, 241
Lafitau 82, 97, 154
Lang 83
Las Casas 154
Lévi-Strauss 154
Lévy-Bruhl 122, 123, 155
Libby 202
Linné 110
Linton 155
Lowie 17, 90, 157

Magnus 159
Mc Lennan 86, 164
Maine 86
Maksimov 160
Malinowski 17, 84, 88, 89, 90, 91, 152, 160, 212
Marett, 20, 200
Marks 85
Matisse 122
Mauss 163
Mead 17, 90, 164
Montezuma 57, 175
Montesquieu 58. 82, 175
Morgan 37, 83, 85, 175, 236
Murdock 175
Mühlmann 90, 177

Negelein 233
Nioradze 218

Nordenskiöld 17, 185

Ohlmarks 217, 218

Perry 66, 153, 193
Picasso 122
Polo 82, 199
Poseidonios 81, 199
Prescott 201
Preuss 200, 201

Quatrefages 153

Radcliffe-Brown 17, 84, 89, 91, 202, 212, 229
Radin 17
Radloff 202, 218
Rasmussen 40, 153, 203
Ratzel 38, 46, 83, 97, 149, 152, 184, 203, 239
Reischek 203
Rivers 17, 153, 204, 229
Rousseau 82, 204

Sarasin 207
Sapir 207
Satı Bey 208
Schebesta 17
Schmidt 83, 152, *208*, 218, 229, 239
Seler 209
Smith (E.G) 66, 193, 211
Speiser 213
Spencer 83
Stadling 218
Stanley 213
Steinmetz 213
Sternberg 213
Steward 214

Tacitus 81
Thalbitzer 153, 223

Thomass 88
Thukydides 81
Thurnwald 17, 72, 84, 89, 223, 229
Trimborn 230
Tylor 20, 83, 86, 232

Van Gennep 67, 95, 237
Vierkandt 238
Von Humboldt (A.F.) 111
Von Humboldt (W.F.) 112

Westermarc 83, 86, 240
Westermann 240
Wied-Neuwied 241
Wirz 241
Wissler 241
Wund 229, 239, 241.